

Мр Добривоје Јовановић

**ИЗБОРИ У ЈАГОДИНСКОМ И ЋУПРИЈСКОМ
ОКРУГУ
1882-1903. ГОДИНЕ**

Јагодина
2025.

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

Мр Добривоје Јовановић

**ИЗБОРИ У ЈАГОДИНСКОМ И ЋУПРИЈСКОМ ОКРУГУ
1882 – 1903. ГОДИНЕ**

Издавач

Мр Добривоје Јовановић
(autorsko izdanje dobrivoje.jovanovic.in.rs)

Рецензија

Нинослав Станојловић

Корице

Ђорђе Филиповић

Штампа

„Денић“ Јагодина

ИСБН

978-86-900756-5-2

Тираж: 10

Јагодина

2025.

ИЗВОД ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ

(...) Политичка историја Србије, почев од проглашења краљевине 1882. до Мајског преврата 1903. године, била је обележена многим бурним и често пресудним догађајима, почев од стварања организованих политичких странака, Тимочке буне, рата са Бугарском, Устава из 1888. године, абдикације краља Милана Обреновића, државног удара 1893. године, Октоисаног устава из 1901. године до честих промена владе, су пратили такође бројни парламентарни избори (1883, 1884, 1887, 1888, 1889, 1890, 1893, 1895, 1896, 1897, 1898, 1901), не рачунајући честа поништавања и допунске изборе у појединим изборним јединицама. О парламентарним изборима и осталом што је карактерисало те битне историјске моменте у датом периоду и наведеној територији, врло аргументовано сведочи горе наведени рукопис етаблираног, плодносног и посвећеног јагодинског, поморавског и српског историографа мр Добривоја Јовановића, архивског саветника у пензији. Благодаарећи његовој стручној спремности и очитој спретности успео је да сазда још једну успешну и узорну документовану монографију.

Парламентарни живот у 19. веку, сагледаван из одређеног региона Србије, пре свега кроз организацију и начин извођења изборних радњи, односно делатност изабраних народних посланика у раду највишег законодавног тела, није била предмет посебног изучавања, изузимајући пар мањих радова, тако да рукопис можемо посматрати и као наставак пионирског истраживачког подухвата, започетог три године раније, кроз документовану монографију истог аутора о истој теми, само временски ограниченој периодом од 1804. до 1882. године, такође омеђеној простором Поморавља, Ресаве и Левча, односно тадашњих округа, Јагодинског и Ћупријског.

Рукопис посвећен народним скупштинама у Краљевини Србији до 1903. године и учешћу посланика са подручја Јагодинског и Ћупријског округа у истим, током те три деценије парламентарне повеснице, обима преко 200 страница, урађен је професионално, уз обилно коришћење прворазредне архивске грађе, адекватне литературе и оновремене штампе. Утисак је да је поменути рукопис успешно одговорио уложеном ангажману и напору аутора, односно да је осветлио задату тему, уз важну напомену да је аутор обрадио и поједине народне скупштине, односно учешће и улога појдинаца у раду ових институција, које су мало или нимало биле обрађиване у нашој историографији.

Рукопис је подељен на десетак поглавља, углавном насловљених хронолошком одредницом, односно годином одржавања избора. Аутор је кроз одређена поглавља указао и на низ особених одлика развоја скупштинског живота у Србији. Од чињенице да сазивање, отварање, закључивање, одлагање, продужавање или распуштање скупштине врши владар, који је до Устава из

1888. године бирао и председнике и потпредседнике исте, преко важних података о самом начину и организацији избора посланика, на нивоу свих изборних јединица, од срезова, округа до вароши, уз истицање да је бирачко право имао сваки пунолетни Србин, који је навршио 21 годину и плаћао порез, односно да жене, скитајући Цигани, осуђеници и војници на одслужењу војног рока, нису имали то право. Од Устава 1888. године уведено је и тајно гласање, а поред посланика, бираних од народа по Уставу из 1869. године на свака три посланика бирана од народа, једног посланика је постављао владар. Поменути Устав из 1888. године укинуо је те тзв. краљеве посланике. Седнице скупштине често су биле врло бурне, праћене увредама и нападима, вербалним и физичким, али се одузимање посланичких мандата ретко дешавало. Политичке странке, Либерална, Напредна, Народна радикална, званично формиране почетком 80-тих година 19. века, односно Самостална радикална, основана 1901. године, постале су врло брзо стварни учесници у борби за власт.

Рукопис нам пружа занимљиве и вредне податке о политичком животу на простору Јагодинског и Ћупријског округа, који су Уставом од 1888. године и новом административно-територијалном поделом Краљевине Србији, две године касније, спојили у Моравски округ. Почев од формирања месних одбора свих релевантних политичких партија, које су у овом периоду деловале на поменутом простору, организације и извођења изборних радњи, укупног броја гласача, излазности, резултатима гласања, као и многим неправилностима у комплетном изборном циклусу, преко имена изабраних народних посланика до њиховог ангажмана и конкретних наступа у раду Народне скупштине. Делови или комплетни политички наступи, односно предлози, критике, осврти, сугестије и слично, народних посланика са ових простора на седницама Народне скупштине, када се дискутовало о важним питањима, конкретно о тзв. *Ресавском одисају* из 1887. године или о одлуци о именовању Ћуприје, а не Јагодине, за седиште новоформираног Моравског округа 1890. године, такође се налазе у овом вредном и садржајном рукопису.

Треба истаћи да рукопис посебно истиче активности тада најзнаменитијих поморавских, ресавских и левачких народних посланика, почев од радикала Димитрија Катића из Црквенца, Милије Миловановића из Бачине, Тасе Ђикића, Милана Раденковића и Михајла Косовљанина из Јагодине, Симе Перића из Рековца, напредњака Неше Миленковића из Јовца, Висариона Николића из Јагодине, Милосава Петровића из Свилајнца, либерала Исака Цветковића из Свилајнца до самостаних радикала Мите Исаковића из Свилајнца, Милосава Радојковића и Симе Катића и Ћуприје, Драгутина Пећића из Јагодине и других. Уз занимљиву натукницу да су често очеви и синови били на супротстављеним политичким странама, као нпр. Јован Косовљанин (либерал) и син му Михајло Косовљанин (радикал), Исак Цветковић (либерал) и син му Димитрије Мита Исаковић (самостални радикал) или Димитрије Катић (радикал) и син му Сима Катић (самостални радикал).

Рукопис садржи и десетак изабраних фотографија и завршава се пописом извора (необјављених и објављених), односно литературе.

Из свега напред наведеног закључујемо да је третирани рукопис мр Добривоја Јовановића, посвећен активностима посланика са подручија Поморавља, Ресаве и Левча у раду народне скупштине Краљевине Србије и то у временском периоду од 1882. до 1903. године, завредио да буде одштампан и на тај начин буде доступан, како стручној, тако и лаичкој јавности.

У Јагодини
19. јула 2025.

Рецензент
Нинослав Станојловић
проф. историје

Посланици бирани 30. новембра 1880. године наставили су рад и 1882. године. Тадашњи избори донели су победу напредњака и радикала, и велики пораз либерала. Освојили су само седам посланичких мандата, док је дотадашња опозиција освојила 127 мандата. Скупштина се састала 30. децембра 1880. године. Рад овог скупштинског сазива трајао је до 22. маја 1881. године.¹

Други редовни сазив Народне скупштине састао се 7. јануара 1882. године. Посланици изабрани на изборима 30. новембра 1880. године учествовали су у раду и ове скупштине: Тодор Аранђеловић за Јагодину, Вујица Миловановић из Рибара за белички срез, Теодосије Стевановић из Раинаца и Сава Брадић из Медвеђе за левачки срез, Милија Миловановић и Филип Милојевић за темњићи срез, Вуле Поповић за деспотовачки срез, Димитрије Димитријевић, трговац из Параћина и Радисав Симић из Сикирице за параћински срез, за ресавски срез Димитрије Катић и Димитрије Цветковић за Ћуприју.

Отварање седница Народне скупштине обавио је кнез својом беседом 10. јануара. Беседа је говорила о великим дотадашњим владиним достигнућима и обећањима о наредним задацима владе који би оживели народну производњу, подигле кредитни рејтинг земље и подигле углед земље. Наведене су мере за бржи развој саобраћаја, просвете, народне одбране, промене пореског система, за унапређење земљорадње, заната и трговине, за решење аграрних односа у новоослобођеним крајевима.

У скупштини су прочитана два нацрта адресе. Адреса већине, коју су чинили само напредњаци, била је само парафраза кнежеве беседе, коју опозиција није потписала. Док се у адреси опозиције захтевала промена устава, увођење самоуправе и једноставније државно уређење. У адреси се признаје да су политичке слободе покренуле бољи политички развитак, али и да су донети економски и финансијски закони који су отежали одржавање економске независности. Пре свега истакнут је уговор о железници и доношење финансијског закона предходне године. За адресу већине гласало је више посланика и она је усвојена, али посланици опозиције је нису потписали. Када су радикали позвани да учествују у предаји адресе кнезу Милану, Димитрије Катић је одговорио да неће да се прими учешћа у предаји адресе, јер су је посланици већине сами правили па нека је сами носе и предају Кнезу. У име целе опозиције, 18. јануара је дао изјаву: *Господо, вама је познато да чланови скупштинске мањине, који нису били малобројни, нису били заступљени ни једним чланом својим у одбору за грађење Адресе Њ. Величанству. Скупштинска мањина са оваквог поступка већине скупштинске, морала је у таквом случају да прави Адресу према својим назорима и она је такву Адресу овде изнела и бранила је, али узалуд код овакве већине. С тога скупштинска мањина према таквом стању ствари не може никако учествовати у овој почаст, којом је Ви г. председниче сада почастиовати изволесте, кандидујући приличан број њених чланова у депутацију, која ће Адресу, коју је већина направила и усвојила Њ. Величанству предати. Из тога узрока скупштинска*

¹ Датуми су по старом календару.

мањинане не може ни потписати Адресу већине. Краљ Милан је осудио поступак опозиције: *Не могу а да строго не осудим што у заносу партијске борбе један део народних посланика неће да врши уставом прописане дужности...*² Кад га је председник скупштине уверио да опозиција има револуционарне тежње и хоће да обори владу, кнез је одговорио: *да ће згазити опозицију као стакло и неће никад допустити да му сељачки олош наређује шта да ради. Ако радикални посланици мисле да изађу из Скупштине нека иду. Он их неће задржавати.*³

Димитрије Катић је оптужио начелника среза ресавског да је хвалио адресу скупштинске већине у свим општинама среза, да је наредио свим општинским властима да обнародују адресу и одговор књажев. Осим начелника ресавског, и капетан среза деспотовачког и писар среза параћинског обишли су своје срезове и читали у општинама адресу скупштинске већине и одговор књажев, а скупљали су и потписе неповерења скупштинској мањини.

Начелник среза деспотвачког ухапсио је Гају Милорадовића, јер је о поступцима среске васти обавестио посланика Димитрија Цветковића. Он је тим поводом изнео још један случај среских власти. Срески начелник је ухапсио неке сељане, који су обманути поводом потписивања неповерења без њиховог знања.⁴

² Милош Трифуновић, *Историја Радикалне странке*, Београд 1995, стр. 94. Подршку скупштинској мањини, пре свега Милији Миловановићу и Таси Ђикићу, упутили су чланови Радикалне странке у Левчу: *Речи ваше у адреси мањине праве су жеље народне, и зато народ ће вам бити вечно благодаран. Идите и даље правцем којим сте пошли, правда је на вашој страни.*

Подршку сличне садржине Катићу и друговима упутило је и 145 чланова Радикалне странке из Свилајнца и околине: *Теби и твојим друговима честитамо држање, јер смо уверени да је, као и увек, управљено на славу династије а за благо и срећу народа. Жеље, изражене у вашој адреси, то су наше жеље, јер оне одговарају потребама народним...Радите као и увек да се народу олакша његово тешко бreme, а народ пратећи ваш рад биће вам благодаран...*

Подршку Милији Миловановићу и Филипу Милојевићу, посланицима среза темнићког упутили су мештани Падежа, Шашиловца, Залогојевца и Бачине.

За разлику од радикалних присталица, подршку скупштинској већини упутили су мештани Доњег Видова: *Мањину скупштинску, која се у свом партаичном заносу одриче адресе, као најсвечанијег акта народног према Господару, народ српски не сматра другчије него као људе који бирају средства да постигну своје задње цељи*

24. јануара 1882. Мијајло Поповић, председник, Тодор Симић, члан, Милан Васић, учитељ, Никодије Аранђеловић, члан, и још 14 мештана села.

Подршку већини су упутили у име среза беличког: Радован Рашић, председник општине јовачке, чланови: Љубомир Милојевић, Јован Миловановић, свештеници Димитрије Поповић, Добросав Петровић, шест одборника; 21 мештанин Јовца; председник општине мајурске Коста Савић, чланови Миљко Ђорђевић, и Љ. Љубисављевић, и шест чланова, као и група мештана, и председник општине остриковачке Вуле Михаиловић. (*Видело*, бр. 21, 6. фебруар 1882. године)

³ Милош Трифуновић, *Историја Радикалне странке*, Београд 1995, стр. 95.

⁴ Стенографске белешке скупштине одржане 1882. године, стр. 947-949.

ДОПИСИ.

Свилајенац, 6. маја.

Решење „радикално касације“ којим се тобож искључује из чланства г. Аћим Илић свештеник из Марковца, а на предлог месног одбора у Свилајенцу, веома нас је зачудило. Ми смо били очевидци кад је г. Аћим месном одбору поднео оставку, у којој је показао да он презире то друштво радикале — и да се стиди назвати се и даље чланом дружине, која не води рачуна о својим друговима. Ми смо читали и реверсе код г. Аћима, у коме изреком стоји написано „Подписати припис: сам данас од г. Аћима Илића св. Марк. оставку на чланство, као председник месног одбора радикалне странке“ а са потписом: „Дим. Катић.“ Одкуда дакле сада тај безобразлук, да тога члана који је оставку поднео и који од тога дана и није више члаа радикалне странке, сад месни одбор предлаже да се из чланства искључи?

Кад су радикалци у Марковцу потписивали поздрав председнику овог одбора Димитрију Катићу, као посланику, тада г. Аћим није хтео тај демонстративни поздрав да потпише и зато Катић тражио је прилике да му се освети. Но ми поуздано можемо тврдити да је г. Аћим имао разлога поздрав непотписивати. Јер је он сматрао испод достојанства, да поздравља онога посланика који неће да носи адресу Владаоцу; он презире као сваки поштен човек онога посланика, који у скупштини као неки делија узвикује, не само за себе, већ за сву опозицију, да неће да учествује у ношењу адресе; он не може да поштује онога посланика, који као свака „вера превртљива“ данас пред г. министром хвали и узнос капетана Јевту а сутра га пред истим г. министром паљка и каља. А овакви су људи занета за презирање а не за поздрављање. А о томе је знао и Катић, па је зато и одпочео бомбардање против г. Аћима. Тако дакле, најпре је дозволио да се штампа против њега она грозна клевета у „Самоуправи“; затим је забранио да се штампа одговор његов; и још кад је он поднео оставку онда је Катић видео да ће сам остати на цедицу па је зато и предложио одбору да се из чланства искључи. Ето од куда је потекао горњи предлог месног одбора! Нама, којима је све ово овако познато, не можемо да дозволимо да се безобразлук радикалног одбора овако размеће, деуницирајући своје чланове, зато и износимо ово на јавност па нека читајућа публика оцени: ко кога искључује.

Садашњост, Београд, бр. 18, 11.5.1882.

У току сукоба око адресе обављен је банкрот Генералне уније, у чије име је Бонту годину дана раније закључио са српском државом уговор о зајму за изградњу железнице. У тренутку банкрота Генерална унија је дуговала Србији велики новац, за који се страховало да неће бити исплаћен.⁵

Милија Миловановић је предосећао шта ће се догодити, упозоравао је посланике да је читаво Бонтуово друштво *несолидно, лукаво друштво, које хоће само да дође до великог профита, на рачун једног малог, неискусног народа*. Предлагао је посланицима да се одбаци овај уговор и предложио влади расписивање новог конкурса. Додао је да је градња железнице према уговору прескупа, јер траса иде преко равничарских предела.⁶

Димитрије Катић је такође сумњао у овај уговор, јер није било никаквог објашњења о уговору, како је уосталом и са свим другим законима. Сматрао је да ситуација није таква да се морају по сваку цену прихватити услови Генералне уније, и *да су Срби у стању да својом снагом ископају гвоздени пут, ако се не могу наћи други предузимачи са повољнијим условима градње железничке пруге*.⁷

Банкрот Генералне уније само је додатно погоршало односе између власти и опозиције. Крајем јануара 1882. године радикали су поднели интерпелацију председнику владе о банкруту Генералне уније. Влада напредњака намеравала је да поднесе оставку, али није то дозволио кнез Милан. У таквој ситуацији 26. јануара радикали су поново поднели интерпелацију и тражили одговоре поводом банкрота Уније. Међу потписницима интерпелације били су и Димитрије Катић и Димитрије Цветковић. У интерпелацији радикали су признали да су остварене неке политичке слободе, али да су економски и финансијски закони штетни за развој економске независности.⁸

⁵ Самоуправа, бр. 43, 9. април 1881. године. Према тврђењу радикала министар унутрашњих дела је крајем марта наредио полицијској власти, да води строго рачуна о свима оним људима, који би се усудили да што против Бонту-а и уговора железничког говоре: Ресава, 1. април 1881. г: *Дакле ни слова против уговора железничког, закљученог са Бонту-ом – тако гласи вест, која нам стиже из Београда. Г. министар унутрашњих дела изволео је наредити полицијској власти, да води строго рачуна о свима оним људима, који би се усудили да што против Бонту-а и уговора железничког говоре. Г. министар у наредби вели: како је уговор користан по земљу нашу, како су сви разнесени гласови о његовој штетности неосновани и неистинити, и како се – ово најзначајније и најпамето-достојније...Шта ли га је могло побудити да у наредби тврди, да се закљученим уговором не намећу народу никакав прирез...Зар је министар заборавио, шта је пре 20 дана у својој завршној речи у скупштини рекао о железничкој конвенцији...Зар је тако брзо заборавио, како је он са друговима ту конвенцију осуђивао и против ње говорио...* У потпису један Ресавац.

⁶ Андрија Раденић, Радикална странка и Тимочка буна, књ.1, стр.136. Зајчар 1988.

⁷ Андрија Раденић, наведено дело, стр. 138.

⁸ Самоуправа, бр. 20, 2. фебруар 1882. године. Подршку Димитрију Цветковићу и осталима упутили су бирачи Ћуприје: *Дакле изјавише се све ујдурме овдашњих назадњака да ти избор оборе. Ти остаде наш посланик, и дичи се тиме јер знај да си вољом народа изабран.*

После два дана поднета је друга интерпелација, са питањима: да ли влада има намеру да уговор који је склопљен за Генералном унијом пренесе на друго финансијско друштво, које би завршило изградњу железничке пруге. Тражен је одговор на питање, да ли је влади било познато финансијско стање Генералне уније, и на крају интерпелације захтевано је да се влада изјасни о мерама које је намеравала да предузме, да би се заштитио интерес Србије.

Тада је и Димитрије Катић затражио одговор на интерпелацију о прогону радикала у ћупријском округу, а Милија Миловановић одговор на дешавања у темнићком срезу.⁹ Неколико дана раније на седници од 25. јануара поднета су два предлога за промену устава. Један је поднео напредњачки посланик, а други радикал Димитрије Катић са још 44 посланика. Питање о промени устава поставио је и Милија Миловановић 21. фебруара.¹⁰

Из твог посланичког рада на минулим скупштинама познајемо те као врлог и постојаног борца за народна права...

Нарочито радите на томе: 1. Да се устав усаврши, 2. Да се укине државни савет и начелства, 3. Да се закон о порезу поправи на правичнијој основи, али да се већи порез на народ не удара, 4. Тражите рачуна о томе: је ли народна потреба била да се онолико пензионисе и испремешта...5. Питајте колико је дато Бонту-у наших железничких и лутриских обвезница. Како сада стојимо после пада Бонтуа и његове банке...

Димитрије Катић се захвалио на подршци Сими Илићу, потпреседнику, члановима радикалне странке и свим ресавцима: *И поред грозног притиска полицијске власти ви се одржасте на висини, што је сјајан знак пробуђене свести...*

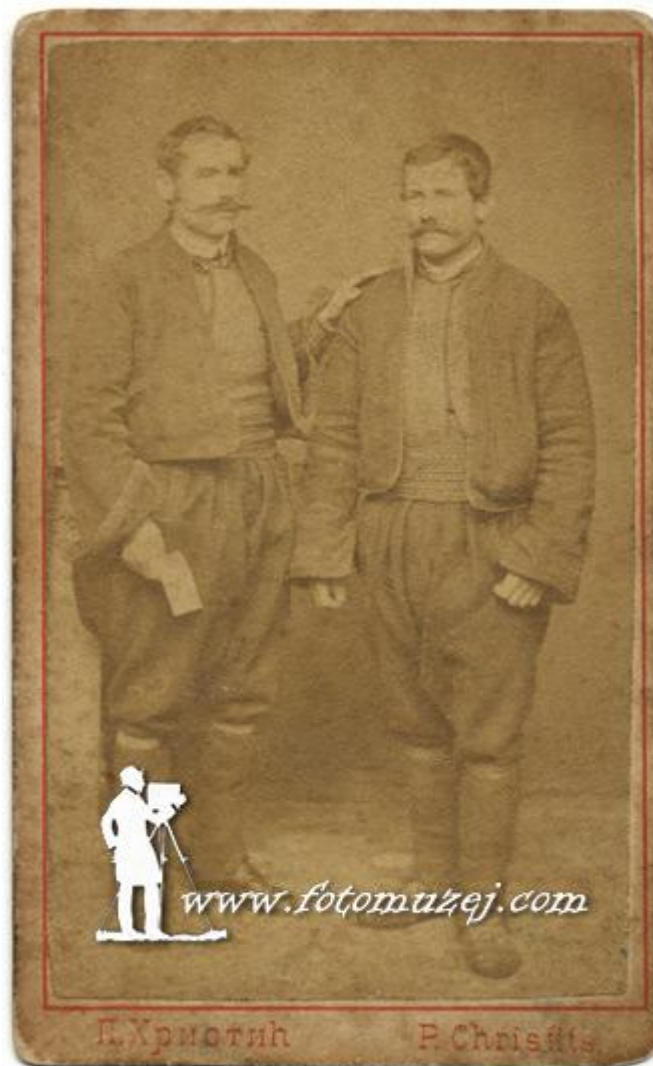
Подршку у упутили и многи мештани Кушиљева.

Димитрије Цветковић је обавештен о хапшењу Гаје Милорадовића из Војника, јер је говорио да капетан у Деспотовцу и околини чини незаконитости. Због тога је одмах ухапшен и осуђен на 25 дана затвора. Пошто је за сваки затворски дан платио по осам динара дневно, био је пуштен.

⁹ АС, МГ, бр. 415. Милија Миловановић упутио је писмо Милутину Гарашанину у коме се жалио на поступке полиције среза темнићког: *Полиција Темнићка данас пре подне позвала ме да одговорим по некој кривици што сам наводно негде рекао да ће Србија имати штете падом Генералне уније. Нисам могао мислити да ме неко може вући на одговор за нешто сам ја у скупштини и у штампи радио...* Милији се претило и затвором, уз претњу да ће проћи као Адам (Богосављевић).

¹⁰ *Самоуправа*, бр. 100, 3. јул 1882. године. Према тврђењу неких радикала из Темнића припремано је убиство Милије Миловановића. Убица је требало са буде неки Васа Димић, који је ухапшен због убиства своје жене. Он је пристао да убије Милију Миловановићу ради смањења казне или потпуног ослобађања. Полиција је после сазнања о намерама само извршила увиђај, и ништа није предузимала.

Милета Ајдуковић, кмет села Обрежа био је присиљен од стране среског капетана Шурдиловића да уреди да посланик буде Ђ. Чепурац а не Милија Миловановић. Због тога је кмет био затворен.

Милија Миловановић (лево) и Адам Богосављевић

Милија Миловановић, Димитрије Катић, Димитрије Цветковић са групом посланика упутили су 9. фебруара предлог Скупштини за побољшање стања пензионера:

1. Да народна скупштина реши да ниједан чиновник у Србији не може имати већу плату од 1.000 талира ни пензију од 500 талира, 2. Да се од сад ниједан чиновник не може пензионисати, већ ако је добар да га нико из службе не може изгонити, а ако је рђав да га земаљски судови осуде па да се из службе без пензије отпусти, 3. Досадашњи пензионери да могу радити у своју корист сваку поштену радњу, 4. Онај чиновник који у служби ослепи, осакати, или иначе постане неспособан за чиновника да има потпуну плату и ако не може да служи, 5. Пошто ће оваквим уређењем од садањег плаћања неколико милونا бити уштеђено то ова сума да се употреби на испату реквизиција и државног дуга, 6. Ово све да остане дотле докле наша влада не укине непотребна

надлештва, не упрости администрацију, не умањи број чиновника и докле народ не дође до бољег материјалног стања.¹¹

Да би се отклонио стање настало после банкрота Генералне уније, изненада 22. фебруара, председник скупштине прочитао је предлог у Скупштини да се Србија прогласи за краљевину, а кнез Милан за краља. Предлог је одмах једногласно усвојен и кнез је потврдио одлуку.¹²

После прогласа Скупштина је прешла на редовне активности. У таквој ситуацији покушало се са спасавањем владе 19. фебруара расправом о изменама закона о општинама. Допуна се односила на избор кметова и одборника. Димитрије Катић је био за то да сва села имају своје представнике, јер би се тако свако село борило за своје потребе: *Ако хоћемо да општини задржимо ма шта од њене самосталности, ако хоћемо да општински судови не буду просто извршина одељења полицијских власти мора се одбацити предлог владе којим се даје могућност полицији да збаци кад хоће председника општинских судова, они су приморани да у свему потпомажу полицију па и на очигледну штету општине. С тога не треба дати председнику општине да он може сазвати општински збор кад год хоће. Не треба дозволити полицијској власти да позива на збор кад хоће, јер сувише оптерећује становништво одвајајући од својих послова којекаким партијским пословима...Државна власт све што има да ради са општином има да ради преко општинског суда.* Димитрије Катић имао је примедбе и на предложени члан којим се даје право већања на општинском збору када га сазива општински суд, одбор или председник, а не дати то право збору кад га сазивају сами становници општине.¹³

Опозиција, а нарочито радикали, настојала је да спрече доношење тог закона, на тај начин што је напуштањем скупштине доводило до недостатка кворума. Ради тога је предложено да се огласе посланича места за упражњена, као и оних посланика који су напуштали скупштинску дворану.

Пошто влада није одговорила на интерпелацију о банкруту Генералне уније, радикали су 3. марта 1882. године поново упутили захтев да се одговори на поднету интерпелацију. Како ни овог пута влада није дала одговор на интерпелацију, 5. марта, 51 радикал и два либерала поднели су оставке на посланичке положаје. Међу њима оставке су поднели и Димитрије Катић, Таса Ђикић, Димитрије Цветковић и Милија Миловановић. Оставком 53 посланика скупштина је изгубила кворум за рад, је су по уставу из 1869. године за пуноважан рад скупштине био предвиђен трочетвртински кворум.

У међувремену водила се расправа о допуни трговинског уговора између влада Србије и Велике Британије око висине царина. Радикали су били против

¹¹ Самоуправа, бр. 28, 13. фебруар 1882. године.

¹² Одмах сутрадан 23. фебруара група житеља Ресаве упутила је поздрав краљу. У Српским новинама наведено је да је поздрав упућен и влади. Ова група Ресаваца упутила је протест поводом помињања владе, која у поздраву није ни поменута.

¹³ Стенографске белешке...стр. 983.

тих допуна. Димитрије Катић је изјавио да не може гласати за уговор којим се губи оно што је једном добијено:

Господа из скупштинске већине доказивали су да ми добијамо, јер Енглеска признаје право трошарине на робу која нам долази из Енглеске, као што нам признају и друге земље. То признавање трошарине признала је и Аустро-Угарска, али и она, као и Енглеска само за робу која није њена рукотворина...Дакле из овога се види да је призната трошарина на ону робу где нећемо оштетити ни једну државу до наше, и с тога нам ни Аустро-Угарска ни Енглеска нису забраниле трошарину. Што се тиче друге робе коју Аустро-Угарска прерађује, ту се види да је спуштена царина од 8 на 5%, а то је јасно да је штета за нас.

После усвајања декларације са Великом Британијом, прешло се на уговор о пловидби између Србије и Аустро-Угарске. Напредњаци су желели да истакну како је ова конвенција закључена на бази потпуне рвноправности и једнакости двеју држава. Димитрије Катић је сматрао да се овим одредбама делује обмањивачки, с обзиром на незнатне српске потенцијале. Милија Миловановић се питао: *Са каквим правом или по каквој нужди и невољи похита напредњачка влада са овим уговором? Бесмислено је говорити о обостраној, српској и аустријској, користи од уговора о пловидби, кад Србија нема ни бродова ни људи за тај посао.*¹⁴

Због блокаде рада, скупштина је одложена за 21. мај. За поуну упражњених места крња скупштина је расписала изборе за 15. мај 1882. године. Да би се помогло кандидатима Напредне странке, у неколико округа постављени су нови окружни начелници. Тада је за начелника у Јагодини постављен Милоје Јовановић, а у Ћуприји Алимпије Богић. Полиција је спроводила оштре мере против учитеља премештајући их, вршила је збацивање општинских власти, измишљала оптужбе против појединих посланика и слично. Међутим, на поновним изборима Радикална странка је поново однела победу, јер су од 50 изабраних посланика радикали освојили 45 места, поред тога што је гласање било јавно.¹⁵

У Јагодини је победио Таса Ћикић, трговац из Јагодине.

У Ресави је поново победио Димитрије Катић. Против његовог избора начелник округа ћупријског поднео је скупштини жалбу:

¹⁴ Андрија Раденић, *Тимочка буна*, 1. Стр. 162, Зајечар 1988.

¹⁵ *Самоуправа* бр. 103, 19. јул 1882. година. После пораза на изборима од 15. и 31. маја, почетком јула у Ресави су почела хапшења и прогони највиђенијих људи. Тада су осуђени на 15 дана затвора: Стеван Ђурић, Милош Миленковић, Живко Крунић из Свилајнца Петар Бошковић, Тома Туркуловић, Пауниковић и Јован Гараш из Бобова; Сима Илић, трговац из Свилајнца и бивши посланик на десет дана, и Димитрије Катић на 20 дана затвора. Они су осуђени јер нису дозволили да један човек гласа читав сат после закљученог избора за поверенике. За време гласања окружни начелник је био цело време присутан, и на привремени излазак двојице чланова бирачког одбора он је поништио изборе. Иначе окружни начелник је цело време пред изборе путовао округом и наговарао људе да не гласају за Димитрија Катића.

1. По тврђењу Богића Милошевића, председника бирачког одбора уочено је више противзаконитости;

2. По питању спискова повереника наведене су ове незаконитости: - У списку села Бобова не стоји колико у тој општини има бирача, и колико је дошло на бирачки збор и гласало;

- По списку села Бресја гласала су три повереника. У том селу има 70 пореских глава. Не стоји колико има гласача и колико их је дошло на збор. А види се да је гласало 40. И по томе ту је стављен један повереник више;

- У селу Витежеву по списку од 9. маја има способних бирача 140. По томе дошло би 5, а изабрано је и гласало 8;

- У општини војиштанској има 150 гласача. Долази 6 повереника, а изабрано је и гласало 8:

- Из општине глођнанске (?) гласало је њих тројица, а четврти изузет, док није казано колико има способних гласача у тој општини;

- У општини гложанској било је 12 повереника, а не стоји колико је имало способних гласача. Додато је истина туђом руком, да има 280 пореских гласача, али ни на тај број неби могло доћи 12 повереника;

- Тај исти је случај и у општини грабовачкој;

- У општини ђуриначкој узет је више један повереник;

- У општини луковачкој по гласу списка од 9. маја, има способних гласача 64, а узето је на њих 4 повереника;

- Тако исто учињено је и у општини мачевачкој;

- У општини радошиначкој и рађевачкој узета су по четири повереника, а толико не припада ни по броју пореских глава, који је број додаван у списку, нити је познато, колико је било способних гласача;

- То исто и у општини тропоњској;

- У општини црквеначкој има 192 гласача, дошло је на гласање 96. Према броју гласача неби могло доћи више него 7 повереника, а изабрано је и гласало 9;

Као што се види ретко у којој општини, да је избор повереника извршен као што наређује закон.

3. Бирачки одбор огласио је повереничку скупштину као свршену у 10 сати пре подне, дакле и примање гласова пре четири сата после подне прекинуо, докле се имао чекати ма и да нису гласали сви повереници, записани у списковима.

Записник, који се прави по смислу изборног закона, нису сви пет одборника бирачког одбора, потписали.¹⁶

¹⁶ АС, НС, Ф I, р-26/1882.

На збору за бирање посланика за варош Свилајнац 15. маја такође је било нереди. До 13 часова, од укупно 691 гласача, гласало је 195: за Димитрија Цветковића гласало је 176, за Јована С. Ђулића, напредњака, 18 и за Димитрија Стаменковића, трговца из Свилајнца, 1 гласач. Када су то видели председник општине и уједно председник бирачког одбора Милош Радонић и чланови бирачког одбора Ванђел Стеријевић и Радован Петровић, напредњаци, схватили су да је победа радикала Димитрије Цветковић сигурна, они су тачно у 13 часова отишли из бирачког одбора и тако су осујетили даље гласање, јер су у одбору остала само још два члана. Када су упитани зашто су напустили одбор, одговорили су да им је тако наредио начелник округа ћупријског, на основу наредбе министра унутрашњих дела. Двојица чланова, који нису напустили рад у бирачком одбору, послали су Народној скупштини изборни материјал са избора, који се одвијао до 13 часова, са молбом да се за народног посланика прогласи Димитрије Цветковић, или да се нареди нови избор у што кратком року.¹⁷

У Ћуприји и срезу темнићском такође нису извршени избори због нереди. Окупљени гласачи у Ћуприји желели су да из одбора избаце двојицу чланова. Председник ћупријске општине и бирачког одбора упутио је 15. маја 1882. године окружном начелнику молбу за помоћ: *Одбор бирачки образован је али је наступио неред. Људи се не непокорвају оће да се туку и већ се неки туку, ми одборници као бирачки одбор немамо гаранције ни за живот, неће да слушају што их ја опомињем на ред. Зато молим начелство за помоћ јер је на нас одборнике навалио свет тако да не можемо да мрднемо нити што да радимо.*¹⁸

У Ћуприји су, према извештају двојице чланова бирачког одбора, избори одржани 15. маја, такође били нерегуларни. Према бирачком списку био је 691 гласач. До 13 часова после подне гласало је 195 гласача. За Димитрија Цветковића гласало је 176, за Јованчу Ђулића 18 и за Димитрија Стаменковића 1. У исто време кмет Милош Радоњић, као председник бирачког одбора, позвао је у другу просторију члана бирачког одбора Ранђела Штерјевића. После дужег разговора кмет је изјавио да распушта бирачки одбор, и да даље бирање престаје. Изјавио је да је то учинио по усменом налогу окружног начелника.¹⁹

После прве седнице Народне скупштине и поновног одбијања радикала да учествују у раду скупштине, на предлог неких напредњака предложена је једна мешовита комисија састављена од по пет чланова напредњака и радикала да би се пронашла могућност како би и радикални посланици учествовали у раду скупштине. Од радикала у састав комисије учествовао је Димитрије Катић. Изабрани посланици поново су поднели оставке. Влада је поново расписала допунске изборе, с тим да се за посланике прогласе они који буду други по освојеним гласовима. И на овим изборима радикали су однели победу, јер су изабрана само два напредњака, тако да поново нису имали већину у скупштини.

¹⁷ АС, НС, Ф I, р-26/1882.

¹⁸ АС, НС, Ф I, р-26/1882.

¹⁹ АС, НС, Ф I, р-26/1882.

На дан 21. маја ниједан од радикалних и либералних посланика није хтео да уђу у скупштину. Радикални посланици своја пуномоћја предали су Димитрију Катићу на чување, јер је влада покушавала да приволи неке радикале на сарадњу.

Указом од 28. маја наређени су избори за друге посланике за 31. мај 1882. године. На тим изборима поново су изабрани посланици из опозиције. У Ћуприји и Темнићком срезу нису одржани избори због нереда.

Пошто ни овог пута радикали нису желели да уђу у скупштину, њихови мандати су поништени, и за посланике прогласили напредњаке, који су добили мали број гласова. Они су због тога прозвани *двогласцима*. Ови посланици нису имали пуномоћја, већ им је полиција издавала уверења. Ипак многи од ових посланика није смео да уђе у скупштину, плашећи се реакције народа. За варош Јагодину изабран је Димитрије Маринковић, трговац из Јагодине. Он је изабран за председника верификационг одбора.

Као нова мера у заштити владавину напредњака, овој скупштини је 10. јуна поднет предлог измене закона о штампи, који су усвојени 12. јуна. Једном члану закона додата је одредба по којој лист може да се забрани када шири идеје против постојећег државног или друштвеног поретка. Оваквом одредбом могла се забранити свака идеја која би подразумевала преображај појединих државних установа. У истом члану додато је: *Ако уредник поред исправке стави какву примедбу (чију истинитост не би могао доказати), казни се са 500 динара или затвором до 6 месеци*. По другој одредби, преступи учињени путем штампе кажњавају се по прописима казненог закона. Новим изменама укинута је могућност да се оптужени новинари могу бранити са слободе, већ се оптужени стављају у притвор, а могу да се жале Касационом суду.²⁰

На седници од 13. јуна поднет је предлог о изменама пословника о раду Народне скупштине. Овим изменама требало је спречити опозицију да врши опструкцију скупштине. Према предлогу измена уведен је члан који гласи: *Ако посланици својим неоправданим изостанком или недолажењем учине да Скупштина нема прописан број посланика и тиме намерно Скупштину од законите радње задрже, Скупштина ће одмах решавати да се наплати сав скупштински трошак за оно време које би скупштина због њиховог недолажења изгубила*. Наплата трошкова би се остварила и ако би један или више посланика заједно или појединачно поднели оставке у намери да спрече Скупштину у њеном раду. Да би се осигурао рад овакве скупштине, унет је нови члан у скупштинском пословнику, који је предвиђао казну од 1.000 динара за посланике, који не долазе на скупштинске седнице.

За даље мере осигурања рада скупштине и заштите посланика и њихових породица и имовине скупштина је по хитном поступку 19. јуна донела Закон о установљењу чувара јавне безбедности, којим је уведена коњичка жандармерија.

²⁰ Јаша М Продановић, Историја политичких странака и струја у Србији, књ. 1., Београд 1947. стр. 480.

То су били коњаници који су крстарили по земљи и спречавали сваки рад опозиције.²¹

После оваквих измена Влада је наредила полицијским властима да казне све оне који су тврдили да је уговор о грађењу железнице лош.

Скупштина је закључена престоном беседом 22. јуна.

Ова скупштина је донела следеће законе: закон о нижим пољопривредним школама; закон о трговинском уговору између Велике Британије и Србије; трговински уговори између Србије и Аустрије; закон о пловидби између Србије и Аустрије²²; закон о штампи; закон о дипломатским представништвима на страни²³; закон о грбу Краљевине Србије; закон о устројству министарства војног; трговински уговор између Србије и Америке, и још многи други.

Антоније Пеливановић

²¹ Стенографске белешке за 1882. годинз, стр. 123.

²² Милија Миовановић био је против трговинског уговора и закона о пловидби, јер је у томе видео освајачке намере Аустрије, која иде ка томе да Србија унапред призна право Аустро-Угарске на улазак у Босну и Херцеговину.

²³ Милија Миловановић био је против појединих посланства, за које је сматрао да нису потребна, и да скупштина не одобри средства која су већ исплаћена за рад појединих посланства.

РЕДОВНИ САЗИВ

25. новембар – 31. децембар 1882.

Истовремено са заказивањем трећег редовног сазива скупштине, донет је указ о накнадним изборима у срезовима у којима су раније изабрани посланици искључени. Указом од 10. новембра влада је сазвала Народну скупштину за 25. новембар. За привременог председника скупштине изабран је Димитрије Маринковић. Због недоласка великог броја посланика скупштина је започела рад тек 3. децембра, када је отворена престоном беседом. У њој је краљ похвалио рад предходне скупштине и најавио доношење нових закона. На престону беседу скупштина је одговорила адресом у којој је истакнуто да ће Народна скупштина *верно тумачити народна осећања...и да се омогући уставни опстанак српске краљевске круне*. О народним потребама и економским односима није било речи.

На основу извештаја одбора за пријављивање посланика из скупштине су искључена 9 посланика, а међу њима и Димитрије Маринковић, посланик за Јагодину, и наређени су нови избори на њихова места.

Скупштина је уважила и оставке седморици посланика.

Расписани су накнадни избори у девет срезова, у којима су били изабрани поново исти посланици, који су дали оставке, и у четири среза у којима избори нису могли бити одржани због нереда. Наређени су избори за варош Ћуприју за једног посланика, за срез ресавски за једног посланика, и за срез темнићи за два посланика. Избори су одржани 10. децембра 1882. године. На изборима од 10. децембра убедљиве победе однели су радикали, међу којима и Димитрије Катић, Димитрије Цветковић и Милија Миловановић. На истим изборима изабран је и Ђорђе Чепурац, напредњак за темнићи срез.²⁴

На седници одржаној 22. децембра министар војни упутио је предлог о премештају радионице за скеле из Ћуприје у Београд: *Височајшим решењем од 6. маја 1865. године пренесено је надзиратељство правитељствених скела из Београда у Ћуприју, и спојено је са понтонирским радилиштем, те је тако израда скела прешла од надничара на војнике понтонире, а управа над истом од министра грађевина на министра војног.*

²⁴ *Српске новине*, бр. 271, 8. децембра 1882. године. Током друге половине 1882. године посланици су били: Вујица Миловановић, Вуле Поповић за срез деспотовачки, Димитрије Димитријевић за срез параћински, Ђорђе Чепурац за срез белички, Радосав Симић за срез параћински, Сава Брадић за срез левачки, Тодосије Стевановић за срез левачки. Исте 1882. године оставке су давали: Димитрије Катић за срез ресавски, Димитрије Цветковић за Ћуприју, Милија Миловановић за срез темнићи, Таса Ђикић за Јагодину, Филип Милојевић за срез темнићи.

Наводно је Сава Брадић изјаво у скупштини : *да његови медвеђани могу да плаћају држави још по три оволика данка, колико сад плаћају, па опет не би било много...*

Од тог времена па до сад израђиване су средством војника скеле и чамци за све ђумруке и све остале бродове, које министра финансија издаје под аренду.

Дуговременим искуством показало се је, да овај начин израде није нарочито практичан и користан из ова два важна узрока:

1-во Што су због нагомиланих послова војници и несвршив регрутску школу, долазили у радионицу скела, и ту наравно као невешти кварили материјале и алате; а често пута и са свим погрешно скелу или чамац израђивали, а са тиме рок трајања знатно скраћивали.- Јер, мајстори који руководе израду, немогу да свуда стигну и кварење материјала одколу, - пошто имају више раденичких партија под надзором, па се код истих морају дуже задржавати, и сами по негде радећи.

2-го Што војници служећи две године дана у стајаћој војсци, не могу за то време потпуно да се изуче у изради скела и чамаца, те да би бар са тим занатом у грађанству могли од користи бити, - а због њихове употребе у радилишту не могу се ни у војничким знањима изобразити, те тако при одпусту из стајаће војске нити су војници нити занатлије.

У интересу је дакле како државне касе због дуготрајности добро израђених скела и чамаца, тако и са гледишта наше војне спреме, да се скелско радилиште постојеће при понтонирском батаљону у Ћуприји од овога одузме и под управу преда министарству финансија, гди да се устроји на подобан начин, као што је било надзиритељство правитељствених скела у Багрдану.²⁵

*

После две скупштинске одлуке о промени устава требало је бирати посланике за Велику народну скупштину, а не за обичну. Влада то није учинила јер је сматрала да не може да добије већину. За обичну скупштину влада је могла да ублажи очекивани пораз на изборима, увођењем 40 посланика постављених указом. Велика превласт радикала у земљи присиљавала је власт на ванредне мере, како би се на сваки начин спречила победа радикала. Окружни начелник ћупријског округа Алимпије Богић известио је председника владе 28. јануара 1883. године, да су изгледи напредњака за победу на изборима мали, јер је активна била само Радикална странка, и да је због тога било готово немогуће спречити победу кандидата те странке. У ресавском срезу такође су изгледи напредњака били слаби, и нису могли спречити победу Димитрија Катића. Изабрани кандидат напредњака у Свилајнцу није имао никакву организацију. У општинској управи у Свилајнцу били су само радикали. У истом извештају је наведено, да је нестало код сељака страхопоштовање у односима са представницима власти.²⁶

Исти Алимпије Богић јавио је 1. септембра, да је пре избора повереника сменио неколико несигурних кметова и наредио избор нових кметова, присталица напредњака. Свилајначког радикала Миту Исаковића осудио је на 30

²⁵ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине сазване за 1882 годину, Београд 1883, стр. 651, 652.

²⁶ Андрија Раденић, Радикална странка и Тимочка буна, књ. 2, Зајечар 1988. Стр. 11.

дана затвора, јер је говорио против власти. Пре него што је Исаковић ухапшен, био је праћен од стране пандура.²⁷

Ова скупштина закључена 31. децембра 1882. године, а другим указом сазвана је у ванредни сазив за 1. јануар 1883. године. Ванредни сазив трајао је до 11. јануара 1883. године када је скупштина распуштена.

У току заседања скупштине од децембра 1881. до 11. јануара 1883. године, скупштина је донела велики број закона, међу којима: закон о нижим пољопривредним школама, закон о проглашењу Србије за краљевину и Кнеза Милана за краља, закон о штампи, закон о дипломатским представништвима на страни, закон о грбу Краљевине Србије, закон о устројству министарства војног, трговински уговор између Србије и Америке, закон о устројству Касационог и Апелационог суда, закон о уређењу министарства народне привреде, и још моге друге. Тада су усвојени трговински уговори између Србије и Немачке, уговор о пријатељству, трговини и пловидби између Србије и Француске.

²⁷ Андрија Раденић... стр. 14.

ИЗБОРИ ОДРЖАНИ 1883. ГОДИНЕ

Распуштајући предходну скупштину, влада Милана Пироћанца предложила је да се распишу нови избори за Законодавну скупштину, сматрајући да може да обезбеди парламентарну већину, како би касније могла да изврши изборе за Велику народну скупштину, која је била надлежна за доношење устава. Избори су били расписани за 7. септембар за период 1883, 1884 и 1885. године, с тим да се скупштина састане 15. септембра како би усвојила железничку конвенцију са Аустријом, Бугарском и Турском.

Изборна борба била је огорчена. Притисак државне власти био је огроман. Полиција је радила шта хоће. Више хиљада чланова Радикалне странке било је затворено. Премештања чиновника и учитеља била су честа. Пошто су по први пут бирани посланици као чланови организованих политичких партија, бирачи су у огромном броју изашли на биралишта. Радикали су освојили 72 посланчка места, либерали 30 и напредњаци 24 мандата. Због успеха радикала резултати избора нису били познати неколико дана. Зато је влада именовала 40 владиних посланика, све напредњаке, али ни са тим посланицима влада није остварила већину.

Избори за Јагодину одржани су 7. септембра 1883. године у судници Суда општине јагодинске. Пошто се сакупило 20 бирача, председник општинског суда Јован Маринковић отворио је збор тачно у 8 сати. За чланове бирачког одбора изабрани су: Антоније Шохај, апотекар, Таса Ђикић, трговац, Паја Михаиловић, столар и Илија Рашић, бакалин. За деловође изабрани су Димитрије Милојевић и Милоје Маслаћ, званичници општинског суда.

Избори су завршени око 18 часова, пошто у дворишту општинског суда није било ни једног лица које није гласало. Од укупно 890 гласача гласало је 365. Таса Ђикић је добио 256 гласова, Драгутин Пироћанац 95, Мијалко Раденковић 13 и Димитрије Донић, ћурчија 1 глас. За посланика за варош Јагодину изабран је Таса Ђикић.²⁸

Избори за срез белички одржани су 7. септембра у манастиру Јошаници. Избори су отпочели у 8 сати. Председник бирачког одбора био је председник суда лозовичког, као месни председник под чијем атару је припадао манастир Јошаница. За чланове бирачког одбора изабрани су: Данило Анђелковић, свештеник из Домуз Потока, Милан Миловановић из Бунара, Василије Тодоровић из Драгоцвета и Живан Радосављевић из Рибара. За деловођу бирачког одбора постављен је Илија Вукићевић, свештеник из Ковачевца. Пошто је полицијска власт сумњала да је избор чланова бирачког одбора извршен по закону, избори су поновљени. На поновљеном гласању изабрани су исти чланови бирачког одбора.

²⁸ АС, НС, Ф III, р-3/1883.

Избори су завршени у 16 часова. Од 145 повереника из целог среза, гласало је 142. Укупно је било пет кандидата за посланика: Данило Анђелковић, свештеник из Домуз Потока добио је 95 гласова, Вуица Миловановић из Рибара 36, Милан Миловановић из Бунара 9, Живан Радосављевић из Рибара 1, Веселин Михајловић, свештеник из Лоћике 1 глас. За посланика је изабран Данило Анђелковић, пошто је добио савршену већину.

За време гласања није уложена никаква ни усмена ни писмена примедба, нити је било каквог нереда. Бирачки одбор издао је пуномоћје изабраном посланику Данилу Анђелковићу.

По мишљењу начелника среза беличког избор за посланика беличког среза за скупштински период 1883, 1884 и 1885. годину, извршен је незаконито. Као разлоге навео је:

1. Што је сам бирачки одбор састављен незаконито, јер кад се повереници нису сложили да изаберу четири лица за одбор и тада се појавио велики неред. Председник изборне скупштине, напротив допустио је, те су нека лица која су се својом виком у овој прилици одликовала, ушло у судницу, и тада је наредио, те се је по именице за бирачки одбор гласало, што се и из записника бирачког одбора види, а напротив сада тога списка бирања одборског у актима овога избора нема, а није ни чудо што га нема, кад су у бирачки одбор ушла иста она лица, која су као што је мало пре казато, сама раније у одбор дошла.

2. Што је овако незаконито састављени бирачки одбор, уместо да приступи избору посланика упутио се у ненадлежност, те је преправљао спискове повереника који су му од стране кметова подношени, и у томе преправљању повисио је број повереника са 15 лица више, но што припада на општине овог среза, према броју пореских глава, а да је тако тврде и сами спискови, из којих се види да су на дан избора у Манастиру Јошаници као месту изборном писани, што се и ова саслушања председника општина Бунарске и Рибарске сведоче, да је тако било и са осталим општинама увериће се скупштина из приложеног списка, да на општину бунарску долазе 4 повереника а одбор их је примио 6; на општину врановачку 8 а гласали су 10; на општину беочићку 2 а гласали су 4; на општину праћинску 6 а гласали су 8; на општину деоничку 8 а гласали су 10; на општину буковачку 2 а гласало је 3; на општину драгоцветску 6 а гласало су 8 и на општину рибарску 8 а гласали су 10, што је противно чл. 52 изборног закона скупштинског.

3. Што у општинским списковима изабраних повереника нема означено колико има свега бирача у општини, колико је на бирачки збор дошло и гласало.

4. Што у записнику изборне повереничке скупштине, није означено време када је одпочета повереничка скупштина.

5. Што су на изборну повереничку скупштину дошли под оружјем Велисав Миладиновић из Лукара и Милија Јовановић из Ланишта, па их председник бирачког одбора и ако је од стране власти опомињан, није хтео из избора уклонити.

6. Што је бирачки одбор за цело време избора на згради у којој је избор вршен држао врата затворена, те тако бирачима окрњио право да се уверавају о бележењу гласова, већ је иста на неколико пута поновљеног захтева више њих повереника скоро на свршетку отворио.

7. Што су више њих од бирача тражили да се по датом гласању сами својеручно потпишу за кога свој глас дају па да им то бирачки одбор није дозволио.

*Услед свију ових неправилности и незаконитости бирачког одбора, молим Народну скупштину, да избор посланика за срез белички изволи поништити и нов избор наредити.*²⁹

И група повереника из Праћине и Јовца, истог дана упутили су приговор бирачком одбору. Сматрали су да су преправљани спискови гласача у појединим општинама, на основу којих је одређиван број повереника. Као пример навели су општину праћинску која је имала 198 глава пореских а општина је имала 8 повереника, уместо 6, општину бунарску, која је требала да има 4 повереника, а одбор је позвао 6 повереника, и општину беоочићку која је требала да има 2 повереника а на гласању имала је 4.³⁰

Због сукоба у Варварину, где су требали повереници среза темнићког да бирају посланике за исти срез, избори нису одржани 7. септембра. Повереници среза темнићког састали су се 7. септембра ујутру код среске канцеларије. Када је сакупљено преко 20 повереника, председник општинског суда, као председник бирачке скупштине, отворио је збор. За бирачки одбор изабрани су: Васа Савић из Маскара, Лазар Поповић, свештеник из Катуне, Сава Бабић из Коњуха и Милисав Бркић из Обрежа. За деловође су изабрани Драгутин Марјановић, писар и Светозар Стаменковић.

Када је председник саопштио да је бирачка скупштина отворена, Светозар Ђокић, Гиле Н., из Бачине и Ћосић из Велике Дренове, на челу осталих повереника из општина: јасичке, бело-водске, и милутовачке са виком и претњама одбијали су изабране чланове бирачког одбора, већ су предлагали своје људе радикалце, и то коловође овог сукоба, па чак и Светозара Ђокића, који није био повереник. После позива да се неповереници уклоне из дворишта општинског суда, јавиле су се још жешће претње. Велике групе неповереника из општина: варваринске, залогојевачке, падешке и још неких, позвале су да силом неке кандидате протуре. Да би се спречио даљи неред и нападе на чланове бирачког одбора и остале поверенике, председник је распустио бирачку скупштину. Одмах је покушано са хватањем чланова бирачког одбора и осталих повереника. Неки од њих побегли су у цркву, неки у школу а неки по приватним кућама. Ни срески начелник није могао да одржи мир.

Између 16 и 17 часова када се руља уклонила из Варварина, чланови бирачког одбора су се поново састали да би написали извештај о овим догађајима. Тада су сазнали да су мештани Вратара дотерали двоја кола са

²⁹ АС, НС, Ф III, р-3/1883.

³⁰ АС, НС, Ф III, р-3/1883.

штаповима и приморали све да приђу радикалима. Мештани Залоговца су два пандура среза темнићког, који су чували породице изабраних повереника, напали и једног тешко ранили, за кога се није знало да ли је преживео. Други је једва успео да побегне. Према мишљењу председника и чланова бирачког одбора, да није распуштена бирачка скупштина, било би и смртних случајева.³¹

Извештај о неодржаним изборима за посланике среза темнићког за период 1883, 1884 и 1885. годину, послао је и вршилац дужности начелника истог среза:

Потписати исти старешина коме је у позиву да спречи сваки неред и отклони сваку опасност по чији живот има на овоме месту да забележи.

Мимо нереди са угрожавајућим претњама на часнике законитог одбора бирачкога које су описане у записнику бирачког одбора биле су на очи моје и у присуству моме још и следеће:

У исто време кад беше нереди описатог у записнику бирачког одбора, од повереника и неповереника и о којима говори бирачки записник, -наишла је једна руља света на капији са јужне стране од реке са буџама, пиштољима, ножевима малим и великим-јатаганима и тесаџима-у којој су били већином Варваринци помешани са Залоговчанима, Падежанима и осталим дошавишим неповереницима из разних општина. Ова је руља уз вику јурила и продирала у среску кућу, а многи од њих стајали као заседа око среске куће у циљу што први не ухвате да други дочекају.

На позив председника бирачког одбора још у оном часу при распушту повереничке скупштине, потписати се трудио да неред одклони, али кад је настао јуриш на изабрано законито часништво нарочито против председника бирачког одбора, потписани је отклањао нереди и трчао за руљом која је зверском виком јурила за председником бирачког одбора да га убије, па кад се је председник склонио у школи и сва руља обрела школу те се на позив потписатог нису хтели разићи, већ шта више узели на се карактер безвлашћа са угрожавајућим претњама противу самог потписатог, тада је потписати предвиђајући опасност и за сам свој живот, уклонио се у суседну општину катунску удаљену на 10 минута од места где се ово збивало а оставив судбини и обредутог председника Станоја и чланове му.

Око 11 сати пре подне у квартиру г. Спиридона Цветковића, практиканта ово среског где је се потписати склонио, дошао је потписатом Милија Миловановић из Бачине са Ђоком Чепурцем из Обрежа у циљу стишавања раздраженог света, нашта му је потписати одговорио, да ако сам Милија није узрок раздражењу најмање би се могло то уписати потписатом, а како је потписатог моћ власти престала, онда ако он-Милија-доиста жели реда он нека у колико са своје стране може учинити што треба а са стране потписатог предложено му је, да их обавести о незаконитој радњи њиховој и саветује да се разиђу, нашта се он обећао, али то није хтео чинити већ као што сам се известио било је на незаконити начин неког гласања и како чујем

³¹ АС, НОЈ, Ф III, р-3/1883.

Милија се и друг му Филип прогласили за посланике па и некаква пуномоћја добили.

Руља од оних који нереди чинише а нарочито Залоговчана заплашиваше сваког смрћу; причајући јавно како су у Залоговцу минуле ноћи у очи избора једног пандура испребијали а другог на место убили, те тиме и најкуражније људе принудили да се клоне, чему је најбољи доказ записка мајки за ћаке у обседнутој школи варваринској и кукање самих људи а бежање из више општина законских повереника, те тако се узурпирала власт.

Тек кад сам се уверио да је се ова беснећа руља развила, што је било око 4 до 5 сахата по подне, изашао сам из куће у којој сам се склонио и онда дошао у канцеларију среску.³²

Према извештају другог бирачког одбора, за посланике за срез темнићки су изабрани Милија Миловановић, трговац из Бачине са 192 гласа и Филип Милојевић из Велике Дренове са 163 гласа.

Када је примио извештај о нередима у Темнићу Гарашанин је затражио од министра војног Тихомиља Николића да одмах упути две чете војника за угушивање немира. Николић није био за слање војника, јер су се испојили нереди од стране појединаца, и да би било примереније послати једну десетину чувара јавне безбедности ставити их на расположењу властима у Темнићу.³³

Према извештају Начелника среза левачког, и посланички избори у овом срезу нису одржани према закону, па је оспорио избор за посланике Уроша Вукићевића из Опарића и Јована Матовића из Велике Пчелице.

Прва неправилност огледала се у образовању одбора, који је образован у највећој ларми, који су произвели неколико повереника, међу којима нарочито Ђоле Вукићевића из Опарића, Љубе Црногорца и Нестора Рачића из Медвеђе. Због вике и нереди већина бирача није могла слободно да гласа.

У оваквим условима извршено је и бирање посланика. Исти људи нису допустили бирачима да слободно бирају посланике. Било је гурања, претњи и многих других неправилности. Одбор је јадва радио опкољен људима. Бирачи су гурани и наговарани за кога да гласају.

Осим овога, ни број бирача није био према броју пореских глава. Укупно је требало да буде 170 бирача, а на биралиште је дошло 186 повереника, од којих је гласало 178.

Ни једна општина није понела списак изабраних повереника, и бирачки одбор се послужио списковима које су општине раније доставиле. Било је случаја да су довођени и они људи, који нису бирани као повереници, као што је био случај у Белушићу, где је Срећко Недељковић из Браиновца, као неповереник гласао, јер га у списку повереника није било. Многи кметови нису имали спискове бирача, па су уместо бираних, гласала друга лица.

³² АС, НС, Ф III, р-3/1883.

³³ Андрија Раденић, наведено дело, стр. 14

Неправилности су се догодиле и у Параћину. Повереници Параћина упутили су жалбу Народној скупштини 13. септембра 1883. године, у којој су навели:

а) Начелство није смело по закону да одреди 8 часова за избор у Ћуприји, кад је избор заказан за 7 часова у Поповцу, где је узроком председника бирачког одбора и других смутљиваца произведен неред.

б) Начелство није смело, позивати извесне поверенике у Ћуприју на гласање па и неповеренике са села, а оставити варош Параћин и села: Крушар, Сикирица, Влашка и друга без повереника. То је очигледна самовоља полицијских власти, као што тврде – акта о избору посланика Алексе Бошковића и Ђола Пандуровића.

в) По ком закону је смео Богих, начелник да се меша у надлежност среског старешине.³⁴

Догађаје око избора у Параћину објавила је *Српска независност*: Дан 7. септембра 1883 године, остаће у историји развића под напредњачком владавином за срез параћински по све знатан... Уочи 7- тек. месеца, око 8 сати пре подне добију сви повереници из Параћина наредбу преко сејмена да морају сви увече у 4 сата бити у Поповац на конак. Кад су уочи тог дана дошли на конак онда капетан Алекса закаже председнику опш. суда Поповићу, да сутра дође рано и отвори судницу. Како кмет није желео да отвори судницу пре 8 сати претњом затвором он је то ипак учинио. Одмах по отварању суднице у бирачки одбор су ушли Димитријевић, бумбар Радисав, Белић робијаш и Стојан из Крушара, и отпочну гласање, око 8 сати. Димитријевић је добио 50 а бумбар 30 гласова. Када су се сви повереници окупили тражили су поништавање избора и промену бирачког одбора. На поновном гласању Димитријевић је добио 60 гласова, а опозиционар Алекса Бошковић 95, наш кандидат и Ђока Пандуровић из Сења 70, а бумбар 10. После тога настави се гласање, јер су људи још долазили из удаљених села, и тако Алекса Бошковић добије 103, а Димитријевић 90, Ђока 90, а „бумбар“ Радисав Симић 50. А кад то виде Димитријевић да ће да пропадне, позову капетана Алексу у судницу, који кад дође одмах дохвати акта на кроз прозор Лацку, а овај са спремним колима покуша да побегне у Параћин. Кад то видеше сељани скоче да јуре за Лацком, а Димитријевића су покушали да пребију, али га је спасао неки Давид Трифуновић. И Алекса капетан је покушао да побегне, али га народ опколи и би га убили на месту да га није заклонио неки Владимир, кафеџија из Параћина. Премда су многи Параћинци били по рупама, казанима и под ћупријама сакривени, али им је свима народ добро наплатио... Пошто потеря није могла да стигне начелника, који је са бирачким актима утекао у Параћин, већина повереника је без бирачких аката издала пуномоћства посланицима који су имали апсолутну већину, па су сви отишли у Ћуприју и поднели окружном начелнику тужбу против среског

³⁴ АС, НС, Ф V, р-5/1883.

*начелника због отетих аката. Такође су сви дали своје исказе, који су упућени Народној скупштини.*³⁵

Повереници Параћина упутили су жалбу Народној скупштини 13. септембра 1883. године, у којој су навели:

а) Начелство није смело по закону да одреди 8 часова за избор у Ћуприји, кад је избор заказан за 7 часова у Поповцу, где је узроком председника бирачког одбора и других смутљиваца произведен неред.

б) Начелство није смело, позивати извесне поверенике у Ћуприју на гласање па и неповеренике са села, а оставити варош Параћин, села: Крушар, Сикирица, Влашка и друга без повереника. То је очигледна самовоља полицијских власти, као што тврде – акта о избору посланика Алексе Бошковића и Ђола Пандуровића.

в) По ком закону је смео Богих, начелник да се меша у надлежност среског старешине.³⁶

У Рековцу избор је отпочео у 12 сати уместо у 8. При избору бирачког одбора настала је велика вика, тако да се није знало ко се бира за бирачки одбор. Нарочито су галамили Ђока Вукићевић из Опарића и Миљивоје Петровић из Белишића. Када је одбор отпочео рад кметови нису доносили спискове својих бирача, већ су наговарали и друге људе да гласају. По завршеном гласању само је један кандидат добио савршену већину, а са тројицом је требало одржати ужи избор. Одбор није желео да се избор врши међу тројицом, већ са двојицом кандидата.³⁷

Истог дана када су одржани избори, четири члана бирачког одбора и скоро сви повереници, упутили су Народној скупштини жалбу због многих неправилности на изборима за среског посланика одржаним у Великом Поповићу. Највише притужби односиле су се на Димитрија Ђокића, заступника среског начелника. Избори су текли по закону све до 12 часова. Када се сазнало да је Аћим Протић, свештеник из Ломнице, кандидат за посланика, добио 96 гласова, а полицијски кандидат Лазар Марјановић из Великог Поповића 20 гласова, Димитрије Ђокић и кмет Ивко Марковић, одлучили су да пониште избор, јер нису очекивали да прође њихов кандидат. Потписници су за ове тврдње навели: 1) председник бирачког одбора није желео дати печат бирачком одбору; 2) што је у време највеће разлике у гласовима Димитрије Ђокић позвао у кафану председника бирачког одбора кмета Лазара Марковића, да би се због напуштања бирачког места избор огласио за незаконит. У међувремену предат је Ивку Марковићу други списак повереника општине пањевачке, а прави је одбачен. Под притиском Ивка Марковића у бирачки одбор уврштен је Милош Давидовић, који није ни биран за повереника. Поред ових оптужби, Димитрије

³⁵ *Српска независност*, бр. 118, 11. октобар 1883. године.

³⁶ АС, НС, Ф V, р-5/1883.

³⁷ АС, НС, Ф III, р-3/1883.

Ђокић је оптуживан да је наложио раније изборе за поверенике пре законског рока, и да је крио праве спискове изабраних повереника.³⁸

Неправилности је било и у Ћуприји. Група грађана Ћуприје упутила је жалбу Народној скупштини на понашање напредњака на изборима од 7. септембра и избора Милоша Радонића, кмета, за посланика:

1. Није многој господи посланицима познато из новина, како је пролетос у Ћуприји узурпирано право слободног гласања и напредњачки присталица Милош у кметству одржи.

Ми мислимо да неће бити народног посланика, који се неће сетити да и ово улази у општи план Милутина Гарашанина, по коме се бринуо да се општинска управа доведе у полицијску надлежност.

2. Од како је изашао указ за изборе, наши напредњачки прваци, међу којима су начелник Богићевић, Пеливановић председник, Тирић, адвокат, Димитрије Лазих, трговац – чинили су све само да се слободе грађана о изборима стесни и сузбије у корист напредњака, тако:

а) Лазих је сваком приликом људима отреситијим у вароши претио батинама, ако се појаве на биралишту. Мало то, чак је, некима прећено убиством. Доказе навешћемо пред комисијом која би извиђала ову ствар.

б) Милош, кмет, као кандидат, дозволио је присталицама својим из мале, те су општинску користили и гору секли колико је ко хтео. И ово ће се долазати извиђајем.

в) Главну пак операцију водила је власт у лицу Богића, начелника окружног. Он је у очи избора дан пре послао једну комисију те је предгледао ову чаршију и где је год нађено и најмање количина галице за дезинфекцију, тај је зват одма у начелство, узиман на одговор и Богићев писар Цветко саветовао је људе да се окану опозиционог кандидата, па им неће ништа бити. Свима пак усмено је прећено да ће платити глобу по 300 динара. Ово је рађено по закону санитетском, а још до сада ником није казано шта сме а шта не сме у дућану своме на продају држати. Даље Богићевић је на два три дана призивао пандурима поједине грађане у начелство, питао их зашто су за опозицију, претио им силом па чак и убиством ако не дају глас за владиног кандидата за посланика. Доказаће то призивани људи пред комисијом, и најзад Богићевић је кафецију једног нудио да му стави сто динара на располагање за чашићење напредњачких гласача.

г) На недељу дана пред изборе кмет је организовао биционску чету, буџе су нове одсечене у општинској шуми и дељене у авлији општинској. Ова чета под вођством општинских званичника била је на ногама целу недељу, ноћом су обилазили људе и наговарали да гласају за Милоша. Казивано им је да не морају да долазе у судницу на дан избора само ако хоће да гласају за Милоша и тим начином регрутовали су гласаче и саставили списак гласача за Милоша од преко стотину.

³⁸ АС, НС, Ф V, р-5/1883.

д) Ноћу уочи избора похватили су код кућа својих и у апсу начелства одвучени грађани опозиционари: Ивко Ружић, Милош Сињевирац, Јова Николић и Ђурђе Марјановић и тек увече по избору пуштени.

Под утисцима овакве радње наше напредњачке власти дочекасмо те свану дан избора .

а) Кад је било свануће, општинска кућа била је поседнута од вође Лазића и чете буџоносне од 40-50 људи, пијаних, који су ту ноћ провели од вечери у пијанки. У седам сати ујутру сакупило се, осим ових изнајмљених 40-50 људи, још 30-40 грађана. Кад видеше Лазић и Милош да грађани почеше долазити око 7 сати, бојећи се да ће до 8 сати бити сва варош на окупу као што би и било да су поштовани закон и устав Лазић је затражио да се отвори збор. Милош, кмет, сам је кандидовао у бирачки одбор: Петра Дангубовића, Михајла Пеливановића, Димитрија Ђорђевића и Јована Ђулића. Чим је формиран бирачки одбор, два пандура су постављена на дворишној капији, два пандура на вратима општинске суднице, а у ходнику 5-6 са буџама.

б) Када су грађани видели да је збор отворен у 7 сати а не у законом одређено време, да је збор отворио Лазић вођа буџоносаца, да је одбор самовољно састављен, учинили су протест, али је тај протест пропраћен подсмехом и претњама. Неки Лука, члан општинског суда, претио је убиством Васи Јовановићу ако уђе да гласа. Начелник је спречио групу грађана да у телеграфској канцеларији утврди колико је сати. Окружни начелник је на то реаговао: „Код мене је шест а није седам али је за нас осам и шта оћете ви сад, тако нам се може, жалите се Богу...”

При самом гласању било је доста застрашивања. Сваког оног који није гласао за напредњаке већ за Цветковића, буџама су га ударили и избацивали из суднице. После таквог гласања и победе напредњака, они су прославили весељем у дворишту суднице.

Самовољно је уписано да је за кандидата напредњака гласало 221, а за опозиционог посланика 58.

У деспотовачком срезу избори су одржани у Великом Поповићу, где је главни напредњак био Лаза Марјановић, трговац. Због намера напредњака да сами организују изборе, сав народ из среза дошао је у Велики Поповић и саставио бирачки одбор. На гласању је изабран Аћим Протић, свештеник дворишки, синовац Милосава Протића, посланика у Петрограду, председник изборне скупштине напредњак Ивко, прикупио је све спискове и побегао са избора, чиме је осујетио да се изда пуномоћје изабраном посланику.

У ресавском срезу никакве неправилности напредњаци нису могли да направе. Избори су одржани у село Војска, на којима је једногласно победио Димитрије Катић.³⁹ Окружни начелник из Ћуприје Алимпије Богич, јавио је Гарашанину 21. августа, како је извршио избор повереника 1. септембра: збацио неколико несигурних кметова и наредио среском начелнику како да се у томе

³⁹ Српска независност, бр. 105, 13. септембар 1883. године.

управља. Најжешћег свилајначког радикала Миту Исаковића осудио је на 30 дана затвора, што је оговарао поступак власти. Није хтео да му замени затвор новчаном казном, док на лицу места не види шта може од тога да се за изборе истера. Пре него што је Исаковић био ухапшен и кажњен затвором наредио је да га пандур неприметно прати где год ишао, па чим проговори или прочита нешто пред неким скупом да га се свеже и њему доведе, што је наравно после и учињено.⁴⁰

На септембарским изборима изабрани су: за Левач Урош Вукићевић и Јован Мађовић; за Белицу поп Данило Анђелковић, Темнић Милија Миловановић и Филип Милојевић, за Јагодину Таса Ђикић.⁴¹

За краљеве посланике, којих је било 44, из Јагодинског и Ћупријског округа именовани су: Анта Пеливановић, председник суда окружја ћупријског, Драгутин Пироћанац из Јагодине, Милутин Поповић, прота из Ћуприје, Петар Тирић, адвокат из Ћуприје.⁴²

Резултати избора били су неповољни за владу Милана Пироћанца и напредњаке. Од 102 мандата, радикали су добили 72 места, либерали 30 и напредњаци 24. Поред изабраних посланика, влада је именovala својих 44 посланика. Због изборног резултата влада Милан Пироћанац је поднела оставку.

Први састанак скупштине одржан је 15. септембра. После извештаја верификационог одбора, на чијем челу се налазио Димитрије Катић, њему су сви посланици предали пуномоћја. На другом састанку прочитан је извештај верификационог одбора о резултатима избора. Према извештају одбора, за посланике су проглашени. 72 радикала, 51 напредњак и 11 либерала. Пошто је прочитан извештај верификационог одбора, приступило се избору шест кандидата за председништво Скупштине. На избору кандидата за председништво скупштине највећи број гласова 89, добио је Димитрије Катић.

После оставке владе због победе радикала, напредњаци и краљ су навели да су они за промену устава, за парламентарни систем, за слободе, а оптужили су радикале да су против. Сви радикални посланици поднели су оставке 21. септембра, у којој су навели да је садржина оставке Пироћанчеве владе неистинит.

На дан 22. септембра 1883. године прочитана су два краљева указа. Првим је овлашћен председник владе да отвори Народну скупштину, а други указ је овластио председника владе и министра унутрашњих дела да затвори скупштину.⁴³ Нови избори одржани су 25. јануара 1884. године. Ово су били формално избори за 1883. годину.

⁴⁰ Андрија Раденић, наведено дело, стр. 11.

⁴¹ *Српска независност*, бр. 104, 11. септембар 1883. године.

⁴² *Српске новине*, Београд, бр. 120 од 2. јуна 1883. године.

⁴³ Када се краљ враћао из посете Бечу, њега су на пристаништу дочекали представници владе и посланици. Поред посланика краљ је прошао мирно и није их погледао. Посланици су били мирни и нису га поздравили са *живео*. Поводом тога Димитрије

Под утицајем радикала у земљи је дошло до више трвења народа са представницима власти. У Јагодини је народ затворио окружног начелника.

Катић је изјавио: *да вук длаку мења а ћуд никада, овај вук не мења ни длаку.* (Милош Трифуновић, Историја Радикалне странке, стр. 114.

СКУПШТИНЕ ОДРЖАВАНЕ У НИШУ

РЕДОВНИ САЗИВ

6. мај – 16. јун 1884. Ниш

Пет дана пред изборе од 25. јануара 1884. године укинута је ванредно стање у окрузима, који су били захваћени Тимочком буном. На овим изборима, по савету и заповести власти, изабрани су готово само напредњаци. Од радикала је изабрано само неколико посланика, међу којима и Таса Ђикић. Краљ Милан је именовао још трећину од укупног броја посланика, и то искључиво напредњаке.⁴⁴

На овим изборима изабрани су за посланике:

Из округа јагодинског:

Таса Ђикић за Јагодину, радикал;

За белички срез Неша Миленковић, напредњак;

За темнишки срез: Ђорђе Чепурац, напредњак, Јанићије Пешић, напредњак;

За левачки срез: Миладин Таврић, напредњак, Миленко Петровић, напредњак.

Из округа ћупријског:

За Ћуприју: Милош Радоњић, напредњак;

За ресавски срез: Вучко Максимовић, напредњак, Исак Цветковић, либерал;

За параћински срез: Коста Мијовић, напредњак, Филип Јовановић, напредњак.⁴⁵

Скупштина, формална за 1883. годину, отворена је у Нишу 9. маја 1884. године, а закључена 16. јуна.⁴⁶

⁴⁴ Живан Живановић, Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, књига друга, 1878-1889, Београд 1924, с. 225. На изборима од 7. септембра 1883. године изабрано је: напредњака 24, либерала 34, радикала 62, непознатих 8, док на 6 места нису одржани избори.

⁴⁵ *Српске новине*, Београд, бр. 120, од 2. јуна 1884. године.

⁴⁶ Честитке подршке упутили су становници Параћина (две честитке), Деспотовца, Архимандрит манастира Манасије, Свилајнца, Великог Поповића. Честитку из Темнића потписали су сви председници општина: варваринске Милисав Милић; обрешке Матија Миленковић; велико-дреновске Живко Ђурић; поточке Сима Ранђеловић; катунске Милан Бранковић; рашевачке Сава Миловановић; милутиновачке Милан Милетић;

У престоној беседи краљ је навео да је неопходно донети измене и допуне Закона о штампи, зборовима и удружењима и жандармерији, у циљу очувања јавног реда и мира. Краљ је сматрао да, су дотадашње слободоумне одредбе омогућили радикалима да утичу на побуне сељака против режима. На престону беседу скупштина је одговорила помирљивом адресом. У адреси се одало признање краљу Милану. Наведен је значај позива краљу Милану за присуствовање маневрима у Немачкој, на посети аустроугарског принца, на поштовању конвенције са Бугарском. У адреси су изнета очекивања да се унапреди привреда, изградња железничких пруга, јачање просвете и војске. Није се могло без напада на радикале, којима опишта народна и вечита корист није се још могла уздићи изнад тренутне и личне користи... газили уместо порављали и најпосле у једном крају отаџбине успели да изазову бунтовничко насиље.⁴⁷ И у престоној беседи и Адреси посланика нападани су радикали: да су издајници, лажни пророци, недоучене научнике државне науке и бездушне шпекуланте, који су лагали необавештене људе против законите власти.⁴⁸

Група посланика, међу којима и Исак Цветковић, 21. маја 1884. године, предложили су изградњу два полустална моста на Морави, како би се омогућила веза житеља ресавског среза са пругом која је ишла левом обалом Мораве. Један мост би се изграио на Марковачком броду између Свилајнца и Марковца, који се налази на прузи. То би омогућило да ресавски трговци могу своју робу да извозе.⁴⁹

Исти посланик није подржао предлог о плаћању пореза на капитал: „На трговца ударено је све да му се удара и на капитал. Капитал може да не донесе ништа прихода, а може и да $\frac{1}{2}$ пропадне, па ипак трговац мора да плати порезу на целу суму и шта више мора да плати и друге године, јер не сме да открије своје стање само да би се одржао...“⁵⁰

Исак Цветковић се није сложио са предлогом да се на земљиште код железничких станица плаћа већи порез, јер су људи на већој удаљености од станица принуђени да за своју робу плаћају веће транспортне трошкове коју довозе до станица.⁵¹

Миладин Таврић, са групом посланика, предложио је да преглед свиња могу вршити и они који нису марвени лекара, а вични су том послу, како би се

беловодске Мијушко Тодоровић; шаначке Миливоје Видић; секуричке Милоје Здравковић; доњо-крчинске Јанићије Тодоровић; јасичке Јован Ђорђевић; избеничке Анта Михаиловић; маскарске Илија Јовановић; кукљинске Крста Милосављевић; тољевачке Милоје Радосављевић; парцанске Агатон Минић; шамловачке Јелесије Антић; падежке Мата Пржић; залоговачке Стојадин Стевановић; бачинске Светозар Анђелковић; коњушке Недељко Марић; љубавске Гаја Михаиловић.

⁴⁷ Српске новине, бр. 109, 16. мај 1884. године.

⁴⁸ Милош Трифуновић, наведено дело, стр. 137.

⁴⁹ Стенографске белешке...стр. 403.

⁵⁰ Стенографске белешке...стр. 834.

⁵¹ Стенографске белешке...стр. 767.

избегаво преглед свиња од домаћих марвених лекара, јер њихове прегледе не признаје аустро-угарска.

Народна скупштина је 11. јуна 1884. године усвојила владин предлог о изменама и допунама Закона о штампи. Казнена политика за штампарске кривице је доста повећана. За најмање кривице повећана је од 50 на 200 динара, а за највеће са 500 на 5.000 динара. За сваки чланак полицијска власт је могла да означи као увреду владара, самовољно противљење спровођење закона, распрострањање комунизма и нихилизма. За издавање забрањених листова, Закон је предвидео новчану казну од 1.000 динара и казну затвора до једне године.

Слична ситуација била је и са изменама Закона о удружењима и зборовима. И овај закон је донет у Скупштини 11. јуна. Законом је забрањено политичким удружењима оснивање подбора или филијала. Члан управе једног политичког удружења, није могао бити у исто време и члан управе другог политичког удружења. Политичка удружења била су дужна да поднесу списак свих својих чланова, и то најкасније три дана по оснивању. Касније су политичка удружења морале годишње да јављају властима о свим променама чланова. Одржавање јавних збора на отвореном простору било је забрањено, већ су јавни зборови могли бити одржавани само у покривеној и затвореној згради, и то после одобрења полицијских власти. Изасланици власти су имали право да присуствују јавним скуповима политичких странака. Изасланик је имао право да распусти скуп. У месту где су се одржавале скупштине на пет дана пре састанка скупштине и на 20 километара од скупштине јавни зборови су били забрањени. На пет дана пред изборе за посланике скупови нису могли бити одржавани.

Скупштина је истог дана донела и Закон о устројству општина и општинских власти, по коме је општинска самоуправа потпуно угушена. Изменама закона ниједна општина није могла да има мање од 500 пореских глава, осим ако се ради о планинским општинама. Изменама је уведен строги надзор над општинским органима власти. Сеоски кметови и председници општина бирани су на посредним изборима. Државна власт је имала право да присуствује избору општинских органа власти. Ако власт сматра да је угрожено одржавање збора могла је распустити збор и казнити кривце. Државна власт је имала право да смени општинске органе и да на њихово место постави чиновника, чије би наредбе биле обавезне за целу општину. Без одобрења надзорне власти ниједна одредба општинског одбора није могла да ступи на снагу. Општински буџет одобравао је министар финансија.

Закон о жандармерији, донет истог дана, ојачао је полицијске снаге у земљи, јер је жандармерија постала саставни део војске сталног кадра.

Милош Радонић, са још двојицом посланика, предложио је укидање акциза на пиће, који је донет пре 40 година, и којим су оптерећени само механције и кафеције.

Већа група посланика, међу којима су и неки посланици из Јагодинског и Ћупријског округа, поново су покренули питање укидања сеоских дућана: *Који*

има прилике да сада види по селима наше народне саборе, тај ће видети на женском свету много којекаквих дрангулија, ђинђува, минђуша све што је новцем скупо плаћено. Нема оних старинских накита и ђердана од талира и златника, а у место лепих сукања и јелека које су саме женске некад радиле од домаће вуне, видећемо на женском свету неке крпе, које ништа не вреде.

По сеоским дућанима наћићете на продају доста белила и руменила што по законима санитетским не сме се по варошима продавати, а у селима се продаје зато, што нема ко да контролише, а ово све на штету здравља наше младежи.

Сеоски дућани штетни су и с тога, јер све што се у њима продаје, прође кроз више руку и зато је скупље.

*Зато желимо да је крајње време, да се сеоски дућани као штетни по народ укину.*⁵²

*Приликом расправе о закону о општинама, где је предвиђено да председник општинског суда мора бити писмен, било је предлога, да председници ових судова могу бити и неписмени, ако писмених нема у тој средини. Миладин Таврић је нарочито критиковао мишљење свештенства: Ја како видим на заузимање наших попова да само писмени људи могу бити председници, они би хтели да узму све у своје руке. Добро, господо, кад се они тако намећу, и кад се праве да су најпапетнији, ајде да се да њима и кметтво и све па да ми будемо задовољни и да ништа не вредимо, а они нека поватају све.*⁵³

Ђорђе Чепурац, са групом посланика, предложио је оснивање штедионице у Прокупљу, ради давања зајмова насељеницама за откуп имања од бивших власника, који су се иселили после прикључења тих области Србији.

*Исти посланик, са групом посланика, предложио је неке измене Закона о основним школама из 1882. године, и то: да се набављају књиге и писаћи материјал за све ђаке; да су женска деца по селима обавезна само три разреда свршити; за неоправдане изостанке да се казне родитељи прво опоменом, а за сваки следећи изостанак по 2 динара.*⁵⁴

Коста Мијовић заложио се за то, да се исплаћују реквизиције и по општинским списковима, који су тада сачињени, наводећи два примера: У 1876 години ја сам био председник општине параћинске. Свима је познато да је Параћин био на том положају, да је се од њега тражило и узело највише реквизиције. Извршио сам реквизицију 6-7000 дуката. Свакоме од кога сам шта узео дао признаницу, али нисам могао да добијем признаницу од свакога шта је предао, јер је у то време купљена реквизиција била велики напор, а ја сам морао да гледам да се час пре подмире државне потребе, добије се признанице или не...у мојој општини за време рата било је бегунаца из алексиначког, крушевачког, црногачког и књажевачког округа. Света је толико било да сам

⁵² Стенографске белешке...стр. 690.

⁵³ Стенографске белешке...стр. 451.

⁵⁴ Стенографске белешке... стр. 950.

*морао на брзу руку да набављам реквизицију, и ја сам је набављао. Место какве признанице, која је од гладних и неписмених људи није могла узимати, ја сам у спискове стављао фамилије из појединих села. Ти рачуни су тачни, и врло је умесно да се признају општински спискови, који су тада сачињени и да се по њима исплати реквизиција.*⁵⁵

Министарство просвете предложило је да се Аћиму Пивљаковићу, директору јагодинске ниже гимназије, уваже као указних оних шест година, које је провео као професор српске школе у Цариграду. У образложењу је наведено: да је од 1868. до 1874. године провео као професор српске школе, да се у вршењу дужности одликовао, да га је професорски савет због одличног вршења своје дужности једногласно изабрао за професора и инспектора поменуте школе, и да се ревносно заузимао за српске интересе у Цариграду.⁵⁶

Илија Димитријевић, свештеник из Ћуприје, молио да му се издаје онолико плате као војном свештенику, колико је и његовим предходницима издавано. Такође је молио за наређење да му општинске и полицијске власти уредно наплаћују разна свештенодејства.

Аврам Рачић, Илија Димитријевић и Радоје Петровић, свештеници из Ћуприје, молили су да се новац који примају од општине уместо бира, предаје начелству с порезом па да га отуд, а не од општине примају.

Грађани из Параћина тражили су да се укину сеоски дућани.

Милан Раденковић, фабрикант из Јагодине, молио да му се стави 10 година рока да исплати 1.000 дуката, које му је држава дала у помоћ.

Сима Симић и остали из темнићког среза, представљајући како је беснео радикализам око избора од 7. септембра 1883. године, навели су да је неколицини људи учињено неколико паљевина што нису пристали уз радикале. Предложили су да се овакве паљевине надокнађују општинским или среским прирезом.

На скупштини су одређена државна добра. Државна добра у Јагодинском округу била су: Терсана у Багрдану и Старо начелство у Јагодини до камене Ћуприје.

У Ћупријском округу то су била: Башта слатинска у Параћину, имање у Свилајнцу које је раније било својина Милоша Лукића и плац за телеграфско надлештво у Свилајнцу.

Терзијски еснаф из Свилајнца молио је да се спречи недозвољена продаја трговцима оних производа који припадају занатлијама.

Скупштина је трајала само око четрдесет дана.

⁵⁵ Стенографске белешке...стр. 1068.

⁵⁶ Стенографске белешке...стр. 1005.

РЕДОВНИ САЗИВ

3 – 23. април 1885. Ниш

за 1884. годину.

У други редован сазив за 1884. годину скупштина је сазвана за 30. децембар 1884. године, али је одмах одложена до 15. маја. Због неодложних потреба сазвана је ипак за 3. април 1885. године. Исти посланици су учествовали у раду скупштине.

Из округа јагодинског:

Таса Ђикић за Јагодину, радикал;

За белички срез: Неша Миленковић, напредњак;

За темнишки срез: Ђорђе Чепурац, напредњак, Јанићије Пешић, напредњак;

За левачки срез: Миладин Таврић, напредњак, Миленко Петровић, напредњак.

Из округа ћупријског:

За Ћуприју: Милош Радоњић, напредњак;

За ресавски срез: Вучко Максимовић, напредњак, Исак Цветковић, либерал;

За параћински срез: Коста Мијовић, напредњак, Филип Јовановић, напредњак.⁵⁷

Од краљевих посланика Висарион Николић.

Неша Миленковић изабран је у одбору за адресу.

Скупштина је отворена 7. априла престоном беседом. И престоно беседа и адреса скупштине су се односиле на односе са Бугарском. Било је иницијативе о промени устава, али влада је то одбила.

Одмах на почетку Миладин Таврић је молио за одсуство, јер је морао да товари свиње за Пешту. Одобрено је.

Посланици ћупријског округа поставили су питање председнику владе о неисплаћивању реквизиције у округу ћупријском, поред тога што је донет закон о исплати, и обезбеђен новац за исплату.

Посланци ћупријског округа, на ницијаиву 40 грађана Ћуприје, поднели су 10. априла 1885. године, предлог о установљењу пољске полиције, поводом расправе о закону о чувању пољског имања: *Прошлом сесијом Народна*

⁵⁷ Српске новине, Београд, бр. 120, од 2. јуна 1884. године.

Скупштина донела је закон о непосредном порезу на имање и закон тај извршен је у нашој земљи и отпочињу се плаћања.

Закон овај донео је праведљивост о разрезивању данка и са задовољством је примљен у народу.

Никоме није жао што ће плаћати на своме имању, него треба наћи начина да је ималац имања прави господар, да му је имање обезбеђено и сачувано од сваких штета и напада, а то ћемо рећи усеви наши по пољу да су осигурани и сачувани од штеточина и крадљиваца.

Оваква осигурања могао би наш народ добити, кад би изволело народно представништво у договору са нашом владом донети још сад овом скупштином закон о „пољској полицији“, јер одуговлачење о овом служи на велику штету народну и народ ратосиљаће се свога имања од штеточина, крадљиваца и отварања свуда путева преко туђег имања и усева.⁵⁸

Осим овог закона скупштина је донела и много других, међу којима: закон о судском поступку у грађанским парницама, закон о основним школама, закон о пензизији учитељских удовица и њихове деце, трговински уговор између Србије и Белгије, закон о непосредном порезу, закон о местима у Србији, закон о мерама против филоксере, закон о исплати унутрашњег зајма, закон о реквизицији, закон о устројству општина и општинских власти.

ВАНРЕДНИ САЗИВ

19. – 23. Септембар 1885. Ниш

Због уједињења Бугарске са Источном Румелијом чиме је равнотежа балканских држава била поремећена, краљ Милан је 9. септембра ставио војску у ванредно стање. Обустављене су одредбе устава, који су се односили на слободу говора и писања, и посебним указом сазвао народну скупштину за 19. септембар у Нишу.

Скупштина је отворена беседом која се углавном односила на поремећене односе са Бугарском. Скупштинска адреса се такође односила на те односе који су довели до рушења дотадашњег положаја међу балканским државама.

Скупштина је изабрала један велики одбор, који је требало да прегледа све законске предлоге владе, како би била приправна за случај рата.

Читањем краљевог указа скупштина је закључена 23. септембра.

За ово време трајања скупштине, донети су закони, који су се углавном односили на прирему војске: закон о настањивању војске, закон о набавци војних потреба новцем за време рата и ратног спремања, закон о послузи војске, војни кривични закон, допуне закона о устројству војске, али и закона о Народној банци, закон о пуштању у течај ситног бакарног новца, закон о монополу дувана.

⁵⁸ Стенографске белешке...стр. 221.

*

Краљ Милан је указом од 24. марта 1886. године распустио скупштину која је изабрана после тимочке буне, и другим указом расписао изборе за 26. април 1886. године. Избори су тог дана извршени у целој земљи, и то у врло тешким околностима због изгубљеног рата и слабљења финансијске снаге земље. У таквим околности краљ Милан је помишљао на абдикацију.

На овим изборима напредњаци су изашли самостално, док су радикали и либерали изашли заједно. Поред пооштрених мера које су требале да омогуће успех напредњацима, већину посланичких места освојили су радикали и либерали. Чак је краљ приморао министра унутрашњих дела, да изда тајни распис полицијским властима, у коме је изнето: *да ће се сваки нуспех избора сматрати као неискреност и неспособност полицијских органа.*

Како влада није могла да добије већину на изборима, примењене су врло бруталне мере. Почела је да хапси поједине посланике, а неке да протерује из Ниша. На сам дан отварања скупштине, полиција је у дворишту скупштине ухапсила шесторицу посланика, одузели им пуномоћја и протерали у њихова места становања. Тек са таквим мерама влада је направила некакву већину. Овако формираном скупштинском већином влада је настојала да скине своју одговорност око њеног рада у српско-бугарском рату, као и одговорност краља Милана.

Јагодински округ имао је 13.154 пореских глава и бирао је 5 посланика: Јагодина са 805 пореских глава једног, срез белички са 3.100 пореских глава једног, срез левачки са 3.913 пореских глава једног, и темнићки срез, који је имао 5.336 пореских глава два посланика.

Округ ћупријски имао је 15.091 пореску главу и такође је бирао пет посланика: Ћуприја са 930 пореских глава једног, срез ресавски са 4.031 пореском главом једног, срез параћински са 5.790 пореских глава два и срез деспотовачки са 4.340 пореских глава једног посланика.⁵⁹

Посланици:

Аћим Протић, за срез деспотовачки, добио 94 гласа, Никола Протић 30;

Димитрије Маринковић за Јагодину, добио 180 гласова;

Димитрије Цветковић за Ћуприју, добио 190 гласова, Милош Радоњић 79, Светозар Илић 2, Никола Поповић 1, Милија Ристић 1 глас;

Димитрије Катић за срез ресавски, добио 137 гласова, Мита Исаковић 1 глас;

Милан Вељковић за срез темнићки,

Стојадин Перић за срез левачки, добио 140 гласова, Урош Вукићевић 42 гласа;

Ђорђе Чепурац за срез темнићки;

⁵⁹ *Српске новине*, бр. 78, 4. април 1886. године.

Неша Миленковић за срез белички, добио 62 гласа, Васа Газдић 42, Милан Миловановић 2, Драгутин Петровић 1, Радисав Милошевић 1, Димитрије Петровић 2 гласа;

Параћински срез: Миленко Јоксимовић 149, Алекса Бошковић 136, Коста Митровић 87, Радисав Јованов 2, Стојан Станковић 49, Филип Јовановић 22.

Због поништаваа избора опозиционих посланика под притиском власти извршени су допунски избори. На допунским изборима одржаним 19. септембра у срезу параћинском, за посланике су изабрани: Коста Мијовић, пред. суда општине параћинске са 217, Филип Јовановић са 213 гласова.⁶⁰

Верификациони одбор поништио је избор 25 опозиционих посланика, међу којима и избор Алексе Бошковића и Миленка Јоксимовића. Избор посланика Алексе Бошковића и Миланка Јоксимовића за срез параћински, био је незаконит у овоме:

1. Сами кметови изабрали су из спискова 10 повереника па ставили друге;
2. Подмићивани су повереници, тврди општинско уверење;
3. Гласао је један који није повереник;
4. Закључен је рад пре времена;
5. Неправилан је записник.⁶¹

Скупштински одбор је одбацио приговоре и Јоксимовић и Бошковић су признати за посланике.⁶²

Због већине радикалних и либералних посланика, краљ је именовао 38 владиних посланика, све напредњаке. Међу њима, за краљеве посланике за период 1885, 1886, 1887 именовани су и : Димитрије Лазић, трговац из Ћуприје, Антоније Пеливановић, пред. Округог суда у Ћуприји, Лазар Петровић, пред. Округог суда у Јагодини, Петар Тирић, правозаступник из Ћуприје.⁶³

Скупштина је отворена престоном беседом 7. јула 1886. године. Краљ је изнео очекивања да ће посланици *са непомућеним родољубљем посветити озбиљним и корисним пословима око ојачавања Србије реформама по свим правцима јавнога живота*. Посебну пажњу краљ је обратио на уређење финансијских питања. Очекивао је да се спроведе уштеда у државним расходима, а да се не угрозе важни државни задаци.⁶⁴

Посланици су у својој адреси поздравили добре и пријатељске односе између Србије и суседних држава, са жељом да се ти односи држе и још боље учврсте на опште добро Србије. Посланици су обећали да ће сву пажњу

⁶⁰ АС, НС, Ф I, р – 214/1886.

⁶¹ АС, Стенографске белешке о седницама Народне скупштине за 1885-1886. годину, која је одржана у Нишу 1886. године, стр. 9, 10, 13.

⁶² АС, НС, Ф II, р—2/885.

⁶³ Српске новине, бр. 108, 13. мај 1886. године

⁶⁴ Српске новине, бр. 151, 8. јули 1886. године.

посветити реформама по свим правцима јавног живота. Нарочито ће посветити финансијским питањима, да се остваре могуће уштеде у државним расходима, да би се државни буџет поставио на здраве темеље.⁶⁵

Седнице скупштине сазване у ванредном заседању за 1885. годину закључене су 13. јула 1886. године. После два дана почело је редовно заседање Народне скупштине за 1886. годину. Ово заседање трајало је од 15 до 25. јула 1886. године.

Скупштина је отворена Престоном беседом 19. јула. Краљ је истакао да је Србија увек била на бранику своје државне мисли, и да је увек била вољна да поштује међународне уговоре и да је против једностраног ремећења равнотеже на Балканском полуострву. Од скупштине је краљ очекивао да се посвети свим корисним пословима на реформи по свим правцима јавног живота. Посебно је нагласио да уређење финансијских питања заслужује највећу пажњу.

Приликом гласања за председника скупштине Димитрије Катић је добио 40 гласова. Опозициони посланици у својој адреси напали су Гарашанинову владу за погрешно вођење рата против Бугарске, тражили су промену устава и личну и имовинску сигурност.

О адреси је говорио и Димитрије Катић. Сматрао је, да адреса као одговор народне скупштине на Престону Беседу, није само прост одговор, већ мора да садржи у себи и оцену владиног целокупног рада, и уједно да одреди пут и правац којим треба влада у свом раду да пође.

Ова скупштина је потврдила законе издате за време ванредног стања, поводом српско-бугарског рата. Што се тиче првог дела, који се односи на отпоздрав Краљу, ту су сложне и већина и мањина скупштинска. Што се тиче другог дела, какав поглед скупштина узима за досадашњи рад владин, ту се показује разлика између адреса скупштинске већине и мањине. У адреси скупштинске већине није изречено ништа друго, него изјављена захвалност досадашњем раду владином, као да смо ми до сада учинили бог зна какве напретке; није изнета ни трунка неуспеха у досадашњем раду њеном. У адреси одборске мањине речено је да у опште владина политика досадања није одговарала духу и жељама народним... Нарочите критике упутио је Димитрије Катић: *Ако, прикривајући наше погрешке, онда с тим не мислимо да икад погрешке исправимо... Адреса одборске мањине није осудила српску идеју рата, али је осудила вођење самог последњег рата. Српски народ не може да призна да је кривицом својом овако несретно испео наш последњи рат... онда мора се са болом у души признати, да је последњи рат, поред толикох жртава, толиких несрећа, и част и понос оружја српског понизио... То је што се тиче рата.*

При крају овог заседања, тачније 24. октобра 1886. године, Димитрије Катић са групом посланика, упутио је интерпелацију председнику владе, и министрима унутрашњих и спољних послова, о односима Србије и Бугарске после преврата у Софији, који је имао за циљ рушење берлинског уговора. Пошто је влада Србије у време преврата закључила уговор о повраћају добрих

⁶⁵ *Српске новине*, бр. 156, 13. јул 1886. године.

односа изеђу Србије и Бугарске, посланици су, међу којима и неки посланици из Јагодинског и Ћуприског округа, поставили неколико питања:

1. Какве су промене наступиле у односима између Бугарске и Србије од времена пловдивске револуције до дана обнављања пријатељства...

2. Стоји ли влада Србије и данас још на истом земљишту у погледу одржања берлинског уговора и равнотеже на Балканском полуострву на коме је стајала пре и после рата са Бугарском...

3. Ако влада не стоји више на том земљишту, онда чиме правда такву наглу промену у својој спољној политици...

4. Како иа пуно знакова, по којима се са великом вероватношћу може закључити, да ће утицај руске политике у најскоријем времену превладати у Бугарској, то питамо владу да нам каже, какав положај мисли заузети према Бугарској у том случају?

5. Како сматра влада Србије данашњу привремену и од великих сила непризнату владу Бугарске, са којом је закључила уговор о повраћају добрих односа, и је ли влада уверена, да ће будућа стална бугарска влада респектовати тај уговор.⁶⁶

Димитрије Катић имао је примедбе и на државне финансије: *Што се тиче државних финансија, адреса одборске већине ту је ћутке прешла. Мени се чини да пре две године народно председништво под владом Николе Христића, одобрило је зајам од 25 милиона за покривање дефицита. Влада је обећала, да ће не само да ће да покрије дефицит, него и створити јаку и чврсту основу да не буде дефицита. Међутим, данас видимо исту владу да излази опет са дефицитима од преко 10 милиона, и тражи опет нов зајам...Ту је одборска мањина у адреси нагласила, да се путем штедње равнотежа у буџету створи с тога што морамо да признамо да је пореска снага народна оптерећена...*

Што се администрације унутрашње тиче, у адреси одборске мањине наглашено је, да народ жели да се стане на пут поколебаности у земаљским законима од стране чиновништва...У земљи, у којој се погуби вера у закон а да они који су позвани да пазе на тачно вршење закона дају прилике да се закон омаловажи, у таквој земљи настаје трзавица.

Овде се износе пред лицем Краља сви болови народни, и ја вршећи дужност народног посланика имам право и дужност да кажем, зашто се овако у народу непрестано колеба. Напомињући то нисам могао друге но да кажем, да су поједини државни органи довели стање до тога, да је непрестана трзавица у народу. Ми видимо да се непрестано влада ванредним стањем и преким судом. То не води развиту трговине, ни развиту радности... У адреси већине то није наглашено...У опште узевши целокупну радњу досадање управе

⁶⁶ Стенографске белешке...стр. 362.

земаљске није се ишло оним путем, којим жели српски народ да се иде, и с тога сам ја за адресу одборске мањине, у којој је изјављено неповерење влади.⁶⁷

Питање дуга Димитрије Катић је поновио и кроз посланичко питање, које је поставио са групом посланика, међу којима су били и Димитрије Цветковић и Аћим Протић, министру финансија: Ланске године одобрила је народна скупштина такође зајам од 25 милиона, и то за издржавање мобилисане војске, и да се сачувају интереси српства.

Ова оба зајма, као што смо извештени, г. министар је у своје време закључио и новац примио. И као што је познато, као гаранцију за уредну исплату ових зајмова заложене су и то: за први зајам таксене и крчмаринске марке, а за други дувански монопол.

Међутим, кад су скупштине о овом зајму решавале, г. министар је обећао, да ће по закључењу зајмова изнети извештај скупштини о начину зајмова, и да ће обавестити скупштину колико су и на шта употребљени новци, као и то, да ће тражити, од скупштине одобрење на шта ће се употребити сувишак и остатак узајмљених новаца, јер је тако 10-им чланом закона о зајму и био дужан да ради.

Од тога времена прошло је већ неколико година. После учињених зајмова утрошених новаца држане су 3-4 скупштине, и г. министар није до сада никакво обавештење скупштини дао...

*Услед тога питамо господина министра, да нам изволи одговорити следеће: 1. Је ли зајам први названи „златна рента“ закључен у своје време, и како и колико, је ли примљена целокупна сума тог зајма, је ли утрошен и на шта? 2. Је ли закључен ратни зајам, и колико и како, је ли примљена цела сума зајма, и је ли утрошена и на шта? 3. Шта је све дато у залогу за исплаћивање тих зајмова.*⁶⁸

Приликом расправе Закона о девојачкој школи, Димитрије Катић, мада је био за образовање у што већем обиму, није био за то да се подижу нове школе: *Ми не оскудевамо у школама, јер их имамо доста, које су и затворене. Међутим, имаде међу учитељима неспремних учитеља, због којих и боље је да су школе, у којима су такви учитељи, затворене, а имаде и учитеља, који су са учитељства као добри оцењени, а зашто зна се.*⁶⁹

Димитрије Катић и Димитрије Цветковић, са већом групом посланика, упутили су 22. јула питање министру унутрашњих дела о кршењу личних и имовинских права: *...На жалост, за ово неколико последњих година, преки судови и ванредна стања поколебаше код Срба веру у правну сигурност. Зло за злим низаше се у Србији, док се дође и до расељавања не само Драгачеваца, него*

⁶⁷ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине за 1885-1886 годину, која је одржана у Нишу 1886. године, стр. 34-35. За адресу већине гласали су: Димитрије Маринковић, Милан Вељковић, Стојан Перић, Ђорђе Чепурац и Жика Миленковић, док су против били Аћим Протић, Димитрије Цветковић и Димитрије Катић.

⁶⁸ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине за 1885 и 1886. годину, стр. 216.

⁶⁹ Исто... стр. 230.

и њихових породица. Човек не може да верује све, шта се у новинама о том расељавању пише, невероватно је чак и причање очигледаоца, невероватно с тога, што Србин верује да нема те руке, која ће му породицу са свога крвавога огњишта дићи и у свет одјурити.

*Да одговоримо својој посланичкој дужности, питамо г. Министра да нам одговори. 1. Има и закона, на основу којих се то расељавање врши и који су? 2. Под каквим се условима расељавају и шта је са њиховом имовином? 3. Мисли ли влада да се тим путем загрева љубав грађана према домовини? 4. Зна ли влада какав је одзив у народу према оваквом расељавању? 5. Мисли ли влада да расељене породице поврати својим домовима и кад?*⁷⁰

Седнице Народне скупштине закључене су 25. јула 1886. године.

Два дана касније почело је редовно заседање Народне скупштине, које је трајало од 27. јула до 6. августа 1886. године. У другом редовном сазиву требало је одобрити законе и одлуке које су донете пре почетка српско-бугарског рата. Скупштина је донела закон о установљењу девојачке школе, о потпори војних инвалида, о установљењу приправне школе, о регалној такси за петролеј и жижице, о укидању извозне таксе за кукуруз, о ослобођењу вина и ракије од извозне царине, закон о трошарини на шпиритус, о исплати привременог дуга, о закупу државног дуванског монопола, о међународном поштанском и телеграфском саобраћају.

После доношења одлука о новим зајмовима и новим порезима скупштина је одложена за октобар исте године.

Приликом наставка рада скупштина није мењала председништво.

Редовни сазив за 1886. годину започео је 5. октобра и трајао је до 2. новембар 1886. такође у Нишу.

Ова скупштина је донела следеће законе: о касапницама, о постројењу механа у новоослобођеним крајевима, о уништавању државних папира од вредности, о црквеним властима, о устројству богословије, о уређењу учитељских школа, о порезу, о гимназијама, о уређењу више женске школе, о буџету за 1886-1887. годину, о устројству министарства иностраних дела, о устројству војске, о жандармерији, о устројству министарства војске, о подизању јавних зграда, о берзама и о путним и селидбеним трошковима државних чиновника.⁷¹

Поводом предлога закона о преуређењу учитељске школе, којим је предвиђено да они који уписују учитељску школу предходно заврше четири разреда гимназије. Димитрије Катић је учествовао у дискусијама: *Нисам никад био противан томе, да сваки српски грађанин што више научи, а посебно они, који имају учешћа у јавним ословима. Тако исто нисам био противан ни за образовање учитеља. Али ми се чини да се овим предлогом иде на то, да*

⁷⁰ Стенографске белешке за 1885 и 1886. годину, стр. 254, 255.

⁷¹ Чедомир Митриновић, Милош Н. Брашић, Југословенске скупштине и избори, стр. 104.

учитељи мање знања добијају но што су га раније добијали, док за друге тражи се много више знања. Ја знам да смо имали врло добрих учитеља, кад је учење у учитељској школи било четири године, а сад се предлаже да се учи три године, што је знак да ће се мање знања уносити у народ. С тога мислим да ђаци у учитељској школи треба да уче четири године, па онда да дођу у народ за учитеље.

Противио је предлозима да би трогодишње школовање довело до веће штедње. Веће знање је нужно за напредак, а штедња би могла да се спроведе где се непотребно давало и капом и шаком.⁷²

И на овој скупштини било је говора о новом зајму. Димитрије Катић је предложио да се позове министар финансија у скупштину и да да потребна обавештења. Сам Катић, али и опозиција су више пута захтевали да се изнесе целокупно финансијско стање, како би могло да се одлучи о новом задуживању. По њему, народ није могао да поднесе нове веће терете. И сам министар је признао да већина народа тешко плаћа порез, и да има доста сиротиње. Зато је Катић био против нових задуживања, јер пре свега терет би пао на сељаке, који су поднели највећи терет ратних напора. Само у случају да се новим кредитом помогне сиротињи, он би се сложио. На крају је говорио о влади коју су водили напредњаци, да код њих неће никада да буде буџет без дефицита.⁷³

Димитрије Катић се успротивио и предлогу да се обреновачкој општини дају неке повластице у погледу саобраћаја, односно наплати друмарине. Није био за давање повластица појединим општинама на општу штету осталог народа. Све повластице постоје на штету произвођача, који доносе своје производе на пијаце. Кад може да се одобре варошима да имају оваква права и повластице, онда та права и повластице треба да имају и сељаци па да на своје путеве и мостове које одржавају ставе неке таксе. Не требају сељаци да се даве у блату, док се варошима дају повластице за олакшавање њихових потреба.⁷⁴

Димитрије Катић је говорио и о штедњи поводом предлога о преуређењу целокупне администрације у земљи. Према предлогу било је потребно унети у буџет још 5 милиона динара. Ако је предлог предвиђао смањење администрације, онда није потребно тражити још новца. Ако се иде на штедњу, ко је забрањивао господи на власти да и до сад штеде. Ми знамо како се немилице расипао новац; у новинама је изношено колико који човек прима на дијурне (дневница): Баш скоро је изишло је у новинама да г. Петковић прима 22.000 динара дијурне, а има 8.600 динара плате...

Доказивао је, да се увођењем жиговине на штедњу, тиме отпасти извештан број чиновника. Таксене марке су примљене, опет има у свима одељењима дупли број чиновника.

⁷² Стенографске белешке о седницама народне скупштине за 1886. годину, која је одржана у Нишу 1886. године, стр. 340.

⁷³ Стенографске белешке...стр. 431.

⁷⁴ Стенографске белешке...стр. 378.

Кад се доносио закон о груписању општина, говорило се да је и то штедња и унапређење општине. Ипак општинама је натоварен велики издатак, и државној власти није било доста што је велик део свог рада свалила на општину, него опет при толики број чиновника...⁷⁵

Ђорђе Чепурац, Филип Јовановић и Коста Мијовић поднели су предлог скупштини о коришћењу Алексиначке и Рибарске бање:

У овим купатилима плаћао је сваки сем убога сиромаша по 50 пара динарских за једно купање. Да је ова заиста скупа, ево стварног доказа. Богаташ плати, сиротиња добија бесплатно купање, а средњег стања човек, који није богат, ни сиромаш не може да се помогне због скупоће кад за себе плати за два купања дневно по један динар, и ако има још од фамилије то би му требало бар 4 динара за купатило, а куд су онда други трошкови као: лекови, подвоз, храна и пиће...

⁷⁵ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине за 1886. годину, која је одржана у Нишу 1886. године, Београд 1887, стр. 295.

На основу закона о устројству општина, у деспотовачком срезу укинуте су општине: рајкиначка, дражмировачка, исаковачка, дубочка, мало-поповићска, глоговачка, трућевачка, витаначка, балајначка, богавска, брестовачка, медвеђска, велико-поповићка, бељајачка, виринска, буковачка, деспотовачка, језерска, ресавичка, стрмостенска, пањевачка, дворишка, стењевачка, ломничка, миливска, грабовачка и плажанска.

У срезу параћинском укинуте су општине: супска, крушарска, влашка, иванковачка, сењска, батиначка, стубичка, поповачка, буљанска, главичка, мириловачка, доњо-мутничка, горњо-мутничка, планска, бусиловачка, клачевачка, сикиричка, дреновачка, доњо-видовска и чепурска.

У срезу ресавском укинуте су општине: витежевска, ђуриначка, дубничка, проштиначка, луковичка, бобовска, роћевачка, купиновачка, седларска, суботичка, роандска, бресјанска, црквеначка, гложанска, радошинска, мачевачка, гладњанска, војштанска, јасеновачка, врланска, тропоњска, , дубљанска, и грабовачка.

На основу истог закона образоване су нове општине од села:

У срезу деспотовачком: Глоговачка (Рајкинац, Дражмировац, Исаково, Дубока, Мали Поповић и Глоговац); Велико Поповићка (Трућевац, Балајнац, Богава, Брестово, Медвеђа и В. Поповић); Деспотовачка (Деспотовац, Бељајка, Вирине, Буковац и Витанци); Стењевачка (Кованица, Језеро, Поповњак, Ресавица, Жидиље, Пањевац, Двориште и Стењевац); Стрмостенска (Јеловац, Липовица, Сладаја и Стрмостен); Плажанска (Ломница, Милива, Грабовица и Плажане).

У срезу параћинском: Супска (Супска, Крушар, Влашка, Иванковац и Пољане); Сењска (Сење, Батинац, Стубица и Забрега); Бошњанска (Бошњане, Поповац, Буљане, Давидовац и Главица); Доњо-Мутничка (Доња Мутница, Гоња Мутница, Шалудовац, Клачевица, Извор и ешје); Планска (Плана, Мириловац, Бусиловац и Голубовац); Сикиричка (Сикирица, Дреновац, Ратаре, Горње Видово и Крежбинац); Стришка (Стрижа, Чепуре, Шавац, Доње Видово, Лебина и Текија).

У срезу ресавском: Дубничка (Дубница, Витежево и Ђуринац); Петковачка (Роћевац, Купиновац, Седларе, Суботица и Роанда); Бобовска (Бобово, Проштинац и Луковица); Гложанска (Гложани, Бресје и Црквенац); Војштанска (Војска, Радомир, Мачевац и Гладна); Тропоњска (Тропоње, Јасеново и Врлан); Грабовачка (Грабовац и Дубље) *Српске новине*, бр. 40, 19. фебруар 1886. године.

*С тога част нам је предложити да се досадашња такса од 50 пара динарских смањи на 20 пара од једног купања...*⁷⁶

Ова је такса велика нарочито за људе средњег стања, те како овај сталеж, кога највише у нашој земљи има, не може да поправља своје здравље.

Коста Мијовић и Филип Јовановић поставили су два питања министру финансија: Шта је урађено са предлогом о укидању сеоских дућана, који је потписали преко сто посланика, и да ли ће икада исплатити реквизицију у округу ћупријском.⁷⁷

Коста Мијовић и Филип Јовановић, са групом посланика, поднели су предлог Народној скупштини о паљевинама сена, жита и других производа: *Ове паљевине се махом чине из освете, личне мржњи из партијских обзира-*

Да би се овоме злу стало на пут, предлагемо, да се узакони, да свака општина или село, у чијем се атару учини паљевина, плати оштећеном по оцени заклетих вештака учињену паљевину.

*Кад се овако узакони, онда је сигурно да ни паљевине неће бити, с тога што зликовац, који чини паљевину, зна да тим не може никога оштетити.*⁷⁸

Димитрије Катић, је са групом посланика, упутио питање министру војном о набавци производа за државу, који се производе у Србији. И поред владиног предлога и скупштинске одлуке, за време српско-бугарског рата министарство војно је набавило сено дупло скупље из Аустро-Угарске, него сено од домаћих пољопривредника:

1. Је ли министар војни одобрио да се сено купи у Аустро-Угарској по 18 пара кило, и то дупло скупље но што би се у земљи могло добити или није.

2. Ако је министар дозволио да се сено из Аустро-Угарске купи дупло скупље, онда да одговори из којих је разлога то учинио.

3. Ако ли пак министар војни није одобрио да се сено из Аустро-Угарске купи за онако скупу цену, нека министар именује оно лице, које је дозволило да се из Аустро-Угарске сено купи по онако скупу цену.⁷⁹

Указом од 2. јуна 1887. године Народна скупштина изабрана за период 1885, 1886 и 1887. године била је рапуштена, а нови избори одређени су за 17. септембар 1887. године.⁸⁰

⁷⁶ Стенографске белешке...стр. 359.

⁷⁷ Стенографске белешке за 1886. годину...стр. 197.

⁷⁸ Стенографске белешке за 1886. годину...стр. 198.

⁷⁹ Стенографске белешке за 1886 годну... стр. 37.

⁸⁰ Предходног дана 1. јуна формирана је влада либерала и радикала. То је у народу довело до великог одушевљења, али и до напада на напредњаке. То је у народу познато као *народни одисај*. Тада је у Ресави убијено 12 напредњака, а много више повређено. Убијени и брутално премлаћивани су чланови Напредне странке из: Деспотовца, Свилајнца, Бобова, Војске, Јасенова, Глоговаца, Драммировца, Гладне, Дубља, Тропоња,

*

Поле пада напредњачке владе 1. јуна 1887. године, нову владу формирали су радикали и либерали. Први указ ове владе је био распуштање скупштине, а новим указом заказани су избори за 17. септембар исте године.

На изборима од 17. септембра 1887. године бирани су посланици за 1887, 1888, 1889. годину. На овим изборима радикали и либерали учествовали су одвојено, Напредњаци нису учествовали. Упркос притисцима полиције, радикали су освојили 87, а либерали 59 посланичких места. На десет места избори су морали бити поновљени. На свим поновљеним изборима изабрани су либерали.

На изборима од 17. септембра за кандидате за варош Јагодину предложени су: Таса Ђикић, Мијалко Раденковић, Петар Таушановић и Тодор Аранђеловић. Бирачки одбор чинили су: Таса Ђикић, Цветко Миленковић, Милорад Павловић и Тодосије Николић. Председник бирачког одбора био је председник Суда општине јагодинске. За време гласања нису уложени никакви приговори. За посланика је изабран Таса Ђикић, који је добио 248 гласова. Мијалко Раденковић је добио 71 глас, а остала двојица кандидата по један глас.

Приговор на избор Тасе Ђикића упутио је вршилац дужности начелника окружја јагодинског. Он је навео да тројица гласача нису имали право да гласају, јер нису плаћали данак. Према уверењу пореског надзорника за варош Јагодину потврђено је да: Јован Савић, слуга из Јагодине, Ђорђе Голубовић, земљорадник из Јагодине и Јован Ристић, нису платили порез за 1886/87. годину.⁸¹

Срез темнићки: Милија Миловановић из Бачине 243, Тимотије Марковић свештеник из Орашја 163, Милета Хајдуковић, трговац из Обрежа 41, Живојин Стојковић, свештеник из Поточца 25, Аксентије Милићевић, свештеник из Варварина 12, Алекса Петковић, трговац из Јасике 7, Сима Поповић, уредник Нове уставности из Београда 1 глас.

За посланике изабрани Милија Миловановић и Тимотије Марковић, свештеник из Орашја.⁸²

Избори за срез белички одржани су у Рековцу. Од укупно 356 гласача, гласало је 341. Урош Вукићевић, трговац из Опарића добио је 338 гласова, Данило Анђелковић, свештеник из Кијева 292, Живан Радосављевић, земљорадник из Рибара 248, Стеван Апостоловић, земљорадник из Жупањевца 106, Василије Тодоровић, земљорадник из Драгоцвета 24, Драгутин Петровић, земљорадник из Бунара 7, Коста Спасић, земљорадник из Рековца 5 и Милан

Грабовице. Због нереда у Ресави оптужено је 142 лица, а стрљано седам. (Д. Јовановић, *Прошлост* бр. 3, стр. 79)

⁸¹ АС, НС, Ф I, р-117/1887.

⁸² АС, НС, Ф I, р-117/1887.

Миловановић, земљорадник из Бунара 4 гласа. За посланике су изабрани Урош Вукићевић, Данило Анђелковић и Живан Радосављевић.⁸³

Сви изабрани посланици из Јагодинског округа припадали су Радикалној странци, као и из Ћупријског округа, осим Добросав Петковића, који је припаао Либералној странци.

Начелник среза беличког ставио је примедбе на изборе у срезу беличком: 1. У списковима повереника није назначено колико свака општина има бирача и колико је на бирачки збор дошло и гласало за поверенике; 2. Бирачки одбор је пропустио да утврди колико је свега табака кандидата протокола, који нису обележени текућим бројевима; 3. Бирачки одбор није на крају празног листа бирачких лица написао укупан број бирача, који су гласали за поједине кандидате; 4. Бирачки одбор није навео у колико је сати завршена повереничка скупштина, 5. У пуномоћју за изабраног посланика Данила Анђелковића није наведено његово занимање, и није потписано од стране дотичног писара.⁸⁴

У Ћуприји је изабран Милија Ристић, за срез параћински Добросав Петковић и Миленко Јоксимовић, за ресавски срез Димитрије Катић, Драгољуб Илић из Свилајнца и Гаја Милорадовић из Деспотовца.

*

Народна скупштина у редовном сазиву састала се 15. новембра. 1887. године. Скупштину је отворио краљ престоном беседом. Позвао је народне посланике да посебну пажњу обрате на сређивање тешког финансијског стања у земљи. У својој беседи указао је и на потребу за променом устава из 1869. године према стеченом искуству.

Краљ је одбио да прими нацрт адресу јер се осуђује рад прошле владе, њено вођење спољне политике, оптужује се за изборне злоупотребе на изборима 1883, 1884 и 1886. године, за погрешке финансијске природе, осуђује се српско-бугарски рат, све оно што је спроводио краљ Милан. Посебно га је наљутио предлог да се амнестирају Никола Пашић и Аца Станојевић, и повратак митрополита Михаила.

Нову адресу краљ је прихватио, јер је била много помирљивија. Краљ је том приликом изјавио да је главни и једини задатак скупштине да усвоји финансијске законе.

На првој скупштинској седници изабрани су кандидати за председништво скупштине. Димитрије Катић је добио највише гласова 195, али је краљ за председника скупштине поставио Тодора Туцаковића, а за потпреседника Павла Вуковића, За једног од шест секретара скупштине постављен је Милован Миловановић.

Уочи састанка Скупштине формиран је један заједнички клуб посланика либералне и радикалне странке, чији је задатак био да састави скупштинску адресу. Свака страна делегирала је по 15 посланика. Од стране радикалне

⁸³ АС, НС, Ф I, р-117/1887.

⁸⁴ АС, НС, Ф I, р-117/1887.

странке, поред осталих, одређени су и: Димитрије Катић, ресавски срез; Драгољуб Илић, ресавски срез; Живан Радосављевић, темнишки срез; Милија Миловановић, темнишки срез; Милија Ристић за Ћуприју; Таса Ђикић за Јагодину; Урош Вукићевић за белички срез; Гаја Милорадовић за срез ресавски; Данило Анђелковић, свештеник, за срез белички.⁸⁵

После оставке владе Јована Ристића краљ је почео преговоре о новој влади са радикалима. Радикални скупштински клуб поднео је половином децембра 1887. године краљу Милану програм будуће владе: Тај програм је садржао: промену општинског закона *на начелу самоуправе*, измену Изборног закона за избор посланика, доношење Закона о штампи, промену Закона о зборовима и удружењима, реформу Закона о судијама у смислу веће судске независности, закључење зајма за исплату привременог државног дуга, изградњу добрих односи са великим силама, потребу помиловања радикалних емиграната. Краљ једино није прихватио последњи предлог. После тога образована је прва чисто радикалска влада. Програм владе изнео је њен председник Сава Грујић. У програму је обећано доношење Закона о општинама, Закона о штампи, Закона о јавним зборовима и удружењима. У погледу сређивања финансијског стања влада је намеравала да у целој државној управи заведе штедњу упрошћавањем администрације и правилној подели државног терета.

На скупштинској седници одржаној 21. децембра први предлог владе био је предлог закона о зајму у висини од 25 милиона динара за исплату привремених државних дугова. Скупштина је одобрила нови зајам доношењем новог закона. Истог дана скупштина је указом одложена за 17. јануар 1888. године, али је 11. јануара, скупштина за период 1887, 1888 и 1889. годину, била распуштена, а нови избори заказани за 21. фебруар 1888. године.

Као разлог распуштања скупштине краљ је навео, да ранија скупштина није дала праву слику политичког стања у земљи. Краљ је био уверен да радикали имају много већу подршку народа, него што је била заступљеност у скупштини.

У обавештењу поводом нових избора, свако окружно начелство добило је упутства Министарства унутрашњих дела:

1) Да се Народна Скупштина, изабрана за скупштински период 1887, 1888 и 1889 годину распусти на основу I одељка чл. 78. Устава земаљског, а на одредби поледњег одељка чл. 113 закона о раду скупштинском;

2) Да се на основу чл. 78 устава земаљског и чл. 3 и 76 изборног закона скупштинског, на дан двадесет првог фебруара ове године предузме и изврши по целој земљи избор Народних Посланика за трогодишњу периоду 1887, 1888 и 1889. године.

⁸⁵ *Одјек*, бр. 125, 126, 27-29. новембар 1887. Краљ Милан није желео утицај радикала на састав адресе: *У мојим очима је радикална скупштинска страна под руководством Таушановића, Катића, и њима подобним, доказала, да само умео позицију терати, а да није кадра на влади водити рачуна о потребама земље и о престолу.*

Саопштавајући овај указ Начелству Министарство унутрашњих дела у вези предписа од 11 ов. месеца препоручује му:

а) Да се одмах обнародује у тамошњој окружној вароши и сваком срезу свог округа; и

б) Да на основу прописа изложених у изборном закону Скупштинском, нареди све што је потребно за извршење истог Указа, обративши при томе нарочиту пажњу, на наређења прописану у чл. 7,8,18-25,28,50-51, поменутог изборног закона.

Овом приликом јавља се Начелству да по извештају Главне Контроле, број посланика из тамошњег округа има да буде онолики, колико је за тај округ означен.

Кад се врши избор посланика, бирачки одбор сваке изборне Скупштине издаће сваком изабраном посланику пуномоћство, које сваки посланик треба са собом да донесе у Скупштину, а записник о изборној скупштини, бирачки одбор треба да достави полицијској управи, а ова Министру унутрашњих дела.

Одмах по свршеним изборима посланика Начелство ће поднети Министру унутрашњих дела извештај, у коме треба да означи: Име и презиме сваког изабраног посланика, за коју је варош или срез изабран, његово занимање и место живљења“.

На тим изборима Јагодински округ бирао је шест посланика: варош Јагодина са 1.036 гласача једног посланика, срез белички са 9.079 три посланика и срез темнишки са 7.250 гласача два посланика.⁸⁶

Избори у Јагодини одржани су код суднице суда општине јагодинске. Када се окупило преко двадесет бирача, председник општинског суда отворио је суд тачно у осам сати пре подне и позвао бираче да изаберу бирачки одбор. У бирачки одбор изабрани су житељи Јагодине: Сава Шпикља, трговац, Радован Јовановић, предавач, Милорад Павловић, трговац и Тодор Николић, обућар. Председник бирачког одбора био је председник општинског суда Милан Раденковић, а деловођа Теофило Стаменковић, рачуновођа Суда општине јагодинске. Формираном бирачком одбору предат је азбучни списак бирача. За време гласања није уложен никакав ни усмени ни писмени протест, нити је било каквог нереда.

У време када је сунце зашло, односно у пет сати и 34 минута, одбор је наредио служитељима општинским, да никога више не пуштају у општинско двориште. Они који су се затекли у дворишту били су позвани да гласају. Пошто у општинском дворишту није било ни једног гласача, бирачки одбор је закључио гласање и приступило се пребројавању гласова. Од 594 грађана Јагодине са правом гласа, гласало је 230 гласача. Само су тројица кандидата добили гласове, и то: Таса Ђикић 202 гласа, Петар С. Таушановић 27 и Мијалко Раденковић 1

⁸⁶ *Српске новине*, бр. 12 од 17. јануара 1888.

глас. Према гласовима Таса Ђикић је јавно оглашен за народног посланика за варош Јагодину, и предато му је пуномоћство.⁸⁷

Изборна скупштина за срез белички одржана је у Бунару, такође 21. фебруара. Од присутних повереника, за бирачки одбор изабрани су: Урош Вукићевић, Живан Радосављевић, Стеван Апостоловић и Илија Вукићевић. Председник изборне повереничке скупштине за срез белички био је Алекса Живановић. За деловође су изабрани Глиша Радојевић и Петар Д. Поповић. Гласање је започето у 8 сати пре подне и трајало је до 16 часова. Укупно повереника за срез белички било је 374, а од њих на биралиште је дошло и гласало 348 повереника. Од присутних повереника за Уроша Вукићевића, трговца из Опарића, гласало је 348, за Данила Анђелковића 346, за Живана Радосављевића 321, за Стевана Апостоловића 28 и за Драгутина Петровића један повереник. Према броју гласова за народне посланике за срез белички изабрани су: Урош Вукићевић, трговац из Опарића, Данило Анђелковић, свештеник из Кијева у срезу гужанском и Живан Радосављевић, тежак из Рибара.⁸⁸

Среска скупштина за темнићки срез за избор посланика одржана је у Варварину. Бирање је трајало од 8 сати пре подне па до 16. часова. Председник бирачког одбора био је председник суда општине варваринске, а чланови: Милета Пауновић, Светозар Анђелковић, Груја Ивановић и В. Миленковић. Гласало је укупно 237 повереника, а од кандидата гласове су добили: Васа Миленковић из Милутовца 148 гласова, Милија Миловановић из Бачине 237, Милета Ајдуковић из Обрежа 81, Аврам Ђокић из Јасике 50, Светозар Анђелковић из Бачине 47 гласова. За посланике среза темнићког изабрани су Милија Миловановић из Бачине и Васа Миленковић из Милутовца.

Ћупријски округ такође је бирао шест посланика са укупно 17.302 бирача. Окружна варош Ћуприја имала је 961 бирача и бирала је једног посланика, срез параћински са 6.257 бирача два посланика и ресавски срез, који је имао 10.084 бирача, три посланика. У Ћуприји је убедљиво победио Милија Ристић са 227 гласова, док је кандидат либерала Таса Величковић добио 14 гласова.⁸⁹

Избор три посланика за ресавски срез за трогодишњи скупштински период одржан је 21. фебруара у Свилајнцу. Рад је од почет у 10 часова пре подне, а завршен је у 2 сата после поде. У бирачки одбор изабрани су: Димитрије Катић, тежак из Црквенца, Гаврило Милорадовић, трговац из Деспотовца, Никола Протић, трговац из Медвеђе и Драгољуб Илијћ, трговац из Свилајнца. Од 398 повереника гласало је 360. На изборима за посланике било је четири кандидата. Димитрије Катић добио је 359 гласова, Драгољуб Илијћ 359 гласова, Гаврило Милорадовић 359 гласова и Димитрије Исаковић 3 гласа.

⁸⁷ АС, НС, Ф I, р-6/1888.

⁸⁸ АС, НС, Ф I, р-6/1888.

⁸⁹ *Српске новине*, бр. 12 од 17. јануара 1888.

Према гласовима, за посланике изабрани су: Димитрије Катић, Драгољуб Илијћ и Гаврило Милорадовић.⁹⁰

Повереничка скупштина за срез параћински одржана је у Параћину 21. фебруара. Од укупно 261 повереника дошло је 234. За народне посланике бирало се између 13 кандидата. Од њих су добили гласове: 1. Лазар Бошковић, трговац из Параћина 167, 2. Милан Илић, земљоделац из Мириловца 137, 3. Анта Марковић, председник општине бигреничке 54, 4. Јеремија Миленковић, земљорадник из Мутнице 39, 5. Миленко Јоксимовић, земљорадник из Д. Видова 30, 6. Добросав Петковић, трговац из Параћина 29, 7. Ђола Пандуровић, председник општине сењске 8, 8. Димитрије Димовић, трговац из Параћина 4, 9. Алекса Тотић, трговац из Параћина 2, 10. Димитрије Катић, земљорадник из Црквенца среза ресавског 1, 11. Радисав Јовановић, земљорадник из Буљана 1, 12. Милош Лазић, кмет из Мириловца 1, 13. Милета Николић, кмет из Супске 1 глас. На основу гласова, за посланике су изабрани Лазар Бошковић, трговац из Параћина и Милан Илић, земљорадник из Мириловца. Бирање је извршено у најбољем реду.

За краљеве посланике постављени су: Димитрије Димовић трговац из Параћина, Милан Раденковић, председник Јагодинске општине и Петар Петковић, телеграфиста из Јагодине.⁹¹

На овим изборима радикали су, од укупно 156 посланичких места, освојили 133, а либерали 15. Напредњаци нису учествовали на изборима.

Радикална странка је у Јагодинском и Ћупријском округу, као и у целој Србији, однела убедљиву победу на изборима. Као главне разлоге изборне победе, радикали су навели:

- 1) Радикална странка бори се више од 15 година,
- 2) Радикална странка има за собом небројене жртве, читаве батаљоне страдалника, паћеника, бораца...
- 3) Радикална странка у дугогодишњој уставној борби васпитала је у свом политичком духу читаву једну генерацију (Ђачићи, који су као петнаестогодишњаци гутали радикалне проповеди данас су већ зрели људи од тридесетак година).
- 4) Радикална странка за све то време никада није опорекла саму себе; никада није имала власт у рукама, те да делима обеснажи своје партијске проповеди.
5. Радикална странка близу 20 година стоји непрестано уз народ, делећи с њим и добро и зло, из чега је проистекло „крвно и душевно сродство између народа и ове странке“.⁹²

⁹⁰ АС, НС, Ф III, р-6/1888.

⁹¹ *Српске новине*, бр. 47, 1. март 1888. године.

⁹² *Радикал*, бр. 39 од 24. фебруара 1888.

Краљ је после завршених избора изјавио, да је Радикална странка на изборима однела сјајну победу, али тиме је настала за странку већа одговорност.

Краљевим указом овај сазив Народне скупштине отпочео је са радом 19. марта. Први пут скупштина је отворена без краљеве приступне беседе.

Мада је Димитрије Катић добио највише гласова, за председника скупштине постављен је Риста Поповић.

Скупштина је одмах отпочела законодавни рад. Први закони на дневном реду били су предлози Закона о општинама и измене Закона о зборовима и удружењима. По дотадашњем закону општине су морале да имају најмање 500 пореских глава. Радикали су били за мање општине, па је изгласано да општине имају до 200 пореских глава. За бирачки цензус влада је предложила 15 динара, а усвојен је предлог да имовински цензус буде 10 динара. Данило Анђелковић је говорио да је разгруписање општина жеља народа, да би се избегла разна мешања полиције. По Димитрију Катићу није толико било важно да се утврђује број пореских глава, већ поштовање закона.

Што се тиче слободе избора општинских органа власти, она је осигурана тиме да полицијске власти не могу присуствовати општинским изборима, а жалбе на неправилне и незаконите изборне радње нису се више подносиле полицијској власти, већ судској. Полицијска власт није више могла да кажњава и збаци општинске часнике, већ само да задржи акта општинске власти за које сматра да су незаконити, али је општинска власт имала право жалбе министру унутрашњих дела, чија је одлука била коначна. Ако општински часници не врше своје дужности, то ће учинити државна власт на трошак општине. Када је влада поднела краљу на потпис Закона о општинама, краљ је то одбио. Димитрије Катић је предложио да се само на првом гласању тражи најмање трећина гласача, а ако се то не догоди, онда на другом гласању да се уважи одлука оних који су дошли. Залагао се да гласање буде јавно и да бирачи имају право да контролишу целокупан ток рада.

Васа Миленковић, посланик среза темнићког, поднео је свој предлог груписања општина. По њему, груписање општина по тадашњем закону довело је до повећавања општинских служби и превеликог оптерећења општинских приреза. Осим тога, недовољна контрола над општинским радом довела је до разних злоупотреба. Свој предлог је изнео у седам тачака:

1. Да општине могу постојати од 250 глава пореских, где је толико и раније имало и имали своју судницу.

2. Да се народу дозволи, да може радити у својим старим општинским судницама од слабог материјала и у кући онаквој, какву општина имала буде; - народу је немогуће нове зидати.

3. Да се председницима општинским плата сведена 0,50 динарских, а члановима по 0,40 дин. пара од сваке пореске главе на једно полугође.

4. Да се установи редовна тромесечна или бар шестомесечна ревизија, над свим општинским пословима, која би могла бар у неколико стати на пут досадашњем пљачкању народном.

5. Да се узакони, чим у једној општини 10 грађана, изјаве кмету сумњу и виде кривицу у радњи, да се на захтев њихов одмах сви радови таквог кмета узму у претрес и оцену и ако се нађе, да је ма у чему незаконито поступио на штету своје општине и својих грађана, - одмах од дужности збаци, да више овај народ не харају и себе недозвољеним начином обогаћују.

6. Да може сваки грађанин за кмета гласати, ма плаћао 2 динара непосредне порезе, кад га од војске и кулука нико не штеди.

7. Да се поопштри казна, који би кога на збору грдио и јавно нападао, и да одмах такав са збора уклони.⁹³

Предлог закона о изменама и допунама Закона о устројству војске, донетим током заседања ове скупштине, предвиђао је поделу војске на стајаћу и народну војску.

Ова скупштина је раскинула уговор са страним друштвом о закупу монопола дувана. Напредњачка влада је ослободило друштво од увозне царине регалне таксе, због чега је држава имала велики губитак.

Димитрије Катић са још неколико посланика упутио је интерпелацију министру просвете и црквених дела о неуредностима у богословији.

Живан Радосављевић предложио је да се у војној академији богаташки синови издржавају о свом трошку. Такође је предложио да се за извршиоце дужности на железници узимају српски грађани.

Димитрије Катић поднео је интерпелацију министру финансија, због штете коју је бивши министар Вукашин Петровић нанео српској држави.

Живан Радосављевић питао је министра грађевина шта је са новцем који је прикупљен од народа за грађење моста код Глоговца и Сталаћа. Он је још у децембру 1887. године тражио одговор од министра, али га није добио. Радило се о томе, да су сви порески обвезници у јагодинском и ћупријском округу, на име грађења моста на Морави код Глоговца и Сталаћа, плаћали по 3, 85 динара. Питао је Министра грађевина шта је учињено са тим новцем, и хоће ли градња да отпочне ове године.

Димитрије Катић је изнео разлоге против одборске већине наводећи да се *самоуправа не утврђује бројем пореских глава, већ се гаји и чува законима, свешћу и увиђавношћу грађана.*

Милија Ристић, посланик за Ћуприју, предложио је да се акције свих штедионица у Србији примају на државним касама за кауцију при разним

⁹³ Стенографске белешке о раду Народне скупштине за 1887. годину, које је радила од 16. марта до 16. априла 1888. године, стр. 390.

лицитацијама, што би се помогло трговцима, а и акције свих штедионица имале би већу вредност.⁹⁴

Алекса Нешић предложио је да се закон о сеоским дућанима од 4 сата даљине, сведе на 2 сата и да се у њима може продавати само најнужније потребе сељачке, и то по цени која се може добити у вароши. Да се одреде веће казне за оне који би продавали луксузну робу: кафа, шећер, минђуше и слично.

Милија Миловановић је предложио да се одбаци предлог Алексе Нешића, зато што је предлог штетан за земљу, јер се траже привилегије. Све што ће бити у Београду биће свуда.

Васа Миленковић, посланик за срез темнићки, 25. марта тражио је поновни попис људства и имања у том срезу. Комисија која је то вршила 1885. године, учинила је велике штете народу, јер је, у свим општинама где је радила, без разлике сваком становнику наметнула по два или више пута више земљишта него што је сопственика имао. Осим тога, пописна књига је фалсификована, и то нарочито у општинама: крчинској, која садржи осам села, милутовачкој и коњушкој. Због оваквог пописа земљишта народ је плаћао огроман порез. Некима је за исплату пореза продавана имовина, а многи су због тога западали у дугове. Посланик је предложио да се сва земља у срезу темнићком поново премери, и да се неправедно наплаћени порез народу врати или да се урачуна за следеће године. Становници многих села, међу којима и села из јагодинског и ћупријског округа, тражили су да се земљиште поново премери и класификује.

Уједно тражено је, да се изврши класификација земљишта према квалитету. За премер земљишта предложени су: окружни и општински инжињери, као и питомци војне академје и техничари виших школа, под надзором њихових старешина и професора.⁹⁵

Неколико посланика, међу којима и посланици Јагодинског и Ћупријског округа тражили су да се укине свака награда марвеним лекарима на име прегледа стоке за клање, и да они морају тај посао да врше као своју званичну дужност.⁹⁶

Иста група посланика предложила је да се све војне потребе, које се у земљи производе, посебно у оделу, набављају од домаћих произвођача, макар они били и скупљи од страних производа.

Милија Ристић је 25. марта предложио промену извиђања кривичних поступка. Према његовом предлогу измене и допуне закона о кривичном поступку, односиле су се у овоме:

1. Да тужилац по свим преступима, који се извиђају и казне за приватну тужбу подноси тужбу са доказима непосредно суду;

⁹⁴ Стенографске белешке..., стр. 278.

⁹⁵ Стенографске белешке ... стр. 370.

⁹⁶ Стенографске белешке о раду Народне скупштине за 1887. годину, које је радила од 16. марта до 16. априла 1888. године у Београду, стр. 389.

2. Да суд препис те тужбе, даје туженом на одговор и одреди му рок до кога ће одговорити и именовати или поднети доказе за своју одбрану а сем тога означити, колико му је година, и је ли је кад и зашто осуђиван;

3. Да су тужиоци дужни да полажу суду у напред трошак за сведоке иначе да поднесу уверење о својој сиромаштини; и

4. Да суд пошто добије одговор туженог или протече рок за одговарање, одреди претрес и да се нареди да се до претреса прибави уверење о владању оптуженога, а где је потребна крштеница и доказ о ранијој осуди па на претресу испита доказе и једне и друге стране, и прими усмену тужбу од државног тужиоца, и дело расправи.

Живан Радосављевић, посланик среза беличког, предложио је да се у интересу штедње и државног опстанка, додаци као и дијурне, поред припадајуће плате чиновника, без разлике у којој струци чиновник био, укину. Укидање дијурне (дневнице) односило би се и на посланике, и посланици би морали своју дужност у скупштини да врше бесплатно. У исто време, предложио је, да се свим чиновницима, ма у којој струци, по пола плате укине, а пензије да се укину сасвим, *јер су пензионери слободни људи а од знања и науке, те по томе лакше могу за себе хлеб и остале потребе зарађивати, од осталог простог народа и ненаученог света.*⁹⁷

Живан Радосављевић је предложио да се сви странци, који врше дужности код прелаза преко железничке пруге замене српским држављанима, којих је до тада било у малом броју.

Група посланика, међу којима и посланици Јагодинског и Ћупријског округа, предложили су мере за унапређење произвођачке масе народа, у првом реду земљорадника и занатлија. За унапређење земљорадње, којом се бавило око 90% становништва, предложено је испуњење следећих услова:

1. *Земљораднику је потребан изврстан простор земље за обрађивање у оноликој величини на којој би могао зарадити све своје најнужније намирнице.*

2. *Земљорадња треба да има потребне главнице за рад. Под овом главницом разумеју се сви алати за рад потребни као и храна за себе и стоку.*

3. *Земљорадник треба да притјежава знања, да своју земљу облагороди и обради тако, како би му највише користи дати могла.*

4. *Земљорадник треба да има радне снаге да своју земљу обради.*

Да би се могли испунити наведени услови, предложено је доношење закона, којим би се земљораднику осигурао изврстан простор земље, који му се за било какве дугове не би могао бити продати, као и да се установи кредитни завод искључиво за земљораднике, који би давао новац са малим каматама за набавку алата, за бољу пасмину стоке, правовремену обраду земље и за заштиту од елементарних непогода. Даље је предложено да се настава у основним школама углавном базира на учење пољске привреде, да земљорадници

⁹⁷ Стенографске белешке... стр. 284.

добровољно своја имања групишу, по територијалном могућности, у једну групу, и да се задругарима дају извесне повластице у плаћању пореза, и у времену служења војног рока. Неке повластице су предложене и за удруживање мањих земљорадника, којима је земља једна до друге. Сличне предлоге су навели и за занатлије, и позвали владу да припреми законе на основу раније скупштинске одлуке о занатлијама.⁹⁸

Сличан предлог поднела је група посланика 9. децембра 1887. године. Предлог се односио на помоћ домаћој производњи са домаћин сировинама:

1. Да се од чисте српске вуне израђују у параћинској фабрици штофови за одело наше војске;

2. Да се израда одела за нашу војску не сме уступити странцима ни готово са стране набављати, већ да се израда тог одела уступа нашим мајсторима, којих доста има и на које до сада никаква пажња није обраћана, да су страном конкуренцијом доведени, да не могу зарадити ни толико, да издржавају себе и своје породице, а да и неговоримо о плаћању државних и општинских дација;

3. Да се свакидашње официрско одело упрости и да је и оно прави од штофова, који се израђују у параћинској фабрици од српске вуне; и

4. Да се обућа стајаће војске замени са опанцима и то од коже домаће стоке, која се у земљи коље.⁹⁹

Васа Миленковић, посланик среза темнићког, предложио је ново груписање општина, јер груписање општина по дотадашњем начину било је штетно за народ. То је довело до умножавања чиновништва, што је довело до повећања општинског приреза, који је надмашио непосредни порез. С тога је предложио:

1. Да општине могу постојати од 250 глава пореских, где је толико и раније имало и имали своју судницу.

2. Да се народу дозволи, да може радити у својим старим општинским судницама од слабог материјала и у кући онаквој, какву општина буде имала; - народу је немогуће нове зидати.

3. Да се установи редовна тромесечна или бар шестомесечна ревизија, над свим општинским пословима, која би могла бар у неколико стати на пут досадањем пљачкању народном.

4. Да се председницима општинским плата сведе на 0,50 динарских, а члановима по 0,40 дин. Пара од сваке пореске главе на једно полугође.

5. Да се узакони, чим у једној општини 10 грађана изјаве кмету сумњу и виде кривице у радњи, да се на захтев њихов одмах сви радови таквога кмета узму у претрес и оцену и ако се нађе, да је ма у чему незаконито поступио на

⁹⁸ Стенографске белешке... стр. 277.

⁹⁹ АС, НС, Ф IV, 143.

штету своје општине и својих грађана,-одмах од дужности збаци, да више овај јадан народ не харају и себе недозвољеним начином обогаћују.

6. Да може сваки грађани за кмета гласати, ма плаћао 2 динара непосредне порезе, кад га од војске и од кулука нико не штеди.

7. Да се поопштри казна, која би кога на збору грдио и јавно, нападао и да одмах такав са збора уклања.

Васа Миленковић је упутио питање које се односило на реквизицију 1876. године у српско-турском рату: *Узимана је реквизиција у срезу темнићком од појединих људи, грађана, као: пшеница, јечам, сено и жива стока. Ово је разуме се, све чињено по наређењу више власти и слато тамо, у магацине, где је наредбом наређено.*

Но, како ондашњи кметови нису имали ни писара ни људи, с киме би могли ову ствар да руководе и квите им дају,- то је било наредаба од среске власти, а начелник среза био је начелник станице, да се купљена реквизиција бележи у спискове и протоколе, па на свршетку утврде спискови који ће вредети.

Но, како рат преставе, званичник се одмах премести, и тако на више места у срезу а и нашој општини. Милутовачкој, остале спискови не потврђени. Доцније, кад је тражено да се пријаве све реквизиције, наш је списак и највише место, ондашња влада одбила; да ли је то, што кметови нису у своје време поднели или је се тражила нека формалност, која услед промене кметова и њихове небрижљивости није извршена?

*Као посланик молим и предлажем народној скупштини, да изволи решити: како да се да и поврати могућност, те да се призна људима реквизиција, па ма се то још више чекало, само народ да дође до својих права, кад се то може видети из магацинских књига, где је што и колико примљено.- Грех ће бити да се то људима не плати.*¹⁰⁰

Васа Миленковић поднео је и предлог о садњи дувана: *Од како је престало и забрањено сађење дувана у округу јагодинском,- нарочито у срезу темнићском, у селима: Јасици, Кукљину, В. Крушевици, Срњу, Гавезу, Шаницу, Бошњану, Маскару, Варварину и др. селима која су се том производњом занимала и отуда држави порез и прирез набављали, и све домаће трошкове са тиме подмиривали,- од тада су људи са свим осиротели да не могу порез плаћати већ се сви презадужили.*

Зато као посланик овога среза предлажем народној скупштини да изволи одобрити или дотичном г. Министру предложити,

1. да се у срезу темнићском округу јагодинском одобри сађење дувана, као и то да се олакшају формалности законске око сађења дувана, како би могао сиротни народ мању количину обрађивати;

¹⁰⁰ Стенографске белешке о раду Народне скупштине за 1887. годину... стр.964.

2. да израђени дуван из магацина може сопственик свој еспан продати и приватном трговцу а не само закупу монопола дувана;

3. да трговци могу купљени дуван из магацина препродати и на стране пијаци, кад га купац неће да плати по вредности.

Са овим би уносили велики новац у нашу земљу, са овим би наш сиротни народ оживио.

Молим Народну Скупштину да овоме предлогу обрати пажњу и не пређе ћутке преко њега јер је од велике важности за нашег радника.¹⁰¹

*

Молбе Љубе, жене Дим. Тадића из Ћуприје да јој се дозволи лечење болесника заражених венеријом.

Мештани Деонице, Сиковца, Вољавча, Црнча и Каленовца предложили су да се велике општине укину и да општина може да буде и до 100 глава, и да се могу само она села спајати која то желе.¹⁰²

Мештани села Катуна предложили су да сами за себе образују општину.

Мештани Грабовице, Ломнице и Плажана предложили су доношење решења:

а) да се општина плажанска разгруппише и по старом закону општине групишу.

б) да се на сеоске и општинске утрине прирез не плаћа,

в) да се свештеницима у име бира плаћа на куће а не на главе, и да се бир у пола смањи или да се остави општинама да се оне за то договоре.

г) да се плаћање дијурне среским лекарима, чиновницима и њиховим служитељима укине.

д) да се чиновницима пензија укине, а инвалидима потпору саме општине да плаћају.

Мештани Деонице и још четири села предложили су да се донесе закон, да се бир у будуће не даје у новцу и по пореским главама, већ по старом обичају у храни и по домовима.¹⁰³

Сељани села Јовца у беличком срезу тражили су да се бољи мост на Морави подигне.

¹⁰¹ Стенографске белешке о раду Народне скупштине за 1887. годину... стр. 965.

¹⁰² Стенографске белешке НС 1888. године, Београд 1888., стр. 110.

¹⁰³ Стенографске белешке..., стр. 176.

ДОНОШЕЊЕ УСТАВА ИЗ 1888. ГОДИНЕ

Влада либерала и радикала, која је формирана 1. јуна 1887. године, поднела је оставку 17. децембра исте године, Два дана касније формирана је чисто радикалска влада на челу са Савом Грујићем. Указом од 11. јануара 1888. године скупштина је распуштена, а нови избори су одређени за 21. фебруар 1888. године. На овим изборима Радикална странка је добила све мандате.

Скупштина изабрана 21. фебруара 1888. године распуштена је 16. априла исте године. Нови избори расписани су 14. октобра, а требали су да буду одржани 26. новембра. Полицијска власт је одмах почела у неким општинама са хапшењем појединих посланика и посланичких кандидата. Нарочити притисак био је у неколико срезова, међу којима и у темнићком и беличком срезу. Због многих неправилности, нарочито око избора повереника, они су поништени и поново расписани за 4. децембар. На предлог владе краљ је одобрио да се избор повереника и посланика у целој земљи изврши под надзором нарочитих комисија, у којима би све политичке партије биле заступљене. Истим указом први састанак Народне скупштине заказан је за 11. децембар 1888. године.

На изборима право гласања имали су сви пунолетни грађани који плаћају годишње преко 15 динара. Нису имали право гласања: 1. скитајући Цигани, 2. они који су код других у служби под платом или издржавањем, као слуге, калфе и шегрти, 3. који су осуђени због злочинства, за време док се не поврате у право, 4. који су осуђени због преступа, који доноси губитак грађанске части, за време док траје губитак права, 5. који се налазе у затвору или притвору, 6. они који су под стечајем, 7. војници сталног кадра ма кога чина. У срезovima су избори били посредни преко повереника, а у окружним варошима посланици су бирани непосредно.

Пред изборе Либерална странка је одржала свој збор у Крагујевцу 30. октобра. Тада је изабран одбор странке који је руководио изборима за Велику народну скупштину У одбор су ушли чланови странке из Београда и повереници одбора из целе земље. Из Јагодинског округа изабрани су Ђока Петровић и Милета Деспотовић, а из ћупријског округа Живојин Величковић и Добросав Петковић.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Мирослав Д. Пешић, Политичке странке и увођење парламентаризма у Србији од 1881 до 1903. године, стр. 212, Ниш 2017.

Дана 4. децембра бирачи вароши Јагодине састали су се на биралишту код суднице Суда општине јагодинске. Изборна скупштина отворена је у 8 сати пре подне. У бирачки одбор изабрани су: Сава Шпикља, трговац, Милосав Павловић, инжињер, Сретен Којић, бивши чиновник, и Алекса Вучковић, сарач. За деловође изабрани су Димитрије Милојевић и Илија Пашић, званичници општинског суда.

Гласање је завршено у три сата и педесет минута, када је сунце залазило. За време гласања није учињен ни усмени ни писмени протест, нити је било каквог нереда.

Од 441 гласача гласало је 245. На бирачким списковима било је 18 кандидата. Од њих су добили гласове: Милан Раденковић 166, Таса Ђикић 147, Сима Стојковић 143, Аксентије Милићевић 127, Димитрије Маринковић 107, Мијалко Раденковић 100, Васа Николић 76, Петар Пантић 92, Сава Живковић 6, Антоније Рашић 3, Петар Андрејевић 3, Димитрије Донић 2, Цветко Миленковић 1, Атанасије Поповић 1, Стојан Цветковић 1, Петар Петковић 1, Петар Таушановић 1 и Антоније Петровић 1 глас. Према добијеним гласовима за посланике су изабрани: Милан Раденковић, председник Суда општине јагодинске, Таса Ђикић, трговац, Сима Стојковић, члан општинског суда и Аксентије Милићевић, папуција из Јагодине.

Избор народних посланика за срез белички одржан је у Рековцу 4. децембра. Према записнику бирачког одбора, повереничка скупштина почела је рад у 8 сати пре подне. Од укупно 418 повереника, на скупштини је гласало 390. На изборима је учествовало 53 кандидата. За време избора није се ништа непредвиђено догодило и они су се свршили у миру и добром поретку. Није било никаквих жалби на ток избора. Избор посланика извршен је у присуству краљевске надзорничке комисије.

Према извештају среског начелника ипак је било неправилности. При избору народних посланика у Рековцу 4. децембра није било нереди, али било је много претњи, агитације и наговарања. Гласање је било са штампаним белим и црвеним листама. Од неких повереника узимане су беле листе кандидата из напредне странке, па су цепане и гажене ногама. Црвене радикалне листе су са претњом наметане људима. У томе се највише истицао Светозар Николић из Белице. Од 53 кандидата за избор посланика, највише су гласова добили и изабрани за посланике: 1. Стеван Апостоловић из Жупањевца, председник општинског суда 364 гласа; 2. Коста Н. Ристић, трговац из Јагодине 256 гласова; 3. Милосав Витић, тежак из Домуз Потока 332 гласа; 4. Данило Анђелковић, свештеник из Кијева у окружју крагујевачком 341 глас; 5. Живан Радосављевић, тежак из Рибара 341 глас; 6. Сретен Којић из Јагодине, бивши срески начелник, 335 гласова; 7. Миливоје Петровић, тежак из Белушића, 285 гласова; 8. Антоније Радисављевић из Међуреча, председник општине винорачке 299 гласова; 9. Ђорђе Вукићевић из Опарића, бивши општински писар, 336 гласова; 10. Радисав Милошевић, тежак из Сињег Вира, 321 глас; 11. Милун Јовановић, тежак из Драгошевца 329 гласова; 12. Илија Петровић, механџија из Бунара 225 гласова.

Гласање повереника за избор посланика за срез темнишки у Варварину започето је 4. децембра у 9 сати а завршено у 19. часова. Посланике је бирало 252 повереника. Савршену већину добили су: Милија Миловановић из Бачине 250 гласова, Аврам Ђокић из Јасике 229 гласова, Васа Миленковић из Милутовца 249 гласова, Светозар Анђелковић из Бачине 236 гласова, Милета Хајдуковић из Обрежа 206 гласова, Јанићије Петровић из Карановчића 167 гласова и Стеван Радосављевић из Залоговца.

Још 20 кандидата учествовало је на посланичким изборима. Од њих највише гласова имао је Ђорђе Настасијевић из Варварина 94, а Гаја Трифуновић-Ивановић из Коњуха 76 гласова. Како Ђорђе Настасијевић није имао савршену већину, поновљен је избор између њега и Гаје Трифуновића-Ивановића. На поновљеним изборима Гаја Трифуновић-Ивановић, од 220 гласова, добио је 132 гласа, и изабран је за посланика.

Од осталих кандидата добили су гласова: Андрија Додић из Милутовца 1, Ђорђе Чепурац из Обрежа 1, Живко Стефановић из Коњуха 1, Милен Вељковић из Коњуха 2, Влајко Живковић из Беле Воде 21, Стеван Радојевић из Својнова 11, Илија Брзић из Обрежа 64, Божин Јерић из Јасике 47, Мата Миленковић из Обрежа 39, Вељко Савић из Маренова 5, Грујица Љубисављевић из Доњег Крчина 15, Станоје Долић из Варварина 16, Живко Бошњанац из Поточца 1, Алекса Поповић из Милутовца 2, Милан Мишковић из Бошњана 2, Живојин Стојковић, свештеник из Поточца 34, Миливоје Стевић из Доњег Крчина 9, Милисав Милић из Варварина 27.

За посланике за срез темнишки изабрани су: Аврам Ђокић, Милета Хајдуковић, Васа Миленковић, Јанићије Петровић, Милија Миловановић, Стеван Радосављевић, Светозар Анђелковић и Груја Трифуновић - Ивановић.

За време трајања избора достављен је акт бирачком одбору од начелника среза темнишког датираног 4. децембра 1888. године, којим обавештава да је

бирач и бирани за посланика Милосав Мица Милић из Варварина осуђен пресудом судова за злочинство. На основу изборног закона скупштинског, одбор је једногласно решио да Милосав не може бити бирач, па његов глас није рачунат.

Милосав – Мица Милић је као коловођа са групом људи, међу којима су били: Глигорије Чабрић, Живадин Миљковић и Марко Живановић, сви из села Варварина, Милош Радовановића из Вратара и неки људи из Падежа, Залогојевца и Бачине, ометао изборе. Они су на дан одржавања избора 7. септембра 1883. године, са оружјем и батинама напали на канцеларију среза темнићког где је заседао бирачки одбор, с намером да га растерају, да пребију Станоја Прокића, председника општине варваринске и бирачког одбора и отму печат. Када је Станоје Прокић побегао у школу, они су опколили школу и тражили да Прокић изађе. Претили су чак и да ће да сруше или запале школу. Нису хтели ни на позив власти да се разиђу. Код школе су се налазили од 8 сати изјутра па све до 14 часова.

Милосав Мица Милић осуђен је на седам година робије у лаком окову, а казна се рачунала од дана изречене пресуде, односно од 16. јануара 1886. године. Глигорије Чабрић, Живадин Миљковић, Марко Живановић и Милош Радовановић осуђени су на по две године затвора. Сви су још морали да плате разне таксе, дангубе и хонорар адвокату Стевану Маленовићу из Ћуприје. Касациони суд је 24. маја 1886. године смањио казну Милосаву Мици Милићу на три године робије у лаком окову и на пет година полицијског надзора, док је осталим оптуженима потврђена казна од по две године.

Истог дана поднета је жалба Мијаила Кондића, пореског надзорника, на избор Милије Миловановића, као и жалба среског начелника. Начелник среза темнићког доставио је пресуду, којом је Милија осуђен на 8 година робије у лаком окову и на 4 године полицијског надзора. Изборна комисија је обавештена о случају Милије Миловановића и од председника владе и министра унутрашњих послова.

Милији Миловановићу суђено је заједно са Ђорђем Петровићем, адвокатом из Јагодине, Стојадином Стевановићем, тежаком из Залоговца, Петром Милетићем, тежаком из Маренова и Николом Јаковљевићем, тежаком из Бачине. Милија Миловановић осуђен је за дело велеиздаје и рада против владе и закона на осам година робије у лаким оковима и на четири године полицијског надзора. Оптужени Стојадин Стевановић и Петар Милетић ослобођени су казне за велеиздају због недостатка доказа. Једино су морали да буду под полицијским надзором по три године.¹⁰⁵

Бирачки одбор је ипак издао пуномоћје Милији Миловановићу, као и осталим изабраним посланицима, а сва документа везана за избор достављена су скупштини на решавање. Повереници су потписали изјаву да су знали за осуду Милије Миловановића, али како је он после осуде био председник општинског

¹⁰⁵ Српске новине, бр. 94, 29. април 1889. године.

суда и посланик предходне скупштине, сматрали су да и сада може бити посланик.¹⁰⁶

Још при избору повереника крајем новембра било је двоумљења око учешћа на изборима Милије Миловановића и Светозара Анђелковића, мештана Бачине. На завршетку избора за поверенике примећено је да су њих двојица гласали, мада нису били уведени у бирачке спискове. Бирачки одбор је прихватио њихове гласове, пошто су бирани за поверенике. Осим тога, по достави среских власти, Милија Миловановић није могао да буде биран нити бирач, јер је осуђен за злочинство, а Светозар Анђелковић због тога што је под ислеђењем због утаје. Начелник среза темнићког упутио је допис 20. октобра, у коме обавештава о наређењу да Милија Миловановић буде подвргнут издржавању казне полицијског надзора у трајању од четири године. Насупрот томе, Начелник окружја јагодинског упутио је допис среском начелнику са актима из којих се види да је Милија Миловановић ослобођен издржавања осмогодишње робије. У међувремену тражено је мишљење о потреби четворогодишњег надзора, јер Милија Миловановић није пристајао на то. Комисија је после свих недоумица, на крају тражила тумачење од председника Министарског савета и министра унутрашњих дела, о помиловању од свих или само неких казни. Недоумицу комисије нарочито је подстакла чињеница да је Милија Миловановић, после осуде биран за главног кмета општине у Бачини и посланика Народне скупштине.¹⁰⁷

Избор повереника за Свилајнац извршен је 21. новембра у згради општинског суда. Комисија је најпре утврдила да списак бирача, који је током законског рока био изложен слободном прегледу. На бирачки списак није било никаквих примедби. Затим је комисија прешла на преглед пореских књига, према којима је састављан списак, и нашла да је списак исправан. Гласање за избор повереника текло је у потпуном реду. Сви који су имали право гласа поименице су гласали. Од 640 грађана са правом гласа, гласало је 165. Рад је отпочет у 8 сати ујутру и завршен је заласком сунца.

Избор у Свилајнцу за срез ресавски започет је у 9 сати у Суду варошице Свилајнца. Тада је начелник среза ресавског у присуству краљевско-надзорне комисије и повереничке скупштине прочитао краљев указ о одржавању избора на дан 4. децембра. После избора бирачког одбора приступило се самом гласању. Од 409 повереника гласало је 392. Избор се вршио по именичком гласању. Према резултатима гласања, добили су гласове: 1. Димитрије Катић, тежак из Црквенца 398, 2. Петар Милојевић, тежак из Луковице 397, 3. Гаврило Милорадовић 397, 4. Мита Исаковић, трговац из Свилајнца, 397, 5. Драгољуб Илијћ, трговац из Свилајнца 397, 6. Никола Протић, трговац из Медвеђе 397, 7. Таса Марковић, трговац из Свилајнца 397, 8. Аврам Пајкић, тежак из Јеловца 396, 9. Јован Стевановић, тежак из Гложана 395, 10. Милија Васић, тежак из

¹⁰⁶ Стенографске белешке ... стр. 5-7.

¹⁰⁷ *Српске новине*, бр. 272, 13. децембар 1888.

Глоговца 391, 11. Паун Грујић, тежак из Јасенова 358, Аћим Протић, свештеник из Дворишта 323. Они су изабрани за посланике среза ресавског.¹⁰⁸

Од осталих кандидата, гласове су добили: Алекса Радовановић, свештеник из Медвеђе 34, Таса Вељковић, тежак из Глоговца 69, Тодор Најдановић, тежак из Свилајнца 6, Васа Радмировић, тежак из Рајкинца 6, Павле Крстић, свештеник из Свилајнца 4, Богосав Давидовић, тежак из Липовице 2, Ђорђе Поповић, свештеник из Вел. Поповића 2, Коста Тодоровић, тежак из Купиновца 1, Тома Андрејић, трговац из Деспотовца 1, Сима Тимотијевић, тежак из Рајкинца 1, Никодије Миленковић, тежак из Стрмостена 1, Миладин Ивановић, тежак из Тропоња 1.

Избори су обављени у потпуном реду. Жалбу је поднео Миљко Петровић, тежак из Тропоња. Његова жалба се односила на избор Пауна Грујића, тежака из Јасенова, јер је сматрао да није имао навршених 30 година.

Избори у Ћуприји трајали су од 8 часова пре подне па до 15 часова и 50 минута. Од 522 бирача, гласало је 233. Од бираних кандидата, гласове су добили:

1 Милија Ристић, трговац 168, 2. Никола Шашић, трговац 164, 3. Станоје Крстић 162, 4. Милојко Пешић, тежак 161, 5. Владимир Пеливановић, трговац 72, 6. Димитрије Лазић 67, 7. Љубомир Момчиловић, трговац 67, 8. Таса Милошевић, тежак 61, 9. Лазар Цветковић, трговац 5, 10. Милош Микић, трговац 3, 11. Младен Микић, кафеџија 1, 12. Ранђел Љубичановић, тежак 1, Лазар Банковић 1 глас.

За посланике су изабрани: Милија Ристић, Никола Шашић, Станоје Крстић и Милојко Пешић.

Избор је протекао у најбољем реду. Жалбе није било.¹⁰⁹

Параћински срез бирао је осам посланика за Велику народну скупштину. Од 261 повереника, гласало је њих 200. За посланике изабрани су: 1. Лазар Бошковић из Параћина 197 гласова, 2. Димитрије Димовић из Параћина 197 гласова, 3. Игњат Вељковић из Доњег Видова 195 гласова, 4. Милан Марковић из Мириловца 195 гласова, 5. Милија Ракић из Горње Мутнице 195 гласова, 6. Димитрије Лукић из Бошњана 195 гласова, 7. Јован Милосављевић из Супске 195 гласова, 8. Радован Миленковић из Стубице 181 глас.

Против избора Лазара Бошковића и Димитрија Димовића било је жалби, у којима су наведене неправилности при избору бирачког одбора, да је било претњи и агитација од појединих бирача у корист својих кандидата. Пошто нису поднети докази од стране жалиоца, а и због самих изјава изаслатих комесара да су избори били законити, одбор за верификацију мандата посланика, одбацио је тужбе.¹¹⁰

¹⁰⁹ АС, НС, Ф I, р-1/1888.

¹¹⁰ Стенографске белешке...

На изборима су још учествовали и добили гласове: Мика Савић из Буљана 17, Урош Стојановић из Доњег Видова -, Никола Ристић из Ћуприје -, Лазар Димитријевић из Милутовца -, Стеван Марић из Бошњана -, Илија Стевановић из Паљана -, Вулета Поповић из Параћина 3, Димитрије Столић из Стубице -, Петар Ружић из Параћина 2, Ђорђе Пандуровић из Сења -, Мика Теодоровић из Сења 2, Крста Трифуновић из Секирице -, Димитрије Лазић из Параћина 2, Јеврем Јанчић из Параћина 2, Маријан ..., кафеџија из Бигренице, Лазар Симић из Параћина 2 гласа.

Гласање је обављено у најбољем реду. Против избора за време трајања није било никакве жалбе. После избора, краљевској изборној комисији предате су две жалбе: Николе Јоцића, абације из Параћина и Милоша Ђокића из Параћина. Осим ових жалби, при завршетку одборског рада, 50 повереника општине параћинске, који су припадали Напредној странци на челу са Јевремом Јанчићем изјавили су комисији да се уздржавају од гласања из страха, јер су предходне ноћи, од стране противничке стране упућене претње, ако не гласају за радикале. Страх је појачан и чињеницом да се десила паљевина једном од повереника. Једна жалба била је упућена против избора Димитрија Димовића, јер није плаћао потпуни порез.

Против Лазара Бошковића и Никодија Милетића, Комисији за избор посланика поднете су две жалбе. Обе су поднете 4. децембра. Једну жалбу поднео је Никола Јоцић, абација из Параћина, а другу Милош Ђокић. Николу Јоцића је вербално напао Лазар Бошковић, када је ушао у његову кафану. После увреда, на наговор радикала Глигорија Стевановића, један члан те странке је грубо избацио Николу Јоцића из кафане. Милош Ђокић није био члан ни једне странке, али је поднео жалбу када је у кафани Лазара Бошковића чуо позив Никодија Милетића да се гласа по листама које су подељене, а ако ко од напредњака буде код суднице у време гласања узвикнуо је *слободно побијте их*.

Према тврђењу напредњака било је више случаја застрашивања од стране радикала. У двориште Лазића у Ћуприји убачен је динамит. Нико није страдао, јер је кућа била празна, али учињена је материјална штета. Веровало се да је то учињено зато, јер су га напредњаци кандидовали за посланика.

У Варварину је 21. новембра 1888. године убијен Марјан Петровић, кмет из Крвавице, *познати и уважени напредњак*.

Васа Миленковић, председник општине бошњанске, жалио се на рад комесара. Тврдио је да сами врше изборе, по једној листи која се уноси код њих и износи.

Мијаилу Благојевићу, поверенику из Доњег Видова, упаљена су два стога сена и осам кола шаше, зато што је изјавио *бираћу људе од реда и законитости*.

ВЕЛИКА (УСТАВОТВОРНА) СКУПШТИНА

11. – 22. децембар 1888.

Прокламација краља Милана за промену устава објављена је 14. октобра 1888. године.¹¹¹ У прокламацији је наведено да Србија треба да уреди државне финансије и да се створи такво стање које би ублажило партијске борбе и омогућило реформе у свим деловима државног живота. Избори за Велику народну скупштину одређени су за 20. новембар исте године, а заседање скупштине за 1. децембар. Избори су вршени по уставу из 1869. године. По срезовима гласање је било посредно преко повереника, а у варошима је било непосредно. Гласање је било јавно. Око бирања повереника убрзо су се појавиле незаконите радње општинских и среских власти. Нарочито јак полицијски притисак био је у неколико срезова, међу којима и у темнићком. Да би се сузбили нереди у земљи краљ је наредио да се избори и повереника и посланика морају вршити под контролом представника све три партије. Краљ је такође поништио дотадашње изборе повереника, и одолжио изборе за 4. децембар, а сазив Велике народне скупштине за 11. децембар. По личној жељи краља Милана избори за уставотворну скупштину били су потпуно слободни, али изабрани посланици морали су да прихвате предложени Устав како је усвојен у Уставотворном одбору.

По објављивању прокламације краљ је наредио образовање Уставотворног одбора, у који би све партије узеле учешћа у изради предлога за нови устав. Одбор је бројао 82 члана. Међу 23 члана Радикалне странке краљ је предложио и Димитрија Катића. Поред представника политичких партија, одбор је у свом саставу имао и представнике вишег свештенства, државних чиновника, народних посланика, а било је и представника трговаца, занатлија и земљорадника. Краљ је за себе задржао место председника одбора.

На првој седници краљ је захтевао да седнице буду тајне, и да члановима одбора буде гарантована слобода говора.

¹¹¹ *Српске новине*, бр. 137, 29. октобар 1888. године: Честитку поводом прокламације за промену устава упутили су заједници Јагодине: *Повећање Србије а услед тога и нов назив, траже и нове и шире основе. Потез пера Вашег Величанства, да да народу доказа о жељи и готовости за препорођај миле нам домовине, не можемо а да јасно и искрено не поздравимо. Живео Краљ и Његов Дом, 18. октобра 1888 године у Јагодини. Председник општине Милан Раденковић; чланови: Атанасије Илић, Мих. Михаиловић, Сима Стојковић; одборници: Милорад Павловић, Цветко Миленковић, Тодор Ивановић, Петар Петковић, Милосав Николић, Манојло Вучковић, Јован Станојевић, Ђока Ђорђевић, Мих.Ј. Косовљанин, Михаило Станисављевић, Стева Димић, Петар М. Андрејевић, М. Радојковић, и многобројни грађани.* Истог дана честитку су упутили и становници беличког среза на челу са среским начелником Миленком Петровићем.

Либерална странка формирала је одбор који је руководио изборима за Велику народну скупштину. У одбор су ушли чланови странке из Београда и повереници из унутрашњости. Из Јагодинског одбора либералне странке изабрани су Ђока Петковић и Милета Деспотовић, ћупријског Живојин Величковић и Добросав Петковић.

По оснивању одбора за претрес Нацрта устава већина посланика Клуба радикалне странке била је да се за председника изабере Димитрије Катић, али су неку челници Радикалне странке били против тога, због противљења краља, који би вероватно у том случају распустио скупштину.

Према извештају мањине предлог Устава није гарантовао у потпуности министарску одговорност, да не садржи одредбе о народној привреди и да је задржао установу Државног савета. Срезове је требало укинути и да се окурузи деле на општине. Димитрије Катић се залагао само за срезове. Овај извештај потписало је десет посланика Радикалне странке, међу којима Димитрије Катић, Милија Ристић и Милија Миловановић.¹¹²

Данило Анђелковић био је за непосредно и јавно гласање, јер је оно челичило политички карактер народа, док је тајно гласање слабило морал гласача. По њему није било важно што појединци неће смести да изађу на изборе, али ће се државни послови управљати по идејама оних који имају храбрости да јавно гласају.¹¹³

На седницама ужег уставотворног одбора странке су се разишле око питања о административном уређењу земље. Радикали су били за укидање округа и да остану само срезови и општине, док су либерали били за постојање округа поред срезова и општина. Напредњаци су предлагали, да поред општина и срезова постоје и шест области.

Само је група радикала, међу којима Данило Анђелковић и Димитрије Катић, била само за једну административну јединицу, и то само за постојање срезова. Предлагали су формирање великих срезова, који би преузели већи део дотадашњих среских послова, а среска власт преузела би послове дотадашњих окружних начелстава. Тиме би се власт приближила народу, и уштедела средства у државном буџету укидањем начелника, и омогућила би се директна веза између среске и државне власти.¹¹⁴

Није прихваћен предлог о укидању смртне казне. Било је предлога да се смртна казна укине за политичке противнике, а остане за разбојништво и велеиздају. Димитрије Катић био је за укидање смртне казне.

За штампу је усвојен краљев предлог да се лист може забранити и кад се износе увреде, не само српске династије, већ и ако се вређају страни владоци. По питању штампе Димитрије Катић је предложио да се лист не забрањује за

¹¹² Мирослав Свирчевић, *Локална управа и развој модерне српске државе*, Београд 2011, стр. 363.

¹¹³ Јаша Продановић, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд 1936, стр. 293.

¹¹⁴ Јаша Продановић,...стр. 286.

увреду страних владалаца. Није прихваћен предлог да уредник листа мора имати факултетску диплому.

Димитрије Катић је предложио да у устав уђе одредба: *свака власт у држави потиче из народа*. Краљ је против овог предлога, јер је по њему у монархији једино суверен краљ: *Нисам ја Катићу којекако. Ја сам краљ Милан I, наследник Милоша Великог, који је заједно са вашим прецима стварао ову државу, коме је народ признао оно што ви мени оспоравате. Е ! видите господине Катићу, ја хоћу да сувереност делим с народом и не дам да ми га Ви одузимате...*¹¹⁵

Катић је предложио да се у устав унесе одредба да управна власт не може обуставити законе, јер то право припада законодавној власти. Краљ Милан није дозволио Катићу да образложи свој предлог. При потписивању устава, кад је Катић изјавио да га не може потписати без извесних допуна, краљ је почео бесомучно да га напада.¹¹⁶

О изборном систему Данило Анђелковић предлагао је постојање само среских избора, јер су окрузи велики па бирачи неће знати кандидате.

Поглавље 5 Устава односило се на Народну скупштину: Народна скупштина може бити Обична или Велика; Народну скупштину сачињавају посланици које народ слободно бира по одредбама Устава; Избори народних посланика су непосредни, а гласање се врши тајно куглицама; Сваки округ бира онолико посланика колико отпада на њега по броју пореских глава; Сваки посланик представља цео народ а не само оне који су га изабрали; Бирачко право има сваки рођени или прирођени Србин који је навршио двадесет и једну годину и који плаћа најмање 15 динара непосредне порезе годишње; Бирач има право да бира само на једном месту, и то у округу у коме је као бирач уписан; Официри и војници не могу гласати; Привремено губе гласачко право: 1) они који су осуђени на робију, 2) који су осуђени на губитак грађанске части, Бирачко право губе и они који су под стечајем, под старатељство и они који су ступили у службу које стране силе; Сви бирачи једног округа састављају једно бирачко тело, и гласају не за поједине кандидате, него за целу кандидатску листу; На сваком месту где се врши гласање биће образован бирачки одбор; За посланика може бити биран онај, који поред општих услова, мора да испуња и; 1) да је Србин по рођењу, или ако је прирођен настањен пет година у Србији, 2) да ужива сва грађанска и политичка права, 3) да живи стално у Србији, 4) да је навршио 30 година, 5) да плаћа најмање 30 динара годишњег пореза; Полицијски чиновници не могу бити бирани за народне посланике; Међу посланицима сваког округа морају бити по два лица који су свршили који факултет у земљи или на страни; За обичну Народну скупштину посланици се бирају на три године.

¹¹⁵ Андрија Раденић, *Радикална странка и Тимочка буна*, књ. 2, стр. 289. Краљ Милан је био против Димитрија Катића, јер поред мржње према њему није му ни веровао. Катић је сматрао да је рад око устава нека вешта превара краљева.

¹¹⁶ Јаша Продановић....стр. 289.

Нови устав је укинуо владине посланике, већ је увео квалификоване посланике, односно посланике са факултетском дипломом., који су такође бирани по окрузима. Народни посланици су сами бирали председништво скупштине. Скупштина и краљ били су равноправни чиниоци у погледу законодавне власти. Народна скупштина је сваке године одобравала буџет који је важи само за наредну рачунску годину. Министри су могли да буду и из редова посланика.

Одборска мањина Уставног скупштинског одбора, међу којима и Димитрије Катић, Милија Ристић и Милија Миловановић, предложила је неке измене у предложеном уставу: *Устав који се подноси Скупштини на решење, неоспорно има примућства у поређењу са Уставом старим. Али он је ипак пун недостатака који ће знатно кочити правилан развитак нашега државног живота. У њему има неодређености које су свагда у уставима врло опасне...Извршење закона није њиме довољно осигурано. Министарска одговорност по овом уставу је илузорна, као и по досадашњем. Нови устав је ставио само 4 године као рок за који се министар може оптужити, и тражи две трећине посланика за стављање министра под суд. Како су брижљиво чувани министри овим уставом, види се и по томе, то се за доношење закона и друге послове скупштинске тражи само половину чланова и један више, а за стављање министра под суд две трећине. Доведите то у везу са изборним системом који се сад уводи у живот и који уводи свагда мањину у скупштину, измерите рок застарелости заједно са трајањем скупштинске периоде, па ћете видети да је по овом уставу министарска одговорност ништавна, а то начи да нису чврсте сигурне мере, које су намењене да очувају грађанску слободу и законитост.*

Предложени устав је, по њима, једностран, јер није обухватио све гране народног и државног бића. У том погледу истичемо што у њему нема ни једне речи о народној привреди.

У новом уставу задржана је и установа Државног Савета. Сматрали су да би народном скупштином бирани Државни Савет могао бити користан као тело, које би имало своје дужности нарочито у ратно време, а у мирно да буде стална контрола државних послова и помоћ народној скупштини...

Одборска мањина Уставног скупштинског одбора нарочито се залагала за унапређење народне привреде. По предлогу, у Уставу је требало унети да се од сваког годишњег државног буџета одредити бар један 50 део, који би се утрошио за потпомагање домаће народне производње, и то најпре за потпомагање земљорадње, шумарства, кућевне и занатлијске индустрије. Задруге произвођачке, прерађивачке и прометне имале би првенствено право за помоћ од државе¹¹⁷.

¹¹⁷ Стенографске белешке о седницама Велике Народне Скупштине држане у Београду 11 децембра 1888 године. Београд 1889, стр. 92, 93. Овај предлог подржали су дописима многобројни житељи из унутрашњости: *...Радећи у овом правцу на побољшању привреде, која је од пресудног и животног утицаја по унапређењу драге нам отаџбине,*

Милија Миловановић био је један од потписника извештаја одборске мањине. По њему нацрт новог устава био је бољи од предходног устава, али је било и празнина: *Те празнине одборска мањина вољна је да попуни, јер знамо сви каква је беда и невоља од уставних празнина што се товари на наш врат. Уставна празнина била је узрок, да ми стојимо пред једним фактом, заоштреним фактом, да сад овде чујемо, да ово ради један полицајац, а оно други; стојимо пред фактом, да овде падају речи, да непарламентарно једна влада седи у скупштини без и једног свога члана у њој.- с тога је мањина додала ону допуну у нацрту устава...ја мислим да су у садашњем нацрту остављена отворена врата за мењање и поправљање његово. Моја жеља би била да се Велика Народна Скупштина састаје периодично, сваке 4. или 5. године, па ако има каквих мана у Уставу да их исправља...али то је искључено. Ако наша интелигенција овде као што је и до сада и сада, хоће да седи на министарским столицама, ма да смо сви ми противни...онда ми да донесемо ма какав устав, они ће увек бити ту и газити наша права грађанска...и ја мислим да више нико неће доћи на владу и пред скупштину без поверења и народног и владаочевог.*¹¹⁸

ви можете смело гледати у будућност и очекивати са владом Његовог Величанства Краља, која је вољна да дивно истакнуте народне жеље почне остваривати – моћну потпору целог народа...27. децембра 1888 год. у Ћуприји с Поштовањем Љубомир Момчиловић, трговац из Ћуприје (Дневни лист, бр. 23, 28. децембар 1888. године.)

¹¹⁸ Одјек, бр. 9, 20. јануар 1889. године.

СКУПШТИНЕ НА ОСНОВУ УСТАВА ИЗ 1888. ГОДИНЕ

ВАНРЕДНА СКУПШТИНА

1. октобар 1889 – 18. април 1890.

Избори за ову ванредну скупштину били су веома важни, јер је скупштина требала да донесе многе законе на основу устава из 1888. године. Такође су избори и за ову скупштину били потпуно слободни. Према привременом изборном закону, који је ступио на снагу 8. маја 1889. године, а важио је само за изборе од 14. септембра 1889. године, према члану 4. овог закона у крагујевачки изборни округ пребачен је белички срез, а одузет лепенички, и у ћупријски округ су пребачени срезови млавски и омољски из округа пожаревачког. У крушевачки изборни округ пребачен је темнишки срез округа јагодинског, па се зато Милија Миловановић, дугогодишњи посланик Јагодинског округа, нашао на Кандидатској листи за изборни округ крушевачки. Поред њега, на истој Кандидатској листи налазио се и Филип Милојевић из Велике Дренове. Обојица су изабрани за посланике. Јагодина, Ћуприја, Параћин и Свилајнац бирали су по једног посланика. Према истом привременом изборном закону, за време од 14. до 18. септембра не може никаква власт да позове бираче на друге скупове, заједнички рад и кулук, или на војне смотре, осим у случају преке опасности.

Према привременом изборном закону за посланика може бити биран, који поред општих услова, попуњава и следеће услове: 1. Да је Србин по рођењу, или да је прирођен, настањен најмање пет година у Србији; 2. Да ужива сва грађанска и политичка права; 3. Да је навршио 30 година; 4. Да плаћа држави најмање 30 динара.

Поједини кандидати за посланике припадали су крагујевачком изборном округу, пошто су белички и левачки срез припадали том изборном округу, као Урош Вукићевић, трговац из Опарића и Ђока Анђелковић, професор из Јагодине. Ћупријски изборни округ обухватао је: ресавски, параћински, млавски и омољски срез.

Због значаја избора радикали су чинили све да не изгубе изборе. Радикалска влада је одмах почела са сменама у чиновничком апарату, јер са наслеђеном управом, састављеном највише од напредњака, није могла да рачуна на потпуни успех. Поред радикалских министара, у агитацији су се највише укључили полицијски чиновници. Због важности нижих органа власти у изборном процесу, радикали су почели са освајањем општина, јер су са својим партијским кадром осигурали контролу над свим важним изборним радњама.

После одлуке вођа напредњака да не учествују на изборима, изборна борба водила се између радикала и либерала.

У таквим околностима радикали су однели убедљиву победу.

Јагодина, Ћуприја, Параћин и Свилајнац бирали су по једног посланика

Као кандидати за изборе у Јагодини учествовали су: Таса Ђикић, Милојко Раденковић и Данило Анђелковић, свештеник из Кијева

У Свилајнцу Драгољуб С. Илић, трговац из Свилајнца и Стојан Бошковић, члан државног савета из Београда.

За Ћуприју Милија М. Ристић, трговац из Ћуприје, и за опште изборе Светозар Ј. Илић, трговац из Ћуприје.

За Параћин Димитрије К. Димовић, трговац из Параћина, и за опште изборе Добросав Петковић.¹¹⁹

На изборима од 14. септембра 1889. године изабрано је 102 радикала и 19 либерала.

Јагодина: укупно 173 гласова, радикали 121, либерали 52. Изабран Таса Ђикић, радикал.

Параћин: укупно 244, радикали Димитрије Димовић 112, либерали 132. Изабран Добросав А. Петковић, председник општине, са 132 гласа, либерал;¹²⁰

Свилајнац: укупно 353, радикали 297, либерали 56. Изабран је са 177 гласова Драгољуб Илић, трговац, радикал; Против кандидат Стојан Бошковић, државни секретар из Београда, добио 56 гласова.¹²¹

Ћуприја: укупно 225, радикали 177, либерали 56. Изабран Милија Ристић, трговац, радикал са 177 гласова; Против кандидат Светозар Илић добио 48 гласова.¹²²

За варош Јагодину: Таса Ђикић,

За варош Параћин Добросав Петковић,

За варо Свилајнац Драгољуб Илић

За варош Ћуприју Милија Ристић

¹¹⁹ *Српске новине*, бр. 193, 1. септембар 1889. године.

¹²⁰ *Одјек*, бр. 137, 15. 9. 1889. У Параћину су либерали били удружени са напредњацима под погодбом: да напредњаци гласају за либералног посланика а либерали за кмета напредњачког. Добиле од напредњака преко 50 гласова.

¹²¹ *Српске новине* од 17. септембра 1889. године.

¹²² По повратку са скупштине где је са дубоким ћутањем победио и Тасу Ђикића, Милија Ристић истерао је из радње свог помоћника, који је увређен пријавио полицији где се налазе нежигосане ствари његовог газде у вредности око 300 дуката. Шверцоване ствари су пронађене, али се све касније заташкано. (*Мали лист*, бр. 152, 5. јун 1890. година.)

У ћупријском округу учествовале су две листе за народне посланике. Прву листу чинили су: Димитрије Катић из Црквенца, Павле Станковић из Каменова, Лазар Бошковић из Параћина, Анта Радосављевић из Јасикова, и по нарочитим условима Мијајло Ђорђевић, адвокат из Београда и Ђорђе Новаковић, члан апелације из Београда.¹²³

Другу листу чинили су: са општим условима Стојан Рибарац адвокат из Пожаревца, Живојин Величковић, адвокат из Ћуприје, Живота Стокић, трговац из Петровца, Миленко Јоксимовић, тежак из Доњег Видова, и са нарочитим условима Милојко Лешјанин, генерал у пензији из Београда, Кузман Петровић (Паштровић), директор гимназије у Свилајнцу.¹²⁴

Ћупријски округ: од укупно 15.759 гласача, њих 14.694 гласало је за радикале, 1.057 за либерале. За округ ћупријски изабрани: Димитрије Катић, Павле Станковић, тежак из Каменова, Лазар Бошковић, трговац из Параћина, Анта Радосављевић из Јасикова по општим условима, а за посланике по нарочитим условима изабрани су Мијаило Ђорђевић, адвокат из Београда, Ђорђе Новаковић, члан апелационог суда из Београда, сви радикали.¹²⁵

Од 117 народних посланика Народна Радикална странка добила је око 100 мандата, док је остатак припао Либералној странци. Напредна странка није добила ни један мандат.

Никола Пашић изабран је за председника, а Димитрије Катић за првог потпредседника Народне скупштине.

Скупштина је отворена беседом Намесништва. Скупштински одбор за адресу већине, међу којима је био и Димитрије Катић, одао је захвалност свима онима који су допринели доношењу новог устава, и изразили су наду да се утврди стални уставни и парламентарни ред, као најбољи пут за утврђивање слоге између престола и народа. Предложено је влади доношење Скупштинског изборног закона, Закона о пословном раду у Народној скупштини, Закон о општинама, Закон о кошевима.¹²⁶

По новом уставу Народна скупштина је постала законодавни чинилац са краљем. Предлоге закона могли су подносити и народни посланици а не само влада. Закон је прописао сложенији поступак за доношење закона. Сваки предлог закона морао је бити упућен Државном савету, а потом са њиховим мишљењем долазио је у скупштинске одборе на проучавање. Са мишљењем одбора предлог је упућиван скупштини на усвајање.

За пораз на изборима од 14. септембра опозиција је доказивала да избори нису били слободни, због бирачких спискова. Димитрије Катић је за то окривио полицијску власт, јер су општинске власти уписивале само она лица која су

¹²³ *Српске новине* од 10. септембра 1889. године.

¹²⁴ АС, НС, Ф VII, р-1/1889.

¹²⁵ *Одјек*, бр. 137, 15. 9. 1889, 142, 24. 9. 1889. године.

¹²⁶ Стенографске белешке Ванредне народне скупштине сазване за 1. октобар 1889. године

платила порез, а у бирачки списак треба да уђу сви они који имају право да гласају.

На предизборну кампању либерала, у којој су оптужили радикале да су они главни узрок што је Бонтуов уговор примљен у скупштини. Димитрије Катић је то побио, јер је тврдио да су радикали желели да напусте скупштину како уговор не би био прихваћен, али пошто нису имали довољан број понудили су либералима да заједно напусте скупштину, што су либерали прихватили. Али када су радикали тражили да се оставке потпишу, они су пристали, али су касније посумњали и узели већ спремне оставке, које су се налазиле код Димитрија Катића. Због таквог понашања либерала, радикали су остали у скупштини, јер нису били довољни да блокирају рад скупштине.¹²⁷

Закон о општинама усвојен је 25. новембра 1889. године. Општине су дефинисане као административне и политичке јединице. Општина је морала имати најмање 300 пореских глава. Најважнији орган општинске власти био је општински збор. Општински збор је бирао и смењивао све органе општинске власти, доносио одлуку о општинском прирезу, о задужењу општине и другим општинским питањима. Други општински орган био је општински суд, који је обављао судску, полицијску и управну власт. Поред општинског збора и општинског суда предлог је предвиђао и Општински одбор. По закону, жалбе на општинске изборе нису се подносиле судској власти већ окружном одбору, и касније Државном савету.

Закон о општинским кошевима усвојен је 19. децембра 1889. године. Ово је била стара привредна установа која је у неродним годинама, или у ратним годинама била од велике користи. Овим законом организација општинских кошева постављена је на новим основама и модернизована. У сеоским срединама постојање општински кошева била је обавеза, а у градским срединама остављено је на вољу.

*

Милија Миловановић говорио је о Главној контроли: *По правилима која се имају прописати за Главну Контролу, ја мислим да ће бити таква, да ће сваки моћи да прегледа све општинске рачуне у сако доба и то треба да је увек тачно, пошто се све што се прими и изда мора да провуче кроз дневник; а кад се уредан дневник води, онда рачунопологач може увек да покаже своје рачуне...Што се тиче тога, да је Главна Контрола претрпана послом, ја вам кажем, да ако Главна Контрола буде и од сада таква иста као што је била до сада онда нећемо имати никад прегледаних рачуна.*¹²⁸

О ускраћивању права бирања за полицијске чиновнике, Димитрије Катић је за поштовање устава: *Устав је признао грађанима неједнака права, једнима је признао право бирања и да могу бити бирани, а једнима је све то забранио. Устав је то учинио и законодавно тело нема права да вређа то уставно право*

¹²⁷ Стенографске белешке о раду Ванредне народне скупштине сазване за 1. октобар 1889. године у Београду, књ.1, ст. 123.

¹²⁸ Стенографске белешке ... књ. 1, стр. 1252.

*полицејским чиновницима јер би то било кршење уставних права па ма то било најгорим грађанима српским.*¹²⁹

Урош Вукићевић и Милија Миловановић поставили су 29. новембра 1889. године питање министру унутрашњих дела и министру просвете: *Манастир Каленић у срезу левачком има своју шуму на коју држави плаћа порез и која је убаштињена.*

Ову манастирску шуму од пре четири године почели су да секу и уништавају сељани села Шљивице и Прњавора и они су такав вандализам учинили, да су шуму сатрли и упропастили оно што је од пре 500 година било.

1. Питамо министре је ли њима познат овај злочин сељана села Прњавора и Шљивице?

2. Ако је познат, је ли што по овоме рађено и јесу ли кривци кажњени и штета наплаћена?

3. Ако је наплаћена колика је штета, а ако није наплаћена, кад ће се наплатити?

4. Је ли су узете на одговор власти које су гледале да се оваква грозна и управо вандалска штета манастиру причини и ако нису, зашто нису? Урош Вукићевић је изнео да је Миљко Петровић, који је био посланик, наговарао народ да уништава шуму манастира Каленић.¹³⁰

На заседању скупштине од 14. децембра поднет је предлог следеће садржине: *Да се исплата зајма, који је на основу решења од 24. марта 1881. године учињен Милану Раденковићу фабриканту чињених кожа из Јагодине, продужи, а да у отплату неисплаћене суме од 10.759 динара и 60 пара, државна блаајна прима кирију од зграда дужникових, које су у Јагодини и која годишње износи седамдесет два дуката. Кирију ће државна благана примати почев од 1. јануара 1890. године, па до потпуне исплате.*

Образложење о овом предлогу изнео је министа финансија: *Рок исплате овог зајма истекао је 1. априла 1884. године. Но како Раденковић није био у стању да држави врати у означеном року позајмену суму од хиљаду дуката цесарских, то је поднео процену свог имања управи фондова за нов зајам из кога би се држава исплатила.*

Првобитни дуг од 11.750 динара, дужник је до сада смањио за 990 динара и 40 пара. Пошто је фабрикација коже морао напустити, изгубио је у тој радњи и свој сопствени и од државе позајмљени капитал, предложио је један начин за исплату свога дуга:

1. Да уступи државној благајни, у отплату дуга, своју кирију од својих кућа у Јагодини, у којој станује један део војника јагодинског гарнизона, а кирија је на месец 6 дуката, што чини годишње 72 дуката, и

¹²⁹ Стенографске белешке... књ. 1, стр. 1572.

¹³⁰ Стенографске белешке... књ. 1, стр. 1589.

2. Да у интересу бржег одужења свог, сваке године кад год узмогне, поред уступљене кирије додаје и покоју суму новаца.

Предлог Милана Раденковића је прихваћен.¹³¹

Милија Миловановић поставио је питање министру народне привреде о случају мештана села Рашевице, Поточца, Својнова и Избенице, који су већи део својих имања имали у планини Јухор. Приликом премера и класификације земљишта сељани ових села уписали су своје забране, и плаћали су порез држави. Међутим, држава овим сељанима одузела је забране и огласила их за опште народну државну шуму, и тако лишила људе бесправно њихових имања и ако они и даље држави за те забране плаћају порез.

Нађени у невољи неки сељани ових села повели су парницу против државе и на суду су добили државу те је држава сад изложена плаћању дангуба и трошкове власницима забрана.

Зато питам: Може ли држава наредити комисију, која ће забране ових села од планине Јухор одвојити и парницење избећи, а сачувати од штете и државу и имаоце забрана“.¹³²

Министар је обећао да ће послати комисију и да поново испита цео случај.

Слично питање упутио је Милија Миловановић поводом премера и квалификације земљишта у општинама Д. Крчинској, Милутовачкој и Коњушкој. Председник комисије био је неки Н. Кљајић, а чланови су били Мита Љубисављевић, банкрот из Поточца и други. Кљајића је за председника комисије поставио министар по препоруци начелника Мајданца. Овај Кљајић је повећавао земљиште, и скоро све је ставио у другу класу. Овај посао Кљајићев похвалио је начелник Мајданац. Овај Кљајић је узео дневнице и побегао преко Славоније у Хрватску. Овим увећањем површине земљишта народ је био оптерећен увећаним порезима, а многима имање није вредело колико је плаћан порез. Тако су многи били принуђени да продају имања и остали без игде ичега.

Само за таксе око тужби сељани су платили око 2.000 дуката. Да би се ово исправило 1887. године поново је одређена комисија, у којој су били: Милан Вељковић, напредњачки посланик из Коњуха, Алекса Петковић из Јасике и Никодије Васић из Крчина. Иако је ова комисија недељама радила напустила је рад без икаквог резултата, јер исправка се није могла извршити због тога што су књиге биле искварене.

Тек је трећа комисија, формирана на иницијативу Милије Миловановића извршила попис и класификацију земљишта.

Зато је Милија Миловановић упутио питање министру: 1. Колико је Кљајић узео више дневница него што му је припадало? 2. Колико је издато из државне касе за све три комисије? 3. Је ли предузет корак да кривци накнаде државну штету или не, а ако није, онда зашто то није учињено? 4. Мисли ли

¹³¹ Стенографске белешке... књ. 2, стр. 2130.

¹³² Стенографске белешке... књ. 2, стр. 2973.

министар поред тражења штете државне, тражити и оштету сељана ових општина, који су несавесношћу Мајданца са преко 2.000 дуката цесарских оштећене?¹³³

На седници скупштине од 5. марта 1890. године продужен је за пет година рок за слободан увоз машинских делова, оруђа и справа, грађе, сировине и других предмета потребни за устројство и рад фабрике чохе, сукна, вунених штофова, абе и прелина дате 16. априла 1888. године Минху и Шумпетру, а доцније пренешена на браћу Минх из Параћина.¹³⁴

*

У току овог заседања извршено је утврђивање окружних места по новој административној подели Србије. Према предлогу скупштинског одбора Јагодина је била одређена за окружно место за округ моравски. Међутим, скупштина својом одлуком није прихватила предлог одбора, већ је за окружно место изгласана Ћуприја.

Ђока Анђелковић, посланик Јагодинског округа, сумњао је у резултате гласања и предложио је поновно гласање. По њему, није утврђен тачан број гласова и предложио је нову расправу. Сматрао је да је Јагодина погоднија за окружно место, због општих, посебних, политичких и културних разлога. Општи услови, који су изнети у корист Ћуприје, су ти, да дуж десне обале Мораве није било ниједног окружног средишта. Ђока Анђелковић није узимао дужину Мораве само од Сталаћа па до ушћа, већ је посматрао Мораву са биничком и голијском Моравом. Према томе, Крушевац и Чачак су окружна места, Други разлог, који је изнео, био је тај да је, по решењу Скупштине између Мораве, Дунава и Тимока било пет окружних центара, док између Мораве и Колубаре била само два центра.

Као месне разлоге побијао је тврђење да је Ћуприја право седиште округа. Са Милијом Миловановићем изнео је другачије тврђење. Само параћински срез мало је више удаљен од Јагодине, док су темнишки, белички и ресавски срез ближи Јагодини. Само становницима Стењевца и Стрмостена биће даље, а у свим другим случајевима већина места су ближа Јагодини. Навео је и да су путеви у Ћупријском округу лошији од путева у јагодинском округу, и да је због тога лакше становницима да дођу у Јагодину, а и због тога што је јагодински округ брдовитији.

На крају, тврдио је да се самоуправна окружна права могу јаче и боље развијати из Јагодине него из Ћуприје. Упоредио је и политичку прошлост за последњих 20 година. Јагодина је по својој политичкој прошлости, по својој борби за самоуправу, стекла првенствено право да буде окружна варош. У Јагодини су постојале три фабрике: стакларска, пиварска и кожарска, па и из тог разлога Јагодина може да игра улогу правог покретача на бољи развитак народа,

¹³³ Стенографске белешке... књ. 3, стр. 2594.

¹³⁴ Стенографске белешке... књ. 3, стр. 3630.

која није само варош за размену добара, већ и за увођење земаљске производње.
¹³⁵

Поп Таса Капетан – Спасић потврдио је опредељење за Ћуприју, јер у корист Ћуприје је и постојање три вароши, три изборна места: Ћуприја, Свилајнац и Параћин. И због близине између центара у источној Србији и ћупријског округа, омогућиће властима да надгледа личну и имовинску безбедност грађана. По њему и бројност станоништва је у корист ћупријског округа. Више села из Јагодинског округа било је окренуто Крушевцу или Крагујевцу, док сви становници ћупријског округа морали би да долазе у Јагодину.

Јанићије Поповић је говорио у корист Јагодине. Кад се географски положај посматра, онда је Јагодина ближа центру и повољније место за окружни центар. Становници Левча и Беличког среза морају у Ћуприју да иду преко огранака Јухора, где не постоје добри путеви. Ресавцима је такође ближа Јагодина. Само становницима параћинског среза ближа је Ћуприја.

Становници Темнићког среза морали би у Ћуприју да иду преко Јагодине. Ћупријски округ имао је бољу мрежу путева, док јагодински округ није имао попречних путева, већ само путеве који су водили дуж Мораве или упоредо са Моравом. Такође је сматрао да Морава није ометала саобраћај према Јагодини, јер је понтонски мост код Ћуприје могао лако да се изгради као сталан, а за мост код Глоговца било је све припремљено за његову изградњу, преко кога ће цела Ресава да буде повезана са Јагодином.

Поменуо је и статистичке податке из 1889. године, по којима је јагодински округ имао за око 100 становника више. Он се осврнуо и на културни и просветни значај, који ће вршити окружно место на своју околину. Прво се треба обазирати на језик, јер у ћупријском округу постоји део становништва, који не говори српским језиком. Ако би Ћуприја била окружно место, посланици за окружну скупштину говорили би другим језиком, мада у Ћуприји живе само Срби. Јагодина има једну нижу гимназију, има више учитеља и чиновника, има две фабрике и 2-3 млина. Занати су у Јагодини много развијенији, док у Ћуприји их готово и нема. У Јагодини има много више школованих људи, који би могли корисно утицати на посланике на окружним скупштинама, а и на чланове сталног окружног одбора, што ће лакше извести начела самоуправе. На крају, Јагодина је много већа варош од Ћуприје.¹³⁶

Милија Ристић је подржао предлог да Ћуприја буде окружна варош. Пошто је Ћуприја на средокраћу између Параћина и Јагодине, а и по изјавама ресавских посланика, лакше им је доћи у Ћуприју него у Јагодину, која је ближа. По њему је важније да се задовоље потребе три изборне вароши него једне. Параћин има више становника од Јагодине, а Ћуприја и Свилајнац такође броје по око 4.000 становника. Пошто се доказивало у корист Јагодине због постојања

¹³⁵ Стенографске белешке Народне скупштине 1889. године III, Београд 1890. године, стр. 3572.

¹³⁶ Стенографске белешке...стр. 3574.

индустрије, која је запошљавала око 15 до 20 радника, напоменуо је да Параћин има фабрику која запошљава око 300 до 400 радника.

По Велизару Кундовићу није важан географски положај, јер су вароши у близини, али Јагодина треба да буде окружна варош, јер је она легло радничком покрету. Због те клице Јагодину треба поштовати. Он је био припадник друге странке, али он је одао пошту становништву Јагодине на чврстој и истрајној борби за радничка начела.

Поп Таса Капетан-Спасић је поновио да је становништву из много више места лакше да дођу до Ћуприје. Поводом већег образовања становништва Јагодине, напоменуо је да гимназију имају Параћин и Свилајнац, а Јагодина само полугимназију.

Поп М. Петровић је истакао да су услови скоро подједнаки за оба места да буду окружна места, јер су теренске тешкоће једнаке за оба места, јер се та места налазе у близини, а посебно и због тога што постоји железница. Од свих разлога да Јагодина буде окружно место, најважнији је, што е Јагодина имати много јачи културни утицај од Ћуприје, и да ће се култура лакше разносити по народу из Јагодине. Остао је при томе да ће Јагодина са својим политичким правцем-самоуправом утицати на народ јаче него Ћуприја, а географске тешкоће нису такве да би оне имале пресудан утицај.

Мика Ђорђевић је истакао да поред културних и индустријских разлога, глану улогу имају и географски, статистички и војни разлози. Пошто је ћупријски округ одвојен од јагодинског округа Моравом, они су одељени у посебне делове. Свако од окружја има по три речна слива. Ћупријски је имао сливове река Ресаве, Раванице и Црнице, а Јагодински округ река Белице, Лугомира и Каленићке реке. Када се погледају сливови ових река одмах се види да је река Ресави по свом простору толико велика као сва поменута три слива у Јагодинском округу. Није добро да народ из ћупријског преко оволиких природних препрека иде у Јагодину. Осим тога, ћупријски округ је по простору далеко већи од Јагодинског, а има још и две вароши, Параћин и Свилајнац, чијим је становницима лакше да дођу до Ћуприје, јер се налазе на десној обали Мораве. Статистички подаци, по њему, такође говоре у корист Ћуприје. У Јагодинском округу на један квадратни километар долази 10,7 насељених места, док у Ћупријском округу 17,22, што је много више. Процентуално, у Јагодинском округу било је 10% насељених места са преко 1.000 становника, док их у Ћупријском округу било 16,9%. У војном погледу Ћуприја је такође била у предности. Према војној подели земље, требало је очекивати да ће војне власти узети за војни центар Ћуприју, јер је свима најближа, било за окружну команду или збориште војске. Ћуприја је далеко важнија и с обзиром на војне операције, које би се појавиле, било на јужној или западној страни земље, јер би се из Ћуприје лакша слала војска на обе стране. За то су докази ратови са Турцима 1876/78. и Бугарима 1885. године. По њему су културни и индустријски разлози разлози другог реда.

Станко Петровић је указао да су сва места у близини, осим неких села у параћинском срезу, што није важно за одређивање окружног места. Није важно

по удаљености које је место окружно. Јагодина је ипак много спремнија и има бољих услова да издржава своју окружну самоуправу и да окружни одбор одговори својој окружној улози. Људи из Јагодине су способнији и спремнији да изведу самоуправу.

Панта Срећковић је био за Ћуприју, јер се живот нашег народа у средњем веку развијао у Раваници и Манасији. Као други разлог је навео близину Левча и Крагујевца, јер се у Крагујевцу становништво левачког среза највише снабдевало потребама, и продавали своје производе. Чак је изјавио да се Јагодина жели прогласити за окружно место, а ни Бог јој то није дао. Ако може да Морава тече назад кад јој се каже, онда ће и он гласати за Јагодину.¹³⁷

Према Милији Миловановићу, посланику Јагодинског округа, сви разлози могу да дају предност предност једној или другој вароши, али по њему је било најважније то што су ресавски посланици, на челу са Димитријем Катићем, изјавили да желе да центар буде у Ћуприји, и да је због тога Ћуприја добила првенство. Сматрао је, да то мора да отпадне као разлог пред другим важнијим разлозима. Близина Крушевца Ћуприји и Крагујевца Јагодини ставља их у исту равн. И по питању радикализма стоје места у истој равни, јер је цела Србија легло радикализма. По њему, географски положај Јагодине је бољи од положаја Ћуприје због прелаза преко Мораве и Гиља. Према броју становника Јагодински округ је бројнији, јер само по броју сеоског становништва бројнији је за 8.373 становника, а заједно са бројем варошког становништва за 93 становника. Осим већег броја становника, ресавски и деспотовачки срез су за око 2 ½ сата ближи Јагодини него Ћуприји. Прелаз преко Мораве једнако представља тешкоћу становништву и са једне и са друге стране. Међутим, становништву Јагодинског округа је теже да иду у Ћуприју, јер срез левачки предваја планина Јухор. Поред половине становништва ресавског краја, који набавља своје потребе у Јагодини, исто тако и половина становништва Ћуприје набавља своје потребе у Јагодини. Због чињенице да је већини становништва Јагодина ближа од Ћуприје и да Јагодински округ има више становника, тражио је да Јагодина буде центар округа, како је скупштински одбор предложио, и затражио је тајно гласање.¹³⁸

Рака Миленковић је изјавио да не узима у обзир све разлоге који су наведени, јер су све чињенице познате, и сматра да је због тога Јагодина много подеснија за окружни центар.

Мијајло Поповић је изјавио да никад није могао да замисли да ће икада Јагодина да дође у питање. Сматрао је, да је тежина оних разлога, који су са стране Јагодине, скупштини толико позната да је сумњао да ће бити речи о Јагодини. Насупрот Панти Срећковићу изјавио је да је за њега веће чудо од тока Мораве уз брдо, него да Ћуприја постане окружни центар. Поред два среза у Јагодинском округу, и ресавски срез је ближи Јагодини. Само становништву параћинског среза Ћуприја је ближа него Јагодина. Зато, по њему, народни интерес захтева да Јагодина буде окружно место. По њему су војни разлози најмање важни, јер ако се опстанак Србије мора решити пред Ћупријом или

¹³⁷ Стенографске белешке..., стр. 3577.

¹³⁸ Стенографске белешке..., стр. 3582.

Јагодином, онда ту престају сви стратегијски разлози, већ се мора молити за мир. Он није говорио о заслугама Јагодине за радикализам, јер ово не треба да пресуђује партијско расположење, него интерес народа. Пошто је окружна варош седиште окружног одбора и скупштине, који расправљају питања од највећег утицаја на материјално стање народа, онда се мора усвојити мишљење да ће такве окружне скупштине бити најкорисније, ако се буду држале у месту које ће својим месним приликама пружити могућности за што правилније решавање ових питања.

Димитрије Катић је навео, супротно од Мијајла Поповића, да о овом питању неће бити говора, и да није изнет ниједан разлог који би ишао у корист Јагодине. Ресавци иду у Јагодину као што иду у Смедерево, Београд или Ћуприју, као и у друга места, и то не може да буде разлог за окружно место. Говорио је да је Ћупријски округ бројнији од јагодинског за око 5 до 6 хиљада становника, према најновијим статистичким подацима из 1877. године. Ћуприја је много ближа средишту округа, и правилније је да становништво долази у Ћуприју. Да је ближе, јер од Јагодине нема ни два сата до границе јагодинског и крагујевачког округа, а од Ћуприје нема нигде мање од 15 до 16 сати. У корист Ћуприје да буде средиште округа, по њему је јак разлог, што од Пожареваца до Врања нема на десној обали Мораве ниједног окружног средишта. За Ћуприју су важни и финансијски разлози. Ако Јагодина буде окружни центар, Ћуприји остаје само суд без полиције. Мање би се осетило по Јагодину да изгуби нешто од институција, јер има срез, гимназију и ђумрук, што Ћуприја нема. Ћуприја је важнија за одбрану десне стране Мораве од Јагодине. У Ћуприји се укрштају путеви за Пожаревац, за Црну реку и за Крагујевац, што говори о њеној важности, а не само њена одбрамбена снага, Ћупријски округ има три изборне вароши са преко 12,000 становника, док Јагодина има око 4.000 становника. Ако се варошима призна веће образовање, онда је образовање на десној страни Мораве више, него на левој. Слаби су разлози да ће Јагодина моћи повољно да утиче на самоупрани рад окружног одбора. Јагодина не бира тај одбор, него цео округ, и у том случају десна обала је надмоћнија од Јагодине.

Известилац П. Ђорђевић је на крају поново подржао Јагодину за седиште округа. Јагодински округ је углавном у равници, а ыупријски није. Сеоског становништва има за око 8.000 више у Јагодинском округу. У Ћупријском округу има само 90 места, а у јагодинском 134. По њему, географске прилике су у корист Јагодине, статистички подаци су у корист Јагодине, култура такође. И сами разлози, који су неки помињали, да Ћуприја има више интелигенције због још две вароши, не иде у прилог Ћуприји већ против ње. Те вароши нису помогле Ћуприји да се развије, већ су јој одмогли.

Таса Ђикић је био за Јагодину, *јер су предговорници довољно објаснили да Јагодина треба да остане.*

На гласању, од 103 посланика, за Јагодину је гласало 45, а за Ћуприју 58 посланика.¹³⁹

¹³⁹ Стенографске белешке..., стр. 3590.

Велика група мештана Јагодине упутила је 10. априла 1890. године молбу да се Јагодина поново одреди као седиште округа: „По закону о административној подели варош Јагодина престала је бити окружно место.

Народно представништво решило је да место Јагодине у округу моравском буде окружно место Ћуприја, чиме је Јагодина морално а и материјално оштећена.

С обзиром на то, што је Јагодина већ позната као место српске радиности, подписани грађани вароши Јагодине, моле народну скупштину, да изволи решити: да се у Јагодину премести учитељска школа из Београда.

Да је ова наша молба оправдана и да је тај премештај везан за општу корист, то се да правдати и са ових разлога:

1. што је Јагодини остало окружно здање, у које се може школа сместити привремено, док држава нарочиту зграду за то неподигне;
2. што је у Јагодини клима здравија за ђаке, но у Београду;
3. што је јефтиније у њој живети, и
4. што је боље да је школа ближе народу, за чије се учитеље питомци и спремају.

Надамо се да ће народно представништво бар ову ствар решити у корист Јагодине.¹⁴⁰

Сељани општине падешке у срезу темнићком моле да им среска кућа стане у Варварину.

Ова ванредна скупштина завршила је рд 18. априла 1890. године.

РЕДОВНИ САЗИВ

1. новембар – 1890 – 31. март 1891.

. Ванредна скупштина је распуштена 18. априла 1890. године. Указом од 6. јуна 1890. године, избори за редовну скупштину, по Уставу из 1888. године, одређени су за 14. септембар 1890. године. Први састанак скупштина је одржала 1. октобра. Главни задатак ове ванредне скупштине био је увођење новог устава

На изборима за редовну скупштину у Моравском округу учествовало је неколико листа. На напредњачкој листи, по члану 96 устава налазили су се: Петар Д. Тирић, адвокат из Ћуприје, Миленко Петровић, тежак из Каленићког Прњавора, Ђорђе Чепурац, трговац из Обрежа, Јоксим Јевтић, тежак из Горњег Рачника, Стаменко Симић, трговац из Деспотовца и Милан Јоцић, трговац из Параћина. По члану 100 устава кандидати су били Коста Радовановић,

¹⁴⁰ АС, НС, Ф XXII, р-363/889.

председник окружног суда на расположењу из Јагодине и Др Јован Данић, окружни физикус из Ћуприје.¹⁴¹

На либераној листи за округ моравски, по члану 96 Устава, налазили су се: Живојин Величковић, адвокат из Ћуприје, Стеван Чутурило, наставник параћинске гимназије, Светозар Станковић, свештеник из Јасике, Милан Миловановић, земљорадник из Бунара, Миленко Јоксимовић из Доњег Видова, Димитрије Таушановић из Превешта. По члану 100 устава кандидати су били: Милојко Лешјанин, генерал у пензији из Београда и Коста Алковић, професор Велике Школе из Београда.¹⁴²

На листи Радикалне странке, по члану 96 устава, налазили су се: Димитрије Катић, тежак из Црквенца, Милија Миловановић, трговац из Бачине, Лазар Бошковић, трговац из Параћина, Урош Вукићевић, трговац из Опарића, Живан Радосављевић, тежак из Рибара, Никола Протић, трговац из Медвеђе. По члану 100 устава: Ђока Анђелковић, директор Јагодинске гимназије и Атанасије Вучковић, професор из Свилајнца.¹⁴³

Број гласова у појединим местима

место	Листа Петра Тирића (напредњаци)	Листа Димитрија Катића (радикали)	Листа Живојина Величковића (либерали)
Главинци	3	63	7
Кавадар	4	154	7
Роћевац	-	126	2
Цикот	-	102	-
Вел. Поповић	1	86	3
Жупањевац	3	223	7
Ђуринац	-	131	-
Језеро	3	112	-
Војска	-	298	-
Црквенац	6	244	-

¹⁴¹ *Српске новине*, бр. 192 од 1. септембра 1890. године. По члану 100 Устава, међу посланицима сваког округа морала су да буду по два лица, која су, поред општих услова, свршили факултет у земљи или иностранству.

¹⁴² *Српске новине*, бр. 118 од 8. септембра 1890. године

¹⁴³ *Српске новине*, бр. 192 од 1. септембра 1890. године

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

Батинац	1	49	9
Шантаровац	3	139	1
Витежево	1	136	13
Бигреница	-	58	31
Г. Мутница	-	140	3
Бобово	4	143	4
Главица	2	110	2
Риљац	4	59	20
Бунар	1	77	13
Стрмостен	-	142	1
Стењевац	-	143	1
Седларе	-	96	2
Мишевић	4	133	10
Богалинци	1	160	1
Лоћика	11	115	9
Волујак	4	188	25
Чепуре	2	112	17
Врановац	3	74	6
Ратковић	-	87	1
Пчелице	6	85	-
Мириловац	-	117	2
Д. Мутница	-	159	2
Плана	2	102	3
Дубница	-	107	1
Бачина	-	185	21
Падеж	-	29	2
Шашиловац	-	35	-
Залоговац	1	62	2
Д. Крчин	-	307	11
Опарић	-	70	22
Јасеново	-	179	-

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

Тропоње	-	217	-
Течић	2	199	2
Рековац	5	172	6
Милутовац	7	271	19
Кукљин	2	141	-
Бела Вода	1	141	2
Коњух	21	105	6
Јасика	1	153	6
Гложане	4	308	1
В. Крушевица	1	90	1
Превешт	29	92	40
Иванковац	1	84	-
Мијатовац	-	83	6
Мајур	5	63	5
Праћина	2	102	8
Сење	15	62	3
Ланиште	1	90	20
Бељајка	2	79	12
Супска	1	88	2
Драгоцвет	1	69	6
Винорача	-	91	6
Деоница	1	105	1
Трешњевица	10	86	5
Обреж	-	235	3
Рашевица	8	68	4
Бошњане	-	103	2
Крушар	2	126	17
Поповац	-	60	2
Рибаре	4	141	11
Јовац	21	69	-
Исаково	4	142	31

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

Глоговац	1	81	7
Балајнац	-	73	9
Стубица	2	88	-
Дреновац	-	60	7
Сикирица	4	119	45
Д. Видово	-	199	8
Плажане	-	186	-
Домуз Поток	16	62	1
Медвеђа	1	124	14
Г. Сабанта	-	63	7
Багрдан	1	91	30
Потоцац	1	99	3
Грабовац	-	188	9
Дубље	-	197	1
Белушић	5	61	-
Буљане	-	67	5
Бусиловац	-	115	-
Варварин	2	90	3
Дубока	1	198	-
Катун	-	185	7
Ивковац (Беочић)	-	59	1
Деспотовац	7	169	4
Ломница	-	145	-
Суботица	-	232	-

За чланове Главног бирачког одбора за округ моравски постављени су Димитрије Миловановић, члан Касационог суда и Никола Петровић, председник Првостепеног суда у Ћуприји.¹⁴⁴

Чланови бирачког одбора у Јагодини били су: Лазар Јоксимовић, судија из Јагодине, као председник, Милан Раденковић, председник општинског суда,

¹⁴⁴ Српске новине, бр. 174, 9. август `1890. године

Атанасије Илијић, представник кандидатске листе Доброслава И. Стојановића и Петар Петковић, представник кандидатске листе Тасе Ђикића. Гласање је обављено у згради Суда општине јагодинске. Бирачки одбор примио је од Суда општине јагодинске: две кандидатске листе, две кутије за гласање, азбучни списак бирача, књигу за вођење записника, књигу за уписивање гласача, једно сандуче са куглицама у коме је било 650 куглица и печат општинског суда. За писаре су одређени Мата Ђирић и Илија Пешић, а за стражаре Спаса Обрадовић и Петар Николић. После прегледа гласачког места од стране чланова бирачког одбора, отпочело је гласање 14. септембра. За време гласања није било никаквих приговора. Гласање је трајало до 6 сати после подне.¹⁴⁵

Јагодина је имала 640 бирача, бирачке карте добило је 231, а на избору је било 201. Листа либерала Доброслава И. Стојановића добила је 77 гласова, а листа радикала Тасе Ђикића 124. За посланика за варош Јагодину изабран је Таса Ђикић.¹⁴⁶

Списак бирача вароши Јагодине, који су гласали на посланичким изборима од 14. септембра 1890. године: Стеван Бошковић, срески писар, Илија Павићевић, Михаило Николић, Радован Павићевић, земљоделац, Димитрије Младеновић, терзија, Ђура Јовановић, пандур, Тодор Вељковић, тежак, Коста Јоцић, тишлер, Тодор Игњатијевић, срски писар, Димитрије Јеврић, телеграфиста, Глигорије Андрејевић, трговац, Аксентије Милићевић, папуција, Ђока Ђорђевић, окружни начелник у пензији, Атанасије Илијћ, трговац, Живојин Бошковић, пензионер, Петар С.Таушановић, трговац, Ђура Спасић, земљоделац, Блажа Илијћ, чувар винограда, Љуба Миловановић, фамулуз, Таса Милојковић, гробар, Павле Марковић, надничар, Мијаило Грујачић, тежак, Таса Марић, трговац, Крста Крстић, књиговођа штедионице, Будислав Маршићанин, телеграфиста, Сава Шпикља, трговац, Димитрије Гребенаровић, трговац, Ђока Соколовић, воскар, Милован Јовановић, шпекулант, Мићун Павићевић, тежак, Лазар Ђорђевић, мутавџија, Риста Спасић, кафеџија, Љубисав Митровић, трговачки помоћник, Алекса Вучковић, сарач, Антоније Рашић, опанчар, Коста Анђелковић, мерач, Мијаило Митровић, земљоделац, Мијаило Маринковић, трговац, Никола Петровић, тежак, Илија Станојевић, пиљар, Димитрије Петровић, пекар, Мијаило Стојковић, пиљар, Љубомир Црепаревић, трговац, Илија Пешић, општински писар, Коста Ђорђевић, рачуновођа, Милан Петровић, парчетар, Петар Гоцић, обућар, Петар Божић, сапунџија, Атанасије Милођевић, ножар, Антоније Цокић, сарач, Атанасије Ђорђевић, ножар, Сима Динић, механџија, Настас Миљковић, сарач, Сретен Стојковић, пиљар, Јован Станојевић, пиљар, Јеврем Миленковић, шпекулант, Никола Мићковић, земљоделац, Милић Митровић, служитељ, Драгутин Симић, кафеџија, Стеван Стојановић, поткивач, Богдан Ристић, фамулуз, Стојадин Лукић, практикант, Аранђел Настасијевић, трговац, Светозар Величковић, практикант, Стеван С. Таушановић, слуга, Павле Пауновић, бакалин, Милорад Павловић, трговац, Јован Станојевић, бакалин, Антоније Ђурђевић, бакалин, Никола Антић,

¹⁴⁵ АС, НС, Ф XVI, р-9/1890.

¹⁴⁶ *Српске новине*, бр. 204 од 18. септембра 1890. године

механција, Спаса Кузмановић, механција, Таса Пантић, сајдија, Коста Милосављевић, бакалин, Груја Марковић, бакалин, Сава Стојковић, бакалин, Добра Стојановић, председник првостепеног суда, Аврам Миљковић, рачуновођа, Тома Андрејевић, бакалин, Андра Милосављевић, поштар, Светислав Мирчић, механција, Димитрије Донић, ћурчија, Мијаило Вељковић, терзија, Милан Миловановић, абација, Живојин Несторовић, бравар пука, Петар Рашић, свештеник, Стева Димић, механција, Вељко Станојевић, касапин, Сава Тодоровић, трговац, Марко Баготић, земљоделац, Бошко Марковић, пандур, Петар Благоћић, земљоделац, Анта Здравковић, рабација, Ђурђе Златановић, земљоделац, Димитрије Ћирковић, чувар железнице, Милан Ристић, фијакерист, Илија Вукићевић, свештеник, Милан Радојковић, учитељ, Мијаило Михаиловић, члан општинског суда, Миленко Тимић, пензионер, Дамњан Стефановић, бакалин, Мијаило Јевтић, трговац, Стеван Аранђеловић, стаклар, Тома Вучковић, бакалин, Милутин Савић, трговац, Мијаило Косовљанин, пивар, Мијаило Стевановић, писар срески, Тодор Јоцић, бакалин, Мијаило Радојковић, земљоделац, Марко Џуфа, пекар, Коста Ристић, трговац, Атанасије Јовановић, колачар, Милета Марковић, бакалин, Василије Мојсиловић, опанчар, Никола Ристић, трговац, Димитрије Белопрајић, папуџија, Драгутин Милосављевић, бакалин, Светозар Стојковић, сапунџија, Андреја Јанићијевић, обућар, Коста Трајковић, механција, Мијаило Станисављевић, трговац, Станојко Нешић, ножар, Владимир Јанковић, бакалин, Милан Магдић, надзорник нар. млина, Милош Радојевић, абација, Раденко Николић, опанчар, Петар Повреновић, пинтер, Димитрије Нешић, ножар, Димитрије Ђорђевић, бакалин, Манојло Вучковић, бакалин, Божидар Донић, бакалин, Петар Пантић, казанџија, Илија Новаковић, земљоделац, Миаило Ранђеловић, ужар, Настас Јовановић, трговац, Радосав Станковић, порезник, Стеван Мишковић, бакалин, Драгутин Стојковић, бакалин, Милосав Матејић, сукнар, Мика Аранђеловић, стаклорезац, Ђока Ђорђевић, трговац, Тодор Величковић, берберин, Стеван Стојковић, ножар, Сима Стојковић, сапунџија, Максим Савић, служитељ срески, Теофило Стаменковић, практикант, Мијаило Радосављевић, практикант, Владислав Маринковић, шустер, Ђорђе Коцић, пекар, Стојан Миловановић, практикант, Коста Којичиновић, шумар, Глигорије Николић, Мијалко Раденковић, трговац, Настас Петровић, пензионер, Светозар Димитријевић, ножар, Коста Поповић, телеграфиста, Живојин Ранђеловић, ковач, Антоније Петровић, трговац, Стеван Поповић, поштар, Илија Ранђеловић, земљоделац, Стеван Ђорђевић, пекар, Петар Веселиновић, службеник телеграфа, Матија Ђурић, свештеник, Вучко Прокић, терзија, Јанићије Петковић, бојација, Димитрије Милошевић, терзија, Коста Дамњановић, трговац, Исидор Поповић, бакалин, Веселин Јанковић, бакалин, Панта Рајковић, каменорезац, Милосав Николић, бакалин, Данило Антић, бакалин, Милош Тасић, службеник поште, Димитрије Вељковић, гостионичар, Андреја Томић, трговац, Димитрије Николић, пекар, Ђура Васић, чувар телеграфа, Ђорђе Голубовић, чувар телеграфа, Златко Илијћ, пекар, Ђока Најдановић, сапунџија, Коста Ђорђевић, механција, Велимир Здравковић, тишлер, Таса Рашић, бакалин, Ђура Николић, зидар, Драгутин Златановић, земљоделац, Петар Петковић, телеграфиста, Риста Младеновић, механција, Ваца Ракић, трговац, Светомир Андрејевић, трговац, Милан Стојковић, кантарџија,

Петар Пауновић, механџија, Коста Стрелић, сапунџија, Милутин Златановић, шпекулант, Петар Џуфа, трговац, Јосиф Видаковић, срески лекар, Петар Петковић, бакалин, Јован Марковић, трговац, Мата Тирић, деловођа, Лазар Јосимовић, судија.

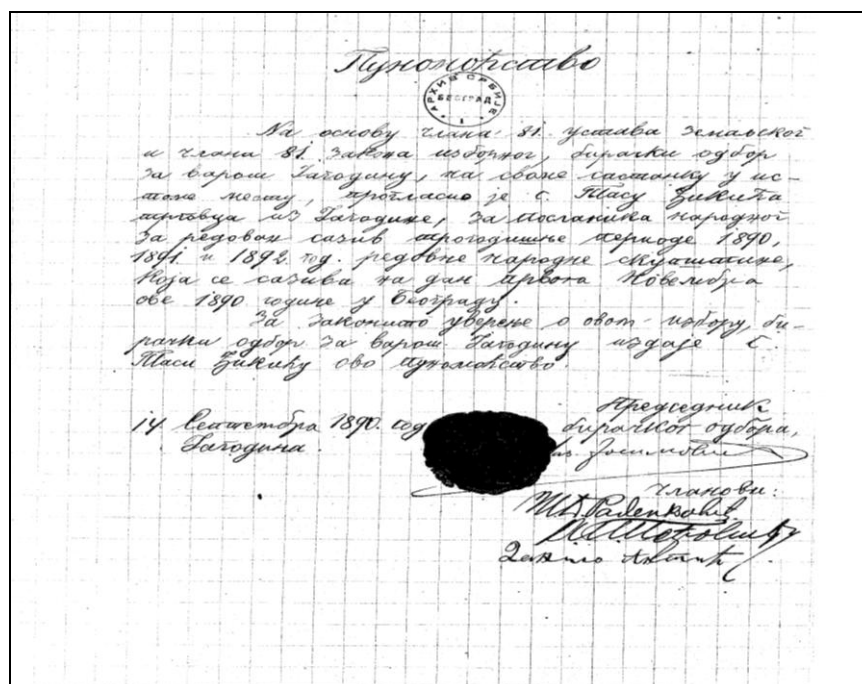
Ћуприја је имала 681 бирача, издато бирачких карата 537, на избору гласало 295. Либерална листа Светозара Ј. Илића, трговца из Ћуприје, добила је 37 гласова, напредњачка листа Ђоке М. Лазића, трговца из Ћуприје, 94, и радикална листа Николе Ристића 164. За посланика за Ћуприју изабран Никола Ристић.¹⁴⁷

За избор посланика за Параћин учествовале су три листе: Петра Тирића, Живојина Величковића и Димитрија Димовића. За листу Димитрија Димовића гласало је 169, за листу либерала Живојина Величковића 125 и за листу Петра Тирића 48 гласача. Према овом гласању ни један кандидат није добио апсолутну већину, па је избор поновљен 20. септембра.

На поновљеним изборима гласало се за исте три листе. И овога пута избори су почели у 7 сати ујутру и трајали до 18 часова. У току ових избора пријављене су неке неправилности. Живојин Микић, Спира Поповић и Драгутин Петровић жалили су се на општинске власти, а нарочито на кметове Глигорија Стевановића и Димитрија Марковића, јер су силом терали сеоске гласаче да гласају за листу њиховог кандидата општинског председника. На исте кметове жалили су се Лазар Поповић и Мика Омиканић. Параћин је имао 855 бирача, а издато бирачких карата 385. На овим изборима укупно је гласало 342 бирача. Листа либерала Живојина Величковића добила је 155 гласова, радикална листа Димитрија Димовића 184, а листа напредњака Петра Тирића само 1 глас. Према резултатима гласања Димитрије Димовић изабран је за посланика за варош Параћин.¹⁴⁸

¹⁴⁷ *Српске новине*, бр. 205 од 19. септембра 1890. године

¹⁴⁸ АС, НС, Ф XVI, р-15/1890.

Списак гласача Параћина: Алекса Стаменковић, бакал, Никола Муња, рачуновођа, Стева Јовановић Рутевачки, Димитрије Станојевић, тежак, Стеван Цветковић, тежак, Настас Радовановић, тежак, Раја Вучић, тежак, Милисав Станојевић, тежак, Лазар Томић, тежак, Илија Рашковић, тежак, Златоје Младеновић, тежак, Спира Вучић, тежак, Вукадин Павловић, тежак, Милош Рашковић, тежак, Димитрије Урошевић, тежак, Милисав Вучић, тежак, Васа Вучић, тежак, Мијаило Рашковић, тежак, Младен Милошаковић, тежак, Никола Радовановић, тежак, Добросав Гајић, тежак, Илија Динић, тежак, Петар Павловић, бакал, Јован Дреноваковић, тежак, Таса Цветковић, баштован, Лазар Кундаковић, тежак, Вељко Милосављевић, баштован, Јаков Гојковић, ковач, Добросав Мијаиловић, тежак, Димитрије Тодоровић, кмет, Богосав Мијаиловић, тежак, Тома Милоичићев, тежак, Димитрије Величковић, тежак, Мијаило Миленковић, служитељ, Стојан Пешић, тежак, Димитрије Максимовић, тежак, Лазар Урошевић, тежак, Анта Марковић, тежак, Милија Урошевић, бојација, Лазар Момировић, касапин, Димитрије Величковић, сарач, Светозар Јовановић, деловођа, Димитрије Стајић, ужар, Милисав Мијаиловић, тежак, Аристид Јовановић, апотекар, Драгутин Младеновић, тежак, Давид Милојковић, тежак, Јован Тодоровић, тежак, Драгутин Јовановић, цртач, Петар Миорић, тежак, Живојин Мигрић, тежак, Благоје Младеновић, тежак, Никола Радуловић, тежак, Сава Јовановић, абација, Милета Брчкић, тежак, Симон Гајић, тежак, Гвозден Бекић, надз. телеграфа, Илија Јоцић, трговац, Лазар Јоцић, трговац, Милета Илић Конзул, гробар, Иван Тричковић, гробар, Анта Илић, ковач, Аврам Лукић, бојација, Васа Ђокић, баштован, Петар Дреноваковић, баштован, Јован Гвозденовић, пиљар, Димитрије Јовановић, бакал, Никодије Милојковић, абација, Димитрије Ристић, ужар, Лука Стојковић, бакал, Мијаило Младеновић, трговац, Крста Маринковић, Петар Илић, бакалин, Станко Тодоровић,

баштован, Петар Стевановић, служитељ, Дина Микић, трговац, Лука Лукић, тежак, Лазар Радивојевић, служитељ, Лазар Казаковић, бакалин, Младен Јеремић, кројач, Петар Здравковић, берберин, Јован Радојковић, абација, Милан Јовановић, трговац, Анта Нешић, бакалин, Стојан Марјановић, бакалин, Милан Јоцић, трговац, Петар Јовановић, обућар, Милан Милетић, бакалин, Милен Миловановић, абација, Милан Мијаиловић, абација, Лазар Стојановић, берберин, Добросав Ђурић, бакалин, Милутин Стојковић, ковач, Максим Живановић, ковач, Лазар Паоповић, трговац, Лазар Видојковић, трговац, Гаврило Димитријевић, баштован, Јанаћко Тошић, бојација, Тома Јовановић, кафеција, Коста Ђорђевић, берберин, Милан Филиповић, механџија, Милија Ристић, бакалин, Миленко Шљивић, бакалин, Никола Ивковић, берберин, Мијаило Живковић, трговац, Јеврем Иванковић, бојација, Јосиф Петровић, бакалин, Димитрије Станојевић Јаникић, Таса Јеврић, бакалин, Владимир Казаковић, бакалин, Васа Свиларковић, трговац, Прока Лазаревић, трговац, Станко Стаменковић, бакалин, Павле Марковић, бакалин, Панта Илић, (старац), Милан Величковић, тежак, Благоје Ћирић, терзија, Димитрије Мијаиловић, абација, Василије Мојсиловић, терзија. Миленко Мојсиловић, старац, Сава Бранковић, терзија, Мита Стевановић, тежак, Рака Станојевић, тежак, Марко Живковић, тежак, Радосав Мијаиловић, кафеција, Мита Живановић, касарин, Јован Николић, бакалин, Таса Мијаиловић, абација, Аксентије Кундаковић, тежак, Матија Стојановић, бакалин, Аксентије Стојановић, абација, Светозар Живановић, кафеција, Јосиф Станковић, трговац, Крста Станчић, тежак, Богдан Стојановић, пандур, Живан Марковић, тежак, Јеврем Милетић, црквењак, Давид Трифуновић, полицајац, Драгутин Крстић, срески начелник, Петар Илић, папуџија, Мијаило Јовановић, терзија, Тодор Тодоровић, бакалин, Владимир Петровић, абација, Дина Цветковић, бакалин, Димитрије Павловић, механџија, Стојан Тасић, терзија, Милан Радивојевић, бакалин, Павле Микић, трговац, Јован Милосављевић, баштован, Јован Радуловић, тежак, Драгољуб Илић, сапунџија, Мијаило Вељковић, баштован, Лазар Илић, казанџија, Стојан Кнеселац, тежак, Аврам Матић, сапунџија, Иван Златановић, надничар, Петар Ђурић, бакалин, Иван Пеливановић, тежак, Давид Милетић, тежак, Ђока Рајић, терзија, Коста Тасић, сапунџија, Милутин Николић, колар, Мијаило Миладиновић, трговац, Спира Станковић, срески писар, Мијаило Ђорђевић, срески практикант, Димитрије Марковић, срески практикант, Стеван Илић, колар, Васа Танић, бојација, Анта Милићевић, тежак, Добросав Павловић, механџија, Трајко Марковић, пинтер, Анта Тасић, служитељ, Димитрије Костић, механџија, Мата Јеврић, баштован, Мијаило Јанић, пекар, Јованча Гојковић, асурџија, Јован Котуровић, срески писар, Никола Јоцић, абација, Добросав Стевановић, баштован, Тале Стевановић, баштован, Јован Војиновић, надничар, Младен Ристић, столар, Стеван Кундаковић, тежак, Василије Мијаиловић, тежак, Стојан Стојановић, механџија, Димитрије Милосављевић, бакалин, Коста Марковић, клонфер, Светолик Милосављевић, трговац, Мијаило Мирчић, клонфер, Лазар Даничић, тежак, Коста Јовановић, ножар, Богдан Петковић, дуванџија, Миса Максимовић, тежак, Петар Шалетић, тежак, Ђорђе Шалетић, тежак, Петроније Јовановић, писар, Панта Милићевић, терзија, Јеврем Јанчић, трговац, Мика Семиканић, трговац, Мијаило Јанковић, трговачки помоћник,

Алекса Кнеселац, тежак, Лазар Марковић, поткивач, Никола Здравковић, трговачки помоћник, Божин Бошковић, трговац, Атанасије Јанковић, пензионер, Миленко Вучевић, пензионер, Димитрије Стевановић, баштован, Светолик Јанковић, практикант, Ђорђе Ђорђевић, механџија, Стојан Стевановић, пекар, Никола Ђорђевић, пекар, Миливоје Голубовић, поткивач, Анта Милутиновић, тежак, Панта Милићевић, обућар, Драгутин Мијаиловић, механџија, Сава Поповић, чин. железнице, Ђорђе Максимовић, тежак, Милан Стевановић, бакалин, Анта Поповић, бакалин, Тодор Стевановић Иконић, бакалин, Ђорђе Јовановић, Марко Микић, трговац, Јовица Јаковљевић, механџија, Крста Бранковић, трговац, Коста Петровић, абација, Андрија Грујић, дугменџија, Јован Јанчић, телеграфиста, Светозар Анђелковић, механџија, Милан Лозанић, механџија, Драгутин Јовановић, служитељ, Милутин Цветковић, баштован, Јован Крстић, пиљар, Ђока Јовановић, бакалин, Величко Цветковић, пиљар, Тодор Стојановић, механџија, Никола Миладиновић, опанчар, Коста Марјановић, бакалин, Љубомир Грујић, дућанџија, Тодор Анђелковић, опанчар, Лазар Чолаковић, пекар, Раја Илић, механџија, Станко Петковић, Коста Јовановић, берберин, Манојло Јовановић, берберин, Лазар Ружић, трговац, Стеван Микић, трговац, Давид Петковић, обућар, Лазар Ракић, обућар, Аврам Лукић, обућар, Лазар Марић, пушкар, Павле Марјановић, трговац, Јеврем Цветковић, трговац, Алекса Живковић, трговац, Драгутин Ђорђевић, кројач, Димитрије Спасић, бакалин, Никола Марковић, тежак, Димитрије Јевтић, обућар, Василије Мијаиловић, бакалин, Лазар Бараковић, колар, Милан Пироћанац, клонфер, Алекса Јовановић, бојација, Ђорђе Стевановић, пиљар, Петар Стевановић, пекар, Аксентије Јовановић, баштован, Стеван Јовановић, служитељ, Владимир Петровић, абација, Сава Шалетић, баштован, Стеван Цветковић, механџија, Петар Начић, опанчар, Петар Урошевић, трговац, Давид Пешић, механџија, Радоваан Поповић, бакалин, Милан Стојановић, трговац, Коста Милићевић, тежак, Добросав Петковић, трговац, Алекса Тасић, трговац, Сава Иванковић, пекар, Сретен Тодоровић, телеграфиста, Давид Николић, служитељ, Сретен Павловић, пекар, Милан Пешић, бакалин, Јован Пешић, бакалин, Новак Симић, срески писар, Милосав Грдић, трговац, Лука Јовчић, тежак, Коста Бранковић, трговац, Никодије Милетић, трговац, Коста Арсић, пекар, Богосав Милошевић, механџија, Иван Марковић, трговац, Лазар Пешић, кројач, Сава Јоцић, старац, Александар Матић, сапунџија, Димитрије Микић, пинтер, Панта Милошаковић, тежак, Коста Микић, трговац, Димитрије Макић, тежак, Мијаило Макић, тежак, Глигорије Стевановић, бакалин, Сава Аксентијевић, ужар, Стеван Јовчић, поткивач, Живко Ракић, предузимач, Љубомир Васић, бакалин, Анта Павловић, трговац, Димитрије Аранђеловић, ћурџија, Милош Крстић, тежак, Коста Стојановић, надничар, Милан Шалетић, тежак, Василије Несторовић, свештеник, Зарија Петковић, свештеник, Милија Милосављевић, бакалин, Петар Ружић, трговац, Јован Пеливановић, сапунџија, Коста Петковић, механџија, Радивоје Шалетић, тежак, Драгутин Петровић, шпекулант, Вујица Јовчић, тежак, Милан Првановић, Петар Стојановић, баштован, Лазар Бошковић, трговац, Лазар Симић, трговац, Спира Поповић, трговац, Милутин Јоцић, писар, Сима Микић, трговац, Живојин Микић, трговац, Вучета Поповић, прота, Никола Маљић, тежак, Милојко Јанковић, бакалин,

Живојин Младеновић, тежак, Лазар Давидовић, трговац, Петар Ружић, тежак, Петар Илић, колар, Лазар Ђурић, тежак, Димитрије Илић, трговац, Алекса Стевановић, шеф., Димитрије Лазић, трговац, Стева Чутурило, трговац, Милосав Павловић, бакалин, Димитрије Димовић, трговац.

Свилајнац је имао 703 бирача, издато бирачких карата 299, а гласало 199. У Свилајнцу се гласало за три листе: Драгољуба Илића, трговца, Николу Поповића, свештеника из Свилајнца и Милосава Петровића, трговца из Свилајнца. За листу Милосава Петровића, трговца, гласало 22, за листу Николе Поповића, свештеника, 12, и за листу Драгољуба С. Илића, трговца, 165. За посланика за Свилајнац изабран је Драгољуб С. Илић. Гласање је извршено у једној соби до општинске суднице, и трајао је од 7 сати пре подне до 18 часова после подне.¹⁴⁹

Списак гласача Свилајнца: Јован Живковић, трговац, Таса Марковић, трговац, Михаило Терзибашић, трговац, Душан Спасић, телеграфиста, Младен Николић, Марко Стекић, Младен Вучковић, кмет, Јован Матић, полицајац, Милутин Гачић, Димитрије Вујчић, Никола Зисић, ср. начелник у пензији, Никола Катић, бакалин, Јевта Вукашиновић, тежак, Ђорђе ..., берберин, Матија Костић, трговац, Нила Вељковић, шпекулант, Ђорђе Станковић, трговац, Здравко Милановић, лончар, Тодор Рајковић, писар општински, Ђорђе Тоскић, тежак, Андрија Китић, ковач, Милија Радошевић, тежак, Милош Миленковић, тежак, Станоје Миленковић, тежак, Цветко Миловановић, тежак, Андрија Рајковић, тежак, Танасије Ђорђевић, трговац, Радивоје Милсављевић, абација, Петар Станковић, обућар, Мијаило Јевтић, бакалин, Никодије Петровић, тежак, Димитрије Новаковић, трговац, Ђока Којић, тежак, Траико Ђорђевић, бакалин, Јанићије Петковић, тежак, Марко Петровић, тежак, Коста Стојадиновић, абација, Ђорђе Раонић, тежак, Алекса Марјановић, тежак, Тодор Сивчић, трговац, Глигорије Антић, трговац, Димитрије Петковић, кројач, Коста Стевановић, дућанџија, Лазар Добрић, бакалин, Илија Миловановић, трговац, Димитрије Николић, ћурчија, Таса Вучковић, обућар, Коста Јовановић, касап, Богдан Петковић, тежак, Вукосав Николић, опанчар, Коста Мијаиловић, кочијаш, Ђорђе Ивановић, дућанџија, Димитрије Станковић, тежак, Јеврем Милићевић, трговац, Никола Гроздановић, бакалин, Јован Вучковић, тежак, Таса Поповић, трговац, Панта Цакић, касап, Коста Милосављевић, обућар, Ђорђе Неванић, трговац, Алекса Ивковић, трговац, Василије Павловић, трговац, Димитрије Бурић, кафеџија, Добросав Јовановић, тежак, Милош Радосављевић, абација, Мита Исаковић, трговац, Аксентије Тодоровић, трговац, Ђорђе Стојановић, механџија, Драгутин Илић, трговац, Јанаћко Илић, бакалин, Стојан Стојковић, дућанџија, Богоје Којић, тежак, Стојан Илић, баштован, Никодије Миљковић, тежак, Благоје Савчић, тежак, Ђока Димитријевић, бакалин, Милисав Алексић, тежак, Милорад Степановић, тежак, Милутин Ивановић, тежак, Драгутин Голубовић, трговац, Илија Кукић, столар, Милан Младеновић, фијакериста, Настас Ђорђевић, тежак, Стеван Баић, тежак, Дамњан Мијаиловић, бакалин, Анта Вукашиновић, тежак, Благоје Јаћимовић, тежак, Сава Стојићев,

¹⁴⁹ Српске новине, бр. 204 18. септембар 1890. године

тежак, Милисав Јатић, трговац, Анта Мигрић, трговац, Богдан Марковић, тежак, Петар Ненковић, лончар, Стојадин Петровић, трговац, Димитрије Нешић, лончар, Ђока Терзибашић, трговац, Мирко Живковић, лончар, Станко Бачић, обућар, Сава Величковић, бакалин, Милован Петковић, терзија, Живко Нешић, ковач, Сотир Јанаћковић, терзија, Таса Гајић, трговац, Милоје Вучковић, абација, Богомир Костић, абација, Вучко Петровић, тежак, Коста Лукић, тежак, Спаса Петровић, кафеција, Алекса Савчић, тежак, Јанићије Јанић, тежак, Лазар Тодоровић, кафеција, Петар Петровић, трговац, Стојан Јовановић, тежак, Аксентије Ристић, баруција, Благоје Миловановић, Миљко Јокић, бакалин, Петар Стевановић, абација, Угрин Милошевић, касапин, Тимотије Ранчић, механција, Павле Величковић, трговац, Сава Сибиновић, тежак, Маринко Бранисављевић, тежак, Аксентије Филиповић, тежак, Танасије Бицић, ковач, Јосиф Стевановић, тежак, Јован Матић, тежак, Никодије Филиповић, тежак, Стеван Станковић, тежак, Велисав Вучковић, баштован, Димитрије Драгановић, терзија, Милован Матејић, тежак, Стојан Филиповић, тежак, Коста Димитријевић, тежак, Петар Радосављевић, шпекулант, Аца Милорадовић, молер, Јосиф Јовановић, тежак, Светислав Марковић, бакалин, Тодор Ђорђевић, бакалин, Никола Станковић, тежак, Јован Пенчић, тежак, Живко Вучковић, абација, Јован Матејић, кафеција, Добросав Пантић, тежак, Стојан Ћирић, трговац, Андрија ..., бакалин, Ранђел Ђорђевић, ћурчија, Драгољуб Буцек, учитељ цртања, Танасије Мишић, тежак, Игњат Ранчић, Петар Савић, бакалин, Никола Панчић, тежак, Андрија Стевановић, абација, Никола Јокић, служитељ, Сава Вукашиновић, тежак, Степан Тоскић, тежак, Мојсеј Стојковић, тежак, Добросав Илић, трговац, Милош Милорадовић, трговац, Петар Јанковић, трговац, Светолик Јовановић, трговац, Драгутин Гроздановић, трговац, Мијаило Тодоровић, трговац, Богосав Марковић, тежак, Тома Николић, трговац, Павле Најдановић, тежак, Богдан Драгановић, терзија, Јован Бранковић, абација, Милош Игњатоић, пекар, Милосав Петровић, трговац, Веселин Агатовић, срески писар, Рајко Гачић, тежак, Љуба Павловић, учитељ, Јован Стојковић, абација, Прониксије Миловановић, кројач, Лазар Јовановић, казанција, Никола Тодоровић, трговац, Таса Петковић, тежак, Живко Аксентијевић, трговац, Никола Ђорђевић, трговац, Станојло Гинић, трговац, Влада Пенчић, тежак, Петар Бранковић, ћурчија, Петар Николић, терзија, Сава Боић, тежак, Коста Марковић, трговац, Павле Стошић, кафеција, Павле Јанчић, тежак, Таса Стаменковић, дунђерин, Лазар Марковић, механција, Јова Тодоровић, трговац, Ђорђе Белјић, служитељ, Димитрије Вучковић, берберин, Мијаило Симоновић, шпекулант, Наум Димитријевић, кафеција, Илија Мухић, тежак, Илија Миладиновић, механција, Никола Поповић, свештеник, Марко Живадиновић, тежак, Стојан Вучковић, тежак, Драгољуб Богићевић, терзија.

*

У Моравском округу било је 25.007 бирача, од којих је гласало 13.185. Радикална листа Димитрија Катића и Томе Анђелковића добила је 12.217

гласова, либерална листа Живојина Величковића и Милојка Лешјанина 704, и напредњачка листа Петра Тирића и Косте Радовановића 262.¹⁵⁰

За посланике су изабрани: Димитрије Катић из Црквенца, Милија Миловановић, трговац из Бачине, Лазар Бошковић, трговац из Параћина, Урош Вукићевић, трговац из Опарића, Живан Радосављевић, тежак из Рибара и Никола Протић, трговац из Медвеђе. По члану 100 устава: Ђока Анђелковић, директор Јагодинске гимназије и Атанасије Вучковић, професор из Свилајнца.¹⁵¹

Живојин Величковић изабран је на листи округа подунавског по чл. 100 Устава.

За изборе у моравском округу утврђено је да су били уредни. Тужбу на све изборе у округу поднео је Стојан Станојевић из Крушара. Жалба није садржала никакве доказе. Тврдило се да је све супротно од онога што је било у изборним актима, и била је препуна непристојних речи. Стојан Станојевић жалио се и на избор Атанасија Вучковића, квалификованог посланика, јер је тврдио да нема завршен факултет. Верификациони одбор није желео да расправља о тужби, јер се није знало да ли Атанасије Вучковић има могућности за квалификованог посланика.¹⁵²

Одбор за прегледање и испитивање посланичких пуномоћстава одбацио је жалбу Стојана Станојевића. Наведено је и сведочанство Московског универзитета:

Сведочанство

По указу Његовог Императорског Величанства, од Савета Императорског московског универзитета, иностранцу Србину Атанасију Величковићу, о томе, да је он у августу месецу 1863. био премештен из Харковског универзитета у број студената овога универзитета, где је уз одлично владање свршио одсек природних наука физичко-математичког факултета, о свом трошку, и, показавши добар напредак, одлуком универзитетског савета од 9. јуна 1867. утврђен у звању дејствителног студента...

*у Москви 26. јуна 1867.*¹⁵³

Јоца Милосављевић из Ћуприје поднео је жалбу против избора за посланика Николе Ристића, јер се Никола налазио пред судом за преступ. Жалба није усвојена, јер се Никола Ристић није налазио у притвору због престапа.¹⁵⁴

Против овакве одлуке верификационог одбора иступио је Живојин Величковић, сматрајући да се свесно настојало да се обмане скупштина, пошто је изнет блажи догађај, него што је у ствари. Одбор је тврдио да је посланик

¹⁵⁰ *Српске новине* бр. 213, 28. септембар 1890. године.

¹⁵¹ *Српске новине*, бр. 209 23. септембар 1890. године

¹⁵² Народна скупштина, Службени лист о раду народне скупштине 1890. године, стр. 3.

¹⁵³ Народна скупштина..., стр. 71. Сведочанство су потписали ректор универзитета и декан факултета.

¹⁵⁴ Народна скупштина ..., стр. 3.

пред судском истрагом за преступ, док је он био под судском истрагом за злочин. Уз молбу је поднет и доказ, из кога се види да се посланик налазио под судским прогоном за дело за које је предвиђена казна до 10 година робије.¹⁵⁵

Једна од жалби се односила и на Милуна Арсића, тежака из Медојевца, који није платио порез а добио је бирачку карту.

У „Српској независности“ у броју 105. од 11. септембра наведено је да је у Сикирици начелник среза параћинског казнио са по 15 дана затвора 28 чланова либералне странке из тог села, у време када је полиција тврдила да нема никога у притвору. Наведено је и да су у целом моравском округу издаване бирачке карте и оним радикалима, који нису платили порез за више полугодишта. Начелник среза параћинског одговорио је, да је заиста приведено 28 мештана Сикирице, али не из политичких разлога, већ због самовласног заузимања општинске земље, и да они нису ни притварани.

Према тврђењу среског начелника само је било мањих неправилности у општни горњо-мутничкој. Неки писар Милосав издавао је бирачке карте и онима који нису платили порез, како би радикали имали већину. По наређењу среског начелника све бирачке карте су одузете од оних који нису платили порез. После тога, гласање је извршено правилно.¹⁵⁶

О збору у Сикирици говорио је и Лазар Бошковић: *...Господо када је г. Величковић сазвао збор у Сикирици као припрему за избор народних посланика. Ево како је било: Кад је дошао на збор, видео је да тамо нема његових другова и пријатеља сем што је повео неколико Ћупричана и то узор карактера, један који је осуђиван за фалсификовање менице а други за крађу оваца. Кад је дошао на збор, збор није могао да се конституише, то г. Живојин добро зна, онда је умолио скупљени народ да он г. Живојин као сазивач збора буде председник, па се одвојио са тим његовим друговима и пријатељима и кад је одступио од дневног реда када у му ови забрањивали да квари дневни ред јер на дневном реду био је извештај о Ванредној Народној скупштини...Кад је видео г. Живојин, да неистином не може да се служи, онда је онако срамно са збора отишао, најпогрдније речи оном народу говорио...Дакле не стоји да је његово писмо, упућено на г. Министра унутрашњих дела, истинито као и она депеша послата „Срп. Независности“ да је било преко 400 либерала на збору. То сам имао да кажем о збору сикиричком.*¹⁵⁷

Живојин Величковић је побијао наводе о осуђеним пријатељима и да се срамно понашао према народу. Либерални збор у Сикирици ометали су писар, комесар и тридесеторица радикала, који су под оптужбом да су разрушили дом једног либерала. Са овим је био упознат и Министар унутрашњих дела.

Министар унутрашњих дела узео је учешћа у дискусији. Сматрао је, да је Величковић, због свог темперамента, није подесан за одржавање мирног збора. За допис у новинама изнео је, да је увек сматрао, да је такво писање безопасно и

¹⁵⁵ Стенографске белешке...стр. 27.

¹⁵⁶ Српске новине, бр. 209, 23. септембар 1890.

¹⁵⁷ Стенографске белешке...стр. 36.

без важности, и да тужба против Величковића може му донети неку важност, коју не заслужује. По њему, Величковић је само ту важност и тражио, али министар није желео да му је да.¹⁵⁸

За догађај у Горњој Мутници, министар је навео извештај среског начелника, у коме стоји, да су у том селу издаване бирачке карте свима, па и онима који нису платили порез. Министар је наредио да се те карте одузму и да се поведе истрага. На основу истраге сазнало се, да је један неписмени кмет издавао бирачке карте по упутствима и наговарањем свог писара, који је о томе касније обавештавао опозицију.¹⁵⁹

На неправилости на изборима указао је и Милосав Богдановић, писар општине Горњо-Мутничке. Он се писмом од 1. септембра 1890. године, обратио Начелнику среза параћинског: *Одмах пошто су бирачке карте општинама достављене председник општине Горњо-Мутничке наредио је мени као општинском писару, да бирачке карте одмах сваком бирачу без разлике раздајем, ма овај порез платио или не.*

Ја сам преседнику преставио да је такво дело неуставно, незаконито и са големим казнама скопчано, и да то нипошто не чини. Но мој председник г. Милија Ракић и бивши посланик на уставотворној скупштини, не хтеде то никако послушати, већ нареди раздавање бирачких карата, које су с малим изузетком, готово све без мог утицаја и растурене...Но пошто председник никакве мере неће да предузме...и видећи ја у овоме повреду устава и изборног закона, ја се овим г. Начелниче ограђујем од сваке одговорности за ову злоупотребу, и изјављујем да при оваквим околностима нисам више у стању вршити дужност писара општине Горњо-Мутничке, те овим дајем моју оставку на то звање. После овог дописа, начелник среза параћинског наредио је да се одузму бирачке карте од свих, који нису платили порез¹⁶⁰.

Према изјави председника горњо-мутничке општине, Милосав Богдановић издавао је својевољно свима бирачке карте. Када је то председник општине сазнао одузео је бирачке карте од свих који нису платили порез. Тада је и сазнао да је Милосав наплаћивао новац у име председника општине, али га није предао. Најављена је тужба против писара Милосава Богдановића.¹⁶¹

Жалбу на избор одборника у бачинској општини поднео је Милан Видојковић. Њему ниједан општински часник није дозволио да упуту жалбу Државном савету.

*

За председника скупштине изабран је Никола Пашић, док је Димитрије Катић изабран за првог потпредседника скупштине. Када је Никола Пашић фебруара 1891. године постављен за председника владе, Скупштина је за

¹⁵⁸ Стенографске белешке... стр. 40.

¹⁵⁹ Стенографске белешке... стр. 41.

¹⁶⁰ Стенографске белешке..., стр 29.

¹⁶¹ Српске новине, бр. 209, 23. септембар 1890.

председника изабрала Димитрија Катића, а за другог потпреседника Милију Миловановића.

Скупштину је отворило Намесништво 7. новембра. Најављена је нова ера развоја Србије на основу новог Устава, похваљен је рад владе, истакнут нов општински закон, избори по новом изборном закону, уређење војске у материјалном и тактичком погледу и доношење финансијских закона који су умножили државне приходе.

У беседи су најављени и нови послови владе на доношењу нових закона у духу новог Устава, који би обезбедили уставне слободе и онемогућили злоупотребе. Због тога је најављено доношење закона о министарској одговорности; о уређењу Главне Контроле; о пословном реду у Државном Савету; о штампи; о зборовима и удружењима; и законског предлога о склапању буџета.¹⁶²

У адреси Народне скупштине похваљен је рад владе на доношењу разноврсних закона, које је предходна скупштина донела, а који су *благодетно утицали на утврђивање новог парламентарног реда и на правиан развој нашег друштвеног живота.*

*

Живојин Величковић, био је иначе један од најактивнијих посланика. Поред учешћа у дискусијама о многим законима, он је често подносио интерпелације. Једна од њих односила се на пренос угља из Сењског рудника:

Интерпелација Народној скупштини

*Прошле године одобрен је кредит министру привреде од 700.000 дин. за грађење уске железнице од Ћуприје до Сењског Мајдана, но до сада та железница није саграђена, ма да су, нешто само, у доцну јесен радили на тој (трасирајућој) војници сталног кадра, те фактички изгледа, да она неће моћи бити готова за превоз угљена ни до краја ове године, због тога превлачи се и данас угљен на теглећој стоци.*¹⁶³

¹⁶² *Српске новине*, бр. 246, 7. новембар 1890. године.

¹⁶³ Закон о грађењу сењске железнице скупштина је донела 16. марта 1890. године: члан 1. Овлашћује се Краљевска влада, да за пренос угља потребног за експлоатацију српских државних железница као за друге државне и приватне потребе, сагради железницу од државног мајдана угља у Сењу до железничке станице у Ћуприји; члан 2. Ова железница саградиће се са уским колосеком и то са размаком од 0,75 метра између шина; 3. Одобрава се министру грађевина, да за грађење ове железнице и набавку возног и осталог потребног материјала, може учинити издатак до 700.000 динара; члан 4. Ова сума у 700.000 динара набавиће се нарочитим привременим зајмом на благајничке записе са интересом не већим од 6%. Потребна сума за плаћање интереса и отплате овога зајма, подмириваће се до коначне исплате из уштеда од суме, одређене буџетом на трошкове експлоатације државних железница; члан 5. Ову ће железницу под надзором министра грађевина, градити и експлоатисати дирекција државних железница и за њу водити засебну партију прихода и расхода; члан 6. Закон овај важи од дана, кад га Краљ потпише. (АС, НС, Ф XXI, р-27/889.)

Предузимачу Вуче, плаћено је за пренос до станице ћупријске, све до 1. т.м. (јануар 1891.) по 9,65 дин. од једне тоне (1.035 клгр.), јер је тог дана имао истећи рок закупу преноса, који је услед јавне лицитације уступљен 1889 год. Кости Ракићу из Јагодине, односно његовом рођаку Бранковићу из Аустро-Угарске.

Али на 4 месеца пре истека рока, данашњи министар народне привреде г. Таушановић, испод руке без лицитације уступи пренос истом арендатору (Кости и Бранковићу) и, што је још загонетније, повиси му цену на тринаест динара за пренос исте количине (1.035 кгр.) обвезавиши га, да месечно мора пренети 2.400 тона једно на друго и с дана на дан.

У самој пак управи мајдана, исти министар поставио за управитеља некаквог странца, који не зна ни једну реч српски, те и та околност ни мало не улива наде, да ће послови око експлоатације, рудокопње и администрације ићи без штете и без заплета.

Према овоме част ми је интерпелисати госп. министра правде о следећем:

1) Како је смео испод руке да уступи пренос угљена Ракићу и Бранковићу?

2) Као је смео и шта га је руководило да овим предузимачима, повиси преносну цену од 9,65 дин. на 13 динара, кад се зна и то: да је још раније постојала пред њиме понуда истог Бранковића за много јевтинију цену?

3) Какви су га разлози руководили, да једног странца, постави за управитеља мајдана, човека који не зна српски да говори, док у земљи нашој има њених синова и стручних и спремијих од овог странца?

4) Је ли познато г. министру, да је прошле године интерпелован његов предходник, што је дао закуп преноса поште без лицитације, па овај, бацајући одговорност на његовога начелника, поднео предлог закона о вршењу јавних лицитација у министарству привреде, који је Народна скупштина потирала, и према томе, како је смео министар да обиђе овај закон на очигледну штету државе, а на велику корист закупаца, који овом недозвољеном преновом уговора, добијају чисте повишице на заради: дневно 220, месечно 6.600, а за годину 79.200 дин?

5) Зашто је држава у месецу новембру или октобру куповала угљен са стране, кад има свој мајдан; и кад закупач није испунио уговор, је ли претрпео за то, и кад год за подобан случај какве уговорне последице?

Част ми је замолити за брз и тачан одговор. Тада нека г. министар донесе у скупштину и сва акта односећа се на ову ствар.

18. јануар 1891.

Жив. Величковић народни посланик ¹⁶⁴

¹⁶⁴ Стенографске белешке Народне скупштине за 1891. годину, стр. 438. Закон о градњи железнице, која је требало да повезује Сењски рудник са главном пругом код Ћуприје донет је 16. марта 1890. године.

На састанку од 5. марта министар привреде је одговорио на интерпелацију. Предузимачи су добили пренос угља у 1889. години. Тада је бивши министар привреде расписао лицитацију, на којој се нико није јавио, док на другој лицитацији јавио се један предузимач са ценом од 14 динара. Бранковић и Ракић понудили су 11 динара, и за ту цену да возе по старом путу до 1. јануара 1890. године, а од 1. јануара био је дужан министар привреде, да нови просечен пут тако направи, да се по њему може ићи, и онда да возе за 9,65 динара. Министар привреде није оправио пут како је требало. У марту месецу предузимач је тражио надокнаду, која му није дата. После оправке пута предузимач је возо све до јесени 2-3 вагона, колико је било уговорено. Током лета министар привреде је повећао превоз угља на 4 вагона, нашта је предузимач пристао. У августу после великих киша пут је толико био искварен да није било могуће превозити угљ. Предузимач је тражио да се поправи пут или да се обустави превоз угља. Покушана је поправка кулуком становништва ресавског и параћинског среза, али због киша ништа није урађено. Због тешкоћа у превозу угља, фабрика у Крагујевцу је обуставила производњу 6 дана. Министар привреде је био принуђен да увезе 15.000 тона угља.

После прегледа пута, комисија је предложила да се поправка пута повери предузимачима, који су имали 40-45 кола и 60-70 најамника. Трошкови око поправки пута ушли би у коначну цену за превоз угља. Са предузимачима је тада договорено да су до 1. маја били дужни да превозе 8 вагона дневно.¹⁶⁵

Живојин Величковић није био задовољан одговором министра привреде, јер је сматрао да је поправка пута измишљена само да би се правдала већа цена предузимачу, јер му је дато 18.000 динара за оправку пута, и 5.000 кубних метара шљунка у вредности 25.000 динара. Поред превоза угља, ни за поправку пута није расписана лицитација, која је била обавезна по закону. Још је навео да је управа арсенала ћупријског закључила уговор са сељанима за пренос угља од рудника до Ћуприје за 7 динара по тони, одакле је угљ превожен до Крагујевца.¹⁶⁶

*

О рушењу тунела у Сењском руднику, Живојин Величковић поставио је питање министру привреде 4. фебруара 1891. године: *Дошло ми је до знања, да је пао тунел Сењског рудника угљена и затрпао све отворе, посредством којих се вадио угљен, те је са тога на истом обустављен сваки рад.*

Тим поводом част ми је молити г. министра Народне Привреде за одговор на следећа питања:

- 1. Стоји ли у истини, да је тунел пао и да су окна затрпана?*
- 2. Је ли, услед тога обустављен рад на истоме?*

¹⁶⁵ Стенографске белешке...стр. 992.

¹⁶⁶ Стенографске белешке...стр. 993.

3. Пошто је за исти случај „непажње“, који је изазвао ову штету, одговоран дотични управник, човек странац, мисли ли г. министар држати овог човека и даље на истом положају и

4. Је ли предузео мере, да се отклоне веће штете (које постоје чим југ дуне) нарочито: мисли ли предузети мере за обезбеђење штете, коју, у последицама, овај случај собом носи, ако нађе, да за то до кога има материјалне одговорности?¹⁶⁷

*

Питање министру привреде о Сењском руднику, Живојин Величковић је поставио и 6. фебруар 1891. године: *Дошло ми је до знања да се Сењски рудник угљена, пре три дана запалио, да пожар у њему и сада бесни, чиме је, по казивању људи са тог краја, грдно оштећен.*

*Част ми је умолити г. министра да најскорије изволи одговорити: Је ли заиста рудник запаљен, чијом кривицом, је су ли предузете брзе, нужне мере, да се пожар савлада и колика је штета од истог.*¹⁶⁸

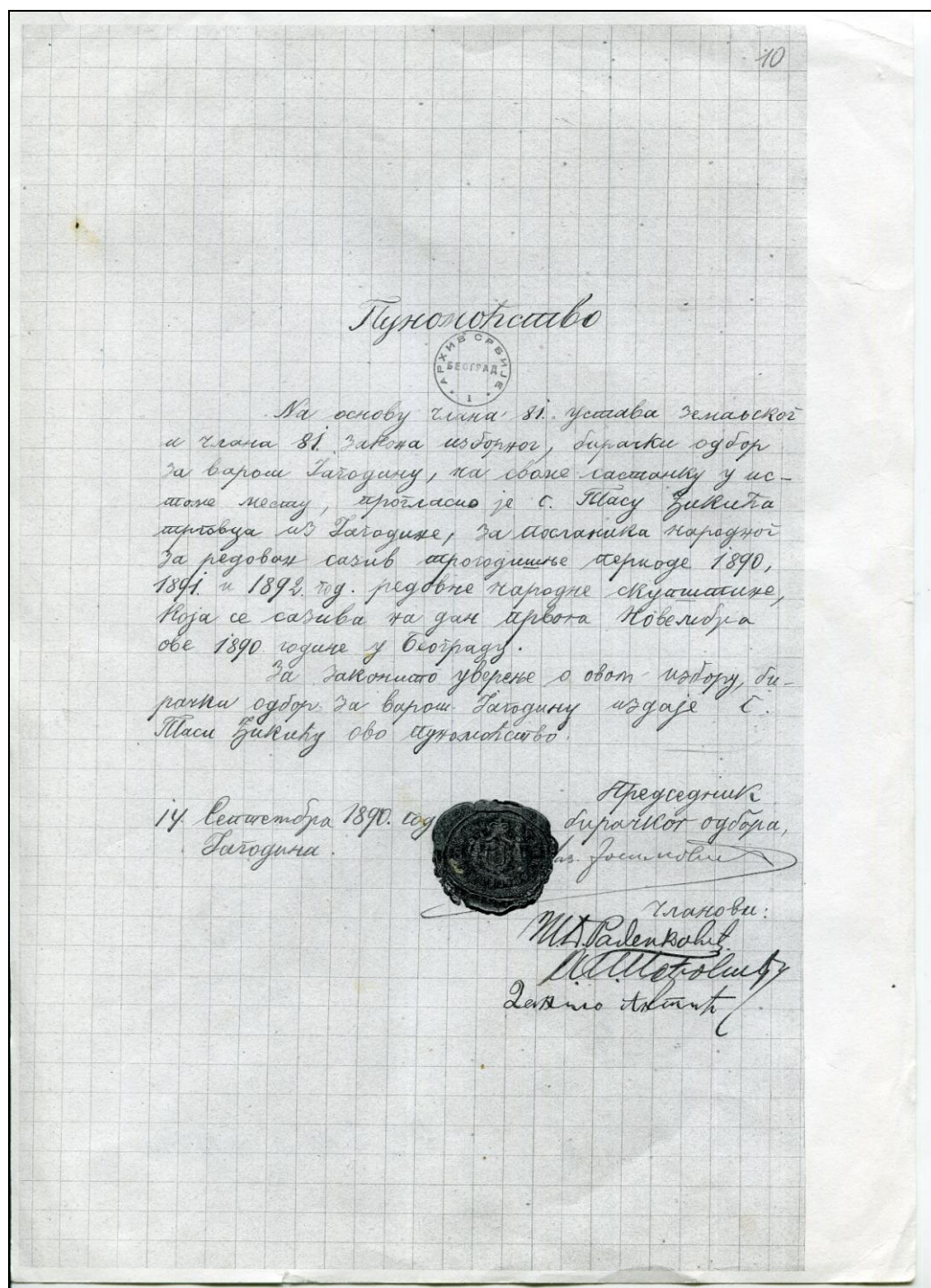
Министар привреде је одговорио 5. марта. Заиста је крајем јануара десио случај да се једна стена одвалила и затрпала један део поткопа у руднику. Том приликом од силног трења угаљ се загрејао и почео да се дими. Узрок томе је старије природе. Први пут рудник је експлоатисала прва српска банка. Она није могла да рационално експлоатише рудник, јер није није постојао довољан број стручних људи. Због недовољне контроле над експлоатацијом, услед чега је на једној страни рудника остављено много поткопова, на којима су стубови, који су држали горњи део ослабили. Кад је пре две године поново отворен рудник постављен је нови управник. Он је из предострожности тражио дозволу да се обустави рад у једном делу рудника, због слабих стубова. У том делу рудника, где је обустављен рад дошло је до рушења. Када се ватра појавила, управник рудника је наложио да се сазидају отвори, што је довело до гашења пламена. Штета за државу није постојала јер тај део рудника је доста експлоатисан, и у њему се није могло радити.

Живојин Величковић није био задовољан одговором да је штета минимална, јер је пре рушења и појаве ватре вађено 8 до 10 вагона угља дневно, а сада 3 до 4 вагона. Министар је то оправдао тиме, што је предузимач, због оправке пута кола употребио за ову намену.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Стенографске белешке...стр. 646.

¹⁶⁸ Стенографске белешке...стр. 702.

¹⁶⁹ Стенографске белешке...стр. 990.

Настојник манастира Раванице Макарије Ристић упутио је 25. новембра 1890. године молбу за новчану помоћ Народној скупштини:

Народном представништву је познато да наши манастири од године 1884-као године када су од Манастира његови битни интереси – парохije одузете, а порезом и отерећени материјално почели да опадају. Услед одузетих парохија, као главног и извесног прихода, а оптерећењем пореза, уопште сви, па

и овај Манастир почео је знатно да трпи оскудицу у своме напредном и економском развићу.

Између свију осталих Манастира у нашој Краљевини, ову оскудицу осетио је можда највише Манастир Раваница – плаћањем огромне порезе.

Овај Манастир у српству по свом историјском значају најзнаменитији за ког зна цео образовани свет, и ког похађају и страни народи као Енглези и Французи ради знаменитости његове.

Данашњи пак његови доходици, према расходима његовим, нису у стању ни уколико да подмирују најнужније потребе Манастирске, а да је то тако, народно представништво увериће се из ниже означених цифара о манастирском приходу и расходу.

Приход је:

а) Од Чакар Ахмедове воденице са припадајућом земљом годишње динара 500-

б) Од воденице код Тополе са припадајућом земљом динара 300

в) Од воденице код „Немање“ динара 60

г) Од воденице код „Рибника“ 30 динара

д) Од Механе под аренду 733 динара

ж) Од аренде „Бигер Летовишта“ 455 динара

Свега редовног прихода 2.078 динара

Ово су цифре прихода означене за ову годину, оне бивају кад веће кад мање у појединим годинама. Овај редовни приход долази од аренде. Често се дешава да Манастир мора са појединим арендаторима, и парницу да води – те тако и овај назови редовни приход утерује се и путем суда после неколико година.

Расход је:

а) Држави данак годишњи динара 1.341,41

б) Плата братству 960 динара

в) Служитељима 600 динара

г) За домаће потребе и економију 1.300 динара

Свега расход 4291,41 динар.

Према изложеном рачуну види се да је расход већи у 2.123 динара. Да би се овај недостатак могао покрити, Манастир мора свакад да дугује плату братству, а држави порезу. Услед тога не може своје зграде оправљати, а делатност у економији развијати.

Истог дана настојатељ манастира Раванице упутио је још један допис Народној скупштини, ради наплате реквизиције од 192 динара, које су дате у време српско-турских ратова.¹⁷⁰

*

На једном од заседања ове скупштина продужене су повластице браћи Минх из Параћина. Указ о пројекту закона о продужењу рока повластица, која су дата Минху и Шумпетеру 16. априла 1880. године, а касније пренета на браћу Минх из Параћина, за производњу чоје, сукна, вунених штофова, абес и предива, поднет је 23. јануара 1891. године.

Чл. 1

„Продужује се рок за слободан увоз ниже именованих предмета, који је рок означен у чл. 2 повластице, дате највишим решењем од 16. априла 1880. године г.г. Минху и Шумпетеру, а доцније пренесене на браћу Минх из Параћина. Ово продужење рока важи до 16. априла 1895. године, докле и сама поменути повластица.

Чл. 2

Повластичари ће моћи за потребе своје фабрике слободно увозити са стране без плаћања царине и узгредних такса ове предмете: машине и машинске делове, оруђа, справе, грађу, соду, олајн, све сорте зејтина биљног и минералног; терпентин, фирнајз, цинсакц; чивит и остале разне предмете и боје потребне за бојадисање и све потребне разне киселине; сируп (меласе), стреш, декстрин, миниум, блајвајс; разне прашкове за прање; каучук (гуми) као платне, прстење, цеви и пантљике; кожне каише и за шивење; шмргл у прашку, на платну и хартији; гвожђе, бакар, челик, цинк и остале метале у плеху, жицама и комадима, спреме за самоподмазивање машина; гребене челичне у штофу, кожи, филцу и гуми; разне ствари за електрично осветљење; маст за мазање конопца и зубаца на токовима; све врсте камгарнаи свиле; хартију за пресовање тканина; плетива од гвожђа, бакра и осталих метала; тешке кудељне конопце за машину, памучне конопце за машину и конопце од гвоздене жице и потребне предмете за ткиво, и то: брада од челика, ните и трајбере за чункове.

Чл. 3

Овај закон ступа у живот од дана, кад га Краљ потпише и тада престаје важити закон од 9. априла 1890. год. о продужењу рока поменутог у чл. 1 овог закона“.

Закон о продужењу повластица усвојен је на заседању скупштине 21. марта 1891. године.¹⁷¹

*

¹⁷⁰ АС, НС, Ф XXX, р-123/1890.

¹⁷¹ Стенографске белешке...стр. 492. По овом закону рок је дат до 16. априла 1895. године.

Живојин Величковић питање о премештају Светозара Буђевца из Јагодине у Врање поставио је министру унутрашњих дела 20. фебруара 1891. године:

Има више месеци како је указом Краљевих Намесника и на предлог Ваш, премештен г. Светозар Буђевац, начелник среза беличког на исти положај у срезу пчињском. Но, г. Буђевац ни до данас није разрешен и упућен на нову дужност у Врању.

Дознаје се, да су овом узрок и разна агитовања истог г. Буђевца, од којих напомињем као његово дело ону „депутацију“ која је бившем министру г. Милосављевићу од „негде“ била упућена пре месец дана, да у име „ $\frac{3}{4}$ народа среза беличког“ испроси нов указ, који би задржао г. Буђевца и даље за старешину беличког среза.

Г. Буђевац је немогућ, његов опстанак у срезу беличком управо не сме бити допуштен ни по томе, што узроци који су проузроковали и изазвали његов премештај не само да трају и сада, него су они нерасположење народа погоршали и повећали...

Хоће ли наредити да се указ од 9. јануара, којим је г. Буђевац премештен, одмах извршити и он упутити на нову дужност или то не мисли учинити...?

На истом заседању министар унутрашњих дела је одговорио, да је Светозар Буђевац поднео доказ да су му деца болесна, и да је због тога одложен премештај до краја фебруара.

О премештају Светозара Буђевца питање министру унутрашњих дела поставио је и Живан Радосављевић, посланик беличког среза:

...Као посланик среза беличког, питам г. министра унутрашњих дела да ми одговори:

1. Зашто је преместио нашег капетана Буђевца и по чијој вољи, кад је скоро цео срез и варош Јагодина са његовим радом задовољни и нико га не тужи.

2. Хоће ли га г. министар у истом срезу задржати, пошто би његов премештај изазвао негодовање становништва и вароши Јагодине.

Овде сматрам, д г. министар унутрашњих дела, у интересу реда и спокојства у срезу и вароши, треба и даље оставити г. Буђевца у истом срезу, јер г. Величковићу из другог среза, наш капетан не стоји на главу, што тражи, да га г. министар што пре уклони, на шта он, као посланик, у належност министра да улази ни у колико нема права.¹⁷²

*

На основу молбе становника бившег среза деспотовачког, на седници скупштине од 17. јануара 1891. године Живојин Величковић, са групом посланика, предложио је поделу ресавског среза:

¹⁷² Стенографске белешке...стр. 830, 858.

1. Што је срез ресавски (окр. моравског) уједињен са бившим срезом деспотовачким, један од највећих срезова, те зато народ истога, трпи у обављању послова код среске власти, јер има прилика и случајева доказаних да извесни предмети, на којима се ради, и који се повлаче од пре 10-15 година, и данас нису свршени.

2. Што је даљина села планинских, од средишта (Свилајнца), као среског места, местимично 8-19 сати, те народ бившег среза деспотовачког и у томе много трпи, одлазићи по овом далеком путу среској власти.

3. Што је релативно ближа присутност власти местима, нарочито планинским, увек добро дејствовала на истребљење зла или гоњење злочинаца...част нам је предложити следећу измену о административној подели, која има гласити овако:

4. Ресавски срез (Свилајнац) Свилајнац, Бобова, Луковица, Проштинац, Војска, Гладна, Мачевац, Радошин, Бресје, Гложане, Црквенац, Грабовац, Дубље, Витежево, Дубница, Купиновац, Ћуринац, Роанда, Рођевац, Седларе, Суботица, Врган, Јасеново, Тропоња.

4-а. Деспотовачки срез (В. Поповић) Глоговац, Драммировац, Дубока, Исаково, М. Поповић, Бељајка, Буковац, Вирине, Витанци, Деспотовац, Двориште, Жидиље, Језеро, Кованица, Пањевац, Поповњак, Ресавица, Стењевац, Јеловац, Липовица, Сладаја, Стрмостен, Балајнац, Богава, Брестово, В. Поповић, Медвеђа, Труђевац, Рајкинац, Грабовица, Лешница, Милива, Плажани.¹⁷³

*

Предлог о новој подели Моравског округа поднео је и Никола Ристић 26. јануара 1891. године. Поред постојања: белничког, параћинског и ресавског среза, предложио је формирање раваничког среза са седиштем у Ћуприји. У срез би улазила следећа села: Бигреница, Батинац, Забрега, Сење, Стубица, Влашка, Иванковац, Крушар, Паљани, Супска, Г. Јовац, Д. Јовац, Дворица, Трешњевица, Сињи вир, Остриковац, Мијатовац, Глоговац, Драммировац, Исаково, Плажане, Бељајка, Буковац, Вирине, Витанци, Деспотовац, Двориште, Жидиље, Језеро, Кованица, Пањевац, Поповњак, Ресавица, Стењевац, Јеловац, Липовица, Сладаја, Стрмостен, Балајнац, Богава, Брестово, Труђевац, Грабовица, Ломница, Милива.

Исту молбу поднели су и: Никола Протић, Живан Радосављевић, Урош Вукићевић, Младен Марковић, Стеван Ристић и Димитрије Катић. Они су за седиште деспотовачког среза предложили Деспотовац.¹⁷⁴

У оквиру доношења Закона о истражним судијама Димитрије Катић се zaloжио да се утврди поступак за утврђивање узимања мита од стране појединих судија. Предложио је да се судијама за узимање мита суди у Касацонем суду а не поротном, јер чланови поротног суда могу из незнања или

¹⁷³ Стенографске белешке...стр. 450.

¹⁷⁴ Стенографске белешке...стр. 510.

страха криво да пресуде, док касациони судија неће донети неправилну одлуку, нити ће допустити да се ослободи несавесни судија.

*

При крају заседања скупштине одобрено је решење о дељењу старих и образовању нових општина. У Моравском округу извршене су многе измене у формирању општина:¹⁷⁵

Да се општине: стењевачка и стрмостенска у срезу ресавском, окр. ћупријског, разделе и да се образују нове општине и то:

1) Пањевац, Липовица и Сладаја да се споје у једну општину под називом „општина пањевачка“.

2) Језеро, Кованица и Поповњак, да се споје у једну општину под називом „општина језерска“.

3) Стењевац, Ресавица, Жидиље и Двориште, да се споје у једну општину под називом „општина стрмостенска“.

Да се општина коњушка, у срезу темнићком, окр. јагодинског, подели, а да образује нове општине и то:

1) Коњух, Љубава и Камењари да се споје и једну општину под називом „општина коњушка“.

2) Бела Вода и Брајковац да се споје у једну општину под називом „општина беловодска“.

Да се општине: орешка, поточка и јасичка, у срезу темнићком, окр. јагодинског, раздвоје, а да нове општине образују и то:

1) Обреж и Избеница да се споје у једну општину под називом „општина обрешка“.

2) Катун да образује за себе општину под називом „општина катунска“.

3) Поточац и Својново да се споје у једну општину под називом „општина поточка“.

4) Рашевица да образује за себе општину под називом „општина рашевичка“.

5) Јасика, Гавез и Шанац да се споје у једну општину под називом „општина јасичка“.

6) Кукљин да образује за себе општину под називом „општина кукљинска“.

7) Велика Крушевица и Срње да се споје у једну општину под називом „општина вел.-крушевичка“.

¹⁷⁵ Српске новине, бр. 88, 18. април 1891. године

Да се општине: супска, сењска, бошњанска, планска, сикиричка и стришка у срезу параћинском, окр. ћупријског, разделе а да образују нове општине и то:

1) Супска, Влашка, Иванковац и Пољана да се споје у једну општину под називом „општина супска“.

2) Крушар да образује за себе општину под називом „општина крушарска“.

3) Сење да образује за себе општину под називом „општина сењска“.

4) Батинац да образује за себе општину под називом „општина батиначка“.

5) Стубица да образује за себе општину под називом „општина стубичка“.

6) Главица, Давидовац и Текија да се споје у једну општину под називом „општина главичка“.

7) Буљане да образује засебну општину под називом „општина буљанска“.

8) Поповац, Бошњане и Забрега да се споје у једну општину под називом „општина поповача“.

9) Бусиловац, Голубовац и Крежбинац да се споје у једну општину под називом „општина бусиловачка“.

10) Плана да образује за себе општину под називом „општина планска“.

11) Мириловац и Лебине да се споје у једну општину под називом „општина мириловска“.

12) Сикирица, Ратари и Г. Видово да се споје у једну општину под називом „општина сикиричка“.

13) Дреновац да образује за себе општину под називом „општина дреновачка“.

14) Д. Видово да образује за себе општину под називом „д. Видовска“.

15) Чепуре. Стрижа и Шавац да се споје у једну општину под називом „општина чепурска“.

Да се општине: багрданска, жупањевачка, винорачка, јовачка, горњо-сабанацка, лепојевићска, белушићска, лоћичка, деоничка, беличка и рековачка, у срезу беличком окр. јагодинског, разделе, и да образују нове општине и то:

1) Багрдан, Доњи Рачник и Ловци да се споје у једну општину под називом „општина багрданска“.

2) Домуз Поток да образује општину за себе под називом „општина домуз-поточка“.

3) Врановац, Горњи Рачник, Горње Штипље и Доње Штипље, да се споје у једну општину под називом „општина врановачка“.

4) Жупањевац, Надрље, Мотрић, Баре и Малешево да се споје у једну општину под називом „општина Жупањевачка“.

5) Богаљиновац, Сиљевица и Доброселица да се споје у једну општину под називом „општина богаљиновачка“.

6) Волујак, Пуљци и Сибница да се споје у једну општину под називом „општина волујачка“.

7) Међуреч, Ковачевац и Драгоцвет да се споје у једну општину под називом „општина драгоцветска“.

8) Трнава, Винорача и Вољавча да се споје у једну општину под називом „општина винорачка“.

9) Ракитово и Праћина да се споје у једну општину под називом „општина праћинска“.

10) Рибаре и Пањевац да се споје у једну општину под називом „општина рибарска“.

11) Ланиште, Буковче и Рибник да се споје у једну општину под називом „општина ланишка“.

12) Мијатовац и Остриковац да се споје у једну општину под називом „општина мијатовачка“.

13) Трешњевица и Сињи Вир да се споје у једну општину под називом „општина трешњевачка“.

14) Мајур да образује општину за себе под називом „општина мајурска“.

15) Горњи Јовац, Доњи Јовац и Дворица да се споје у једну општину под називом „општина јовачка“.

16. Колари, Главинци и Бресје да се споје у једну општину под називом „општина главиначка“.

17) Вел. Пчелице и Дулени да се споје у једну општину под називом „велико-пчелинска“.

18) Ратковић да образује за себе општину под називом „општина ратковићска“.

19) Гор. Сабанта и Вел. Сугубина да се споје у једну општину под називом „општина горњо-сабаначка“.

20) Превешт, Лепојевић, Каленићки Прњавор, Шљивица, Горњи Дубич, Калудра и Риљац да се споје у једну општину под називом „општина превешка“.

21) Опарих да образује општину за себе под називом „општина опарихска“.

22) Лоћика, Медојевац и Топола да се споје у једну општину под називом „општина лоћичка“.

23) Беочић, Ивковачки Прњавор и Драгошевац да се споје у једну општину под називом „општина ивковачка“.

24) Секурич да образује за себе општину под називом „општина секуричка“.

25) Белушић и Брајиновац, да се споје у једну општину под називом „општина белушићка“.

26) Деоница, Сиоковац, Црнче и Каленовац да се споје у једну општину под називом „општина деоничка“.

27) Лозовик, Јошанички Прњавор, Мишевић и Белица да се споје у једну општину под називом „општина мишевачка“.

28) Бунар, Врба и Лукар да се споје у једну општину под називом „општина бунарска“.

29) Шантаровац и Шуљковац да се споје у једну општину под називом „општина шантаровачка“.

30) Вар. Рековац и село Ломница да се споје у једну општину под називом „општина рековачка“.

31) Цикот, Урсула и Слатина да се споје у једну општину под називом „општина цикотска“.

32) Течић, Кавадар, Рабеновац, Вел. Крушевица, Коморани и Вукмановац да се споје у једну општину под називом „општина течићска“.

Да се село Сладаја одвоји од ново груписане општине пањевачке у срезу ресавском окр- ћупријског, и придода општини срмостенској истог среза.

Да се села Кавадар и Вукмановац одвоје од општине течићске и за себе образују општину под називом „општина кавадарска“.

Да се општина падешка, у срезу темнићском окр. јагодинског, раздели, а да се образују нове општине и то:

1) Вратаре и Падеж да се споје у једну општину под називом „општина падешка“.

2) Залогојевац и Мареново да се споје у једну општину под називом „општина залогојевачка“.

3) Шашиловац, Крвавица и Глобаре да се одвоје у једну општину под називом „општина шашиловачка“.

Да се општина варваринска, у срезу темнићском, окр. јагодинског, раздели, а да се образују нове општине и то:

1) Вар. Варварин (са селом Варварином) и Маскаре да се споје у једну општину под називом „општина варваринска“.

2) Бошњани да образују за себе општину под називом „општина бошњанска“.

*

Молбе Народној скупштини

Недељко Радовановић и још 49 мештана Грабовца молили су Народну скупштину да се селу поврати утрина одузега актом министра народне привреде од 20. септембра 1890. године.

Милан Рашић из Деонице моли да му се врати земља, коју му је општина деоничка одузела.

Коста Великић, трговац из Свилајнца, молио је за добијање повластице за предење свиле.

Деспот Савић из Ћуприје моли да му се признају године што је провео у подофицирској служби.

Милосав Рашић из Деонице моли да му се врати земља, коју му је општина деоничка одузела.

Сељани села Дворишта моле да се њихово село одвоји од стењевачке и образује сопствену општину.

Сељани села Радошин у срезу ресавском, моле да се њихово село одвоји од општине војиштанске и образује засебну општину.

Мештани села Рајкинца у срезу ресавском, моле да се одвоје од војиштанске и образују своју општину.

Сима Богојевић из Трућевца у ср. ресавском, моли да се сељанима исте општине исплати реквизиција.

Еснаф механско-кафански из Јагодине, моли да механције и кафеције буду ослобођени разних терета.

Стеван Мишић из Свилајнца моли, да му се исплате 4 реквизиционе признанице.

Миленко Станојевић, са још 29 људи из Сибнице, жале се скупштини што им као насељеницима није дато довољно земље.

Грађани општине превешке у ср. левачком окр. моравском моле, да им се исплати реквизиција.

Грађани вароши Јагодине моле, да се о државном трошку направи мост на Морави код Глоговца.

Михаило Божиновић и Јован Манчић, бивше дуваницје из Варварина моле, да им се дозволи трговина дуваном, као бившим дуваницјама, и да се забрани малопродаја дувана среском закупцу.

Милосав Павловић и још 8 дуваницја из Параћина моле, да им се дозволи препродаја дувана.

Голуб Јаношевић из Ћуприје, жали се што на једно земљиште плаћа порез на два места.

Радоје Милетић из Опарића, окр. моравског, моли за државну помоћ и ослобођење од данка.

Димитрије Стевановић, поштар у Јагодини, моли да му се уваже извесне године службе.

Јагодински првостепени суд моли да Народна Скупштина реши да г. Ђока Анђелковић, народни посланик, може бити стављен под суд.

Сељани из Жидиља у ср. ресавском окр. моравском, моле да се одвоје од Стењевачке и образују засебну општину.

Општни судови 33 села из Горње Ресаве моле да им се среска канцеларија премести из Свилајнца у Деспотовац.

Грађани из Јагодине, моле да се не забрањује продаја пресних опанака.

Еснаф механско-кафански из Ћуприје моли да се укине акцис на пиће.

Никола Поповић, кафеџија из Ћуприје, моли да му се исплати реквизиција.

Занатлије из Јагодине моле да се уведу разне реформе.

Еснаф механско-кафански из Параћина, моли Народну Скупштину да се укине акцис на пиће и изведу друге реформе.

Голуб Гарашевић и још 15 сељана из Бобова (ср. ресавског окр. моравског) моле да не плаћају порез на два места.

Сељани Малог Иванковца у ср. параћинском, окр. моравском, моле да буду одвојени од парохије ћупријске и придодани цркви манастира Раванице.

Алекса Поповић, учитељ у Обрежу, у ср. темнићком, окр. моравском, моли да се његовој деци која уче школу, одреди благодејање.

Грађани из Вел. Поповића у ср. ресавском окр. моравском моле, да канцеларија среза ресавског буде у Вел. Поповићу.

Суд и одбор општине варваринске у ср. темнићском моле, да и даље могу сахрањивати мртве у старо гробље.

Сељани села Радошина у ср. ресавском окр. моравском, моле да се одвоје од војиштанске и образују засебну општину.

Добросав Миленковић из Стењевца у ср. ресавском окр. моравског, жали се против среске власти, која му 50 динара годишње наплаћује на стружницу.

Константин Великић, трговац из Свилајнца, жали се скупштини против Начелства ћупријског и министра унутрашњих дела, што су га ставили у притвор, због неке њему непознате кривице.

*

*

Сукоб краља Милана и краљице Наталије стварао је велике проблеме влади и Намесништву, али их је влада успешно решила. Почетком марта 1891. године краљ Милан се поново вратио у земљу. Влада је искористила његове новчане проблеме, и за одређену суму краљ Милан је напустио Србију. Осим тога, он се одрекао права краљевског дома и српског држављанства. При крају заседања скупштине, 30. марта 1891. године донета је резолуција којом је регулисан однос краља Милана и краљице Наталије према земљи и малолетном краљу Александру. Доношењем резолуције се настојало, да се отклони све што је могло штетити интересу земље и престола. Краљ Милан се абдикацијом обавезао да до пунолетства краља Александра неће долазити у земљу. Проблем је настао одбијањем краљице Наталије да напусти земљу. Резолуцијом краљица Наталија је била обавезна да напусти земљу до пунолетства краља Александра, осим у случају његове озбиљне болести. У том случају родитељи су могли да посете краља Александра само по позиву Краљевог Намесништва, и то само у време трајања болести.

Димитрије Катић је подржао протеривање краља и краљице, јер су: *свршили улогу владара онда, кад животом и радом својим, нису јачали живот и снагу свог народа. За насиље, које се десило приликом протеривања краљице оптужио је владу што није резолуцију прогласила за закон, па тек онда извршила протеривање.* Пошто је Димитрије Катић, као председник скупштине издвојио мишљење од скупштинске већине, он је поднео оставку.

На овој скупштини донет је закон о члану српског краљевског дома бившем Краљу Милану у погледу штампе. Много је било противника доношења таквог закона. Димитрије Катић је био један од таквих: *Нећу се упуштати у испитивање узрока, који су ово стање створили, још мање хоћу да испитујем побуде, које су краља Милана руководиле да учини овакав корак. Ја разумем бригу владе да се стара да у земљи влада ред и мир, и у таквој бризи влада је Скупштини и поднела овакав пројект. Настаје сад питање има ли довољно гаранције у постојећим законима за овакав случај, па ако има онда зашто нам овакав један пројект? Колико ја знам да у досадашњим законима има довољно гаранције за све случајеве, који правилним, редовним и мирним путем иду. И са тог гледишта налазим да нема места доношењу једног закона за овај случај, за једног човека, који више није српски грађанин. И у овом случају бив. краљ Милан није чак ни грађанин српски, он не може никад ни мислити да има права да претендује на престо. Зашто доносити један такав закон кад има довољно гаранција у законима...С тога не могу да гласам за овај закон, јер налазим довољно гаранција у Уставу и законима земаљским.*¹⁷⁶

Одмах по усвајању резолуције, отпочело се са честитањем влади и Скупштини на овој одлуци.

Народ среза левачког, преко Вас, господине председниче, честита српској родољубивој Влади на сретно решеном питању о одсуству Краља-Оца и

¹⁷⁶ Стенографске белешке... стр. 864.

Краљице-Матере ван земље, за време малолетства Његовог Величанства Краља Александра I, одобравајући тај корак, пошто се тим само отклањају све штетне последице по интерес земље и угледа Престола.

Председници општина и грађани среза левачког

*

Скупштинска резолуција о уређењу питања о Краљу-Оцу и Краљици-Матери, на спрам Његовог Величанства Краља Александра I, потпуно одговара жељама народа. Па како је овим уређењем створена могућност за даље мирно развиће наше отаџбине, а интерес земље и углед Престола поштеђени су од даљих могућих трзавица, то уз честитање оваковог рада кличемо!

Да живи Његово Величанство Краља Александар I !

Да живи Краљ. Влада са српским народом!

Председници општина и грађани среза темнићког

*

Решено питање о бављењу ван земље Краља-Оца и Краљице-Матере, примили смо с великом радошћу, пошто се клони на корист отаџбини и Престолу.

Живело Његово Величанство Краљ Александар I!

Живела Влада и народ!

*Председници општина: стубичке Милосав Ивановић; мириловачке Таса Манојловић; сунске Цана Стојановић; Ђорђе Милутиновић, кмет батиначки.*¹⁷⁷

*

Сазавиши, како је срећно и повољно решено питање о краљу-Оцу и Краљици-матери у споразуму са Народном скупштом, Грађани вароши Ћуприје, водећи рачуна о реду у нашој земљи и налазећи да су тиме отклоњене све постојеће трзавице а без икаквих жртава, честитамо Вам такав рад и изјављујемо, да увек све послове владине, који се клоне за бољитак наше земље, помагати до краја. (следе потписи више десетина грађана Ћуприје)

*

До распуштања скупштине 31. марта 1891. године, донето је неколико закона:

1. Закон о министарској одговорности у коме су наведене све кривице за које министри одговарају. Министре могу оптужити и Скупштина и краљ. Предлог за оптужбу могу поднети 20 посланика. Министрима је судио Државни суд састављен од чланова Државног савета и Касационог суда. Казне су биле: губитак грађанске части, лишавање звања и до 10 година затвора. Министру је

¹⁷⁷ Српске новине, априла 1891. године.

могла судити и наредна скупштина, а не само она у време када је учињен прекршај.

2. Закон о пословном реду у Државном савету, по коме је савет одлучивао о жалбама грађана на министарска решења. Ако савет нађе да је жалилац у праву, могао је да поништи министрово решење. Савет је решавао жалбе на општинске изборе, спорове између општинских и државних власти, о законитости општинских одлука и чиновничким кривицама.

3. Закон о изменама и допунама Закона о судијама. Судска независност је гарантована. Судије првостепених судова постављала је влада. Председници и чланове Касационог и Апелационог суда бирани су од стране Државног савета и Касационог суда. Министар правде могао је казнити само судије првостепених судова губитком једномесечне плате.

4. Закон о уређењу Привредног савета по коме је Привредни савет постао само једно саветодавно тело Министарства привреде, састављено од стручних и практичних људи у привредним и трговачким питањима.

5. Закон о штампи је учврстио слободу штампе. Искључена је кауција за покретање листа. Лист се могао забранити само у случају увреде краља, краљевог дома, страног владаоца и позивом на бунт. Кривице учињене штампом судили су редовни судови. Кривица је застаревала за три месеца.

6. Закон о јавним зборовима променио је начин сазивања. За зборове у завореном простору није се тражила никаква дозвола, а зборови под ведрим небом само су пријављивани власти, али власт није могла да забрани одржавање збора. Полиција је могла само да присуствује збору.

7. Законом о допунама и изменама о сеоским дућанима набројани су артикли који су се могли продавати, и то само они који су били неопходни и због којих се није морало одлазити до вароши. Казне су биле велике за непоштовање овог закона.

8. Законом о шумама желело се да се уреди надзор и спречи уништавање шума, али се није потпуно успело у томе. Установљене су комисије за разграничење шума, али је то разграничење ишло споро. Ни установљење окружне шумске управе у окрузима није битно побољшао стање у овој области.

*

Протеривање краљице Наталије изазвало је код напредњака и либерала огорчене протесте. Сматрали су, да радикали, као противници династије раде на протеривању Обреновића. Либерали су по Београду и унутрашњости Србије осуђивали протеривање краљице Наталије.

У одбрани владавине Радикалне странке око случаја са краљицом Наталијом, учествовали су и посланици из Моравског округа. Атанасије Вучковић је започео говор упоређивајући стање у држави у време напредне и

¹⁷⁸ Милош Трифуновић, Историја Радикалне странке, Београд 1995, стр. 211-212.

либералне странке и владавине радикала: ...Знамо како је земља тада била. Била је презадужена, унижена и растројена са свију страна...од када је дошла радикална странка на њу и њену владу осуле су се бомбе са свих страна и с поља и изнутра. Непрестано се тврди да радикали газе закон па чак и Устав... Господа из опозиције непрестано се позивају на чл. 14 Устава, којим се ујемчују права српских грађана, да се не сме нико протеривати ни из места живљења, нити пак из земље...у одељку истог члана има један члан, којим се забрањују титуле племства српских грађана, сад кад Краљица мати носи титулу „Величанство“, то се она онда са таквом титулом не може рачунати у обичне грађане српске државе. Јер кад би се дозволило да Краљица с том титулом може бити српска грађанка, онда би се могло дозволити да и српске грађанке могу носити те титуле...Према овоме одељку, који говори о грађанским правима српских држављана, налази да господа, која хоће да маскирају интерпелацију тим да увуку Краљицу матер у обичну српску грађанку, чине једну против-уставност...¹⁷⁹

Живан Радосављевић је говорио о утицају лоших односа између краља и краљице на стање у земљи: ...неразумевајући свој узвишени положај и задатак, подлегли у често пута страном утицају, који је отуда зле и штетне последице земљи и целом народу доносио.

Па не само то, они су истичући своје интересе и гложећи се између себе и народ увлачили у та трвења...¹⁸⁰

*

Други редовни сазив започео је 28. децембар 1891. године

За председника скупштине изабран је Димитрије Катић, а за другог потпредседника Милија Миловановић.

Један од предложених закона на овом заседању био је и закон о трговачкој школи. Димитрије Димовић је говорио о трговачкој школи. Трговачка школа је установа једне гране нашег сталежа и то трговачког, који заузима прво место у нашој држави. Србија је у том погледу оскудевала, јер се морало да тражи образовање на страни. Ја могу само да се радујем што је влада учинила овај предлог. Предложио је да није обавезно да се школа установи у Београду, већ да министар одреди место где је то потребно, где би се гимназија укинула и отворила трговачка школа.¹⁸¹

Ђока Анђелковић је такође сматрао да Трговачка школа не мора да се отвори само у Београду, већ да се потребно знање може добити и у Крагујевцу, Јагодини или неком другом месту. Наважније је да школа буде добро уређена, да буде снабдевена са свим средствима, са потребним училима, и добрим професорским кадром. Изучавање књиговодства може да се добро уради и у Јагодини или другим местима, јер у њима постоје штедионце, и да ће ученици

¹⁷⁹ Службени лист... стр.254.

¹⁸⁰ Службени лист. Стр. 254.

¹⁸¹ Народна скупштина, Службени лист о раду српске народне скупштине, сазив за 1891. годину, Београд 1892., стр. 33.

имати прилике да се спреме за трговачко књиговодство. Што се тиче друге спреме, држава може да обезбеди да школски кабинети имају сву врсту робе... *Јагодина има своју железничку станицу, има у близини гимназију крагујевачку, крушевачку, алексиначку, па и сам Београд је у близини само на 4 сата даљине...*¹⁸²

Атанасије Вучковић се залагао да су за предмете Трговачке школе унесу хемија и физика. Ти предмети би се изучавали колико је нужно за познавање робе, а не да се од њих праве какви хемичари...*Ту се изискује да ђак може и треба да изврши какву хемијску анализу над извесном робом, па да се може добро познавати. Он ако учи технологију неће учити за то, да постане стручњак или да буде какав фабрикант шећера или кожа, него кад хоће да распозна какав је који шећер или кожа, он треба да има толико знања да ту робу распознаје. Дакле, све што је нужно за живот човечији, трговцу треба да се разашлиља.*¹⁸³

Учешће у расправи о оснивању занатских школа узео је и Ђока Анђелковић: *Како су стајали наши занати раније, а како данас стоје то је свима познато. И ако некадашњи занати нису представљали савршенство у својим облицима производње ипак били су у цветном стању, јер су намиривали укус и потребе ондашње. Но са развитком укуса и умножених потреба и од кад их је почела да туче страна производња, од оног доба опадање њихово знатније се показује. То је се опадање показало још пре 20 и више година, и онда је било људи, који су износили своје мишљење, да је прека потреба створити у нас ове школе као и да се побринемо о спречавању пропадања заната. Та струја интелегентних људи није се онда узимала у рачун, него се сматрало, да је то нешто што стоји у области фантастичних захтева, јер се сматрало да се занати усавршавају сами собом и прелазе у мануфактуру, и такву радњу која се може сматрати као индустрија са самим развитком друштва и његових потреба. Дакле у оном времену није обраћана пажња на такозвану организацију рада у опште, па ни на ту организацију занатског рада. Увиђајни људи онога времена, знали су да је то велика погрешка, која ће нам се осветити. И збиља она нам се сад свети. Свети нам се у томе што опадају наши занати, и у томе што производи са туђих пијаца толико јако утичу, да је пропадање наших заната безусловно, а тиме и пропадање наших сталежа, који од тога живе.*

Неспособност наших занатлија, да могу са својим производима конкурисати, показује се у занатлијском удружењу и свима оним удружењима, која се јављају као протест против тога, но она су још толико немоћна, да не могу учинити ма што, што би ишло у корист сталежа, који од тога живи па и држава.

Да би се задовољила једна потреба, која би помагала томе да се наше занатлије извуку из тешког положаја, а тако да се и наша производња усаврши учињено је подношењем овог пројекта законског.

¹⁸² Службени лист..., стр. 55.

¹⁸³ Службени лист..., стр. 46.

*Школа не може да се сматра, да је најмоћнија и искључиво средство, већ је само помагач, она само једним делом може утицати на бољитак. У њој је пречишћених, сређених и дестилисаних људских знања, доведених у такав предак да их људи могу лакше прибавити...*¹⁸⁴

Атанасије Вучковић се залагао и за отварање женске школе за ручне радове. Такође је сматрао да не буду школе у ужем смислу занатлијске, већ да обухвате и пољопривредну, и рударску и домаћу и ручну индустрију, односно да унапређују разноврсне занатске индустрије.

Њега је подржао Ђока Анђелковић, и заложио се да у закон треба да уђе главно уређење школа, као и наставни план. Прво је требало поставити опште предмете, који се имају учити, па тек после специјалне предмете.

Велика расправа се водила и око пројекта закона о оснивању сточарског завода. Углавном су посланици изражавали сумњу у рад завода, због лошег рада Топчидерске економије. Милија Миловановић се такође критички понео према овом заводу: *...Ко хоће да види како напредује наша топчидерска економија, нека оде у Топчидер да види какве су мереине овце, колико је купљено и донешено, а колико је остало живих...Дакле добра нека ствара добар сој и док се не постарамо да боље и практичније нашу стоку негујемо, дотле је залудно и најбољи сој стоке набављати, јер ће она без неге постати лоша.* Залагао се и за селекцију токе, и за одпуштање странаца из Топчидерског завода, који би се заменили нашим људима.¹⁸⁵

Димитрије Катић није се слагао са говором појединих посланика, који су сумњали и добар рад завода, и тврдили да наш народ не уме добро да гаји стоку, и да је потребно искључиво куповати добру стоку на страни: *...Било би заиста стидно да и стоку вечито купујемо. С друге стране купујући непрестано са стране, купујемо оно, што се тамо ишкартира, а купујући лоше ми никад нећемо подићи и имати оно што је добро...Кад се све то узме у обзир, онда је нужно да се подигне један завод, који ће моћи да буде извор, одакле ће се разашливати добра приплодна стока у све крајеве.* Позвао је на усвајање предлога.¹⁸⁶

По Ђоки Анђелковићу пројект закона о оснивању сточарског завода је неопходност да се задовоље потребе народа и потребе живота како будућег тако и садашњег *...Но господа, која су противу овога предлога говорила, да у овом пројекту нема плана и да ће и ова установа као и оне пређашње. Ја тврдим да према пројектима, који су однешени, представљају битну промену у раду и да ће се дати бољи резултат него пређашње установе.*¹⁸⁷

На једној од првих седница скупштине говорило се о предлогу закона о Краљевској Академији наука. Било је предлога да паралелно постоје Српско учено друштво и Академија наука, али и предлога да се оба друштва споје под називом Краљевска Академија Наука. Атанасије Вучковић није се слагао да су

¹⁸⁴ Службени лист...стр. 995.

¹⁸⁵ Стенографске белешке... стр. 118.

¹⁸⁶ Стенографске белешке... стр. 126.

¹⁸⁷ Стенографске белешке... стр. 128.

све снаге у Србији слабија у опште према развијеним државама. Говорио је да ми имамо, према нашим приликама, људе који су се издигли над осталима у много чему. Био је за спајање оба друштва: *...У почетку кад је постало српско учено друштво имало је назив друштво српске словесности и његов карактер је био да гаји језик, после се видело, да се гајењем језика не може далеко ићи, и претворило се у учено друштво. Најзад дошло је до тога, да морамо да одговоримо модерним потребама и основана је Академија Наука. Али код нас су се увукле партијске ствари и у друштва, и уместо да се развијају боље, она су се поцепала на два табора...И овај пројект иде баш на то, да тих партијских трзавица више не буде. С тога молим Скупштину да прими овај пројект. Њим се иде на то, да се увећају материјална средства за гајење праве науке. Ја сматрам, да и учено друштво није било ништа друго, но то, што и краљевска академија, јер и једно и друго обрађују науку.*

Атанасије Вучковић је поднео и нови предлог назива друштва: *Кад је реч о овој установи, онда мислим да не треба да будемо кратковиди, него треба да се обазиремо на будућност, коју очекујемо заједнички са осталим народима на балканском полуострву, који су нама сродни...на сам поднео предлог да се назив промени и назове „Југословенска Академија“, имајући у виду будуће спајање Југословена помоћу литералног језика.*¹⁸⁸

Током заседања скупштине формиран је одбор, који је требало да донесе одлуку о захтеву појединих првостепених судова, о покретању судских поступака према посланицима за време трајања посланичких мандата. Међу њима био је Лазар Бошковић, против кога је Живојин Величковић покренуо тужбу за увреду и клевету путем штампе. Скупштина је донела одлуку да се не покрећу судски спорови док траје заседање.¹⁸⁹

Милија Миловановић поднео је оставку на место потпреседника Народне скупштине, јер му је потребно често да одсуствује због личних разлога. Оставка је усвојена.¹⁹⁰

Димитрије Димовић залагао се да се путни трошкови одређују по тарифи, а дневница на основу осталих трошкова.

Живојин Величковић поднео је 18. фебруара 1892. године интерпелацију на министра народне привреде поводом изградње сењске пруге: *Законодавном одлуком дат је г. министру Народне привреде кредит од 700.000 динара за подигнуће сењске железнице, у цели преноса угљена са Сењског мајдана на главну железничку пругу Београд-Ћуприја-Ниш. А по уговору ова пруга мора бити готова до 1. маја прошле године.*

Важност овог предузећа и задатак, садржано је у очекиваној користи, на коју је држава имала право да рачуна: бржим, већим и јефтинијим преносом угља на главну пругу. Због кашњења од скоро годину дана, пренос угља који је

¹⁸⁸ Стенографске белешке... стр. 169-170.

¹⁸⁹ Службени лист..., стр. 77.

¹⁹⁰ Службени лист..., стр. 79.

вршен средством обичне вуче коштало је државу дневно 1.040 динара, а годишње 379.600 динара.

Штета за државу и њену привреду је зато: што железница у саобраћај и посао не само да није пуштена, па ни на време готова била, него она фактички и данас није довршена, нити може пре маја месеца ове године бити готова, да службу врши.

Услед овога да ми министар да одговор у овоме:

1. Којој је кући уговором уступљено грађење Сењске железнице, и по коју цену?

2. Кад је имала бити готова ова пруга према уговору и зашто није у року предата?

3. Је ли извиђено питање о томе: ко је одговоран за неизвршени посао на време-држава или предузимач. И коме је био тај извиђај поверен?

*4. Ко је према томе одговоран за последице, нарочито ко има да сноси одговорност за штету на уштеди од 380.000 динара које је држава лишена и одговорност за изгубљену добит, са мањег обрта у радњи, која је далеко већа од штете на преносу?*¹⁹¹

У вези Сењског рудника Живојин Величковић поднео је још једну интерпелацију:

Управи сењског рудника буџетом за 1890 годину, одобрено на експлоатацију рудника и набавку материјала 80.000 динара, а на подизање железнице у руднику и подизању рампе 11.450 динара.

Кад би се рад на сењском руднику кретао у границама утврђеног плана радње за 1890 годину, онда би одређени кредити били довољни, али је услед далеко веће потребе угља, наступио случај, да се од утврђеног плана морало одступити и рад у далекој већој размери развити нарочито отварањем новог прокопа „Александар“, регулисањем поткопа „Сава“, отварањем давно затрпанг поткопа „Васа“ и на отварању новог поткопа „Раваница“, а поред овога наступио је случај, да се из овог кредита мора да оправи и одржава пут од Сењског рудника до Ћуприје, што је све изазвало да су се одређена два кредита морала прекорачити и то:

1. Кредит за експлоатацију и набавку материјала за суму од 327.853,50 динара и

2. Кредит за подизање железнице у руднику и потребне рампе са 2.512 динара.

Као што се из изложеног види, прекорачење именованих кредита са означеним сумама изазвало је непредвиђена потреба а у интересу је и самог рудника, јер је рудник завршеним непредвиђеним радовима у 1890. и 1891 години данас постављен у положај, да се из истог може вадити далеко већа количина

¹⁹¹ Службени лист о раду српске Народне скупштине 1892. Књига 2., стр. 598.

угља, зашто се у почетку рада тражило далеко дуже време и далеко већа материјална средства.

На основу изложеног част ми је предложити Народној скупштини да изволи решити:

Овлашћује се заступник министра народне привреде, министар грађевина да може преко одобреног буџета, утрошити нових 327.853,50 динара на експлоатацију Сењског рудника и 2.512 динара за подизање железнице у руднику и рампе, за 1890 годину расходовати на терет државне готовине.¹⁹²

Живан Радосављевић упутио је питање министру војном о понашању заступника среског начелника среза деспотовачког: Г. Димитрије Ђокић бив. писар и заступник среског начелника среза деспотовачког за време напредњачке владавине ујдурисао је кривицу г. Гаји Милорадовићу трговцу из Деспотовца, старом Радисаву Милосављевићу онд. у 80. години са своја 2-3 сина против њега, те су сви ни криви ни дужни у затвору код њега у Ћуприји, у Јагодини издржали 8-9 месеци, па из свега овога на послетку суд округа јагодинског у оно време пресудом својом именоване кривце пушта као невинне испод суђења. И, тако на такав смишљени начин за шеф г. Ђокића напредњачког чиновника, старац Радисав са задругарима данас дошао до просјачког штапа.

Па не само то, наскоро за тим пошто су окривљени као невини у слободу кући пуштени, буде на захтев његов по потреби премештен за вршиоца дужности среског начелника у Темнићу и тамо курјачки што дикла навикла продужила исти занат за ревност свог напредњачког председника министарства Гарашићина, по обичају створи кривицу г. Милији Миловановићу трговцу и народном посланику и уваженом патриоти и искреном пријатњују народа српског, те је овај из затвора уцењен са 200 дук. ц. и спасао живот бегством из апсе у Кара Влаику. Али г. Ђокић по тужби државног тужиоца и још неких грађана 1887. г. за крађу и арање, пљачкање, отимање и остала прљава дела у званичној дужности буде осуђен пресудом суда окр. Јагодинског на 10 година робије.

Па пошто је исти г. Ђокић пресудом суда округа јагодинског за разне злочина дела на грозне и недостојне начине у званичној дужности осуђен и из државне службе отпуштен, и који је у то време своје имање како покретно тако и непокретно пренео на своју жену, која данас и он сам у ладовини под кецељом своје жене стоји за сваки случај, кога је народ као највећу красту на леђима напредњачког времена носио.

Па ипак је тај прљав и недостојан чиновник добио склониште у инвалидском одељењу за дијурнисту са 120 динара месечно. Но овај и са тиме задовољан није, већ је колико сам уверен, предложен за писара 2. класе у државној служби истог одељења инвалидског.

Господине министре, ако је истина да ће овакав прљав чиновник од пете до перчина на скоро добити указно звање или и даље као дијурниста

¹⁹² Службени лист... стр. 1067.

*остати, шта онда остаје поштеним и савесним чиновницима радити и у коме се правцу кретати, ако се Ђокић и даље као дијурниста у служби државној држи, па још и да указни званичник постане. Питам г. министра да ми одговори: хоће ли г. Ђокића из службе отпустити или не, хоће ли постати указни или не?*¹⁹³

Ђока Анђелковић упутио је интерпелацију министру правде о тумачењу закона о правозаступницима. Кад је Народна Скупштина сазвана у ванредни сазив 1889. г. узела је на себе дужност да обавезно протумачи чл. 5 закона о правозаступницима, она је тиме хтела да скине са дневног реда питање о томе да ли пензионери могу бити адвокати са решењем, да пензионери не могу вршити правозаступничке послове, а тиме прекине разноврсна тумачења појединих судова.

Међутим код неких судова ипак пензионери врше правозаступничке послове, судови им досуђују награде, пензионери их примају и опет остају као такви и своје приходе и непријављују пореским одборима.

Овако се ради у судовима: крушевачком, ћупријском и јагодинском а можда и у другом, с тога част ми је упитати г. министра,

1) Да ли је њему познато да по неки судови одређују пензионере за браниоце, они се овога примају као и награде, које им судови додељују.

2) Ако ово постоји, онда да ли је г. министар тражио изјашњење од судова на основу чега они одређују људе за адвокате кад им је скупштинско решење изричито ту радњу забранило.

3) Да ли је г. министар тражио од оних пензионера који су се примали тога посла да се одрекну свога положаја пензионерског и

*4) Да ли је г. министар предузео какав корак код г. министра финансија да се од пензионера што противу закона врше адвокатске послове наплати пореза на рад и казне, ако су приходе од адвокатисања сакрили од пореског одбора.*¹⁹⁴

Приликом расправе о Закону о Главној контроли Димитрије Катић је сматрао да је Главна контрола део законодавног тела, јер законодавно тело бира Главну контролу и на тај начин да дужност коју законодавно тело не може да врши преноси на Главну контролу и тражи да ту дужност врши у интересу земље. Због такве дужности Главној контроли мора се омогућити да она буде самостална, да сама бира своје органе, за које мора да одговара. Највеће погрешке су се дешавале зато што министри због обима послова нису могли да стигну да ураде све оно што је најважније. Министри су до тада постављали у Главној контроли чиновнике, који нису увек били како треба.

По њему, окружна контрола ће на лицу места правилније вршити преглед рачуна него чланови Главне контроле из Београда, а могуће је да

¹⁹³ Службени лист... стр. 988.

¹⁹⁴ Службени лист...стр. 1133.

Главна контрола, према важности места, може слати увек способније људе за преглед свих рачуна.

Поред услова који прописују ко може бити постављен за чиновника Главне контроле, предложио је да се, поред спреме затражи и сведочанство о дотадашњем владању чиновника.¹⁹⁵

Било је случајева да су поједини чиновници чинили злоупотребе у својој дужности, да су неки осуђени на робију па добили помиловања; да су неки чак били иштићени иако је доказано да су учинили проневеру у својој дужности. И онда се не треба чудити што таквих случајева има у народу, и што се дешавају убиства, злочинства и паљевине. То је због тога што министар не води довољно рачуна, а требало би да га води. Ово је говорио поводом случаја неког чиновника, који је проневерио новац, али га је вратио од своје плате. Навео је пример: кад сељак узме неку ствар, онто мора да врати и опет иде на робију. И зато треба поступати строго са свим чиновницима, па неће бити оволико рђавих дела.

*Да би се постигла заштита од будућих опасности, извршавањем пресуда морају се спречити могућности да се породице таквих људи не оставе без крова над главом, да би се спречило пропадање породица злочинаца ако они сами пропадају.*¹⁹⁶

Ђока Анђелковић је сматрао да државна контрола мора да прегледа рачуне преко целе године, а не само по свршеном послу. По њему, контрола је требала да се децентрализује, и да врши у исто време повремену и сталну контролу. Поред прегледа завршних рачуна, контрола би морала да врши и преглед каса.

Поводом Закона о привременом прирезу за ванредне потребе министарства унутрашњих дела од три паре Димитрије Катић је сматрао да није потребан већи прирез јер су послови код полицијских органа смањени. Осим тога никакав порез не може да се одобри без одлуке скупштине о промени висине приреза.

Поводом иницијативе за покретањем једног правничког листа, Димитрије Катић је то подржао. По њему правно знање није морало да буде само привилегија адвоката, судијама и чиновницима, јер је правно знање потребно свима. Када би се правно знање раширило што више у народу, онда би грађани боље познавали права и дужности. предложио је да Народна скупштина финансијским средствима помогне издавању таквог листа.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Службени лист...стр. 485.

¹⁹⁶ Службени лист... стр. 501.

¹⁹⁷ Стенографске белешке... стр. 594.

Димитрије Катић

У расправи о Закону накнади штете услед злонамерне паљевине и намерног противзаконог поништаја ствари, учествовао је и Ђока Анђелковић: *Овај законски предлог текао је из саме средине народне. Код нашег народа има таквих правих појмова, који се разликују од појмова код народа на западу. Овде је настало питање од стране правника може ли се узети колективна одговорност за злочина дела, да друштво вуче одговорност за дела, која се од појединаца учине. Ако се узме да је право друштвено стање оно, које се састоји из начела не само правних, него и моралних и на основу материјалног развика, онда ће се морати признати да се цело друштво руководи скупом тих начела. Према томе, ви ћете видети да само правни појмови не могу утицати на то како ће се уредити друштво и његови односи у животу; они могу бити израз односа који треба у друштву да се регулишу, али морају имати основа у моралу. Та морална основа може да постоји на основу одговорности личне и колективне, за коју се каже да је застарела. Напротив, ја сматрам према научним подацима, да је мишљење свију људи од науке, да свагда за кривицу коју појединац учини, један део одговорности пада и на само друштво. Признато је, да у друштву има једна количина добра, а тако исто и зла. Људи од знања испитали су и нашли, да људи који се налазе у повољним приликама, који су имали васпитања и који су се кретали у појмовима моралним, да такви људи неће да чине зла. Напротив, друштво својим уређењем тако исто ствара и рђаве феле људи који чине зла и људи треба од тога зла да се избављају. На какав начин? Као што знате, постоји тзв. лична одговорност и онај који учини зло дело треба да се казни. Али узмемо на ум, да ли је онај крив који је приморан глађу, или другом несрећом, да нешто украде, или онај коме је упропашћена фамилија и имање измајсторисаним правом па упали сено, да ли он носи личну одговорност, а не друштво које је изазвало те побуде да учини зло дело. Према*

томе, мислим, да ће нам бити јасно, да збиља, лична одговорност може постојати у једном друштву, али по назорима социјолошким и друштво треба да носи један део одговорности. И овај закон може се казати, да је потпуно у духу словенских појмова о праву; он није основан на основу начела која су на западу, где је еготизам развијен до огромних размера док се код нас још може рећи да су такви појмови и погледи још неразвијени-пошто патријархални послови имају још свога утицаја на наше моралне и правне погледе. Модерни принципи друштва могу потпуно да се сложе са оваквим назорима, чисто народним, и ја мислим, да се нећемо ни најмање огрешити о правне појмове и морал, ако овај закон усвојимо. Државни Савет упада у ону исту погрешку, ако је то погрешка, у коју упада и овај закон; он вели, да треба да се оснују осигуравајућа друштва. Па лепо, кад морамо да плаћамо данак неком злу за то, јесмо ли криви?- Нисмо. Кад издржавамо робијаше и сиротињу, јесмо ли за то криви? Људи немилосрдни кажу: нећу да чујем за сиротињу, а људи милосрдни који имају правог друштвеног нагона за животом, они дају извесан део свог иметка и плаћају данак злу друштвеном. И за робијаша зашто плаћамо? Плаћамо зато, што је у друштву наступило једно зло и ја примам један део казне и морам да плаћам глобу у своме данку за њега. Кад дакле такав један принцип може да постоји у друштву, ја мислим да можемо признати овај законски пројекат, који одговара захтевима народа и који је тако користан“.

198

У дискусију око усвајања овог закона укључио се и Милија Миловановић: Ако хоћемо да се овим законом постигне то да се паљевинама стане на пут, били кривци ухваћени или не, онда свакако треба да се плати, јер онај, који пали обично нигде ништа нема, јер њега можда је неко и наговорио да то и чини али од њега нема откуд да се наплати. И шта је онда дужност државе и друштва? Дужност је да заштите оштећеног како у својој личности тако и у имовини, јер сваки држављанин за то плаћа порезу. Овим законом ми идемо на то да зликовац, који иде да пали не чини то, јер не може да му зло учини кад му ми оштету платимо а оно што смо усвојили да се трећина не плаћа не иде у прилог овога закона. Свакако дакле, ономе који је оштећен дужно је друштво, општина, држава да ту оштету плати и да га заштити од злих људи, јер за то један држављанин плаћа порез.

199

Димитрије Катић је био за праведније разрезавање пореза за надокнаду штете: Баш кад би се по уставу могло да се на овај начин прирез реже с главе на главу, опет би он био неправедан, с тога, што се никад не може дозволити да тежина овога закона пада само на сиротињу. Један пример: сиромашу учињена је паљевина од сто динара а у селу има 200 глава, кад се разреже на 20 пореских глава, онда на свакга па и на најбогатијег по 0,50 динара; други случај, кад се у истом селу упали богаташ и оштети паљевином на 2.000 динара, па се опет разреже на тих 200 глава, онда на сваку главу па и на главу онга сиромашка пада по 10 динара, и онда је ли право да онај сиромашак

¹⁹⁸ Стенографске белешке... стр. 719-720.

¹⁹⁹ Стенографске белешке... стр. 754.

*0,50 динара, што је примио од богаташа, мора да му врати 10 динара. Ја мислим, да то није право. Ја мислим да се овај прирез не може другачије разрезати, већ само по имућству: Суд и одбор одговорне општине распоређују досуђену оштету на пореске главе по сразмери непосредне порезе.*²⁰⁰

На предлог о финансирању уређења неколико бања, а нарочито Бање Ковиљаче, која је била најзапуштенија, Димитрије Катић се залагао да се обезбеде и повећају средства, за подизање нових болница, јер, поред малог броја болница, многе су се налазиле у нездравим зградама, и болесници су се због тога чешће разбољевали.

Нарочито се Димитрије Катић залагао за уштеде у буџету која су се односила на војску. Предлагао је да се смање средства за 50 нових потпуручника, који су завршили војну академију, на тај начин што би они извесно време служили као наредници у сталним кадру.

Предлагао је смањење средстава која су опредељена за пензионсање и отпуштање из војске неких официра, наводећи речи министра војног, који је изјавио: *Има звестан број потпоручника, који су произведени у последњем рату, а који не могу никако да положи прописане испите, и те официре треба из војске уклонити. Такође има и известан број капетана који су са спремом слаби, и не могу испит да положи, не могу да напредују, и њих треба уклонити, и најзад има таквих официра који су недостојни официрског положаја. Чини се да сви ови разлози, које је министар изнео не могу бити довољни да скупштина определи средства за пензионсање...јер ако има официра, који су произведени у последњем рату и који не могу теоријске испите да положи, не може нико са правом да тражи, да се ти официри, који су земљи послужили, како су умели и могли и који су на бојном пољу добили свој чин, да се ти официри баце на сокак, да буду служитељи и вратари. То није пут којим се може тражити пожртвовање од народа, који би га требао да покаже, кад дође дан и тренутак. Ја мислим, ако су сви други услови код њих добри, то неполагање испита не може дати неком права да их избаци из службе, јер они не морају бити: потпуковници, генерали, пуковници, министри, мајори. Они могу остати у свом чину и вршити службу на потпуно задовољство својих старешина. То стоји и са официрима, који не могу даље од капетанског чина испите да положи. То су људи, који су издржали два или три рата, који су те чинове заслужили на бојном пољу.*²⁰¹

Другачије је о пензионисању неспособних официра говорио Ђока Анђелковић: *...Војска је једна установа земаљска изнад свих партија, то је установа којој сваки Србин мора да подиже углед у свакој прилици. Влада поимајући, да су била три рата и да су се у тим ратовима нагомали официри од различите способности и да од тог времена способни се уназађују и неспособнима се чине места, предложила је ову суму од 80.000 динара за пензионисање тих неспособних официра...но уверен сам да најдубље, да та сума неће да се употреби по неком партијском расположењу, већ онако као што*

²⁰⁰ Стенографске бележке... стр. 756.

²⁰¹ Стенографске белешке... стр. 634-635.

личи једној великој установи која се зове војска. С тога дакле, што треба да негујемо и нашу народну војску и да створимо још јаче гаранције на стварање наше српске идеје, ми треба да гледамо на ову ствар са узвишеног и патриотског гледишта, те да доцније пред важним догађајма будемо на чистој ситуацији, да имамо крепке и слободне војсковође, спремне људе у вишим и нижим редовина војске.²⁰²

Димитрије Катић се није слагао са предлогом о преради дрвета и радом стругара, јер се залагао за очување домаћих шума: *Кад би се дозволило да стругаре израде само ону гору, која је посечена, ја се не слажем са нерационалним газдовањем шумом. Није никаква тајна да данас у Србији многи крајеви немају чиме да се огреју и ако се Србија до скоро с правом звала Шумадијом. Узрок је што су безразложно сатрвене и приватне и општинске шуме, па ни државне нису поштеђене од сече, и ако овако потраје, онда ће и голети и по државним шумама, као што их гледамо данас по општинским шумама. И баи због тога је донет Закон о шумама. Шта видимо сад? Тражи се, да се најглавније одредбе закона продуже за још две године и ко зна да ли ће већ за две године бити јелових шума. И даље кад се одобрава сеча шума на овај начин, дотле ће се стране јапије довозити у великој мери. Зато треба овакву сечу сасвим забранити.*

Залагао се за одвајање већег новца у буџету за пошумљавање и подизање шумских расадника.²⁰³

Учешћа у расправи око предлога закона о подизању јавних грађевина узео је и Атанасије Вучковић. По њему је прва и највећа брига Народног представништва да се стара о интересима целе земље, а пре свега економском напретку. У ред економских брига од највећег значаја по будућност земље спада и предлог о друмовима и мостовима у земљи. По њему је, изградња мостова и друмова, као и регулација река услов без кога не може се говорити о напретку земље. Немогуће је развијати занате, индустрију и пољску привреду без добрих мостова и путева, јер њихови производи не би могли доћи до купаца: *Кад је то тако, да путеви спадају у једну грану економског народног развитка, да су они потребни за развитак заната и привреде, онда ја не знам како би се могло објаснити то, да ми желимо да се развијамо економски, а да не желимо да имамо добра саобраћајна средства, која служе као олакшица економског развића.*

Атанасије Вучковић није се слагао са групом посланика да послови око изградње путева и мостова спадају искључиво у делокруг окружне самоуправе. У делокруг окружне самоуправе спадала је изградња мостова и друмова на њиховим територијама, али оно што користи целој држави не могу ни срезови, а ни окрузи подићи. Као пример изнео је регулисање Велике Мораве: *Морава, која се сваке године разлива и плави све округе, који су поред ње и за коју је од преке потребе да се регулише: па да ли би који округ, који лежи поред ње и плави га, могао сам тај део регулисати. У другим земљама такве су реке, ако су*

²⁰² Стенографске белешке... стр. 637.

²⁰³ Стенографске белешке... стр. 515.

још и пловне, не само регулисане, но повезане и попречним каналима ради бољег саобраћаја. Исто тако има и потреба у појединим крајевима за великим и сталним мостовима, али сами поједини окрузи не могу да их подигну, и да цео свој буџет утrophе на то.²⁰⁴

Слично је о потреби изградње путева говорио је и Ђока Анђелковић, као један од предлагача закона: *Овај предлог потекао је из побуда и разлога да подмиримо једну државну потребу, која премаша границу снаге не само општине, среза и округа, него и више округа. Свако друштво теже да увећа своје богатство, а то није само скопчано са развитком производње него и са преносним средствима, која ће свима тим производима на најсигурнији начин прибавити купца и потрошача...Људи који хоће својим производима да дају што бољу цену, они морају да имају што лакша средства за пренос производа.*

*Кад смо били у патријархалном стању, и кад је српска задруга подмиривала све потребе, народ није имао потребе да у оноликој мери прави путеве као што је данас. Било би излишно да се и сада о томе расправља. Ако је пре било људи, који су водили политику ситничарску, на пример општинска механа да буде овде или онде, да општинско или окружно место буде овде или онде, ја мислим, да је то време прошло и ми у овој ствари морамо да се обазиремо на наше потребе како то захтевају земљаски интереси, да смо ми изашли из оног времена, кад су потребе за саобраћај биле веома слабе...Ви видите, да се саобраћајна средства умножавају и а су јевтинија, али то не би могло да буде да држава није узела у своје руке те тиме олакшала грађанима саобраћај, олакшала пошту, телеграф, слање новина и осталог, олакшала у грађењу нових путева и железнице.*²⁰⁵

Када се расправљало о закону о потпомагању стрељачких, гимнастичких дружина и пет кола јахача у Краљевини Србији, Димитрије Катић је предложио да се нешто већа средства доделе колу јахача, јер она делују на унапређењу и развоју витешког духа у народу, а и развија и негује коњарство.

По њему, треба тежити да се подигне дух стрељачки и јахачки у народу, да се народ подстакне на бољу производњу коња и да издвајање више новца за ту намену, не могу бити скупе жртве.

Милија Миловановић је потпомагање друштава повезао са уређењем народне војске, по коме би сваки срез имао свог старешину, који ће познавати све своје војнике, који ће се уверавати у тачност њиховог рада, и које ће моћи да их скупии на стрелишту и учити их гађању: *Ако се жели да дође до практичне науке у стрељању, нема другог узлаза, него да се у сваком срезу заведу стрелишта и да се ту на лицу места и одрасли и млађи уче гађању, али тако да се уреди, да то гађање буде обавезно и да у сваком месецу буду обавезни да морају доћи на стрелиште.*²⁰⁶

²⁰⁴ Стенографске белешке... стр. 767.

²⁰⁵ Стенографске белешке... стр. 784.

²⁰⁶ Стенографске белешке... стр. 802.

Због нарушеног здравља а и због домаћих послова Димитрије Катић од 4. марта није учествовао у раду скупштине.

Поводом забране црквених власти да дозволе поновну женидбу неком човеку, Милија Миловановић је изнео један случај неког старца из Велике Дренове. Тај старац је оженио жену, чији је муж погинуо у српско-турском рату. Жена му је довела четворо деце. Пошто му је то био четврти брак, поп није желео да их венча. Када је старац, због многих молби црквеним властима, потпуно осиромашео, поп је тражио од полицијских власти да одвоје жену и мужа. Без обзира што митрополит и владика нису хтели да допусте четврти брак, наређено је полицији да не одвајају мужа и жену. Када је старац повратио своје имовно стање удомио је своје пасторке. Веровао је, да је, због наведеног случаја, требало дозволити поновну женидбу том човеку.²⁰⁷

*

Молбе и жалбе упућене скупштини

Никола Поповић, кафеџија из Ћуприје, моли да му се исплати реквизиција.

Станко Радосављевић, учитељ у пензији из Јагодине, моли да му се издаје пензија по новом закону о учитељским платама.

Мешани села Опарића и Пољне, са многим другим местима, молили су скупштину да се сеоски дућани неограничавају у продавању артикала.

Грађани Свилајнца моле да им батаљоно збориште буде у Свилајнцу, а окружна команда у Ћуприји.

Нацко Јанковић и компанија, фабриканти стакла из Јагодине, моле за одобрење да им се попаша у државној шуми уступи бесплатно.

Грађани вароши Јагодине, моле да се учитељска школа премести из Београда у Јагодину.

Суд и одбор општине сењске жали се што се сатире општинска гора за потребе сењског рудника, и што барака на сењском руднику не плаћа акцис на пиће општини сењској.

Суд општине беличке, у срезу беличком, жали се на полициску власт, што ништа не ради по његовој жалби.

Скупштина је распуштена 31. марта 1892. године.

²⁰⁷ Стенографске белешке... стр. 838.

СКУПШТИНЕ ОДРЖАВАНЕ 1893: ГОДИНЕ

РЕДОВНИ САЗИВ

28. марта – 1. априла 1893 године

После смрти другог краљевог намесника Косте Протића требало је извршити избор трећег намесника у скупштини. Намесничким указом скупштина је сазвана за 1. новембар 1892. године у свој трећи редован сазив, али је другим указом одложена за 28. децембар. После два одлагања наставка скупштине, трећим указом намесништва скупштина је 25. децембра 1892. године распуштена, а нови избори су одређени за 25. фебруар 1893. године.

Након оставке Пашићеве владе, која је поднела оставку јер јој није уважен предлог о сазиву Народне скупштине која би се бавила решењем новог трговинског уговора и избором трећег намесника у скупштини, формирана је 9. августа 1892. године либерална влада са председником Јованом Авакумовићем. За министра унутрашњих послова именован је Стојан Рибарац, рођен у Свилајнцу, а за министра правде Живојин Величковић, ранији посланик параћинског среза. Главни задатак нове владе био је расписивање избора за нову Народну скупштину. Настојање владе је било, да спровођењем избора омогући победу Либералне странке.

Главни предмет напада биле су општине²⁰⁸, у којима су власт имали радикали. Према закону о општинама, што су либерали користили, бирачи су могли увек да изгласају неповерење општинској управи. Под притиском полиције на гласаче, јер је гласање било јавно, либерали су успели да преузму многе општине. Од када је Рибарац, министар унутрашњих дела, својим незаконитим и неуставним расписом наредио полицијским властима, да отимају општинску власт од радикала, полиција у Јагодини одмах се потрудила да отме јагодинску општину. Покупљени су потписи за неповерење општинској управи.

²⁰⁸ Током фебруара 1893. године много чланова Радикалне странке прешло је у Либералну странку, и то највише из Јагодине, Белице, Сибнице, Г. Штипља, Мајура, Мишевића, Остриковца, Супске, М. Сугубине, Лоћике, Вукмановца, Пољне, Ратковића, Врановца, Течића, Пчелица.

Српска застава, бр. 43, 25. фебруар 1893. године: Тих дана убијен је Иван Аксентијевић, председник општине грабовачке и представник либералне листе, што су либерали покушали да ово прикажу као политичко убиство: *...Још пре неколико дана разнесе се глас да ће Катић убити Ивана. Сам Иван говорио је ово многим...* 24. фебруара у Свилајнцу ухваћено је седам радикала. Убице су пријатељи Катићеви. Међер ресавски убица приступа извршењу свога политичкога програма да меће противнике на нож. Наравно да Катић и радикали нису имали учешћа у овом убиству, јер су Ивана убили неки радници, којима је остао дужан.

У политичкој борби либерали су оптужили дугогодишњег посланика Милију Милвановића да је за неки дуг продавао ствари свом куму Петру Николићу.

Акт неповерења потписали су и грађани, који нису имали права. По сакупљању потписа акт је предат општинском суду, са наредбом да се сазове општински збор ради изјаве неповерења општинској управи. Општински суд је одредио одржавање збора за 30. јануар 1893. године.

Уочи самог збора ухапшен је велики број радикала. Други много већи број радикала кажњен је великим новчаним казнама. Њима је полиција напоменула да ће им се казна опростити ако гласају за неповерење, или никако не гласају.

Кажњаване су кафеције за *савћим јексик стаклад*, иако су иста жигосана децималима и рађена су у јагодинској стаклари Нацка Јанковића, либералног првака. Казна је износила 30 динара.

Ухапшени су Милорад Павловић, општински благајник, Мићун Павићевић, Сима Стојковић, члан суда, Јован Павловић, трговац и Милосав Николић, трговац, обојица чланови бирачког одбора, Драгутин Тирић, кмет, са још неколико радикала.

Уочи збора полиција је издала наредбу свим кафецијама да радње затворе у 9 часова, а ко то не уради биће кажњен са 100 динара. У контроли кафана ишао је срески писар са жандармима. Ова наредба је имала за циљ да спречи састајање и договарање радикала, и већу зараду либералне *Шарене кафане*, која је радила целе ноћи.

Пред збор дошао је Илија Цврца из Ћуприје са великим бројем жандарма. Одмах је почео са претњама радикалима. Либерали су пронели глас да се у близини Јагодине налази једна чета војника.

На сам дан збора налазили су се срески писари са жандармима и полицијом на пијаци и пред општинском зградом. Илија Цврца је са среским начелником, писарима и жандармима направио шпалир, кроз којим су пролазили гласачи. Свим гласачима је прећено затвором, ако не изгласају неповерење општинској управи. Захваљујући овим поступцима изгласано је неповерење општинској управи. Од 380 гласача, за неповерење је гласало 150, а за поверење 130 гласача. Полиција је спречила да 100 радикалских гласача гласају. Како се наводи, полиција је за представнике општинске власти поставила *бивше куплере и осталих сумњивих занимања*.

У општини параћинској покушано је са преузимањем општине, али је општинској управи 15. новембра 1892. године изгласано поверење. Да би преузели општину, полиција је то изјашњавање прогласила за фалсификат, па су похапсили чланове општинске управе. Пресудом касационог суда они су ослобођени, али је у међувремену полиција поставила своје кандидате. Такође ни у општинама: превешкој, кавадарској, рибарској, ћупријској, варваринској и лоћичкој нису извршена решења Државног Савета, која су донета поводом тужби за незаконито преузимање општина. У Рибару су фалсификовани потписи за смену општинске управе. Државни Савет је сматрао незаконитим, да неправилности око фалсификовања потписа истражује окружни начелник Већ. Бешевић.

Капетан среза левачког са братом Живојина Величковића, ишли су од општине до општине наговарајући председнике и кметове да дају оставке. Успели су да наговоре Миливоја Петровића из Белушића, док су председника у Кавадару плашили затвором. Осим застрашивања, да би одобровољили становнике, допуштали су да се у сеоским дућанима продаје и она роба, која је била забрањена за продају, према закону о сеоским дућанима.²⁰⁹

Либерална влада Јована Авакумовића распустила је скупштину 25. децембра 1892. године, у којој су радикали чинили већину, и сазвала изборе за 25. фебруар 1893. године. У оквиру ових настојања, власт је тајно разаслала упутства окружним и среским начелницима, која су се односила на припремне радње пред избор и на сам дан избора. У распису се тражило: 1. *Само оним председницима бирачких одбора дати објаве, који по уставу имају квалификације и који су свршили факултете, а учитељима, поповима и другима са стручним школама не давати објаве и са тиме изигравати закон. Изузети од овога либерале и њима дати објаве, но с тим да их врате.* 2. *Где су општине наше, ту спремити записнике у дупликату, од којих један да иде уз изборна акта а други предати државним властима.* 3. *Избегавати и отклањати нереди, ако би их они хтели, нарочито ако би то било штетно по њих.* 4. *За чланове бирачких одбора треба изабрати из општинских одбора најпоузданије људе, који ће ићи потпуно с претставницима наше листе, и старати се да саставе већину у нашу корист.* 5. *Кад би њихов председник бирачког одбора хтео да огласи да је било нереди, а то би било штетно по нас онда нек претседник општине, где је наш, узме власт претседника бирачког одбора у своје руке и сврши рад са представницима листа и чланом одбора. Задобити за ово и напредњачке представнике листе, где их има.* 6. *Записником утврдити и огласити да је на њих председник наваљивао и изазивао неред, па тај записник однети на време и предати бирачком одбору.* 7. *У свима општинама наше људе поделити на десетине и од најпоузданијих одредити свакој десетини десетара, који ће се старати, да сви из његове десетине плате порез, узму бирачке карте и оду те гласају. А да их не би противници нападали, плашили или преварили, да иду у гомилама по десет и више на гласање, а пошто гласају да се не разилазе, док се не закључи избор, као јемство за рад и спречавање нереди.* 8. *Државни чиновници, званичници, служитељи и погранични стражари да плате порезу, узму бирачке карте и гласају, сваки у свом месту где су записани у бирачке спискове.* 9. *Приметило се да радикали спремају лажне бирачке карте и куглице гласачке, зато пазите на то добро.* 10. *Радикали плаше наше људе са доласком на владу после избора, те гласове сузбијати чиме је zgodније према приликама и што ће боље дејствовати и на противнике и на наше људе. На пр. ако би боље дејствовати да радикали неће доћи на владу, па да добију и већину, то им и казати, а ако ће боље дејствовати да им се каже да могу доћи, онда им то и казати итд.* 11. *Ако је нужно ради плашења да направе неред и ради нашег успеха да и војска куда промаришира или се распореди, и то јавити благовремено.* 12. *Употребити све да се задобију кметови, писари општински и њихови представници листе.* 13. *Телеграф да ради и линије телеграфске да се*

²⁰⁹ Борба, Београд, бр. 5, 23. септембар 1892. године.

добро чувају и дању и ноћу 24, 25 и 26 ов. месеца. 14. Извештаје о раздатим бирачким картама са тачним назначењем колико је дато којој партији, поднети прво 16. а друго 21. ов. месеца. 15. Наредити да све општине по нарочитом коњанику и најбрже јаве начелницима среским 25 увече, чим се избор закључи, колико је која листа добила куглица, и о раду при изборима, а они да одмах телеграфом извештавају г. Министра и начелника окружног. Не сме без овог извештаја ове вечери остати ни једна општина. 16. Све могуће препреке правити рђавим председницима бирачких одбора да и не иду на избор. 17. Све поверљиву преписку поништити на дан избора.

Одмах се започело са сменом радикалског чиновничког апарата. Да би смањила број радикалских гласача, либерална влада је одлучила да изврши проверу бирачких спискова. Свима онима, који нису платили порез требало је забранити гласање, јер се сматрало да је међу њима највећи број радикалних гласача. Срески начелници су строго пазили да у бирачки списак не буду уведени они који нису платили порез. После добијања спискова бирача који нису платили порез, срески начелник је према том броју предавао општинама бирачке карте.

У оквиру припрема за изборе, либерали су морали да реше питање председника бирачких одбора, јер је међу њима било највише радикала. Председници бирачких одбора могли су да дозволе гласање и бирачима, који нису имали бирачке карте. То је спречено полицијским расписом, по коме је председник бирачког одбора морао да има полицијску објаву као доказ о његовом постављењу за председника бирачког одбора. Најчешће је те објаве полиција одбијала да изда. На крају, уочи самих избора донета је наредба, према којој је полиција забрањивала слање сваког телеграма, који су имали било какву везу са изборима.

Министар народне привреде тражио је од окружних власти мишљење о сваком поштару или телеграфисти у округу, њихову политичку карактеристику, колико их је против владе, а колико подржавају владу.²¹⁰

На територијама Јагодинског и Ћупријског округа чињене су велике неправилности да би се осигурала победа либерала:

1. У општини бељајачкој био је одређен за председника бирачког одбора Алекса Радовановић, свештеник из Медвеђе, кога није примио Мијаило Аврамовић, пошто није имао објаву, коју му полицијске власти нису хтеле издати.

2. У општини батиначкој био је одређен државним одбором за председника бирачког одбора Вучета Стојановић, свештеник из Д. Мутнице, кога није примио председник општинског суда Паун Митровић, јер није имао полицијску објаву, коју је тражио од начелника среза параћинског, али овај није хтео дати.

²¹⁰ Одјек, бр. 94, 9. јун 1893. године.

3. У општини чепурској председник општинског суда није хтео примити председника бирачког одбора Мијаила Остојића, учитеља из Ћуприје, зато што није имао полицијску објаву, коју је тражио али није добио.

4. У општини варваринској председник општинског суда Милош Чабрић није хтео примити одређеног председника бирачког одбора Мијаила Поповића, свештеника из Коњуха, зато што није имао полицијску објаву.

5. У општини рашевачкој председник општинског суда Милосав Миловановић није хтео дозволити председнику бирачког одбора Мијаилу Милошевићу, учитељу из Маскара, да избор обави, зато што није имао објаву полицијске власти, која му није хтела дати. Он је од стране Државног одбора за избор посланика одређен за председника бирачког одбора за општину рашевичку. Начелник среза темнићког саопштио му је одлуку, али ни њему није издао објаву. И он је удаљен са бирачког места од стране председника рашевичке општине.

6. У општини трешњевичкој председник општинског суда Никодије Јовановић није дозволио председнику бирачког одбора Љубомиру Протићу, предавачу из Јагодине, да обави избор зато што није имао објаву, коју му полицијске власти у Јагодини нису хтеле дати.

7. У општини драгоцветачкој заступник председника општинског суда Ђорђе Ристић, није дозволио председнику бирачког одбора Миладину Поповићу, свештенику из Драгоцвета, да обави избор, због тога што није имао објаву.

8. У општини винорачкој председник општинског суда А. Аранђеловић није хтео примити као председника бирачког одбора Лазара Стевановића, учитеља из Осмакова, окр. пиротског, зато што није имао објаву.

9. У општини лоћичкој председник општинског суда није дао представнику листе Милоју Јовановићу, да при избору присуствује, а председник бирачког одбора судија Коста Рајичић није долазио због болести.

10. У општини јовачкој председник општинског суда Живојин Милојевић није дозволио председнику бирачког одбора Нићифору Павловићу, пензионеру из Крагујевца, да присуствује при избору, што није имао објаву, коју му полицијска власт није хтела дати. Полицијска власт није хтела да му изда објаву за одлазак у Јовац, нити писмено признање да неће. Он је ипак без објаве, која по закону није била ни потребна отишао на гласачко место. Међутим, председник Јовачке општине није желео да му дозволи рад у бирачком одбору. О забрани није хтео да му изда писмену потврду, нити да му покаже акт среског начелника о забрани рада у бирачком одбору због недостатка објаве. Нићифор Павловић је позвао неколико мештана да му буду сведоци поводом ове забране, али нико од њих није пристао, плашећи се да буду ухапшени, због наводног напада на општину. После одбијања кмета да му дозволи рад у бирачком одбору, Нићифор Поповић се вратио у кафану, где је предходне ноћи преспавао, али му је овај пут власник кафане отказао преноћиште. Правдао се да је и њему и свима у селу запређено да нико није смео да га прими на конак. Чак га је и

молио да напусти село. После тога, Нићифор Поповић се вратио у Ћуприју и упутио извештај председнику Главног бирачког одбора.

11. У општини доњо-мутничкој председник општинског суда није хтео примити на избор председника бирачког одбора Михаила Миленковића, учитеља из Параћина, зато што није имао објаву, коју му полиција није хтела издати.

12. У општини лаништанској председник општинског суда Михаило Андрејић није дозволио да присуствује избору председнику бирачког одбора Петру Рашићу, свештенику из Јагодине, пошто није имао објаву, коју му полицијска власт није хтела дати, а није примио ни представника кандидатске листе Саву Станојевића. Иако је био упоран да присуствује гласању, председник општине Михаило Андрејић није му дозволио. Чак је потврдио, да су Сава Станојевић и његов заменик, представници радикалне листе, смењени и да је председник општине поставио друге људе.

13. У општини буљанској председник општинског суда Радисав Јовановић није дао председнику бирачког одбора Јанку Мијаиловићу, свештенику из Ћуприје да изврши избор, јер није имао објаву.

14. У општини параћинској председник није пустио да присуствује избору Мијаило Јевремовић, представник листе и његов заменик Милисава Јаковљевића.

15. У општини рибарској председник општинског суда Живан Миловановић није хтео пустити Сретена Николића, предавача из Јагодине, да изврши избор као председник бирачког одбора, јер није имао објаву, коју му полицијска власт није хтела издати.

16. У општини поточкој председник општинског суда Јевта Илић није хтео примити председника бирачког одбора Александра Барлова, учитеља бошњанског, што није имао објаву, коју му полицијска власт није хтела дати. Он је по одлуци Државног одбора за избор посланика одређен за председника бирачког одбора у Поточцу. Решење је потписано 21. фебруара. На основу тог решења тражио је објаву од среских власти, али му она није издата. Он је ипак отишао у Поточац, али му је председник општине показао акт среског начелника од 24. фебруара, да без објаве не може да председава бирачком одбору, и удаљио га са бирачког места.

17. У општини домуз-поточној председник општинског суда Коста Обреновић није хтео примити председника бирачког одбора Војислава Ђорђевића, учитеља турековачког, јер није имао објаву.

18. У општини белушићкој председник општинског суда Владислав Ристић није примио председника бирачког одбора Богосава Вукићевића, учитеља из Опарића, јер није имао објаву, коју му полицијска власт није хтела издати.

19. У општини дреновачкој председник општинског суда Милисав Живадиновић, није хтео примити председника бирачког одбора Јована Јовчића,

учитеља из Ћуприје, што није имасо објаву, коју му полицијска власт није хтела дати.

20. У општини пољнанској председник општинског суда Милосав Миљковић није хтео примити да при избору присуствује председник бирачког одбора Дим. Стојановић, учитељ, што није имао објаву полицијске власти.

21. У општини рековачкој председник општинског суда Милан Чупић није хтео примити да при избору присуствују ни представник радикалске листе Андрија Цветковић ни његов заменик Радисав Гавриловић.

22. У општини опарићкој председник општинског суда Лазар Вукићевић није примио председника бирачког одбора Светозара Кушића, учитеља из В. Крчмира, што није имао објаву полицијске власти, иако је имао уверење неспорног судије, а исто тако ни представника листе Раку Вукићевића. Сем тога долазио је на биралиште и писар срески Светозар Величковић са наоружаним пандурима.

23. У општини кавадарској председник општинског суда Милош Недељковић није примио председника бирачког одбора Богољуба Јовичића, свештеника из Лоћике, што није имао објаву, коју му полицијска власт није хтела дати, а исто тако ни представника радикалске кандидаске листе Мирчу Стојановића нити његовог заменика Вула Јанићијевића. Са председником бирачког одбора Богољубом Јовичићем, свештеником, код општинске суднице у Кавадару дошли су: представници радикалске листе Мирча Стевановић и Вула Јанићијевић, затим Милан Стевановић, Павле Урошевић, Глиша Матић, Милоје Стевановић, Вучић Атанасијевић, Михаило Милутиновић, Милан Милетић и Милоје Јеремић, сви из Вукмановца, Миладин Милошевић и Антоније Обрадовић, обојица из Кавадара и Агатон Марковић, из истог села, који се налазио у дворишту зграде која је одређена за гласање. Када се председник бирачког одбора, са члановима јавио председнику општине, он је преко пандура наложио да напусте двориште. Када су чланови бирачког одбора затражили бирачки материјал, одговорено је да се поново причека, јер је председник општине имао саслушање Тодора Петровића из Вукмановца, по ком је председник бирачког одбора послао поруку да је дошао по изборни материјал. Због овога председник општине је казнио Тодора Петровића са 10 дана затвора. И њима је тражена објава за гласање, коју нису имали, јер није била ни потребна пошто су постављени указом. После одбијања председника општине да им дозволи рад у бирачком одбору, сви изабрани чланови су отишли.

24. У општини ратковићкој председник општинског суда Живојин Јосимовић није примио председника бирачког одбора Мијаила Петровића, вероучитеља јагодинске гимназије, што није имао објаву, коју му полицијска власт није хтела дати.

25. У општини риљачкој председник општинског суда Ђурђе Глишић није примио председника бирачког одбора Јована Поповића, свештеника из Рековца, што није имао објаву.

26. У општини жупањевачкој председник општинског суда Никола Алексић није примио председника бирачког одбора Дим. Ристића, учитеља из Секурича, што није имао објаву.

27. У општини пчелићској председник општинског суда Илија Чуковић није примио председника бирачког одбора Станимира Спасића, учитеља из Малошишта, што није имао објаву полицијске власти, већ уверење неспорног судије првостепеног суда нишког.

28. У општини богалиначкој председник општинског суда Вукосав Живановић није примио председника бирачког одбора Недељка Југовића, учитеља из Лоћике, што није имао објаву.

29. У општини мијатовачкој председник општинског суда Васа Ракић није примио на првом избору председника бирачког одбора Васу Урошевића, учитеља из Јовца, и на другом накнадном избору избацио га из бирачке собе писар срески Милутин Јоцић, иако је имао објаву главног бирачког одбора, и предат пандуру, те га је овај отерао истражном судији у Јагодини.

30. У општини волујачкој председник општинског суда Живојин Радојевић није примио председника бирачког одбора Јеврема Вукићевића, учитеља из Опарића, што није имао објаву.

31. У општини обрешкој председник општинског суда Наун Тодоровић није хтео примити председника бирачког одбора Драгутина Милићевића, адвоката из Јагодине, што није имао објаву. Драгутин Милићевић жалио се како већ два дана није било никога од полицијских чиновника да му изда објаву као председнику бирачког одбора. У одговору се тврдило да Милићевић говори неистину, јер је среска канцеларија била увек отворена, а Милићевић се никад није јавио неком чиновнику рада тражења објаве.

Председнику бирачког одбора у Јагодини Михаилу Стојичевићу, судији првостепеног суда, није дозвољено да председава бирачким одбором. Забрана је учињена на основу расписа начелника среза беличког од 24. фебруара, којом је наређено да се за председника бирачког одбора прима само онај који се јави са уредном објавом издатом од стране полицијске власти.

По азбучном списку у јагодинској општини било је 630 правних гласача. Од њих је платило порез и стекло бирачка права 413. До 23. фебруара издато је бирачких карата 312. Остало је 44 радикала без бирачких карата, мада су платили порез. Ни тужбе суду ни жалбе Намесништву нису помогле да дођу до свог бирачког права. Међутим, 24. и 25 фебруара, на сам дан избора издаване су бирачке карте либералима. За два дана либералима је издато 57 бирачких карата. Дан пред изборе дошао је у Јагодину окружни начелник из Ћуприје, са већ припремљеним објавама о победи либерала. Либерални агитатори ишли су од дућана до дућана и претили затвором ако гласају за радикале. Од неких радикала су одузимане бирачке карте и цепане. На тај начин је око 20 радикала

отерано са избора. Али, зато нису прегледане бирачке карте чувара пруге од Лапова до Ћуприје, којих је било од 15 до 20.²¹¹

Христифор Јанковић и остали грађани Јагодине упутили су 18. фебруара жалбу Краљевом намесништву, јер власти нису желеле да приме порез од оних лица за које су веровали да су радикалски гласачи.

Илији Велисављевићу није издата гласачка карта, јер није платио порез за 1890. и 1891. годину.

Неколицини житеља Супске нису издате бирачке карте, јер нису платили порез.

Жалбу због неиздатих бирачких карата упутили су и житељи Доњег Видова. Мештани су заузели општински суд, и отерали кметове и писара. У одговору среског начелника као разлог се наводи не плаћање пореза. Милутин Јовановић из Сења, у име мештана Сења упутио је протест због непримања пореза од стране председника општине.

Проблеми са наплатом пореза и добијањем гласачких карата имали су и мештани Дубља и Седлара, који су имали имања у Грабовцу. Њима је председник општине у Грабовцу одбио да прими новац за исплату пореза. Пошто је телеграфиста одбио да пошаље телеграм намесништву, упућена је делегација у Београд.

Мештани села Језера жалили су се Краљевим Намесницима на поступке писара среза ресавског, који је на своју руку поставио председника њихове општине, и претио мештанима, који су се жалили на неиздавање бирачких карата људима који су платили порез. У истој жалби навели су и противљење телеграфисте, јер није желео да пошаље телеграм, и да је одбијајући слање телеграма изјавио: *да је он напредњак и да либерале не воли па зато као напредњак не сме ову депешу примити и откуцати.*²¹²

Петар Грљановић из Бигренице, у име 150 радикала из бигреничке општине, упутио је жалбу, у којој је тврдио, да према усменој наредби окружног начелника нису подељене бирачке карте. У одговору окружног начелника је наведено да Петру Грљановићу није издата бирачка карта, јер није платио порез. Такође је тврдио, да није тачно да њих 151 нису добили бирачке карте, већ 91 мештанин јер нису платили порез. Од 347 правних гласача бирачке карте су добили 256.

Председник општине мијатовачке није примао уплату пореза, по изговором да му је тако наређено. Допис у име мештана и општине мијатовачке потписао је Стојан Димитријевић. У име 75 мештана Мајура жалбу намесницима потписали су Ненад Јоксимовић и Димитрије Тодоровић.

Одборници и заменици општине грабовачке жалили су се Краљевом Намесништву, због хапшења и затварања кмета, писара и 14 одборника на 20

²¹¹ Дан, бр. 19, Јагодина, 2. март 1893. године.

²¹² Таково 16. фебруар 1893. године.

дана. Председника општине власти су неизменично хапсиле и ослобађале тражећи његову оставку. Један срески писар је 27. јануара одузео печат председнику и поставио другог председника. Жалбу је потписало 25 мештана Грабовца. Марко Милановић и Никола Станимировић из Грабовца жалили су се министарству јер општински суд у истом селу, није примао порез и није издавао бирачке карте.

Око 117 мештана општине бусиловачке упутило је жалбу намесницима, јер до 12. фебруара нису добили бирачке карте, иако су платили порез.

Окружни начелник наредио је начелнику среза левачког да нареди избор у селу Плажане, да остане током избора, и да забрани присуство председнику бирачког одбора.²¹³

Радикали Ћуприје жалили су се намесницима на општинску управу, јер нису желели да приме порез од радикала.

Жалбу на поступке Начелника среза темнићког упутили су, у име радикала среза, Светозар Анђелковић, Марко Тотић и Милисав Мурдић. Тврдили су да до 9. фебруара ни једна бирачка карта у срезу није издата.

У свом протесту, у име радикала рибарске општине, Василије И. Стајић, навео је речи кмета рибарске општине: *заповедио ми капетан, њему начелник, а овом министар, да не издајемо радикалима карте, те их нећете ни добити.*

Жалбу за неиздавање бирачких карата упутио је и Вуксан Никодијевић, у име мештана општине крушарске.

Поред неиздавања бирачких карата, суд општине багрданске наложио је Павлу Јовановићу из Багрдана, да врати бирачку карту.

Према извештају среског старешине у Ћуприји, укупно је бирачима у срезу параћинском издато 2.140 бирачких карата, од тога параћинској општини 464, а ћупријској општини 510 бирачких карата. За округ моравски послато је укупно 37.000 бирачких карата.

Према извештају пореског одељења вароши Београда, либерални прваци: Стојан Рибарац, Јован Авакумовић и Живојин Величковић нису платили порез за 1892. годину.

На основу многобројних жалби да се чине сметње у издавању бирачких карата. Министар унутрашњих дела издао је 9. фебруара наредбу да се бирачке карте издају тачно, исправно и уредно свим грађанима, којима оне по закону припадају.

Либерална влада је уз помоћ полиције спречавала посланичке кандидате Радикалне странке да организују предизборне зборове.

Милева, жена Светозара Славковића, жалила се на власт у Ћуприји, јер је притворила њеног мужа, због наводне крађе неких докумената:

²¹³ *Одјек*, бр. 88, 2. јуни 1893. године.

Полиција децембра месеца збацила закониту управу овдашње општине, - предала мом мужу акт о збацивању. Уз жалбу тај акт послат је државном савету који је рад полициски поништио.

У децембру узели су мог мужа на одговор што је послао акт савету стварајући му кривицу за крађу истог акта.- Са тим ислеђењем стали су.

Но како је он почео да се жали Вама (Краљевскиом Намесниоцима): што се бирачке карте не издају грађанима, порез од неких људи не прима, г. Гвоздићу министру што овдашњи телеграм жалбе управљене Вама одбија, и што је суду првостепеном предао тужбу против г. Драгутиновића старешине ово-околног због неправилних изборних бирачких спискова.- Г. Драгутиновић шифром наредио капетану параћинском те овај јуче узео на одговор мога мужа за крађу акта, који се код државног савета наводи са молбом, стави га у притвор...

У одговору окружног начелника наводи се, да је Светозар Славковић стављен под кривичну истрагу и у притвор по тужби општинског суда, због нестанка званичних аката.

Лепосава Милетић, жена Никодија Милетић, посланика из Параћина, жалила се 3. марта 1893. године Намесништву, јер је полиција незаконито ухапсила њеног мужа, и држала га у затвору током фебруара 1893. године, без покретања нове тужбе. Наводно је ухапшен због дела за које је ослобођен пресудама виших судова. Тврдила је и да је Никодије ухапшен по наредби министра.²¹⁴

Тужбу због претње убиством против једног либерала из Свилајнца поднео је Димитрије Катић. Поводом тог упутио је допис *Одјеку: Кметови и одборници, који не припадају страници из које је поникла „државна влада“, стављени су ван заштите земаљских закона. Увршћени у ред последњих људи за њих вреде начини, који прописују полициски органи почев од практиканта па до начелника...Општина се непрестано разрива и ако је она темељ држави. Отпочињу се мучна политичка убиства, као природна последица овакве владавине. Сваки који хоће да мисли, види да ово не води добру.*

На крају гласања у Рековцу, начелник среза левачког Василије Жупањевац рекао је члановима бирачког одбора да при пребројавању бирачких гласова мора бити већина либералних гласова, а ако тако не буде претио је члановима бирачког одбора. Предложено је понављање гласања за рековачку општину.

Код ћупријског првостепеног суда било је 12 тужби против општинских и полицијских власти, а код јагодинског првостепеног суда 27 тужби.

Због стања које је настало у партијским сукобима, Миленко Петковић, благајник Моравског округа, упутио је отворено писмо становништу округа: *Како је политичка олуја не само за чиновнике некорисна већ и сувише штетна,*

²¹⁴ *Одјек*, бр. 55, 16. март 1893. године. Поред Никодија Милетића, тих дана су ухапшени и неки Вучко и Сава из Сења.

како по нас лично тако и по нашу државом дату нам службу то сам решио да од данас па док сам год жив више не припадам ни једној политичкој страни, нити ћу коју помагати нити одмагати, већ све што ћу радити то је, стараћу се да као чиновник једино своју службу задовољим, јер држим да ме држава наша за ову и плаћа; поштујући свачија права подједнако без обзира а политичке боје. 4. марта 1893 год. у Ћуприји.²¹⁵

За гласачко место Градошвец

КАНДИДАТСКА ЛИСТА

За изборни округ Моравски за бирање посланика на дан
25. Фебруара 1893. године

I

КАНДИДАТИ ПРЕМА ЧЛАНУ 96. УСТАВА

1. Петар Д. Тирић, адвокат из Ћуприје.
2. Јован Поповић, свештеник из Рековца.
3. Ђорђе Ченурац, трговац из Обрежа.
4. Јоксим Јевтић, тежак из Гор. Рачника.
5. Јеврем Јотић, трг. из Вел. Поповића.
6. Никола Толић, тежак из Главице.

II

КАНДИДАТИ ПРЕМА ЧЛАНУ 100. УСТАВА

1. Коста А. Радовановић, пред. окр. суда у пензији из Јагодине.
2. Коста Лукић, адвокат из Ћуприје.

Представници листе у овом гласачком месту

Представник Михаило Радовановић исл. из Јаг.

Заменик _____

Потпис се обавио уверено да су и
представници листе самостално или заједно
то исто а на основу чл. 46 и 47. Устава
бр. 1790
8 фебруара 1893 год.
у Ћуприји

Председник
Ј. Поповић

²¹⁵ Мале новине, бр. 105, 16. април 1893. године.

*

За изборе на дан 25. фебруара 1893. године кандидати за Свилајнац били су: Павле Крстић, свештеник из Свилајнца, Аћим Илић, свештеник из Свилајнца и Димитрије Вујичић, обућар из Свилајнца.

Да би се осигурала победа либерала и Димитрија Вујичића на оштинским изборима у Свилајнцу, порески надзорник за срез ресавски казнио је сваког становника Свилајнца, који је хранио по једну или две свиње у 1892. и 1893. години са 50, 60, 70 или 80 динара, зато што нису пријавили своју шпекулативну радњу. Таквих у Свилајнцу било је око 250.²¹⁶

Свилајнац је по азбучном бирачком списку имао 801 гласача. Од овог броја бирачке карте добило је 429 гласача; на избору је било 393 гласача.

Павле Крстић, свештеник из Свилајнца, радикал, добио је 230 гласова, Димитрије Вујичић, обућар из Свилајнца, либерал, 159, и Аћим Илић, свештеник из Свилајнца, напредњак, 4 гласа. За посланика изабран је Павле Крстић.

Петар Таушановић

Кандидати у Јагодини били су: Михаило Ј. Косовљанин, радикал, индустријалац из Јагодине, Петар С. Таушановић, либерал, трговац из Јагодине и Димитрије Маринковић-Баточинац, напредњак, трговац из Јагодине.

Јагодина је по азбучном бирачком списку имала 630 бирача. Од тог броја бирачке карте добило је 372, а гласало је 340 бирача. Петар Таушановић добио је 183 гласова, Михаило Косовљанин 146, и Димитрије Маринковић-Баточинац 11 гласова. За посланика је изабран Петар Таушановић.

²¹⁶ Одјек, бр. 62, 1. април 1893. године.

У Параћину кандидати су били: Живојин Жика Микић, либерал, трговац из Параћина, Димитрије К. Димовић, радикал, трговац из Параћина и Димитрије Маринковић, напредњак, саветник у пензији из Београда.

Највише гласова добио је Живојин Микић 238, Димитрије Димовић 109 и Димитрије Маринковић 69 гласова.

За варош Ћуприју кандидати су били: Ђока М. Лазић, напредњак, трговац из Ћуприје, Милан Д. Китановић, либерал, трговац из Ћуприје. и Светозар Славковић, трговац из Ћуприје, радикал.

Милан Китановић је добио 257, Светозар Славковић 159, и Ђока Лазић 31 глас.

За гласачко место општинског грађевинског
грађевинског

КАНДИДАТСКА ЛИСТА

За изборни округ Моравски.

За бирање посланика на дан 25 фебруара 1893 г.

 I.

Кандидати према чл. 96. Устава:

1. ЖИВОЈИН ВЕЛИЧКОВИЋ, министар правде из Београда
2. ДРАГУТИН ПЕТРОВИЋ, земљоделац из Бунара.
3. САВА ТОНИЋ, трговац из Бачине.
4. ДИМИТРИЈЕ ТАУШАНОВИЋ, земљод. из Превеша.
5. ЈОВАН ЈАНКОВИЋ—ПУШЊАК, земљ. из Витежева.
6. СТОЈАН СТАНОЈЛОВИЋ, земљод. из Крушара.

II.

Кандидати према чл. 100. Устава:

1. Др. ЈОСИФ ВИДАКОВИЋ, окружни лекар из Ћуприје.
2. ДОБРОСАВ СТОЈАНОВИЋ, председ. јагодин. прв. суда.

Представници листе у овом гласачком месту

Представник Ђорђе Ристић, зем. из Ћуприје

Заменик Јосиф Петровић, зем. из Ћуприје

Потпис Потписан у верзи да су
ишао грађевински лист савремен
установи листе да могу да оштру
чл. 46. Уставног Закона од 1893 г.

№ 1754

5. фебруара 1893 г.

Ћуприја

Председник
Ћупр. држав. суда
Китановић

За изборни округ моравски за избор посланика на дан 25. 2. 1893. Кандидати либерала према чл. 96. Устава: 1. Живојин Величковић, министар правде из Београда; 2. Драгутин Петровић, земљорадник из Бунара за срез белички; 3. Сава Топић, трговац из Бачине за срез темнићки; 4. Димитрије Таушановић, земљорадник из Превешта за срез левачки; 5. Јован Јанковић-Пушњак, земљорадник из Витежева за срез ресавски; 6. Стојан Станојевић земљорадник из Крушара за срез параћински.²¹⁷

Кандидати либерала према чл. 100 Устава: 1. Др. Јосиф Видаковић, окружни лекар из Ћуприје; 2. Добросав Стојановић, председник јагодинског првостепеног суда.

Припремајући се за нове изборе либерали су објавили свој програм, надајући се да ће им то донети боље изборне резултате. Збор за кандидовање посланика либерала за Моравски округ одржан је у Ћуприји 30. јануара 1893. године, пред око 5.000 чланова и симпатизера странке: *Сваки срез имао је своју заставу са народним грбом коју су пратили по 50 коњаника и остали народ на колима. Непрегледна множина сакупљеног народа дочекала је код саме Ћуприје са највећим одушевљењем министра правде г. Живојина Величковића, а одатле са заставама и музиком, уз пуцање прангија уз одушевљене узвике: живела либерална влада, живео Величковић, допратио је силан народ. министра на збориште велику пијацу где беше подигнута трибина...На најсвечанији начин извршена је кандидација за предстојеће изборе народних посланика: као носилац листе Живојин Величковић; за срез белички Драгутин Петровић, из Бунара; за срез темнићки Сава Топић, трговац из Бачине; за срез ресавски Јован Јанковић Пушњак; за срез параћински Стојан Станојловић из Крушара; Димитрије Таушановић из Превешта; Квалификовани: Др. Јосиф Видаковић из Ћуприје и Добросав Стојановић, председник првостепеног суда из Јагодине. После закљученог збора настало је весеље које је трајало до саме ноћи.*

Катић дође у петак рано без сумње да опроба свој некадашњи ауторитет и да покуша да осујети либрални збор, али је изненађен као што морамо признати и бесмо изненађени доласком народа на збориште.

Данас (31. јануара) беше овде (Ћуприја) радикалски збор. Било је доста на окупу, али квалитативно збор беше врло жалостан. Присутан беше и Балачко али нико не рече ни једну реч, сем што Катић са неколико рече поздраву збор. Кандидати радикални стари, само ућушпуше Ђоку Миленковића за трећег народног кандидата, а за квалификоване Саву Грујића и Балачка.²¹⁸

Приликом читања програма либералне странке, за чиновнике и служитеље, у Моравском округу потрошено је укупно 277,00 динара, од чека у параћинском срезу 193,00 динара, ресавском срезу 6,00 динара и темнићком срезу 78,00 динара. Програм либералне владе штампан је у 15.000 примерака, а слике радикалног зла у 6.000 комада.

²¹⁷ Српска застава, бр. 24, 2. фебруар 1893. године.

²¹⁸ Српска застава, бр. 24, 2. фебруар 1893. године.

Министар правде Живојин Величковић у оквиру партијских припрема, сазвао је за 16. фебруар у Ћуприји састанак среског либералног одбора и свих угледних и најоданијих чланова Либералне странке.

Месни одбор либералне странке у Јагодини одржао је збор 4. фебруара за избор посланичког кандидата странке за Јагодину. Предложени су: Петар Таушановић, Живојин Бошковић, Коста Ракић, А. Јовановић, Анта Петровић. За кандидата либералне странке за варош Јагодину изабран је Петар Таушановић.

Радикали су одржали збор на коме су предложени посланички кандидати 31. јануара 1893. године у Ћуприји, пред око 4.000 чланова и симпатизера.

Кандидати радикалне странке за изборе фебруара 1893. године, за округ моравски према чл. 96. Устава: 1. Димитрије Катић, тежак из Црквенца; 2. Милија Миловановић, трговац из Бачине; 3. Ђока Анђелковић, професор из Зајечара; 4. Никодије Милетић, трговац из Параћина; 5. Андра Парађанин, трговац из Пољне; 6. Гаврило Милорадовић, трговац из Деспотовца.

Према чл. 100 Устава кандидати радикала: 1. Сава Грујић, посланик Србије у Цариграду; 2. Др. Милован Миловановић, новинар из Београда.²¹⁹

За Параћин Димитрије Димовић, за Свилајнац Павле Крстић, Михајло Косовљанин за Јагодину, Светозар Славковић за Ћуприју.

На изборима марта 1893. године у округу моравском изабрано 6 радикала.²²⁰

У Свилајнцу поп Павле Крстић, у округу моравском: Димитрије Катић, Милија Миловановић, Ђока Анђелковић, Никодије Милетић, генерал Сава Грујић.²²¹

Збор горњо-ресавског краја народно радикалне странке на састанку одржаног у Стењевцу 16. фебруара 1893. године изјавили су верност и оданост краљу Александру са молбом да ослободи српски народ гоњења и тиранисања. Телеграм није послат због речи *гоњења и тиранисања садањег*.²²²

За округ моравски, напредњаци су предложили кандидате према чл. 96. Устава: 1. Петар Тирић, адвокат из Ћуприје; 2. Јован Поповић, свештеник из Рековца; 3. Ђорђе Чепурац, трговац из Обрежа; 4. Јоксић Јевтић, тежак из Г. Рачника; 5. Јеврем Јотић, трговац из Вел. Поповића; 6. Никола Тољић, тежак из Главице.

Према чл. 100. Устава, кандидати напредњака: Коста А. Радовановић, председник окружног суда у пензији из Јагодине; Коста Лукић, адвокат из Ћуприје.

У Моравском округу било је по азбучном бирачком списку 25.052 гласача. Од тог броја бирачке карте је добило 12.898 гласача, а гласало је 14.483.

²¹⁹ Дан, Јагодина, бр. 7, 27. јануар 1893.

²²⁰ Грађанин, Пожаревац, бр. 27, 3.- март 1893.

²²¹ Грађанин, Пожаревац, бр. 29, 7. март 1893.

²²² Одјек, бр. 39, 20. фебруар 1893. године.

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

За кандидатску листу либерала Живојина Величковића гласало је 3.928, за листу радикала Димитрија Катића 10.127, и за листу напредњака Петра Тирића 428 бирача.

Резултати избора од 25. фебруара²²³
Ресавски срез
Правилни избори

б.	општина	радикали	либерали	напредњаци
1.	Глоговачка	102	56	-
2.	Дубочка	260	2	2
3.	В. Поповићска	135	67	12
4.	Исаковачка	198	42	1
5.	Деспотовачка	273	5	6
6.	Јасеновачка	218	1	-
7.	Тропољска	210	8	1
8.	Стењевачка	133	7	3
9.	Суботичка	184	7	-
10.	Плажанска	190	7	-
11.	Балајначка	109	22	5
12.	Бобовска	364	25	6
13.	Роћевачка	184	5	-
44.	Војштанска	301	17	4
15.	Ломничка	150	-	-
16.	Пањевачка	84	3	2
17.	Седларска	128	9	-
18.	Жидиљска	110	-	-
19.	Стрмостенска	101	1	-
20.	Црквеначка	242	3	2
21.	Медвеђска	156	4	-
22.	Ђуриначка	126	2	2
23.	Језерска	117	3	1
24.	Грабовачка	121	22	2

²²³ Дан, бр. 19, Јагодина. 2. март 1893.

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

25.	Гложанска	403	3	-
26.	Дубљанска	208	5	2
27.	Витежевачка	190	28	1
28.	Дубничка	122	16	2

Неправилни избори

29.	Бељајачка	5	124	1
30.	Грабовачка	Није вршено гласање		
С в е г а		5219	370	54

Параћински срез
Правилни избори

31.	Стубичка	38	8	1
32.	Г. Мутничка	106	8	-
33.	Супска	135	14	1
34.	Сењска	40	43	12
35.	Иванковачка	60	8	2
36.	Бигреничка	73	86	1
37.	Мириловачка	45	5	1
38.	Поповачка	21	31	1
39.	Главничка	18	15	12
40.	Бусиловачка	37	2	-
41.	Сикиричка	56	64	9
С в е г а		629	284	40

Неправилни избори

42.	Крушарска	129	23	
43.	Батиначка	14	54	1
44.	Чепурска	27	21	2
45.	Д. Мутничка	38	47	8

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

46.	Буљанска	39	12	1
47.	Планска	54	37	28
48.	Дреновачка	3	42	-
Д. Видовска		Није вршено гласање		
С в е г а		291	236	45

Срез белички
Правилни избори

49.	Беличка	123	47	1
50.	Шантаровачка	138	12	-
51.	Лоћичка	1	45	2
52.	Деоничка	135	9	3
53.	Врановачка	50	15	3
54.	Багрданска	152	66	11
55.	Мајурска	29	6	1
56.	Бунарска	72	45	1
57.	Ивковићска	1	33	-
С в е г а		701	278	22

Неправилни избори

58.	Винорачка	92	4	2
59.	Д. Поточка	80	35	18
60.	Ланишка	12	85	13
61.	Рибарска	20	111	2
62.	Праћинска	4	73	8
63.	Мијатовачка	2	50	8
64.	Главничка	31	7	-
65.	Јовачка	7	52	25
66.	Д. Трешњењвичка	6	96	1
67.	Драгоцветска	5	79	1
С в е г а		259	592	78

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

Срез темнићски
Правилни избори

68.	Бачинска	216	35	-
69.	Залогојевачка	138	3	-
70.	Шашиловачка	54	1	-
71.	Падешка	59	2	1
72.	Д. Крчинска	319	18	2
73.	Милутовачка	303	33	9
74.	Јасичка	109	25	2
75.	Б. Водска	82	7	1
76.	Кукљинска	49	7	-
77.	Коњушка	204	22	10
78.	В.Крушевићска	1	18	-
С в е г а		1534	171	25

Неправилни избори

79.	Обрешка	150	25	9
80.	Поточка	177	21	4
81.	Рашевичска	63	59	2
82.	Варваринска	118	142	13
83.	Катунска	Није вршено гласање		
84.	Бошњанска	82	12	1
С в е г а		590	259	29

Срез левачки
Правилни избори

85.	Течићска	216	36	19
86.	Превешка	37	251	7
87.	Рековачка	57	64	41
88.	Цикотска	127	17	1

Мр Добривоје Јовановић-Избори у Јагодинском и Ћупријском округу
1882-1903. године

89.	Сабаначка	5	131	1
С в е г а		442	499	69

Неправилни избори

90.	Белушићска	7	112	3
91.	Секуричка			
92.	Опарићска	15	116	6
93.	Волујачка	188	27	3
94.	Жупањевачка	29	75	14
95.	В. Пчеличка	7	101	3
96.	Ратковићска	61	10	5
97.	Кавадарска	1	56	3
98.	Богалиначка	51	115	2
99.	Пољанска	4	148	23
100.	Риљачка	38	31	1
С в е г а		446	791	63

За посланике, по члану 96. Устава изабрани су за период 1893, 1894 и 1895 годину: Димитрије Катић, радикал, Милија Миловановић, радикал, Ђока Анђелковић, радикал, Никодије Милетић, радикал, Живојин Величковић, либерал, Драгутин Петровић, либерал.²²⁴

По члану 100. Устава за посланике су изабрани: Сава Грујић и др Јосиф Видаковић.

За посланике су још изабрани либерали: Живојин Жика Микић, трговац из Параћина за Параћин, Милан Д. Китановић, трговац из Ћуприје за Ћуприју, Петар Таушановић из Јагодине за варош Јагодину и Павле Крстић, радикал из Свилајнца за Свилајнац.²²⁵

*

Прва предходна седница скупштине одржана је 25. марта. Сви радикални посланици нису предали своја пуномоћја, док су пуномоћја предали сви либерали. Никодије Милетић није предао пуномоћје, јер се тада налазио под истрагом власти за превару, још од пре избора за посланика. Решење о притвору

²²⁴ Одјек, бр. 59, 25. март 1893. године.

²²⁵ Одјек, бр. 47, 3. март 1893.

одобрио је надлежни првостепени суд. Избори у Параћину, Ћуприји и Јагодини оцењени су као уредни.

На тој седници др Јосиф Видаковић изабран је за једног од четворице секретара.

На истој седници је одлучено да су сви посланици били дужни да у року од 24 часа предају своја пуномоћја. Ако то не учине сматраће се да су се одрекли својих мандата, а њихова места прогласиће се за упражњена, и попуниће се онима који су по реду са њихових кандидаских листа. Ако се не буду попунила сва посланичка места, наредиће се за поједина посланичка места нови избори.²²⁶

На следећој седници која је била заказана за 1. април, посланици Радикалне странке нису учествовали. У ноћи између 1. и 2. априла Краљ Александар се прогласио пунолетним, збацио Намесништво, распустио скупштину, а нови председник владе Лазар Докић, распустио либералну скупштину и одредио 18. мај 1893. године за нове изборе.²²⁷

ВАНРЕДНИ САЗИВ

1. јуни – 9. август 1893. године

После проглашења пунолетства краља Александра 1. априла, скупштина изабрана 25. фебруара није се састајала.²²⁸

Честитке за преузимање власти од стране краља Аександра Обреновића биле су упућене из многих места. Из Моравског округа честитке су упутили: прота и свештеници Параћина, грађани Свилајнца, грађани општине течичке, представници беличког среза, мештани Рековца, окружни одбор Напредне странке, председник општине ланишке у срезу беличком, мештани села Ратковић, Ђока Лазић, трговац из Ћуприје, председник и чланови општине у Ћуприји са одборницима, мештани општине деоничке, мештани села Кривога Вира из среза параћинског, одбор Напредне странке за срез левачки, Димитрије Катић из Црквенца, напредњаци општине главичке, народ среза левачког, напредњаци среза параћинског, грађани Јагодине, Темнићани, председник општине винорачке, мештани Багрдана, Параћин и нека села параћинске општине, напредњаци општине параћинске, часништво општине бељајачке, учитељског збора у Левчу, председник и мештани општине обрешке.

Осим телеграфским честиткама, многи срезови и вароши упућивали су депутације. Из Моравског округа депутације су упутили: срез левачки, варош Јагодина на челу са Миланом Раденковићем, срез параћински и срез ресавски на челу са Димитријем Катићем.²²⁹

²²⁶ Службени лист...стр. 146.

²²⁷ Службени лист... стр. 152.

²²⁹ Одјек, бр. 69, и 72. април 1893. године.

Милан Раденковић, испред депутације Јагодине, поздравио је краља речима: *Дошли смо Господару, да Ти и лично честитамо истинско ступање на престо. Дошли смо, да Ти изјавимо верност и оданост, и да Ти лично благодаримо, што си тиранији прошлој стао ногом за врат, и јуначком руком пребрисао им рачуне и планове, који су се, можда тек имали да изводе.*

*Ова депутација је Господару из чистог убеђења и патриотизма кренула, а није, као што су негда биле полицијске, извештачене, - и у толико пре има разлога Краљ Србије да се ослони на верност и оданост својих грађана.*²³⁰

Димитрије Катић је поздравио Краља речима:

Господару!

Грађани среза ресавског дођоше, да Те и лично поздраве и да Ти лично честитају управу над драгом нам домовином, дођоше да виде својега младог и мудрог владара, који је дао очитог доказа: да народ свој, домовину своју, безгранично љуби и брани.

*Узимајући Краљевску власт у Своје руке: избавио си народ Твој од опасног намесништва, дао си силу и моћ Устава и земљским законима, повратио си мир и спокојство народу Твом...*²³¹

Месни одбор напредњака за Ћуприју упутио је честитке: председник Ђока М. Лазић, чланови: Ђока Марјановић, Аранђел Штеријевић, Добросав Несторовић, Павле Милошевић.

У име напредњака вароши Параћина: председник Милан Јоцић, чланови: Н. Томић, Алекса Јовановић, Михаилоп Јовановић, Милија Урошевић.

У име свилајнаких напредњака: председник пододбора Милосав Ресавац, трговац, потпредседник Аћим Илић, свештеник, чланови: Никола Зисић, пензионер, Милосав Пекић, пензионер.

Честитке је упутио и одбор напредне странке за срез левачки: председник Јован Поповић, свештеник, чланови: Јован Матовић из Пчелица, Сима Перић из Рековца, Јоксим Спасојевић из Вукмановца, Мијушко Ђорђевић из Сибнице, Теофило Радосављевић из Превешта, Миладин Таврић из Пољне.²³²

После 1. априла долазило је до насилне смене општинских управа. У Параћину 15. априла среска полицијска власт разрешила је дужности законитог председника општинског суда Живојина Жику Микића, који је са 241 гласом изабран за председника, и поставили за председника Мијаила Милановића из Параћина, коме су грађани изгласали неповрење новембра 1892. године и сменили га са општинске управе. За ову смену оптужена је „среска полицијска радикално-напредњачка секта“.²³³

*

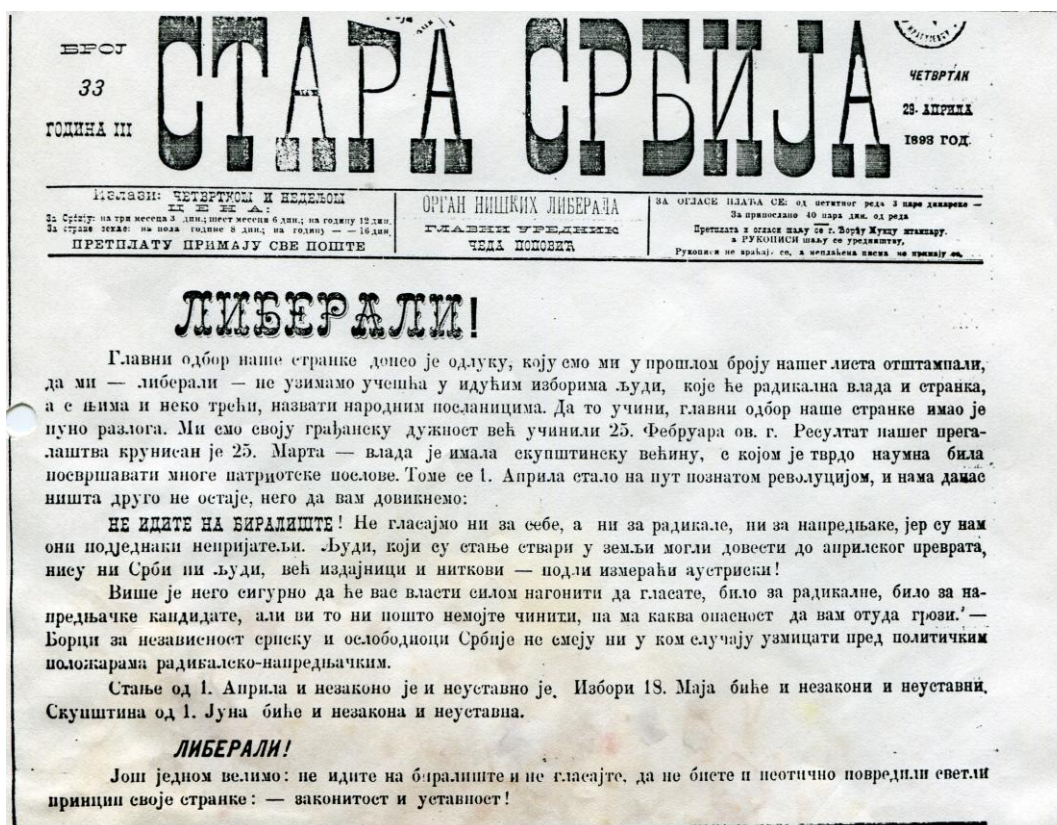
²³⁰ Одјек, бр. 74, 29. април 1893. године.

²³¹ Одјек, бр. 72, 24. април 1893. године.

²³² Српске новине, бр. 115, 28. мај 1893. године.

²³³ Српска застава, бр. 81, 18. април 1893. године.

Како би избори заказани за 18. мај били потпуно слободни, министар унутрашњих дела упутио је 13. маја наредбу свим окружним начелствима: ... *С тога наређујем полицијским властима, да и сада препоруче дотичним општинским судовима, да свима својим суграђанима, који имају бирачко право и хоће њиме да се користе, одмах издају бирачке карте, а саме да не чине ништа што би могло утицати на слободу избора...Полицијске власти ће се строго кретати у границама обележеним законом о изборима народних посланика.*²³⁴

Окружни збор народно-радикалне странке за кандидовање посланика одржан је у Ћуприји 25. априла 1893. године.

Кандидати за варош Ћуприју за посланичке изборе на дан 18. маја 1893. године био је радикал Светозар Славковић, који је добио је 235 гласова, и напредњак Ђока М. Лазић, који је добио је 95 гласова.

У Ћуприји по бирачком списку било 705 бирача. Бирачке карте добило је 368, а гласало је 330 гласача.

Кандидати за варош Параћин за посланичке изборе на дан 18. маја 1893. године били су Димитрије Маринковић, напредњак, и радикал Димитрије К. Димовић, трговац из Параћина.

²³⁴ Српске новине, бр. 105, 14. мај 1893. године

За посланика за варош Параћин изабран је радикал Димитрије К. Димовић, трговац из Параћина. У Параћину је по азбучном списку било 869 гласача. Издато је 400 бирачких карата, а гласало је 338 гласача. Листа Димитрија Димовића добила је 215 гласова, а листа Димитрија Маринковића 123 гласа.²³⁵

Кандидати за посланика за варош Свилајнац били су: Павле Крстић, свештеник из Свилајнца, и Милосав С. Петровић-Ресавац, трговац из Свилајнца. Свилајнац за радикале 251, за напредњаке 51.

За варош Јагодину испред радикала Михаило Ј. Косовљанин, индустријалац из Јагодине, а испред напредњака Димитрије Маринковић-Баточинац.

За посланика вароши Јагодине изабран је радикал Михаило Косовљанин. По азбучном списку било је 653 гласача. Издато је бирачких карата 235, а гласало је 230. Листа Михаила Косовљанина добила је 217, а листа Димитрија Маринковића-Баточинца 13 гласова. Пре посланичких избора, 9. маја изабрана је радикалска општинска управа у Јагодини са 233 гласа. Против кандидата није било.²³⁶

Моравски округ имао је 36.546 пореских глава. На основу тог броја, по члану 96 округ је бирао 6 посланика, а на основу чл. 100 2 посланика.

По једног посланика бирале су вароши: Јагодина, Ћуприја, Параћин и Свилајнац.

Окружни одбор народно-радикалне странке за кандидовање народних посланика за изборе 18. маја одржан је 25. априла 1893. године у Ћуприји.²³⁷

По чл. 96 устава посланичка листа радикала за изборе на дан 18. маја:

Димитрије Катић, тежак из Црквенца; Милија Миловановић, трговац из Бачине; Никодије Милетић, трговац из Параћина; Милосав Витић, тежак из Домуз-Потока; Гаја Милорадовић, тежак из Деспотовца; Андрија Парађанин, трговац из Пољне.

По чл. 100 устава:

Ђока Анђелковић, професор из Јагодине; Мијаило Мартинац, адвокат из Ћуприје.

Кандидати напредњака за моравски округ по чл. 95. Устава: Петар Тирић, адвокат из Ћуприје; Јован Поповић, свештеник из Рековца; Ђорђе Чепурац, трговац из Обрежа; Јоксим Јевтић, тежак из Г. Рачника; Јеврем Јотић, трговац и Вел. Поповића; Никола Томић, тежак из Главице.

По азбучном списку у моравском округу било је 27.555 гласача. Бирачке карте добило је 19.887 гласача, а гласало је 17.390: радикална листа Катић-

²³⁵ *Српске новине*, бр. 115, 28. мај 1893. године.

²³⁶ *Одјек*, бр. 79, 12. мај 1893. године.

²³⁷ *Одјек*, бр. 88, 2. јун 1893. године.

Анђелковић добила је 16.202, а напредњачка листа Тирић-Радовановић 1.188 гласова.²³⁸

У срезу левачком радикали су добили 2.338 гласова, напредњаци 248. Општина пољанска дала је радикалима 279 гласова, а напредњацима 17, за разлику од избора одржаних 25. фебруара када су радикали добили само 4 гласа. У Багрдану су радикали добили 123 гласова, а напредњаци 30. У багрданској општини радикали су добили 207 гласова, а напредњаци 20.²³⁹

По азбучном списку за варош Свилајнца било је 794 правних бирача. Издато је 369 бирачких карата, а гласало је 302 гласача. Листа Павла Крстића, свештеника добила је 252, а листа Милосава Петровића 51 глас. За посланика за варош Свилајнац изабран је радикал Павле Крстић.

*

За посланике из Моравског округа изабрани су: Андрија Парађанин, трговац из Пољне, Гаврило Милорадовић, трговац из Деспотовца, Димитрије Димовић, трговац из Параћина, за Параћин, Димитрије Катић, земљорадник из Црквенца, Ђока Анђелковић, професор из Јагодине, Милија Миловановић, трговац из Бачине, Милосав Витић, земљорадник из Домус Потока, Михаило Косовљанин, индустријалац из Јагодине, за Јагодину, Михаило Мартинац, адвокат из Ћуприје, Никодије Милетић, трговац из Параћина, Павле Крстић, свештеник из Свилајнца за Свилајнац, Светозар Славковић, трговац из Ћуприје, за Ћуприју.

По члану 100 устава: Коста А. Радовановић, пред. Окружног суда у пензији из Јагодине; Коста Лукић, адвокат из Ћуприје.

На изборима, који су извршени 18. маја 1893. године, од 136 посланичких места радикали су добили 125, а напредњаци 10 мандата. Либерали нису учествовали на изборима. За председника скупштине изабран је Никола Пашић, а Димитрије Катић је изабран за првог потпредседника.

*

Непосредно пред посланичке изборе, у Јагодини је 9. маја изабрана радикалска општинска управа са 233 гласа. Против кандидата није било.²⁴⁰

У Праћини је 18. априла смењена општинска управа од стране *преко 40 припитих и наоружаних радикала*, како су тврдили либерали.²⁴¹

У Катуну варваринском 21. априла поклане су овце Мијаилу Шишковићу, бившем кмету. За кметове постављени су радикали, бивши осуђеници за разбојништво. Радикали су правили свима штете који није њихов присталица. Обарали су кућне плотове, уништавали баштенске усеве, вадили лозу по

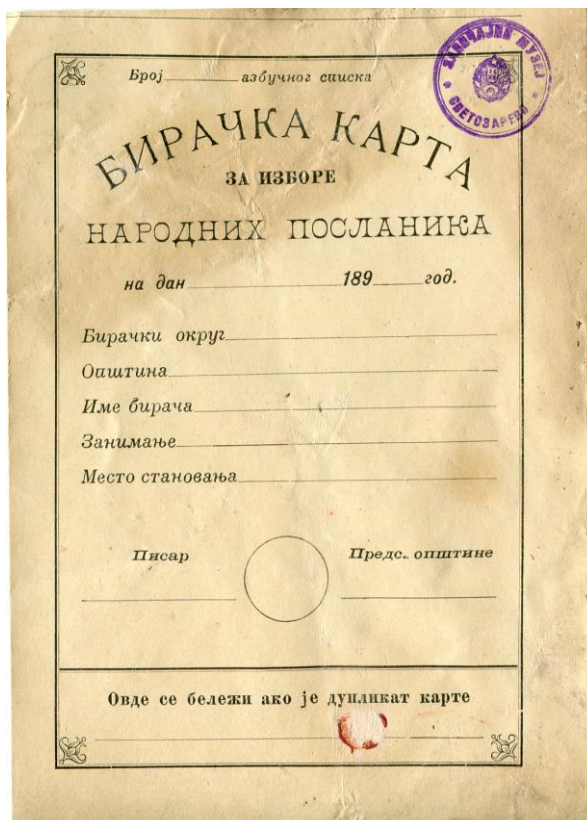
²³⁸ Одјек, бр. 79, 12. мај 1893. године.

²³⁹ Одјек, бр. 82, 29. мај 1893. године.

²⁴⁰ Одјек, бр. 79, 12. мај 1893. године.

²⁴¹ Српска застава, бр. 84, 22. април 1893. године.

виноградима. Осим тога, претили су сваком који не гласа за радикале. Због радикала људи нису смели да излазе ноћу из својих кућа.²⁴²

У Јагодини је једна руља последњих људи напала на кућу Мике Мајурца и 22 пушке избацила у намери да поубијају укућане. Кућа је изрешетана, а Мика Мајурац се жалио краљу.²⁴³

У Ћуприји је 27. априла срески начелник Којић са жандармима сменио општинску управу.²⁴⁴

Радикали су јахали напредњака Ђорђа Чепурца из Обрежа, и старца од 70 година Радосава Шутића из Лоћике, а испребијали Радосава Маринковића из Јагодине. У Варварину је срески начелник насилно поставио за председника општине радикала Милосава Милића, и радикале за кметове.

Сима Богојевић из Трућевца, осуђеник за неке проневере, био је ослобођен из затвора пред општинске изборе у Балајнцу 4. априла. Са својим људима растерао је бирачки одбор и сам себе поставио за председника балајначке општине. Одмах је почео хапшење и пребијање либерала по селу.

²⁴² Српска застава, бр. 84, 22. април 1893. године.

²⁴³ Српска застава, бр. 87, 24. април 1893. године.

²⁴⁴ Српска застава, бр. 91, 1. мај 1893. године.

Поједини, који су били ухапшени, успели су да побегну и затраже заштиту окружног начелника.²⁴⁵

Двојица људи из Левча, један из Пољне и један из Белушића, говорили су у Јагодини о зулumu радикалских општинских власти и њихових посланика, а нарочито Андре Парађанина. Андра је отворено претио либералима да ће их поубијати и попалити имовину. Он је наоружао неког Црногорца Симу да би нападао људе који су припадали либералној странци. Иначе Сима је провео три месеца у оковима због напада на попа Васу.²⁴⁶

Поводом дописа Јована Поповића из Рековца против Стевана Апостоловића о насиљима који се чине напредњацима у Левчу, истакнуто је, да је то обична лаж: *Оче Јово! Зашто не писасте за време либерала, кад оно беху пуне рековачке апсане кметова и општинских одборника и представника радикалне листе? Ти си се са својим шураком иђаше руку под руку са либералима,...избацивали радикалне представнике са биралишта; а по свршеном избору дали радикалне гласове либералима. Сит је Левач напредњака.*²⁴⁷

Због насилних смена општинских управа и напада на чланове Либералне странке широм земље, Главни одбор Народне либералне странке одлучило је да бојкотује изборе заказане за 18. мај 1893. године.

*

Свечана седница Народне скупштине за 1893. годину отворена је 4. јуна беседом краља Александра. Говорио је о нужности преузимања власти у време његове малолетности, *јер нисам могао допустити да се за време мојега малолетства, под владавином која се врши у моје име, поруше у Србији основе уставности.* На истој свечаној седници скупштине Краљ Александар је положио закљечу на Устав и одржао прву Престону беседу.

Одбор за адресу поздравио је државни удар, што је спасило земљу од либералне владе. У адреси је најављено да ће против министара из Авакумовићеве владе бити подигнута оптужница.

Скупштина је 30. јуна донела одлуку да се против Авакумовићеве владе подигне оптужница због незаконитих и неуставних поступака. Оптужница је подигнута 23. јула од стране 26 посланика, и садржавала је 11 тачака. Влада је оптуживана за неизбор једног намесника; за неизвршење накнадних избора, који су били раније расписани; за неспровођење нових трговинских уговора са Аустро-Угарском и Немачком; за употребу војске ради утицаја на изборе, а нарочито у Горачићу, где је погинуло 18, а рањено 16 људи; за неуставно отварање скупштине 31. марта 1893. године.

Димитрије Катић није имао намеру да говори поводом оптужбе, све док није Стојан Рибарац, министар унутрашњих дела, у својој одбрани оптуживао српски народ, па и њега лично, што нису могли да изврше свој програм: *...Ја вас*

²⁴⁵ *Српска застава*, бр. 101, 14. мај 1893. године.

²⁴⁶ *Српска застава*, бр. 107, 25. мај 1893. године.

²⁴⁷ *Одјек*, бр. 82, 25. мај 1893. године.

молим да уочите сам почетак његове одбране, где каже: да је намера њихова била, да ради осигурања парламентарног живота у земљи, хтели су да надмоћност једне странке сузбију, и да тиме створе могућност животу других странака...намера владе била још и та, да демагогију учине безопасном у овој земљи, онда ће вам бити сасвим јасно, да све оно што се догађало за протеклих осам месеци, била је последица, био је производ оваквих њихових намера.

Сва безакоња, сво рушење права грађанских морала су била последица оваквих њихових намера и нико на том месту, да је био, не би могао то правилним путем постићи, него насилним мерама...Они су хтели да опорекну власт природних закона, па су заказили у безакоња и учинили су земљи тако велика зла, и мислили су да нико нема никога овде да их оптужује...

Г. Рибарац је за правдање своје зле радње окривио српски народ, кад каже: народ нас је у почетку са негодовањем, неповерењем предусрео. За све време владања стављане су нам такве сметње, да нисмо могли нигде да корачамо како смо хтели...не само да му је народ сметао, него сам му чак и ја његов земљак сметао...те нису могли да изврше онако леп програм..

Ја нећу да ређам сва та зла...али налазим, да треба једном да одговарају министри, као истински кривци, а не као до сада: писари, капетани и практиканти...што су их несавесни министри нагонили да тако раде..²⁴⁸

Истог дана Андрија Парађанин упутио је питање за министра правде

С обзиром да по чл. 150 Закона о изборима народних посланика, све кривице, које су овим законом предвиђене, судови извиђају и суде као хитне, Андрија Парађанин упутио је питање Министру правде, које се односило на утврђивање кривице на изборима од 25. фебруара, и предложио министру да предузме хитне кораке у ислеђивању кривице, да би спречио одуговлачење у доношењу пресуда.²⁴⁹

Међутим, мени је познато, да многи судови још до данашњих дана нису узели у поступак кривице, које су учињене о изборима 25. фебруара ове године, или ако су узели, узели су тек по неко дело, колико да би избегли прекор, а свакако овако раде за то, да би дали могућност да се многи кривци извуку од одговорности и не искусе заслужену казну.

Зато питам г. министра:

- 1. Јесу ли њему познате овакве радње појединих судова.*
- 2. Ако јесу, је ли предузимано што против таквог несавесног рада, и ако није*
- 3. Мисли ли г. министар предузети нужне мере против ових судија, који сва хитна суђења одуговлаче, те да тиме спречи изигравање закона..²⁵⁰*

²⁴⁸ Службени лист...стр. 307. Стојан Рибарац је рођен у Свилајнцу 1855. године.

²⁴⁹ Народна скупштина, Службени лист о раду српске народне скупштине, Ванредни сазив за 1893. годину, стр. 61.

²⁵⁰ Службени лист... стр. 61.

Осим оптужби против целе владе, највише оптужби било је против министра унутрашњих дела. Он је оптуживан: за игнорисање решења Државног Савета о поништавању неповерења радикалској општинској управи у Београду; за више повреда изборног закона у припремама и вршењу избора 25. фебруара 1893. године; за упутство да кметови не следеју позиву власти; за поверљив захтев министра унутрашњих дела бирачким одборима да се поништавају избори опозиционих посланика.

Када се говорило о министарској одговорности Никодије Милетић је сматрао да су министри криви по тачки 3., која се односила на гажење устава. Даље је изнео да нису поштовани ни Закон о општинама и Закон о уређењу округа и срезова. Од 9. августа до 1. априла за органе министра унутрашњих дела нису ни постојали. Говорио је о непоштовању ових закона у параћинском срезу. Либерали, да би оправдали своје непарламентарно формирање владе, говорили су народу, да су радикали изгубили поверење краља. Да би придобили народ либерали су изнели некакав програм владе, једино због покушаја да придобију поједине општине пред нове изборе. Како би могла извршити промену у народу, влада је формирала акционе одборе и са њима је у договору радила. Председник таквог одбора у параћинском срезу био је Живојин Величковић, бивши министар правде. По његовом наговору, срески начелник је казнио све радикале председнике општина, наводно због лошег сакупљања пореза, мада је порез био уредно сакупљан. Кажњен је М. Миладиновић, председник параћинске општине са преко 1.000 динара, иако је одговорно вршио своју дужност. Поред председника параћинске општине, кажњени су и председници дреновачке, горњо-мутничке, иванковачке, бусиловачке и још шест других општина. Председници тих општина прво су издржавали казну, па кад то није помогло, полицијске власти почеле су да смењују поједине кметове. Кад смене нису успеле, приступило се хапшењу кметова и постављању других. У општини мириловачкој срески писар је поставио за председника неког Милана Дабулу, и народу се обратио речима: *ко се противи, ево колац а ево и конопац*. Писане су жалбе Државном савету и окружном одбору, али њихова решења нису била доступна. Када у Параћину ни казне нису помогле да се уклони председник општине, онда се претњом прикупљане изјаве о изгласавању неповерења. На општинском збору, на коме је присуствовао и окружни председник Илија Драгутиновић, ипак је изгласано поверење општинској управи. После неуспеха у смени општинске власти, по наређењу Живојина Величковића, полиција је, наводно због фалсификовања, сва акта општинског збора предала окружном суду у Ћуприји. Истражни судија је притворио и цео бирачки одбор. Касациони суд, коме су биле упућене жалбе, ослободио је кривице чланове бирачког одбора. Пре него што је стигла одлука Касационог суда, окружни председник је спровео изборе општинских часнику у Параћину. За председника је поставио једног либерала, и после заклетве, одмах га увео у дужност. У другим општинама било је још горе. Виђенији људи, кметови, писари затварани су без решења. Тако су нарочито радили у бусиловачкој општини, где нису имали ни једног либерала. Само пет општина успело је да задржи радикалску управу.

Никодије Милетић је описао и поступке са ухапшенима, јер се и сам у то време налазио у затвору: *Кад дотерају ове људе, потрпају их одмах у апс, а решења ником одмах не саопштава...затворе их у апсану грозну, без прозора, па и то им није доста, што им не дају дрва, него су наредили њиховим буљубашама апсанским, те су сипали воду по патосу, тако да човеку претрне и срж у костима. Људе су пуштани на чист ваздух само по четврт и пола сата...Забрањено је фамилијама да их посећују...Хоћу да напоменем и то, да ни једна кривица ових лица, која су била ухапшена у параћинском срезу није одобрено судовима, јер таква дела нису ни ишла на суд.*

Кад је све то прошло и кад је полиција у неколико поставила терен за избор посланика, она је окренула фронт на то, да измајсторише избор народних посланика...То је рађено са знањем, по упутствима и наредбама, које су потицале од самог министра унутрашњих дела. Услед ових расписа општински судови били су спречени, да могу издавати бирачке карте. Општински судови су тражили бирачке карте, али полицијски чиновници их нису давали. Многобројне жалбе су упућене министру и краљевим намесницима, али и даље је остало да бирачке карте издају полицијски чиновници, а не општински судови.

Друга незаконитост, које је вршена услед другог расписа, била је забрана председницима бирачких одбора да иду тамо где су одређени. Председници бирачких одбора били су упућени на то, да траже објаве од полицијских власти, које су објаве давале само оним председницима бирачких одбора, за које се знало да су либерали или напредњаци. Од 19 бирачких места у параћинском срезу, само на девет бирачких места било је председника бирачких одбора, и сви су били либерали или напредњаци. Сви радикалски председници бирачких одбора били су одбијени.

И поред свега, сви записници са бирачких места морали су да буду прегледани од стране среског и окружног начелника, да би они фалсификовали изборне резултате, ако нису били у корист либерала. То се догађало на појединим бирачким местима. У општини батиначкој за радикале је гласало 54, а за либерале 9 гласача. У записнику је наведено сасвим супротан резултат: за либерале 54, а за радиакле 9 гласова.

Никодије Милетић је навео допис среског начелника, који је он упутио председницима бирачких одбора, а односио се на издавање бирачких карата:

Председниче,

24. ов. мес. до 8 сах. пре подне, да ми безусловно и без икаквог изговора по поузданом лицу пошаљеш извештај колико си издао бирачких карата људима, за које поуздано можеш рачунати, да ће гласати за либералну кутију, колико за радикалну и колико за напредњачку.

Овакав извештај ни у ком случају несмеш изоставити, а да ми га не пошаљеш.

20. фебруар 1893. г. старешина среза Ђока Стојановић

Бирачке карте даване су од стране полицијске власти сваком, који је хтео да гласа за либерале. Такви бирачи, који су нудили услуге либералима, били су углавном друштвени талог. Они су имали неку кривицу, и да би се одбранили они су се нудили да гласају за либерале, под условом да буду ослобођени кривица. Као доказ навео је случај у поповићкој општини, где је нађен мањак од пореза, када је промењена општинска управа. Тада је тражено од кмета да тај мањак попуни, он је изјавио: *за Бога људи, мени је капетан казао да разведем у распоред ове људе, као да су они платили порезу, али они порезу нису платили.*

У општини доњо-мутничкој било је више лица, која су гласала 25. фебруара са бирачким картама, а порез су платили тек у марту месецу.²⁵¹

Михајло Мартинац започео је своју дискусију о личној слободи и правима: *Грађанско лично право не смеју се вређати ни од једне државне власти: Та су права слобода лична, слобода мишљења и сигурност имовине...*

Кад је крње намесништво 9. августа испилило либерални кабинет, онда је он бацио поглед на 25. фебруар тек. год. (1893) кога дана морала се осигурати изборна битка.

Од тада почиње се у земљи чинити огромна зла, од којих су само нека поменута. Кметовске казне износе на 100.000 динара. За непуних 8 месеци кажњено је и притворено до 8 хиљада људи. Ове су казне повукли они, који нису хтели дати изјаву да су либерали, нити преврнути политичка уверења, као и који нису хтели дати оставке на кметовска звања. Апсеници су окивани, бијени по апсанама, мучени и кињени да је све немогуће и описати. Завладао је земљом страх и ужас!

Г. Величковић, министар правде, примио је на себе улогу да буде председник тако званог *црног одбора*, нишанио је и на друге округе, а највише на моравски. Долазио је сваки час тамо, позивао кметове, давао упутства полицијским властима, договарао се са неким партизанима судијама како ће се понашати у појединим случајевима. Кад није могао тим путем да дође до изјаве неповерења општини ћупријској, онда се решио на један зликовачки корак. Вели се, да је неко случајно запалио шталу, у којој су били коњи и кола г. Величковића, а ја вам са чистом и мирном савешћу могу рећи, да је то чиста лаж г. Величковића. Запаљена је штала, да би се могли окривити кметови ћупријски, да би их могли похапсити и да би могли поставити регенте. И заиста кметови су похапшени. Мој писар одлежао је 5 месеци затвора, исто тако кмет Радојковић за кога је отац морао да да изјаву да је либерал, и онда је прекинута истрага према њему, и ослобођен је. Кад су похапшени кметови онда су довели жандаре и раднике из државног радилишта, обили кундацима врата и ушли у судницу, позвали регенте предали им печат и заклели их.

Величковић је држао врло често зборове, а у ћупријском начелству и тајне састанке...30. јануара држан је окружни збор либерални у Ћуприји. Да би показао сјај либералне странке г. Величковић издејствовао је допуштење код министра војног, да из Крагујевца дође војна банда за тај збор. Народ за тај збор

²⁵¹ Службени лист..., стр. 273-276.

искупљен је под претњом, јер је по селима наређено: да ће се сваки казнити са 15 дана затвора ако на тај збор не дође, а са 30 дана, ако дође на радикални, који је заказан сутра дан за 31. јануар.

Да би дао што јачег мига својим органима, који су слепо извршавали усмене и писмене наредбе, дао им је до знања да ни једно решење Државног Савета, којим је поништен неправилан полицијски рад, не предају дотичним општинама нити га извршавају. Жалосна је и појава, да својим органима поверљиво достави да земаљским судовима не упућују лица, која су тужена због спречавања грађана у остваривању њихових грађанских права.

За извршење својих намера, нису му били довољни потчињени полицајци, него је тражио потпору и у војсци. Две чете из Пирота дошле су у Ћуприју.

И кад је све ово учињено дошло је до полицијског спречавања председника бирачких места, да врше своју функцију и растеривања представника радикалних листа. У срезу левачком у округу моравском, од 16 општина, 12 одређених председника је отерано, а исто тако отерани су и представници и заменици радикалних листа, јер је један лекар толико дрзнуо, да је за замене казао, да су заражени сифилисом!

После завршених избора у моравском округу, због спречавања нису одржани избори у доњовидовској, секуричкој и катунској општини. Све три општине биле су радикалске и давале су велики број гласова. На накнадним изборима од 3. марта покушано је са спречавањем победе радикала. Начелник среза параћинског са полицијом опколио је Видово, а брат министра Величковића, одвео је један одред војске у Секурич. У Катуну је општински суд одредио општинску судницу за гласање. Да би могао извршити изборну крађу, срески начелник је одредио да се гласање одржи у једном засеоку, које се налазило у близини Мораве. Ноћу 23. фебруара један кмет је украо гласачке кутије и кутију са куглицама. Сутрадан је општинска власт пронашла кутије у кући тог кмета, и вратила их у општинску судницу. Тада је срески начелник тражио од окружног начелника да пошаље војску у Катун. Окружни начелник је, по наређењу министра, отишао у Катун са наоружаним жандарима и пандурима, у намери да одузме кутије, али сви су они били разоружани од стране мештана. Жене из Катунa су напале на среског начелника, па је он сав прљав морао да напусти село. Одузето оружје од жандарма остављено је у општинској судници.

После сукоба, из Крушевца је послата једна војна јединица. Око 250 мештана се због страха од војске, разбежало по околним брдима и селима. После предаје задржано је 60 мештана, који су оковани доживели велику тортуру. Осим батињана, сипана је по поду затвора вода, која се због хладноће ледила.²⁵²

²⁵² Службени лист..., стр. 140. По наређењу команданта дивизије са седиштем у Крагујевцу упућена је једна чета војника из Јагодине, пошто је у општинама волујачкој и секуричкој сељани користили државно оружје и устали против своје власти. Извештај командира чете капетана Љуб. Марковића: *Вечерас у 6 часова стигох у Волујак и заузех школску зграду; изгредника у гомилама није било, сем што сам код механе затекао њих*

Последњи се предао Милан Миловановић. Над њим је извршена посебна тортура. Одмах су га оковали и затворили. Од писара Стојана Миловановића, жандарма Јосифа Јевтића и пандура Милутина Михаиловића, добио је такве батине, да је умро у ћупријској болници. Када је његова жена покушала да се жали Краљевим Намесницима, добила је батине по наређењу окружног начелника. Неколико пута је падала онесвешћена на под. Остала је сама са шесторо детета.²⁵³

Поводом оптужби говорио је и Милија Миловановић. Навео је неке нове детаље о догађајима у Катуну. На крају је рекао: *Прећи ћутке преко њихових недела, значило би, да ми од наше стране чинмо један злочин. Такав злочин не сме и не треба да уочи данашња народна радикална странка и Скупштина као представник њен.*²⁵⁴

Оптужба против бивших министара је усвојена, а затим је формиран одбор од 12 чланова, који је предузео истрагу над свим министрима. Рад одбора трајао је до 4. августа, када је одбор поднео извештај Народној скупштини. Скупштина је прихватила извештај одбора да су министри криви, и са оптужбама да се предају на суђење Државном савету.

*

После раправе о одговорности министара, скупштина је наставила рад. Андра Парађанин је упутио питање за министра грађевина о стању путевима у округу:

Окружни друмови Јагодина-Трстеник и Крагујевац-Крушевац трасирани су још 1872. године, али ни до сада нису изграђени и у добро стање постављени...и као кад их немамо, а међутим ово су једини друмови који везују ове важне трговачке тачке.

Питам Господина Министра

1. Је ли познато господину Министру овако рђаво стање ових овако важних друмова;

2. Мисли ли господин Министар оваквом стању учинити крај и наредити да се једном и ови друмови израде?

12. јуна 1893. године

*Андра В. Парађанин*²⁵⁵

око 30 без оружја мирно и наредио сам им да се одмах кућама разиђу. У 7 часова чуло се пуцање неколико пушака у селу, што неће имати никаквих последица, но ови сељани исказују упорност; сутра рано предузећу обезоружање, а по том прећи ћу у село Секурич. Пошто су поновни избори извршени 3. марта, и како није било никаквих изгреда, мајор командат Јагодине, тражио је да се чета врати у Јагодину.

Половина чете из IV гардиског батаљона из Јагодине налазила се од 13. фебруара до 3. марта 1893. године у селу Белица.

²⁵³ Протоколи... стр. 281.

²⁵⁴ Протоколи..., стр. 296. Аболицијом краља Александра прекинуто је суђење о кривици кабинета Јована Авакумовића.

²⁵⁵ Протокол ванредне Народне скупштине за 1893. годину, стр. 62.

Министар грађевине је у одговору навео, да је још 1871. године почето је да се ради на овим путевима, и мало шта је урађено. Они су рађени са недовољно средстава, и зато нису могли да буду урађени онако како је требало.

Друм Крагујевац-Крушевац, окружни је и дугачак 97 километара. Добро је урађен до Балушића.

Друм Јагодина-Трстеник, окружни је и дугачак 56 километара. Добро је урађен од Јагодине до Опарића, а одатле до Д. Сугубине, границе моравског округа, раскрчен је, местимично присут, а местимично нема ни насипа ни калдрме.

Као разлог оваквог стања путева, како је министар навео, је недовољна снага народа. Само кроз моравски округ, срезове белички и левачки долази око 12 метара на пореску главу. Да би се оволика дужина путева одржавала није довољан број радних дана, колико је по закону предвиђено. Поред овога, кроз овај крај је требало да се пресеку још око 70 километара путева. Кад се додају и остали путеви на сваку пореску главу долази око 25 метара. Дакле, узрок што су путеви у рђавом стању, је тај што је велика дужина путева, а мали број пореских глава.

Андрија Парађанин је тврдио да путеви нигде нису добри. Левач даје врло велику количину хране, која се извози на јагодинску пијаци, која долази у први ред наших извозних тачака, и што се на тој пијаци највише хране продаје из Левча. Пут из Левча веома је важан са трговачког гледишта и он би требало да је у добром стању, али тај пут је, као и сви у врло рђавом стању. Он за то највише криви полицијску власт, јер нису никако позивале на кулук да се раде путеви, него су позивале на зборове да се раде други послови.²⁵⁶

*

На седници од 30. јуна поднет је предлог министра народне привреде да се браћа Минх, фабриканти из Парађина, ослободе плаћања увозне царине за вуну, потребну њиховој фабрици у Парађину коју су увозили од 2. априла 1892. године. Разлог је тај, што српска вуна, без мешања са страном вуном бољег квалитета није могла да се употреби за финије тканине, нити за војничке униформе. Финансијски одбор Народне скупштине потврдио је оправданост захтева и предложио да се прихвати.²⁵⁷

На почетку дискусије говорио је Димитрије Димовић, посланик за Парађин. По њему, браћа Минг на самом почетку нису били задовољни са концесијом од 16. априла 1880. године. Тада је концесија подељена на два дела. Концесија од 15 година односила се на саму производњу, а концесија на 10 година односила се на набавку машина, справа, алата и материјала, који су потребни за производњу вунених тканина. По истеку 10 година, односно 1890. године, браћа Минх накнадно траже продужење концесије. Народна скупштина

²⁵⁶ Службени лист... стр. 316.

²⁵⁷ Службени лист..., стр. 171.

је одобрила продужење концесије само за набавку машина, алата и справа, док за материјал, боје и остало је одбила.

Већ 1891. године, браћа Минх траже продужење концесије за материјал и скупштина им то обобрава. Сада се тражи да се браћа Минх ослободе плаћања царине. Димитрије Димовић је сматрао, да ће браћа Минх, користећи патриотизам посланика и министара, којима је стало до подизања привреде у земљи, да траже монопол за све време док се налазе у Србији и докле су њихови интереси.

Поред свих одобрених концесија, њима је уступљена државна воденица и неколико хектара земље за незнатну цену. Домаћи трговци су за исту воденицу и земљу нудили 100.000 динара, док је браћи Минх уступљена за 30.000 динара. Браћа Минх су ослобођени и свих државних и општинских пореза.

И поред свих концесија држава нема неких великих користи од ове производње. Оно што браћа Минх сада раде радило се и раније, само у другом виду. Раније је било и наших и страних трговаца, нарочито из Сарајева, који су вуну куповали. Параћин је био један од центара те трговине. Тада је велика маса радника, који су рали вуну били боље плаћени. Тада је новац од трговине и плата радника остајао у земљи, док сада новац, који браћа Минх узму, носе у Моравску, својој кући.

Даље је Димитрије Димовић говорио о цени чохе за војничке униформе. Србија је плаћала нешто више од 9 динара за метар, док браћа Минх и други произвођачи из Моравске Бугарској продају по 6 динара за метар. Због скупље наплате чохе од Србије, браћа Минх приходују годишње 5-600.000 динара. Када се исплата не изврши н време, наша држава плаћа 6% камете.

На крају је говорио о штети коју чини сама држава са производњом вуне. Производња саме вуне је опала, а са њом и наше сточарство. Због повластица домаћу вуну не троше, већ увозе са стране. Уместо домаће вуне они увозе вуну из Македоније, Солуна и из Азије, из крајева са којима Србија нема уговорних тарифа. Нема више кривовирске вуне са којом смо се поносили на страним изложбама. Не само да браћа Минх набављају вуну на страни, већ под именом вуне они доносе и неке отпатке од старих одела, пречешљавају и мешају са вуном, због чега су одела војника и државних службеника лошег квалитета. На крају је предложио да се предлог министра привреде, којим се браћа Минх ослобађају плаћања царине на већ увезену вуну од 2. априла 1892. године одбаци као штетан, и да га Народна скупштина скине са дневног реда.

У другом наступу у скупштини Димитрије Димовић говорио је о контроли од стране министарства војног. Комисија се најави 15 дана раније, а тада Минх спреми шампањца, Вајфертовог пива, шунке, саламе и осталих деликатеса. Говорио је и о утврђивању цене чохе за војску. Сви страни лиферанти знају да не могу добити права снабдевања за Србију, а пото су сви Минхови пријатељи, према договору, износе веће цене од Минхових. Говорио је и о тешком положају радника. Они у изложени великој експлоатацији, и то нарочито зими. Долазе у фабрику у 5 сати и раде до 8 сати увече. Док се у страним земљама покрећу питања за краће радно време, о нашим радницима

нико не води рачуна. Они за кратко време пропадају и умиру. Радници, који боље зарађују су доведени из Чешке. После гласања предлог министра привреде је усвојен.²⁵⁸

Никодије Милетић, посланик за округ моравски, затражио је да се пред Народну скупштину изнесу сви акти и оцени корист државе и повластичара, па да се тек тада изнесу сва питања о односу државе са свим повластичарима. Сматрао је да овим предлогом изузима један повластичар, да се за њега одредбе једног закона не примењују. По њему нема законских оправдања да се овај издатак учини на штету државне касе. Изостанак вуне у ранијим повластицама, је тај да се не дозволи велики увоз вуне, оног квалитет који имамо у земљи. Предлогом се тражи да му се врати новац, који је био дужан да плати, на основу постојећег закона. Ако би се дале ове повластице браћи Минх, онда би држава морала да врати из државне касе све што је наплаћивала при увозу. Предложио је да се ради на побољшању наше сировине, тако што би се помогло наше сточарство. Придружио се предлогу Димитрија Димовића, јер је сматрао да је предлог министра привреде штетан за интересе државе.²⁵⁹

У дискусији се укључио и Димитрије Катић, посланик за округ моравског. Сматрао је да су се предлози Никодија Милетић и Димитрија Димовића заснивали на личном односу са браћом Минх. Посебно је критиковао говор Димитрија Димовића, који је као разлог одбијања повластица, навео да Минх припада другој вери. По Димитрију Катићу повластица је дата због потреба државе, јер велика количина вуне мора да се преради, а зато је потребна фабрика за прераду. Није крив Минх што домаћа вуна се не продаје на страни, већ само у Србији, јер се није обраћала пажња на квалитет вуне, која се тражи на страним тржиштима. Боља и финија вуна долази из других држава и потисла је нашу. И ако се не постарамо да подижемо бољу домаћу расу оваца, горе ће пролазитим наша вуна. *Ми можемо доносити законе какве хоћемо, артија не подиже ни занате ни сточарство, него: предузимљивост, воља, и истрајност.* На крају је позвао посланике да се не поведу за разлозима посланика из Параћина, јер могу, не да учине једну неправду, него могу да учине и штете овој установи.²⁶⁰

Ћупријски посланици упутили су предлог Народној Скупштини за оснивање гимназије:

Да би Србија могла успешно корачати своје великом задатку, неопходно је потребно да подиже просветне заводе.

Ћуприја је једино оружно место у Краљевини, које сем основне школе, никаквог другог просветног завода нема, мада су грађани њени вазда готови били у свом пожртвовању, ипак до данас нису били те среће, - из каквих разлога не знамо, да добију бар нижу гимназију ради школовања своје деце.

²⁵⁸ Протоколи..., стр. 429-430.

²⁵⁹ Протоколи..., стр. 431.

²⁶⁰ Протоколи... стр. 442.

С обзиром на то, што она броји до 5.000 становника, што су грађани сиротни, те да би могли децу на страни школовати, што годишње свршава основну школу до 60 ученика па на томе и остане, - неминовно наступа потреба да се у Ћуприји отвори нижа гимназија. За ту цел, општина је ћупријска подигла нову, врло лепу зграду са 20 одељења. А да не би преоптеретила државну касу, за отварање ниже гимназије пружа држави ове олакшице:

- 1) Уступи јој поменућу зграду за нижу гимназију без икакве накнаде;
- 2) Даје бесплатно огрев за три године;
- 3) Даје и служитеље бесплатно за три године;
- 4) Даје клупе и катедре за сва IV разреда;
- 5) Набавиће о свом трошку сав школски потребан прибор: карте, мапе, илустрације слике и т.д.

С тога са овим предлогом обраћамо се Народној Скупштини с молбом да изволи донети решење: да се у окружном месту, Ћуприји отвори нижа гимназија са IV разреда и то ове године са I и II разредом, а следећих школ. година још по један разред.

23. јула 1893. године, Београд

предлагачи: Светозар Славковић, Гаврило Милорадовић, Андрија Степановић, Стеван Ристић, Тодор Костић, Мата Максимовић, П. Ђаковић, Васа Живановић, Ђока Бојичић, Михаило Мартинац.²⁶¹

У току заседања поново је покренуто питање о раду фабрике Браће Минх:
Интерпелација

министру унутрашњих послова

Река Црница, која протиче средином вароши Параћин, била је од неоцењене вредности, како по здравље људи и стоке, тако и са трговинског обзира све дотле; док фабрика вунених израда Браћа Минх, нису почели за своје илукративне операције експлоатисати је.

Општина вароши Параћина притешњена нуждом и бригом за здравље и опстанак својих грађана, жалила се министру унутрашњих послова противу фабриканта за то: што фабриканти, злоупотребљавајући право повластице, своју нечисту воду из своје фабрике са нечистоћом из фабричких нужника пуштају у корито реке, те тиме трују воду и чине је не само неупотребљивом но и заразном и по здравље врло опасном.

Услед ове жалбе г. министар унутр. послова још у 1882. години одредио је стручну комисију са државним хемичаром, која је воду из реке прегледала, испитала и нашла, да је вода услед разних хемијских састојака, боја и других

²⁶¹ Службени лист...стр. 413.

фабричких нечистоћа отровна и по здравље житеља и стоке опасна, за време док ова нечистоћа не прође и корито се реке не опере.

Да би се отклониле све опасне последице и заразе, које могу задесити житеље и стоку, речена комисија нашла је начина, како и где треба воду пречишћавати и тиме овоме на пут стати, и г. министар унутр. послова усвојио је мишљење поменутог комисије и решењем својим од 29 априла 1882 год. наредио је: да фабриканти подигну нужне резервоаре, у којим ће воду, у свему по прописима комисије пречишћавати, а одатле тако пречишћену само ноћу од 12 – 1 сата у реку пуштати а талог одвојени избацити.

Решење ово на жалост остало је само на папиру.

Без икаквих обзира фабриканти и данас у сред бела дана испуштају кад хоће сву фабричку нечистоћу у реку те тиме воду трују и целу реку неупотребљивом чине, а последице тога знатно се опажају по здравље житеља, нарочито млађег нараштаја, у појавама разних епидемичких болести и јехтике.

... С тога питам г. министра:

1) Како је могао дозволити овакву радњу фабриканту Минху?

2) Који је томе узрок, што су запостављене основне жалбе параћинских грађана и поменуто министарско решење?

3) Мисли ли г. министар да овом злу једном стане на пут и нареди, да се поменуто решење г. министра унутр. послова од 1882 год. изведе и у потпуности изврши, или ће дозволити, да фабриканти ради дозвољених својих спекулативних циљева и данас експлоатишу реку Црницу, на грдну штету и здравствену пропаст становништва параћинског и околине?

23. јула 1893
У Београду

Никодије Милетић
народни посланик

Министар унутрашњих дела је одговорио на интерпелацију 7. августа. Тврдио је да није могао пронаћи сва потребна акта, јер су се налазила код окружног суда у Ћуприји. На крају је обећао да ће овај случај поново испитати и применити све мере да се спречи изливање нечистоће из фабрике.²⁶²

Скупштина у овом сазиву донела је више закона: закон о уређењу трговинских односа са Немачком, са Аустријом, Белгијом, Француском и Великом Британијом, закон о главној контроли, закон о судијама, закон о изградњи сењске железнице, закон о царинском устројству, закон о буџету и још неке друге законе.

Приликом дебате о трговинском уговору са Аустро-Угарском 10. јуна, говорио је и Ђока Анђелковић. И он је сматрао, поред неких изузетака, да је уговор добар, и он је изнео неколико напомена, које су биле неопходне за успех овог као и других трговинских уговора: *Да је заиста крајње време да ми треба*

²⁶² Народна скупштина, Службени лист о раду народне скупштине, Ванредни сазив за 1893. годину, стр. 414.

да тежимо еманципацији у тој мери, да се упутимо нашем унутрашњем само-опредељењу, да пођемо овим путем, који би нас одвео не само правцу чисто економског развитка, него и правцу свију других развитака, као финансијском, материјалном, просветном и културном развоју народном... Мислим да тада не би било за наше производе само једне пијаце на северу у Аустро-Угарску, већ би се требало везати и са солунском пијацом, и са другим пијацама у Европи... ми као народ морамо да бранимо наше интересе, како у погледу економском, тако и у погледу наших националних интереса. И ако нисмо убеђени, да је овај уговор задовољио у пуној мери наше све финансијске и економске тежње ја сматрам да треба да примимо уговор с напоменом, да ова влада узме у оцену све тачке ових уговора, које су недовољне, и да нас заштите и ослободе од туђинског притиска.

У даљем говору позвао је на образовање патриотског удружења, како би више куповали наше производе, па и ако нису најсавршенији, и да би на тај начин чували нашу самосталност политичку и наше економске интересе.²⁶³

Краљ је закључио седнице скупштине 9. августа 1893. године, беседом:

Поштовани посланици,

Мени је особито мило, што опет, на завршетку ваших радова, имам прилику наћи се у вашој средини и изјавити вам Моју владалачку захвалост за ваше трудове.

Ја сам вас, одмах сутра дан, пошто сам узео Краљевску власт, сазвао у овај ванредни сазив поглавито ради тога, да Народна Скупштина прими Моју уставну заклетву, и да реши државни буџет...

Поштовани посланици,

*Данас је само четири месеца од када сам Ја чином од 1. априла пресекао све последице прошлогодишњег 9. августа, па већ данас са задовољством можемо погледати на многе важне резултате, који су постигнути за ово кратко време. Такав успех могла је постићи, с помоћу Божјом, само владавина, којој је главно обележје потпуна сагласност између Краља и Народа...*²⁶⁴

²⁶³ Одјек, бр. 104, 22. јун 1893. године.

²⁶⁴ Службени лист... стр. 566. Краљ Александар је крајем августа 1893. године извршио путовање возом по Србији. Привремено се заустављао у Паланци, Лапову, Јагодини и Ћуприји, где је дочекиван од стране одушевљеног народа. Посебан дочек био је у Параћину. Варош је била окићена зеленилом и српским заставама. Од станице се упутио у цркву, а после благодарења примио је делегације темнићког и параћинског среза, и окружног начелства. У 16 и 30 часова краљ је посетио фабрику вунених тканина браће Минх. Увече је грађанство приредило велику бакљаду. На скупу је поздравио краља Димитрије Димовић, а за вечером, уз присуству најважнијих грађана из Параћина и околине, М. Миладиновић, председник општине. Одговарајући на поздраве, краљ је истакао важност 1. априла, са речима: *Ја хоћу да се јаче зближим с народом, да боље учврстим везе између њега и Краља, те да заједнички подигнемо уставност и законитост у земљи на највећу висину поштовања и уважења.* (Одјек, бр. 160, 31. август 1893. године)

СКУПШТИНЕ У ВРЕМЕ ВРАЋЕНОГ УСТАВА ИЗ 1869. ГОДИНЕ

РЕДОВНИ САЗИВ

1. новембар 1893 – 12. јануар 1894.

На свом првом састанку за председника скупштине изабран је Никола Пашић, који се тада налазио у Петрограду, а за првог потпредседника Димитрије Катић.

Скупштина је отворена Престоном беседом.

У току рада скупштине, тачније 9. јануара 1894. године изненада се у Србију вратио бивши краљ Милан. Влада је поднела оставку, а новој влади је изгласано неповерење, после чега је донет указ којим су закључене седнице скупштине. Посланички клуб Радикалне странке је поводом доласка краља Милана издао саопштење, којим је осуђен овакав поступак. 1. Доласком својим у Србију бивши Краљ Милан погазио је свечано дату реч да у земљу неће никад долазити; 2. Свако учешће бившег Краља Милана у јавним државним пословима противно је Уставу, пошто се он одрекао и права српског грађанина; 3. Бављење у Србији бившег Краља Милана угрожава спокојство народа и поколебану веру у стабилност престола Краља Александра; 4. За све овакве радње као и за штетне последице које би из њих произашле, стоји одговорна влада од 12. јануара, која је дошла на управу земље непарламентарним путем; 5. Народни посланици, чланови Скупштинског Радикалног Клуба, свесни своје посланичке заклетве решени су да истрају у одбрани Устава и закона.²⁶⁵

Краљ Александар је 9. маја 1894. године извршио државни удар. Прокламацијом је обуставио Устав из 1888. године, и све законе који су донети на основу тог устава, и вратио устав из 1869. године. Пре тога поништио је решење народне скупштине о бившем краљу Милану и краљици Наталији. Скупштина је овим била распуштена. Све до априла 1895. године није постојао скупштински рад.

²⁶⁵ *Одјек*, бр. 12, 16. јануар 1894. године.... Поступак посланика Радикалне странке подржали су из Рековца: Арса В. Поповић, учитељ, Никола Ристић, трговац, Андрија Цветковић, трговац, Т. Стоилковић, механџија, Мијаило Нешић, из левачког среза *верни чланови радикалне странке*: Радоје Михајловић, председник општине превешке, Станимир Спасић, учитељ, Љуба Савић, Мијат Симоновић, Исаило Петровић, Драгић Радосављевић, Јанићије Милошевић, Радоје Милутиновић, Мијат Васић, Таса Петровић, Михајло И. Нешић.

РЕДОВНИ САЗИВ

13 – 26. априла 1895. Ниш

Избори за народну скупштину одређени су за 7. април 1895. године за скупштински период 1894-1896, према одредбама Устава из 1869. године. У варошима су били непосредни, док су посредни били у селима. Требало је бирати 180 народних посланика, а још 60 посланика су именовани краљевим указом. У току изборне борбе влада је покушала да утиче на избор посланика, фаворизујући напредњаке. Из бирачких спискова је избачено око 50.000 до 60.000 лица, на тај начин што се стални државни прирез и лични порез нису рачунали у бирачки порез. Све општинске управе су смењене и постављене нове. Повереници изабрани под новим општинским управама бирали су посланике.

У свакој општини среза левачког изабрани су радикални повереници, али је среска власт поништила избор, и послала порезника са шест жандара, и наименовала поверенике. Ипак ни на овај начин власт није успела да створи већину, јер напредњака није било. Зато су узети бесправни повереници. Од 250 повереника власт је довела на избор њих 150, који су гласали.²⁶⁶

Округ моравски са 39.847 пореских глава бирао је 14 посланика: срез белички 6.610 пореских глава 2 посланика; срез левачки 5.837 пореских глава 2 посланика; срез параћински 8.821 пореска глава 3 посланика; срез ресавски 10.737 пореских глава 4 посланика; срез темнички 6.881 пореска глава 2 посланика.²⁶⁷

Под овим околностима Народна радикална странка и Либерална странка донеле су одлуку да не учествују на изборима, али после одлуке либерала да учествују на изборима, и радикали доносе одлуку да уђу у изборну борбу *и покушају да спасу Србију од једне велике беде и несреће...* Међутим, после смењивања општинских управа и постављање нових повереника, постало је јасније да се не учествује на оваквим изборима. После либерала, радикали су 31. марта донели одлуку о неучествовању на изборима, и позвали све чланове Радикалне странке да се не јављају ни као бирачи, ни као повереници, ни као посланици.

²⁶⁶ *Одјек*, бр. 89, 22. април 1895. године. Заступник начелника среза писар Зорић, тврдио је да је избор повереника вршен по закону.

²⁶⁷ *Српске новине*, бр. 51, 6. март 1895. године.

На изборима је учествовала само Напредна странка, којој су припали скоро сви мандати. Напредњаци су, од 239 посланика, бираних народом и каљевим постављењем, освојили 180 мандата, либерали око 50, а радикали су имали само једног посланика. Остали посланици нису припадали ниједној странци.²⁶⁸

У беличком срезу изабрана су два напредњака са укупно 160 гласова.

У Ћуприји за посланика је изабран Ђока Лазић, напредњак. Правних гласача било је 365, а гласало је 198.

Избори у ресавском срезу нису могли бити одржани. Повереници среза ресавског, њих 400, сакупили су се у Великом Поповићу да бирају посланика. Пре него што је изабран бирачки одбор Димитрије Катић је, по решењу главних одбора радикалне и либералне странке, позвао поверенике да не гласају, и да

²⁶⁸ М. Пешић, наведено дело, стр. 217. Главни одбор Либералне странке је на седници одржаној 14. априла искључио 29 посланика, који нису желели да напусте скупштину.

оставе напредњачким повереницима да гласају за посланика. Сви повереници су напустили скуп, јер није било напредњачких повереника.²⁶⁹

Избори повереника за параћинску општину извршени су на незаконит начин у 6 сати преподне. На овај начин око 250 гласача лишена су могућности избора. Жалбе су упућене краљу и Министру унутрашњих дела. Одбор за преглед пуномоћија предложио је да се што пре изврши увиђај, и док се то не заврши да не учествују у раду скупштине.²⁷⁰

Против избора посланика за срез параћински Алексе Јовановића, Милуна Саковића и Мике Тодоровића жалбу је упутио начелник среза параћинског. У жалби се наводи да је образовање бирачког одбора било неправилно, што је потврђено саслушањем неколико повереника и председника општинских судова. Међутим, записник бирачког одбора утврдио је правилност избора. Како се није могло утврдити шта је било истина, скупштински одбор предложио је да ови посланици не долазе у скупштину, док се не изврши увиђај по овој жалби. После увиђаја они су постали посланици.²⁷¹

У моравском округу, као и у осталим окрузима, либерали и радикали су се уздржали од гласања. Зато су посланци бирани са десетином повереника. У срезу ресавском није било ни једног повереника. Међутим, на изборима је дошло до сукоба између самих напредњака. На изборима у срезу параћинском дошло је до физичког обрачуна две фракције напредњака. Највише батина извукао је срески капетан Ђурић. Да није побегао у манастир Раваницу живот би му био угрожен. Једна група напредњака разоружала је жандарме, тако да је срески начелник остао без заштите. Ово се догодило због тога, како су тврдили напредњаци, јер је више њих желело да буду посланици. Овај скандал извели су Тирић, адвокат из Ћуприје и Ђока Јовановић, срески лекар.²⁷²

²⁶⁹ *Грађанин* (Пожаревац), бр. 30, 13. април 1895. године.

²⁷⁰ *Српска застава*, бр. 38, 30. март 1895. године.

²⁷¹ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине која је сазвана за 1894, а држана у Нишу 1895 године, стр. 6.

²⁷² *Српска застава*, бр. 46, 15. април 1895. године. Подршку вођству Либералне странке за неучествовање на изборима пружили су либерали беличког среза: *Сви либерали у овоме крају стоје чврсто уз главни одбор, честитајући му на одличним и патриотским одлукама које сматрају за најбољу гаранцију угледа будућности либералне странке и отаџбине.*

Тако водећи бригу о народу српском, и либералних начела, молимо све чланове главног одбора да и за убудуће будним оком на углед и достојанство либералних начела гледају. У свим приликама рачунајте на нас.

1. маја 1895 год.

У име свију беличких либерала

Бунар председник одбора за срез белички Милан Миловановић

„Водећи рачуна о отаџбини и о угледу странке либералне одговарамо им следеће: Да смо потпуно солидарни са одлукама главног либералног одбора и да свима члановима који потписаху одлуку благодаримо, јер су тиме сачували углед странке либералне...Из седнице одбора народно либералне странке за ср. Темњићи 30. априла 189 год. у Јасици.

За период 1894, 1895 и 1896. године, посланици су били: Алекса Јовановић, трговац из Параћина, параћински срез; Висарион Николић, трговац из Јагодине, белички срез; Ђока Лазић, трговац из Ћуприје за Ћуприју; Ђорђе Чепурац, трговац из Обрежа, за срез темнићки; Јован Матовић, земљорадник из Вел. Пчелице за левачки срез; Јоксим Јевтић, пред. опш. врановачке, за белички срез; Лазар Марјановић, трговац из Вел. Поповића, за ресавски срез; Миладин Таврић, земљорадник из Пољне²⁷³; Милан Вељковић, земљорадник из Коњуха, темнићки срез; Милосав Петровић, трговац из Свилајнца, ресавски срез; Милун Саковић, земљорадник из Плана, параћински срез; Стојко Јоксимовић, пред. општине Грабовице, ресавски срез; Стеван Марковић, пред. општине Свилајнца, ресавски срез.²⁷⁴

За краљеве посланике из моравског округа постављени су: Милутин Поповић, окружни протојереј из Ћуприје и Никола Талић, трговац из Параћина, који је постављен 16. априла.²⁷⁵

Скупштина се састала 10. априла у Нишу. Отворена је 13. априла Престоном беседом, у којој је краљ истакао да је укидање устава из 1888. године извршио у циљу стишавања политичких страсти у земљи. Краљ се надао да ће скупштина прећи на потребан законодавни рад.

Скупштинском адресом је подржана краљева беседа, нападајући устав из 1888. године, под којим је претило расуло. У одговору на краљеву адресу

„Либерали среза левачког изјављују: да сви у овом крају стоје чврсто уз главни одбор, честитајући му на одлучним и патриотским одлукама од 28 марта 14 априла т.г. којесматрају за најбољу гаранцију угледне будућности странке либералне. Поздрав свима. 3. маја 1895 год. у Пољни. Председник одбора либералног за ср. Левачки Милосав Миљковић.

Подршку Главном одбору упутила је и Параћинска либерална омладина: *Параћинска либерална омладина, у свему одобрава правац рада главног одбора либералне странке, осуђује оне чланове либералне странке који нису послушали решења одборска.*

Сав рад тих „називаних“ либерала у нишкој скупштини параћинска либерална омладина осуђује изјављујући да ће вазда стојати на страни главног одбора либералне странке, Параћин 5. маја 1895. год.

²⁷³ *Српска застава, од 24. фебруара 1895. године. О Миладину Таврићу народ у Левчу није имао добро мишљење:...У селу Пољни нема више напредњака сем јединог Миладина Таврића, и њега једнога среска власт наметнула је општини за предсеника, а за чланове му дала двојицу од сеоских олоша и неке осуђенике за писаре. Са овим персоналом је чинио је чуда и покре у општини пољанској...Издао је наредбу, да се најстрожије забрањује играње карата за новац. Али је одмах по издатој наредби присилио једног либерала, коме је одавно киван, да с њим мора играти карте за новац., и он тој игри изгуби 5 динара. Но сутрадан Таврић га казни са три дана затвора због играња карата. У следећем броју Миладин Таврић је све демантовао, и најавио тужбу против писца чланка.*

²⁷⁴ *Стенографске белешке о седницама Народне скупштине која је сазвана за 1894, а одржана у Нишу 1895. године, стр. 4, Београд 1895.*

²⁷⁵ *Државни календар краљевине Србије за годину 1896. стенографске белешке о седницама народне скупштине која је сазвана за 1894 годину а држана у Нишу 1895 године, стр. 4, Београд 1895.*

нападан је радикални режим у последњих пет година. Нарочито се то односило на закон о прогонству краљевих родитеља. Скупштина је одобрила државне ударе од 9. јануара и 9. маја и све донете законе и све друге мере од укидања устава из 1888. године до 10. априла.

Почетак рада скупштине поздравили су мештани општине планске у срезу параћинском: *Да се Србија оживи испод партијских трзавца, те да се економно и финансијски развије, зависиће од нашег рада. Желећи да ваш рад донесе добре и темнићким, среће и напретка Краљу и Отаџбини честитамо вам рад кличући: Живео наш љубљени господар Краљ Александар! Живели његови светли родитељи! Живели посланици!* - поп Андра Божић, Саковић, Петар Николић, Васа Војиновић, Милутин Маринковић, Тана Милетић, Милисав Ђокић, Вукадин Благојевић, Милош Сушић са још 100 грађана.

Други посао који је Скупштина требала да сврши је да одобри конверзију државних дугова. Уговор о зајму наишао је и у скупштини и у јавности на најоштрију осуду: Само је бивши краљ Милан инсистирао да се уговор о зајму прихвати. Веровало се да би, после конверзије државних дугова, остатак приграбио бивши краљ. Посланици су имали прећутну сагласност краља Александра, што је олакшало одбацивање уговора о зајму.

Ђока Лазић је 16. априла предложио да се ресавски срез подели у два среза: Предлог Народној скупштини, са разлога:

1. Што је садањи ресавски срез у окр.моравском састављен из старог среза деспотовачког и броји близу 30 хиљада становника, а среска је канцеларија у Свилајнцу, па с тога многи крајеви овог среза остали тако рећи, без помоћи власти и своје послове код власти или их не могу никако свршити или их врло тешко и споро свршавају.

2. Што због величине и сувише удаљености мяса овог среза званични послови у великом застоју и тако рећипостали су несавладиви, а брзо и тачно вршење наредба властисасвим онемогућено; јер има места 10-12 сати удаљених од среске канцеларије.

3. Што су се, од неког доба, а нарочито од укинућа старог среза деспотовачког, у овом срезу ресавском јако намножила злочина дела, па и ајдуковања, а то су неминовне последице величине и раштрканости среза, јер је власт у немогућности у све крајеве доспети и непосредно својим надзором и ауторитетом штитити имовину и личну сигурност.

Да се садањи ресавски срез подели на два среза и то:

1. На срез ресавски са седиштем у Свилајнцу и са саставним делом ових села: 1. Свилајнац, 2. Бобова, 3. Лукавица, 4. Проштинац, 5. Војска, 6. Гладна, 7. Мачевац, 8. Радошин, 9. Бресје, 10. Гложане, 11. Црквенац, 12. Грабовац, 13. Дубље, 14. Витежево, 15. Дубница, 16. Ђуринац, 17. Купиновац, 18. Роанда, 19. Рођевац, 20. Седлари, 21. Суботица, 22. Врлан, 23. Јасеново, 24. Тропоње, 25. Ракинац, 26. Дубока.

2. На срез манастијски са седиштем у Великом Поповићу са саставним делом ових села: 1. Велики Поповић, 2. Драммировац, 3. Исаково, 4. Мали Поповић, 5. Бељајка, 6. Буковац, 7. Вирине, 8. Витанци, 9. Војник (Деспотовац), 10. Двориште, 11. Жидиље, 12. Језеро, 13. Кованица, 14. Пањевац, 15. Поповњак, 16. Ресавица, 17. Стењевац, 18. Јеловац, 19. Липовица, 20. Сладаја, 21. Стрмостен, 22. Балајнац, 23. Богава, 24. Брстово, 25. Глоговац, 26. Медвеђа, 27. Трућевац, 28. Ломница, 29. Милива, 30. Плажане, 31. Грабовица“.²⁷⁶

Скоро сви посланици из моравског округа поднели су 18. априла предлог министру грађевина о потреби изградње моста код Обрежа: *На обрешком броду, преко реке Мораве, преко је потребно, да се изгради нов мост, јер стоји у комуникацији између Левча, Темнића и Параћина, те кад придодје велика вода, народ мора да се воде дани или да заобилази на штету својих и трговачких интереса т.ј. како народ, тако и трговци*

Па како је окружном скупштини одређена помоћ држави од 140.000 динара за грађење мостова на Морави, то мисли ли г. министар да и овај мост као најпотребнији на првом месту уврсти и огласи као хитан и пре свију узме у израду.

*Зато престављајући потребу овог моста, и са државних војених и финансиских потреба. То молимо г. министра да у свези и ранијих молби, ово питање узме у решење, како би знали да и народ од своје стране, ако шта буде и снабди и вучом помогне поред новчане помоћи.*²⁷⁷

Исти посланици су 18. априла упутили питање министру народне привреде о сечи шума: *По коме је праву и основи наредио заузимање земље и сечу шуме приватне, манастирске и сеоске својине у околини сењског Мајдана?*

*Ако је то министар наредио, онда мисли ли он, на који начин и кад да одреди процену и исплату заузетих имања и посечене шуме сељана Сења, Бигренице и Стубице, као и манастира Раванице?*²⁷⁸

Сличну интерпелацију упутили су исти посланици министру народне привреде: *Потписани посланици питамо министра, да ли је њему познато, да је још 1891. Експропирана имања за пругу железничку сењског рудника грађана града Ћуприје, сељана Батинца и Стубице нису ни до данас исплаћена нити пребивена за дугујући порез, као и то, да дотични сопственици још на та земљишта плаћају порез, јер нису по књигама пореским са њих скинута.*

Ако му је ово познато, онда, да ли је и шта и кад наредио за извршење? Ако није, онда да ли ће и кад наредити да се ово питање једном оконча? Тражимо у року за пет дана да изда наређење: да се дотични грађани ослободe пореза и пиреза на одузета имања све од дана експропијације па у будуће.

Да нареди да се одузета имања исплате или пребију за рачун што држава дотичним сопственицима има плаћати или што на име пореза има

²⁷⁶ Стенографске белешке...стр. 132.

²⁷⁷ Стенографске белешке...стр. 176.

²⁷⁸ Стенографске белешке...стр. 185.

примити. У противном да исплати готовим новцем, јер доста је било чекања.
²⁷⁹

По одласку краља Милана из Београда, 28. априла дошла је краљица Наталија. Она је одушевљено дочекана. Скупштина је за њен дочек одредила по двојицу посланика из сваког округа. Из Моравског округа краљицу су дочекали Ђока Лазић и Ђорђе Чепурац.

ВАНРЕДНИ САЗИВ

24. јун – 10. јул 1895.

Скупштина за ванредни сазив сазванане указом од 16. јуна.

Накнадни избори у ресавском срезу одржани су 15. маја 1895. године. Изабрани су Стојко Јоксимовић, председник општине грабовачке, Стеван Марковић, председник општине свилајначке, Милосав Петровић, трговац из Свилајнца, Лазар Марјановић, трговац из Вел. Поповића.²⁸⁰

У току заседања донети су закони о конверзији дуга и о хватању и утамањивању хајдука.

РЕДОВНИ САЗИВ

12. новембар 1895 – 8. фебруар 1896.

У други редовни сазив за 1895. годину скупштина је указом била сазвана за 12. новембар 1895. године.

У престоној беседи краљ је наговестио уставну реформу, и овластио је владу да скупштини поднесе предлог о промени устава. Посланици су сложили са потребом уставне реформе.

На овом заседању скупштине поново је покренуто питање реорганизације ресавског среза Овог пута предлог је поднео Лазар Марјановић:

Народној скупштини Полазећи са ових разлога:

1. Што је садањи срез ресавски округа моравског састављен из 53 села, и 2 варошице и из једне вароши Свилајнца, а то је прочити доказ велике досељености;

2. Што та насељеност и многољудност неминуемо искључује сваку добру вољу државне власти, да она у роковима законом одређеним послове врши и изврши;

²⁷⁹ Стенографске белешке...стр. 186.

²⁸⁰ Стенографске белешке о седницама ванредне Народне скупштине сазване 16. јуна 1895. године, Београд 1895. стр.4.

3. Што је срез ресавски у садањим границама обилато развучен, тако да су многе општине – у горњој Ресави у одстојању до среске канцеларије, постојеће у Свилајнцу по 6-7-8 часова;

4. Што је та и толика удаљеност штетна за народ тог краја, јер мора трошити време само у путовању одлазећи среској власти и натраг враћајући се које је везано и са новчаним жртвама; и најзад

5. Што је та удаљеност и на терету касе државне и среске

Са тих разлога имамо част предложити Народној Скупштини, да она извол решити:

Да се од садашњег среза ресавског одвоје ова села: Пањевац, Стрмостен, Јеловац, Сладаја, Жидилје, Липовица, Ломница, Плажане, Грабовица, Милива, Стењевац, Двориште, Кованица, Ресавица, Језеро, Поповњак, Бељајка, Исаково, Вирина, Витанце, Трућевац, Драммировац, Балајнац, Глоговац, Мали Поповић, Дубока и ове варошице: Деспотовац и В. Поповић; да сва села и ове варошице буду у саставу новог среза, који би се имао звати Горњо-Ресавски срез са седиштем среске канцеларије у варошици В. Поповићу.

Овај би срез бројао до 7.000 пореских глава.

Садањем срезу ресавском припадала би ова села: Витежево, Дубница, Проштинац, Ђуринац, Бобово, Роћевац, Купиновац, Роанда, Седларе, Суботица, Луковица, Војска, Маћевац, Радошин, Бресје, Гложане, Црквенац, Грабовац, Дубље, Тропоња, Јасеново и Врлан и варош Свилајнац, који би срез бројао преко 7.000 пореских глава.

У духу овом, предлози су овог реда, потицали од појединих посланика у прошлим Народним Скупштинама; па је и садањој предлог и посланик садање Скупштине г. Ђока Лазић 16. априла ове године.- Тога ради ми смо уверени и убеђени, да ће Народна скупштина још у садањем овом сазиву предлог овај примити и своје решење донети.

18. новембар 1895 год.

Београд ²⁸¹

Предлог о реорганизацији ресавског среза подржао је Ђока Лазић, и поводом поделе парохија: *Пошто смо оволико дебатовали о питању свештеничком, мислим да не би требало свако питање претресати, али налазим да имам разлога да говорим и упознам вас са стањем ствари и мислим, да ћете се и ви сложити, да влада треба овај предлог да узме у нарочито призрење.*

Заиста сви знате, колики обим обухвата ресавски срез, па још кад узмете на ум, да овај срез није раван као у дугим местима. Али, као што већина зна, тај је крај планински и кршевит. Ви знате, што смо радили у закону о хајдучима, само да доскочимо злу. И, колико је допринео закон о хајдучији,

²⁸¹ Стенографске белешке... стр. 73.

толико ће донети и то, ако се да власт оним местима, која су без власти остала, као што је случај са ресавским срезом. Ресавски срез брји 57 села са седиштем у Свилајни, који је на крај среза, и онда је немогућност, да власт свагад прискочи у помоћ грађанима. Ја мислим да овај предлог не треба много да стоји, а нарочито с тога што неће пасти на терет државној каси.²⁸²

Ђорђе Чепурац је упутио питање Министру народне привреде о коришћењу шуме у планини Јухор: Јухор планина оглашена је за опште-народну 1886. год. То је ограничење извршила комисија, људи чиновничког реда. Тим ограничењем најишли су се са државном шумом скоро двадесет села, тако да су им заузели својине и попречили путеве, - оставили без икаквог слободног уживања; жалбе и кукање народа досадило су властима, које су принуђене биле да пред-прошле године одреде другу комисију, која би помогла народу и држави, па је иста комисија и новца коштала, јер је радила више од два месеца; па, таман да заврши свој рад само са још једним даном, господин министар телеграфским путем комисију растури. Из овога се види да је господин министар ишао на то, да народ који Јухор окружује, и даље пишти, па тегобу и штету трпи, и с тога питам када ће то да се реши.²⁸³

Јован Матовић и остали посланици беличког и темнићког среза, упутили су предлог са примедбом о понашању државних шумара: Државна шума звана Јухор, која се налази у округу моравском, а граничи се са срезовима левачким, беличким, граничи се још селима Секуричком у срезу левачком, Белицом у срезу беличком и још друга села. Сељанима горе поменутих села, чија се имања граниче државном шумом, чине се сметње од стране државних власти, да могу своје имање обилазити, јер државни шумари, чувајући државну шуму, изгоне стоку из државних шума, коју су приватна лица дотерала, и на коју плаћају попасу, односно жиропажу, те их изгоне на имања ових лица, и чине им штету са берићетом.

Тога молим Народну скупштину да изволи решити, да се што пре изврши ограничавање шума државних од приватних, те да се не би поједини сељани, који имају своја имања до државних шума оваквим поступком штетили.²⁸⁴

Питање Министру грађевина упутио је Алекса Јовановић: Пре четири године дана, приликом грађења железнице од Ћуприје за Сењски рудник, заузето је извесно земљиште грађанима вароши Ћуприје, и сељанима села Батинца, Стубице и Сења, па се од тог времена све до јуна месеца, ништа није учињено, да се људима заузето земљиште исплати, но тек у јуну месецу учињена је средством вештака оцена и издати им рачуни, али ни до данас (децембра) исплаћено није.

На жалбу истих принуђен смо Вас учтиво замолити, да нас известите шта је на путу, те до сада исплата није учињена.²⁸⁵

²⁸² Стенографске белешке... стр. 579.

²⁸³ Стенографске белешке...стр. 310.

²⁸⁴ Стенографске белешке о седницама Редовне Народне скупштине за 1895/96. годину, књига 2. стр. 1151..

Јоксим Јевтић упутио је 29. новембра два предлога Народној скупштини:

Свака пореска глава, која има земље у другим општинама, тражим да се иста пореза разреже на оно лице – пореску главу у оној општини, где и живи а не у свакој општини понаособ, јер у оваквим случајевима пропада државна пореза и тешко иде са наплатом.

Имам потпуног уверења да данас има у државној служби у разним надлештвима велики број страних поданика, који су чиновници, а наши синови наше рођене земље, који су били чиновници, данас су на сокаку и без хлеба остали, а све државне обавезе испуњавају, и они не могу да добију службу; сваки је странац улизица и уме да се претстави код наше владе, и даде му ухљебија.

*Предлажем влади: да се странци отпусте из државне службе, а на њихова места поставе наше земље синови, који су заслужнији.*²⁸⁶

Група посланика, међу којима и из Моравског округа, упутила је 23. новембра 1896. године, питање Министру финансија о неправилном премеру земљишта извршеном 1884. године, што је довело до тога да пољопривредници плаћају већи порез због одређивања величине поседа и квалитета земљишта. На молбе посланика Министар финансија је поново одређивао комисије за премер земљишта, али ни после поновних премера нису били примењени у катастарском одељењу, иако су били послати на одобрење.²⁸⁷

Ђока Лазић, Милун Саковић и Алекса Јовановић, са групом посланика, упутили су предлог за унапређење коњарства, како би се постигао сталан начин куповине коња од народа за војску, који се састојао од 10 тачака:

1. Министар војни дужан је у свим местима у земљи, где за то има стручних људи, да одреди и држи сталне комисије за ремонтовање коња за војску.

2. Комисије су обавезне бесплатно вршити прегледе над понуђеним коњима за откуп.

3. За сваког купљеног коња, комисија:

а) даје одмах продавцу уверење у коме је изложено од кога је и по коју цену коњ купљен а тако и цео опис и порекло коња.

б) шаље одмах писмо месној полицијској власти, да полицијска власт одмах исплати продавцу погођену цену без икаквих одбитака и такси.

в) извештава министра војног о куповини коња.

²⁸⁵ Стенографске белешке...стр. 458.

²⁸⁶ Стенографске белешке...стр. 546.

²⁸⁷ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине за 1896. годину, Београд 1897, стр. 542.

4. Продавац коња дужан је при продаји коња донети уверење дотичне општинске власти, о томе да је грло ождебљено у Србији и да је у његовој својини најмање од пре две године.

5. За лажно уверење општинско, казниће се како онај који је издавао уверења тако и сопственик дотичног грла, робијом од 5 до 10 година.²⁸⁸

Питање Министру просвете и црквених дела упутио је 7. децембра Миладин Таврић: *На парохију пољанску, у срезу рековачком, постављен је за свештеника Таса Поповић. Овај свештеник не живи у средини своје парохије, као што и остали свештеници раде, већ је се исти свештеник одселио кућом, те живи у Милутовцу, срезу темњићком, а ово је место удаљено од парохије његове на два сата, те тако се парохијани муче...*

*Питам г. Министра, хоће ли се наредити, да се исти свештеник пресели у своју парохију, на коју је и постављен; а ако неће, молим да нам се други свештеник постави на његово место, те тако парохијанима учине олакшице, на које су и по законом стекли право.*²⁸⁹

Доношење Закона о укидању мостарине поздравио је велики број грађана. Честитку скупштини за овај патриотски чин упутили су и мештаи Ћуприје.

Сви посланици старог Јагодинско округа, са још неким посланицима, упутили су предлог да седиште Моравског округа буде у Јагодини, а не у Ћуприји, како је одлучено још 1893. године: *Разлози, који нас побуђују на овај предлог, ово су:*

1) *Јагодина, као већа варош од Ћуприје и боље снабдевена како са окружним зградама тако и са приватним становима, има у непосредној близини ова три среза: белички, темњићи и левачки.*

2) *Подизањем полусталног моста на Морави везаће се Ресави са Јагодином, те ће на тај начин бити подесније и лакше како целој Ресави, тако и варошници Свилајци да дође у Јагодину пре него да иде у Ћуприју, која ће јој бити даље од Јагодине за пуна два сата.*

3) *Вароши Параћину железницом је лакше доћи у Јагодину но у Ћуприју.*

4) *Јагодина има озидано и пространо окружно здање, док у Ћуприји за зграду плаћа кирију цео округ, па су ипак неке канцеларије и архиве смештене тако рећи по мутвацама.*²⁹⁰

На крају заседања ове скупштине, на основу молбе, донет је Указ о исплати помоћи од 22.969 динара Димитрију Павловићу, трговцу из Великог Поповића, колико му је судском пресудом досуђено у име накаде штете, коју су му осуђени кривци, који су га приликом *Деспотовачке афере* 1887 године, напали и опљачкали, пошто по уверењу власти среза ресавског нема изгледа, да

²⁸⁸ Стенографске белешке о седницама редовне Народне скупштине за 1895-96 годину, књ. 1., стр. 669.

²⁸⁹ Стенографске белешке... стр. 621.

²⁹⁰ Стенографске белешке...књ. 2, стр. 1236.

му се одређена штета од криваца наплатити може. Због напада и пљачкања Димитрија Поповића осуђени су Вучко Атанасковић и 12 његових саучесника, сви из Великог Поповића.²⁹¹

До 8. фебруара када је закључен овај сазив, скупштина је донела више закона: закон о устројству Касационог суда, закон о обнављању и унапређењу виноградарства, закон о потпомагању кланичких предузећа, закон о устројству Трговачког суда, закон о устројству војске, закон о уступању Врањске Бање, закон о устројству Војне академије, закон о жандармерији, закон о оправци манастира Жиче, закон о Народној банци, закон о уређењу Учитељске школе и друге.

РЕДОВНИ САЗИВ

7. октобра – 19. Децембра 1896.

Трећи и последњи редовни сазив скупштине изабране 7. априла 1895. године отворен је краљевим указом 7. октобра 1896. године у Београду. Овај сазив закључен је 19. децембра 1896. године.

Сутрадан влада је поднела оставку, а нову владу је формирао радикал Ђорђе Симић. Истог дана прогласом Милутина Гарашанина распуштена је Напредна странка.

Дан после формирања нове владе 20. децембра, повереник либералне странке за Јагодину послао је свог слугу да иде из села у село и да виче да је краљ дао радикалима да формирају владу. Убрзо су се окупиле присталице радикала, и из пиштоља и пушака пуцали на куће својих политичких противника, што је изазвало велики страх.

У току овог заседања посланици среза параћинског Алекса Јовановић, Милун Саковић и Мика Тодоровић упутили су питања министрима финансија и грађевина. Питање министру финансија односило се на узети кукуруз током 1876. године:

У току 1876. год. у време српско-турског рата је узета општини параћинској извесна количина кукуруза, колико у новцу засече имају документа код г. Министра, те су храњене. државне свиње, које су из Суповца биле дотеране, па су после исте продате и добивени новац унесен је у државну касу, а општини за узети кукуруз није ни до данас ни кршене паре дато, и ако је небројено пута то од г. Министра тражено. Ово је једна велика неправда, особито и са тог гледишта што су онда варош Параћин и њени грађани поднели велике жртве у материјалним издацима и давањима.

Из наведеног, побуђени смо учтиво умолити г. Министра, да нам изволи одговорити: мисли ли једном из добивеног новца од продатих свиња општини узети кукуруз исплатити...а уједно упозоравамо г. Министра, да је ова

²⁹¹ Стенографске белешке...књ. 2, стр. 1991.

*општина сада у великој новчаној кризи и потреби за грађење нове школе и дограђивање цркве...*²⁹²

Питање Министру грађевина односило се на изградњу железничке пруге од Ћуприје до Сењског рудника:

*У 1891 год. саграђена је пруга желеничка од Ћуприје за сењски рудник, тако звана „сењска пруга“. Тада за исту пругу извесним грађанима из села Сења, Стубице, Батинца, Забреге и вароши Ћуприје заузето је по известан простор земљишта. Ово заузето земљиште средством изабраних вештака редовним путем проценио је, колико коме има држава да исплати, од тога доба па до данас, небројено пута код свију ово земаљскох власти сопственици тражили су, да им се по процени исплати...зато питамо г. Министра зашто се за заузето земљиште исплата не учини..*²⁹³

Јоксим Јевтић упутио је питање Министру просвете и црквених послова о сахрани Јованче Тодоровића, механције из Београда, између цркве и школе, које су делиле заједничко двориште: *Постојећим законом забрањено је и свештенике сахрањивати код цркава, а камо ли остале грађане. Овај умрли није се смео сахранити код цркве, што је родом из стране земље, а по закону не би могло да је и домородац, тим пре што је ту и школа, те се ђаци од овог гроба престрављују. Питам г. Министра да ми одговори:*

1. Је ли му познато што о овој сахрани Јованчетовој, и по чијој је дозволи ово учињено?

*2. Мисли ли г. Министар по овој противзаконитости и шта предузети да се ово уклони и закону прибави сатисфакција?*²⁹⁴

Ђока Лазић поставио је 9. децембра 1896. године питање Министру грађевина о подизању споменика кнезу Милошу. Одлука о подизању споменика донета је на скупштини у Нишу још 1886. године, а требало је да буде постављен на Батал-цамији. Пошто за десет година није ни за народни напредак шта по томе учињено, поставио је питање о разлозима одлагања: *Истина је, да Милошевој слави није потребан тај споменик, - његов је споменик цела Србија – али је потребан будућим нараштајима, да им побуђује родољубље и да их крепи у свим делима за народни напредак.*²⁹⁵

У току заседања овог сазива донети су закони: закон о извршним властима, закон о јавним правозаступницима, закон о устројству Велике школе, закон о Нижим пољопривредним школама, закон о пореској управи и други.²⁹⁶

²⁹² Стенографске белешке о седницама редовне Народне скупштине за 1896. године, Београд 1897., стр.454.

²⁹³ Стенографске белешке...стр. 455.

²⁹⁴ Стенографске белешке...стр. 989.

²⁹⁵ Стенографске белешке...стр. 1116.

²⁹⁶ По заршетку скупштине Напредна странка је 18. децембра 1896. године донела одлуку о распуштању.

ВАНРЕДНИ САЗИВ

29. јун – 12. јул 1897.

Избори су заказани за 24. јун 1897. године. Избори су одржани по уставу из 1869. године. Скупштина је имала 191 посланика изабраног од стране бирача, и 63 посланика које је именовао краљ.

На овим изборима либерална странка није учествовала, као и напредна странка, која је била раније распуштена одлуком свог Главног одбора. На изборима је учествовала само Народна радикална странка, која је добила све мандате.²⁹⁷

Округ моравски, са 37.255 пореских глава, бирао је 12 посланика: Ћуприја 1.154 преских глава бирала је једног посланика; срез белички 6.300 пореских глава 2 посланика; срез деспотовачки 5.092 2 посланика; срез левачки 6.844 пореских глава 2 посланика; срез параћински 7.147 пореских глава 2 посланика; срез ресавски 6.227 пореских глава 2 посланика; срез темнишки 4.491 пореска глава једног посланика.²⁹⁸

Михајло Косовљанин

Кандидати Народне радикалне странке за ове изборе у Моравском округу били су, Ћуприја: Милосав Радојковић, трговац из Ћуприје; срез ресавски: Димитрије Катић, трговац из Црквенца, Мита Исаковић, трговац из Свилајнца; срез деспотовачки: Никола Протић, трговац из Медвеђе, Аврам Појкић, тежак из Јеловца; срез параћински: Никодије Милетић, трговац из Параћина, Милан Марковић, тежак из Мириловца; срез темнишки: Милија Миловановић, трговац

²⁹⁷ У време владе Ђорђа Симића радикали су повратили насилно изгубљене општине и стекли могућност утицаја на изборе, што је вероватно разлог одустајања од избора Либералне странке.

²⁹⁸ Српске новине, бр. 111, 20. мај 1897. године.

и Милош Додић, тежак из Бачине; срез левачки: Андра Парађанин, трговац из Пољне, Стеван Апостоловић, тежак из Жупањевца; срез белички: Милан Раденковић, председник општине и Михајло Косовљанин, индустријалац из Јагодине.²⁹⁹

Пошто је Главни одбор Либералне странке донео одлуку да странка не учествује на изборима, а напредњаци готово нису ни постојали, радикали су освојили готова сва места. Такође су и избори у срезовима: беличком, парађинском, ресавском и деспотовачком према изборним актима и према пуномоћствима законито извршени. За Стевана Апостоловића и према изборним актима и према пуномоћству је законит. У срезовима темнићком и левачком избори су законити, и посланици: Андра Парађанин, Милија Миловановић и Милош Додић су поднели пуномоћја.³⁰⁰

При разматрању пуномоћства, одбор је нашао: Да су избори за Ћуприју потпуно законити према изборним актима и према пуномоћству изабраних посланика.

Округ моравски: избори у срезовима: беличком, парађинском, ресавском и деспотовачком, законито су извршени, а у срезу левачком према Андрији Парађанину по изборним актима законит али пуномоћство није донео, а према Стевану Апостоловићу и према изборним актима и према пуномоћству законит, и у темнићком срезу избори су према изборним актима законити, но ти посланици нису предали пуномоћје.

Од стране краља за једног од посланика постављен је и Милутин Поповић, протојереј округа моравског.

Телеграми са биралишта 22. јуна

Варварин: изабрани Милија Миловановић из Бачине и Милош Додић из Милутовца.

Рековац: за Левач изабрани Андра Парађанин и Стеван Апостоловић.

Јагодина: за срез белички изабрани Милан Раденковић и Милосав Витић из Домуз-Потока.

За срез ресавски изабрани су: Димитрије Катић и Димитрије Исаковић.

Срез парађински: Никодије С. Милетић, трговац из Парађина и Вукосав (Вуксан) Никодијевић из Крушара.

За Ћуприју Милосав Радојковић са 291 гласом.³⁰¹

На избору за председника скупштине Димитрије Катић је добио 184 гласа, као и Никола Пашић. Краљ је за председника скупштине именовао Николу Пашића, а за потпреседника Димитрија Катића.³⁰²

²⁹⁹ Одјек, бр. 95, 10. јул 1897. године.

³⁰⁰ Стенографске белешке о седницама Ванредне народне скупштине за 1897. годину, Београд 1897., стр. 2-3.

³⁰¹ Одјек, бр. 107, 24. јун 1897. Српски завет, Београд, бр.94, 24. јун 1897.

Скупштину је отворио краљ престоном беседом 1. јула. У беседи је најављено одлагање доношење новог устава, правдајући нестабилном ситуацијом на Балкану изазвану устанком на Криту.

На седници скупштине од 2. јула поднет је предлог да се измене додаташњи и подигну нови казнени заводи. Милосав Радојковић је подржао подизање казних завода, а тражио је да се исказе потребна сума и колика се сума налази код Управе фондова. Пошто је постојао фонд за подизање казних завода, који се није могао за друго употребити, залагао се да се други порези не уводе народу.³⁰³

О предлогу закона о изменама и допунама закона о уређењу Главне контроле Димитрије Катић је изјавио: *Главна контрола долази у ред најглавнијих државних установа...А код нас се непрестано сусрећемо са злоупотребама у јавним пословима. А било је и код нас доба када је главна коинтродла заузимала важно место, и то онда када је била самостална...Питање је сад, да ли се предложеним изменама иде на то да се контроли да јачи значај. Из предложених измена то не може да се види...Проучавајући нове измене, ја сам дошао до уверења да уместо јачања државне контроле, учини олакшица оним радницима у главној контроли, да мање посао имају него до сада... Није био за укидање среске контроле, јер је она остала једина самоуправна установа. По предлогу се среска контрола брише, а рачуни: општински, црквени и манастирски се преносе на окружне и месне контролоре, који ће се постављати. ...Кад не стоји разлог да се овим изменама хоће ојачати важност глане контроле, кад стоји разлог да се овим изменама неће добити веће гаранције за преглед рачуна државних, општинских и црквених, онда мислим да су предложене измене излишне и штетне, па их не треба примити, док влада не спреми један нови предлог...*³⁰⁴

На примедбе неких посланика да су среске контроле чиниле злоупотребе, Димитрије Катић је навео, да је полиција вршила много веће злоупотребе, па не може да се тражи да се полиција укине: *Задатак је среске контроле да на лицу места, у заједници са општинском влашћу, прегледа општинске, црквене и манастирске рачуне. У тој контроли имали су учешћа општина, срез и Главна контрола, постављајући по једног свог члана...*³⁰⁵

Никодије Милетић такође није био за измене о Главној контроли, јер ће се на тај начин умножити број чиновника. Измене мора да прати одредба о ограничењу броја чиновника. Ограничење чиновника је тражио за пореска одељења. Навео је да у Параћину има 3-4 порезника и још неки помагачи, који врше наплату пореза у вароши, а врше и разрез пореза за срез, али ово врше сеоски кметови, а порезници не раде те послове. Сматрао је да се и срески и

³⁰² Стенографске белешке..., стр. 18.

³⁰³ Стенографске белешке..., стр. 113.

³⁰⁴ Стенографске белешке... стр. 117.

³⁰⁵ Стенографске белешке..., стр. 133.

општински рачуни прегледају, што до тада није чињено, а ни у овом предлогу нису предвиђени.³⁰⁶

Димитрије Катић је са групом посланика 7. јула 1897. године упутио интерпелацију председнику владе и министру иностраних послова о положају Срба и српске цркве у Турској: *Прошло је већ доста времена, од када је покренуто питање о признању српске народности у турској царевини, а посебно о признању неких црквено просветних права, која су у последње време била предмет насртаја и повреда од стране цариградске патријаршије, нарочито у скопској епархији, где је огромна већина становника српске народности...*

Поред тога ми још слушамо и читамо о тешким зулумима што их Срби у Турској, а нарочито у косовском вилајету трпе од разузданих и бесних Арнаута...

Вршећи своју патриотску дужност потписани имају част упутити ова питања:

1. Је ли вољан у колико то деликатна природа самог предмета допушта дати нам подробнија обавештења о корацима, који су од стране наше владе чињени и о данашњем стању преговора о признању српске народности и њених црквено просветних права у Турској;

2. Има ли ма колико поузданих изгледа, да ће се праведни захтеви српске народности у Турској задовољити у скором времену и да ће српско становништво уживати бар она иста права и ону исту државну заштиту која се даје другим народностима ?

3. Је ли влада већ предузима или мисли ли у скоро предузимати какве мере и кораке против разузданости арнаутске и за обезбеђење наше границе од упада арнаутских ?³⁰⁷

Никодије Милетић, Андра Парађанин, Милосав Радојковић и Вуксан Никодијевић, са групом посланика упутили су 7. јула предлог о регулисању својине над шумама: *...Поред осталих услова за јачање земљорадње долази и тај, да привредници имају и довољно испуста за одржавање стоке, и тај су услов имали наши привредници, док су слободно уживали своје општинске испусте и шуме:*

Последњих година стављена је озбиљна препона напредовању сточарства, која може имати убитачних последица по народ, ако се иста благовремено не одклони. Она је у томе, што је неправилном применом закона о шумама, држава одузела од општина њихове сопствене испусте и шуме, а незаконито из присвојила себи, без обзира на то, што општине и села на исте имају своја законита права, и што и данас држави данак плаћају...

Да се ова неправилност не би и даље на штету народног газдинства продужавала, користећи се правом које нам даје закон о пословном раду

³⁰⁶ Стенографске белешке..., стр. 130.

³⁰⁷ Стенографске белешке..., стр. 142.

*подносимо Народној скупштини предлог о томе, који гласи: Овлашћује се министар народне привреде, да све ове испусте и шуме, које су поједине општине, села и приватна лица, пре закона о шумама из 1891. године, као својину уживале, и на које државни данак плаћају, уступи дотичним општинама и селима на слободно уживање као својину њихову, сходно прописима закона о шумама, све докле, док се не изврши правилно одвајање и ограничење државних шума, законом предвиђено.*³⁰⁸

Андра Парађанин и Милош Додић поднели су предлог о стицању стручног знања за земљомере и порезнике: „... у циљу да се добије потребан број спремних земљомера и порезника, заведена је 1890. године на Вел. Школи земљомерска са двогодишњим курсом... Уместо двогодишњег курса, он је подићнут на четири, па за тим сведен на три године и после тога на две године, па је онда школа сасвим затворена 1895. године. На тај начин сад има четири врсте земљомера по спреми: I коло, које је свршило четири године теоријског и практичног рада; II коло, које је свршило 4 године теориског и 3 године практичног рада; III коло, које је свршило 3 године теоријског и две године практичног рада; и IV коло, најнеспремније, јер је свршило само двогодишњи теориски течај.

Да би се колико толико ублажила неправда нанета земљомерима и да би се за катастарске послове оспособило III и IV коло земљомера, који су због наступелих трзавица у земљи остали са недовољном практичном спремом, предлажемо:

1. За порезнике и порезничке помоћнике могу поставити само они српски држављани, који су свршили земљомерску школу; а који нису осуђивани за каква бесчасна дела.

Они земљомери, који нису свршили трогодишњи практични течај на терену – имају то накнадно извршити и прописане испите положити, према одређењима која ће министар финансија у споразуму са катастарским одбором прописати“³⁰⁹

Андра Парађанин упутио је питање министру војном о проневерама новца у штабовима дринске и моравске дивизије. Тражио је одговоре на постављена питања: 1. У чему се у опште састоје проневере и неправилности о којима је реч? 2. Ко је, и колико проневерио државног новца при дринској дивизији; а ко је и колико при моравској? 3. Каква је казна постигла ове кривце? 4. Јесу ли проневерене суме и неправилно узете, наплаћене или бар осигуране и како? 5. Јесу ли ове проневере дошле услед тога, што није вршено контролисање каса од стране позваних, или са кога другог узрока? 6. Какав је резултат показала истрага, односно скорашњег покушаја крађе при моравској дивизији и шта је предузето да се ове крађе и честе проневере државног новца за убудуће онемогуће? 7. Налазе ли се и сада у каквој државној служби лица која су ова и подобна или друга прљава дела починила и зашто?“

³⁰⁸ Стенографске белешке..., стр. 145.

³⁰⁹ Стенографске белешке..., стр. 165.

Министру војном поставио је и питање о положају благајника, који је, иако одговоран за проневере, а и у српско-турском рату није се показао као прави војник и патриота, унапређиван бољим положајима са већом платом: 1. Налази ли он, да је оваквим унапређењем Вражалићевим повређен закон о устројству војске и нанесена неправда осталим чиновницима војене струке; и 2. Хоће ли и даље трпети Вражалића у садашњем положају, кога својим радом није заслужио?³¹⁰

Када је расправљано о изменама и допунама закона о таксама више посланика износило је своје примедбе. Никодије Милетић је истакао да је закон саопштен касније људима, него што је требало, што су људи били спречени војном вежбом и другим непогодама, и нису могли да одговоре својим дужностима која имају према закону о таксама. Друга примедба односила се на олакшице, које је требало учинити свима подједнако, да не буде само примењена на једне грађане, а други да морају да плате.

Изнео је тврдње неких занатлија из његовог краја, који су били кажњени тек онда када су сами отишли у суд да протоколишу фирме, јер је суд сматрао да то нису благовремено учинили.

Милија Миловановић је предложио да се поједине занатлије ослободе ове обавезе. То се односило на стругаре, који стружу дрва по вароши и селима, као и цигларе, ћерамиције и пинтере и све остале ситне занатлије.³¹¹

Никодије Милетић и Милосав Радојковић упутили су питање министру финансија о злоупотребама бившег министра финансија због тога што је намерно оштетио државну касу, јер је по неповољном курсу мењао 2.000,000 злата за сребро по нижем курсу. Тражили су повраћај ове штете. О овоме су писале тадашње новине.³¹²

Стеван Апостоловић је предложио народној скупштини да се сва земљишта која су од поплаве засута каменом и урвинама ослободе плаћања пореза, као и виногради који су осушени.³¹³

Приликом расправе о помоћи из Државне класне лутрије земљорадничким задругама, било је предлога да се пружи новчана помоћ али и у натури. Димитрије Катић је похвалио ову намеру, и подржао је да та помоћ не буде искључиво у натури, јер ће се на тај начин примиће и коришћење алата учинити га скупљим. Залагао се за бољу контролу новца земљорадничким задругама.³¹⁴

Милосав Радојковић поставио је 12. јула два питање министру војном: Министру војном је познато, да је војна организација у окружним командама врло рђаво примењена, тако, да често пута настаје такав хаос, да обвезници

³¹⁰ Стенографске белешке..., стр. 203.

³¹¹ Стенографске белешке..., стр. 215.

³¹² Стенографске белешке..., стр. 226.

³¹³ Стенографске белешке..., стр. 228.

³¹⁴ Стенографске белешке..., стр. 247.

појединих родова војске не знају где су уписани. Често се дешавало да је неки уписан на три, четири места као обвезник..

Друго питање се односило на однесе официра и грађана. Господину министру је познато и то: да по неким гарнизонима нису најбољи односи међу официрима и грађанима, па је упутио питање: мисли ли да предузме најстрожије мере према официрима, како би удесили своје понашање, како према војницима, тако и према грађанима. Навео је случај у Ћуприји, где је један школован официр наредио грађанину да два сата стоји го, а другови му потпуно одобравали тај дивљачки поступак.³¹⁵

Велика група посланика, међу којима и посланици из Моравског округа, предложили су у вези Краљевог двора: *Да би се земљиште Краљевог двора могло заокружити, те да сам двор добије изглед, какви обично имају владаочеви дворови, предложемо Народној Скупштини да изволи решити, да се земљиште, које лежи на југозападном углу Краљевог Двора, а између улица Краља Милана, Кнеза Милоша и улице Господар Јевремове експропише и споји са осталим земљиштем Краљевог Двора, те да се на тај начин створи један правилан квадрат између четири улице – а експроприсано земљиште да се исплати из државне касе.*³¹⁶

Молбе скупштини

Еснаф бакалски из Јагодине, моли да се ослободе чланови овог еснафа од плаћања казнене таксе, на коју су осуђени због непријављивања фирме.

Милан М. Пироћанац, клонфер, са још 13 занатлија из Јагодине, жале се што су осуђени да плате казнену таксу за неблаговремено пријављене фирме по закону о таксама.

Грађани општине седларске у срезу ресавском, моле да се за ову годину ослободе пореза за она њихова земљишта која су поплављена и нису се могла обрађивати.

Пуномоћници општине мијатовачке у срезу беличком, моле да се сељани ове општине за ову годину ослободе плаћања пореза на земљиште пошто су страдали од поплаве.

Милисав син Живана Станојевића, из села Плате у срезу параћинском, жали се како му је власт наплатила више порезе, но што је био дужан да плати.

Живана, удова Алексе Новаковића бив. механције из Велике Дренове, жали се како осигуравајуће друштво *Грешемово*, неће да јој исплати суму на коју је осигуран њен покојни муж.

Сви еснафи занатлиски у Ћуприји, жале се што су осуђени да плаћање петогубе таксе за непријављене фирме, па моле да се од таксе ослободе.

Више грађана из Јагодине, моле да се рок за пријаву занатлијских фирми продужи, и да се занатлије ослободе од казнене таксе.

³¹⁵ Стенографске белешке..., стр. 285.

³¹⁶ Стенографске белешке..., стр. 287.

Општина праћинска у срезу беличком, моли да се земља у атару те општине, која је поплављена ослободи од пореза на земљиште за ову годину.

*

Скупштина је донела следеће законе: Закон о устројству оружаног фонда ради набавке новог наоружања; Закон о главној контроли; Закон о непосредном порезу којим је предвиђено да се стални државни порез повећа; Измене закона о таксама; Закон о класној лутрији, којим је предвиђено да се 25% прихода искористи за оснивање земљорадничких задруга.

РЕДОВНИ САЗИВ

17. јун – 15. јул 1898. Ниш

Указом од 17. априла 1898. године расписани су избори за период 1897-1899. године. Избори су извршени су истовремено у целој земљи 23. маја 1898. године. Захваљујући мешању полиције у изборном процесу режимски кандидати добили су највећи број гласова. На овим изборима либерална странка је изашла заједно са напредњацима, иако је она била формално распуштена. Највећи број посланика 112 припао је либералној странци, напредњаци су освојили 62, 19 је било неутралних, а само један радикал је изабран за посланика.³¹⁷ Скупштина се састала у Нишу 17. јуна 1898. године.

За краљеве посланике постављени су: Милан Поповић, протојереј из Ћуприје и Светозар Гигић, управник сењског рудика из Ћуприје.

Народни посланици: Град Ћуприја Лука Петровић, пред. опш. у Ћуприји; белички срез Аврам Јовановић, трговац из Јагодине, Теодосије Стевановић, председник општине из Бунара; деспотовачки срез: Јанко Костадиновић, трговац из Медвеђе, Васа Стојановић, земљоделац из Грабовца; левачки срез: Сима Перић, трговац из Рековца, Лазар Вукићевић, председник општине из Опарића; параћински срез: Дина Микић, трговац из Параћина, Васа Миленковић, тежак из Буљана; ресавски срез: Никодије Крунић, трговац из Свилајнца, Илија Николић-Пушњак, трговац из Витежева; темнићки срез: Ђорђе Чепурац, трговац из Обрежа, Спасоје Марковић, кмет из Избенице.³¹⁸

У Престоној беседи краљ је истакао да је изборна победа либерала, као приврженика режима, допринела политичкој стабилности. Краљ је најпре напао на радикале, као највеће зло у земљи: *...Ја сам казао да је партијска борба била зло у Србији; та партијска борба највеће је зло почела да чини од оног дана, кад је у Србији радикализам почео да се развија и кад је радикализам предузео*

³¹⁷ На седници Главног одбора Радикалне странке одлучено је да сваки члан одбора обиђе неки округ и да агитује да радикали и напредњаци заједно изађу на изборе. Паја Михаиловић, братанац Стевче Михаиловић, добио је задатак да обиђе Јагодину, Ћуприју, Параћин и Свилајнац. После тога радикали су одлучили да изађу на изборе.

³¹⁸ Шематизми за 1899. годину. Стенографске белешке о седницама Народне скупштине за 1898/1899. сазване указом од 15. јула 1898. Београд 1900. Ђорђе Чепурац изабран је за краљевог посланика.

*државну управу. У Радикалној страници има и добрих људи, али њене вође то су људи занешени некаквим идејама социјалистичким и нихилистичким са Запада, а други су који мисле да путем силе и путем терора оздо владају... Сви људи од реда, којима је Србија преча од овога, треба да се окупе око свог краља и да га потпомогну, да Србију излечи од оних незгода од којих пати.*³¹⁹

Тај страх од радикализма утицао је на односе у скупштини. Посланицима није било допуштено да образују посланичке клубове, па чак ни да се састају и договарају. Били су стално под надзором окружних начелника. Сваке вечери су групе посланика позивани у двор и ту убеђиване у штетност радикализма. Посланици нису водили скупштинске дебате, већ су прихватили наложена решења.

Борба против радикала настављена је великом жестином. Полиција је смењивала изабране радикалске општинске управе, а скупштина је донела закон по коме се председници општина нису бирали, већ су постављани. У варошима краљевим указом, а по селима решењем министра унутрашњих дела.

Један од првих закона који се нашао на дневном реду скупштине био је Закон о штампи. Изменама и допунама уведена је висока кауција за покретање листова, као и обавезно факултетско образовање за уреднике листова. Лист је могао да се продаје тек пошто је провео један дан код полицијских власти. Поред главног уредника одговарао је и писац.

Изменама и допунама Закона о општинама знатно је пооштрен надзор државних органа над општинском самоуправом, чиме је одузето право народу да бира општинске власти.

У току заседања донет је Закон о изменама и допунама закона о зборовима и удружењима, којим је практично омогућено распуштање политичких странака, и да је њихово поновно оснивање зависило од министра унутрашњих дела. Закон је прописао да чиновници који су примали помоћ из државног буџета, као и свештеници и учитељи, не могу бити чланови политичких удружења. Такође и лица која су осуђивана за увреду краља, страни држављани, жене, ученици и малолетне особе нису могли да буду чланови политичких удружења. Агитације су могле да се одржавају само у Београду и у окружним варошима.

Следеће године је за краљевог посланика постављен Милан Миловановић, земљоделац из Бунара уместо Светозара Гигића.

*

И на овој скупштини било је примедби на извршену оцену земљишта. Васа Стојановић поднео је 2. јула 1898. године, предлог да се поново изврши класификација виноградског земљишта у целом деспотовачком срезу, како би наплата пореза била правичнија. Било је случајева да се кршевити и врло неплодно земљиште уврсти у плоднија земљишта. Осим тога, филоксера је

³¹⁹ Милош Трифуновић, наведено дело...стр 321.

уништила сав виноградарски род, што је знатно отежало народу плаћање пореза.
³²⁰

Приликом расправе о Закону о уређењу Управе фондова, Васа Стојановић је предложио да се општински новац не мора слати Управи фондова: *Ја имам да кажем, да није истина да је општински капитал сигурнији код Управе фондова... Ми знамо да се код Управе фондова траже зајмови од 1000 динара, а сељак тражи 50 до 100 динара из општинске касе да се с тим помогне. Кад би тражио код Управе фондова зајам, требао би много да потроши да би добио новац... С тога сам ја за то, да сви капитали општински остану у каси општинској као и до сада, пошто општина даје тај новац под интерес 12% годишње. Ако би се усвојио предлог владе тада би само виђенији људи из вароши добијали зајам из Управе фондова.*³²¹

Никодије Крунић врло је оштро реаговао на предлог неких посланика пожаревачког округа, који су преложили да се промени ушће Ресаве у Мораву, и предложио је да се тај предлог одбаци: *Предео кроз који се имало да Ресави спроведе најпогоднији је део среза ресавског а поред тога и врло велики. Рад тај коштао би у најмању руку преко милион динара. Осим тога овим би се нанеле врло велике штете људима среза ресавског, јер све њихове воденице, које сада на Ресави постоје морале би отпасти као и најплоднији предели, јер би се преко истих морала река проводити, а поред тога била би и опасност да од поплава исти пропадају.*³²²

Група мештана Јагодине, са посланицима поново су упутили 17. децембра 1898. године предлог да се окружно место пребаци из Ћуприје у Јагодину: 1. Јагодина је сталним мостом на Морави између Глоговца и Рибара, везана са најудаљенијим крајевима моравског окрга, док код Ћуприје то није случај; 2. Јагодина је далеко јаче трговачко место од Ћуприје; 3. Јагодина има своју гимназију, Учитељску школу, па и у погледу индустријских предузећа има превагу над Ћупријом; 4. Јагодина и чиновништву пружа далеко повољније услове за живот но Ћуприја, а и станови су у пола јефтинији него у Ћуприји; 5. Јагодина и зграду за окружно начелство бесплатно даје, док се нова не сагради, док данас округ плаћа 6.000 динара кирије за зграду у Ћуприји.³²³

Ванредни сазив за 1897. годину закључен је 15. јула 1898. године, а другим краљевим указом скупштина је сазвана за 16. јули за редовни сазив за 1898. годину. Скупштина је наставила рад са истим председништвом до 3. августа, када је указом одложена за 12. новембар. Скупштинске седнице су закључене 11. јануара 1899. године.

Приликом доношења закона о школама Васа Стојановић је предложио измене у којима се наводи да свако дете мушко и женско мора да иде у школу: *А ви знате да сви траже да се склоне и да не иду у школу, а нарочито женска*

³²⁰ Стенографске белешке Народне скупштине за 1897. годину, стр. 338.

³²¹ Стенографске белешке...стр. 362.

³²² Стенографске белешке...стр. 744.

³²³ Стенографске белешке 1898-99, књ. 2. стр. 2119.

*деца. Ако узмемо да сва деца морају ићи у школу, онда нама треба да у сваком селу има школа. С тога сам ја за то, да онај човек, који има само једно дете женско да га он не мора давати у школу, него ако хоће; и то да се односи на сељачки сталеж.*³²⁴

Васа Стојановић се залагао да се учитељима дозволи да станују и даље у учитељским становима, а да им се не даје никаква надокнада у новцу.

Васа Стојановић се залагао да се не кажњавају благајници ако нема новца у каси за финансирање рада школе, јер порезници купе и наплаћују порез, али они неће предати новац ове школске прирезе школским одборима, него ће предавати државној каси.³²⁵

Тодосије Стевановић се залагао да се сеоске школе одвојено издржавају од варошких.

Васа Стојановић се залагао да се општински путеви првог реда, који пролазе кроз села не буду ширине 6 метара, како се предлаже, јер би се приликом регулације људима порушиле куће и исекло воће. Зато је предложио да сеоски путеви остану ширине као и до сада.³²⁶ За изградњу путева предложио је Васа Стојановић да се оставе на вољу општинама и срезовима да праве путеве како могу. Села не могу да плате, али могу да могу да ангажују радну снагу, која би могла радити и не би била плаћена.

За плаћање пореза Васа Стојановић је предложио да се порез плаћа с главе на главу: *јер доста је на нас наметнуто да плаћамо кметове, школе, цркве и све друге прирезе државне, окружне, среске и општинске. Ми не можемо издржати све те трошкове. Зато кад ови сиромашни људи не могу да плаћају нека иду да кулече, а ако неће код газде да заради то год и да плати порез свака глава сразмерно, а не да седи и да иде на зборове и зине више него газда, нека прирез овај плаћа свака глава сразмерно*“.³²⁷

Лука Петровић, посланик за варош Ћуприју, поново је упутио питање Министру финансија, о плаћању пореза на земљу која је експропријацијом одузета у околини Ћуприје за железнички пругу још 1891. године.

Мештани села Глобара, у срезу темнићком моле, да се њихово село не придодаје срезу расинском, већ да остане у срезу темнићком.

Спасоје Марковић и Ђорђе Чепурац залагали су се да се села: Вратаре, Падеж, Шашиловац, Глобаре и Крвавица не додају другом срезу. Ова села су ближа су среској кући где су сад, него среској кући где се преводe. За превођење г. Министар је имао неке молбе, али су те молбе лажне и фалсификоване У том крају у општини падешкој председник је једна омрзнута личност, прикупио је мештане и послао наводну молбу да они пристају на премештај у други срез.

³²⁴ Стенографске белешке 1898-1899, књ. 1, стр. 514.

³²⁵ Стенографске белешке ... стр. 595.

³²⁶ Стенографске белешке ... стр. 1316.

³²⁷ Стенографске белешке... стр. 1343.

Кад се сазнало потекле су жалбе на ту молбу, али одбор их није узео у разматрање.³²⁸

У току заседања скупштине, на Ивандан 24. јуна 1889. године извршен је атентат на краља Милана. Одмах је проглашено ванредно стање у Београду и београдском округу. Због атентата похапшено је целокупно руководство Радикалне странке.

*

Неколико дана по укидању ванредног стања скупштина се састала 20. септембра у редовни сазив за 1899. годину. У престоној беседи нарочито је говорено о стању у земљи после Ивандањског атентата. Посланици су одговорили да је атентат *жалосни догађај злочина и издајства*.

Овај сазив скупштине закључен је 11. јануара 1899. године. По закону о изборима народних посланика донетог на овој скупштини, трајање посланичких мандата продужено је од три на пет година.

У току овог сазива скупштина је донела законе: о акционарским друштвима, о зборовима и удружењима, о класној лутрији, о унапређењу сточарства, о уређењу Министарства грађевина, о поштанским пословима, о Државној архиви, о телеграфу и телефону, о земљорадничким и занатским задругама, о ордену Милоша Великог, о аминистративној подели Србије, о устројству Министарства војске, основног закона Српске краљевске академије и други.

*

Трећи редовни сазив Народне скупштине изабране 23. маја 1898. године сазван је за 29. децембар 1899. године.³²⁹

Скупштина је отворена престоном беседом и Адресом скупштине. У престоној беседи краљ је навео, да је главни задатак владе смиривање стања у земљи како би се Србија могла окренути културном, привредном и политичком развоју и напредку. Посланици су у адреси изразили највише усхићење краљевом прокламацијом од 8. јула када је објављена женидба са Драгом Машин: *да на престо српски за Краљицу уздиже Српкињу од племенитог рода и честитог колена војводе Николе Луњевице...* Посебно су посланици изразили радост што се руски цар Николај други прихватио да буде венчани кум. Посланици су такође подржали добре односе са суседним царевинама Аустро-Угаском и Турском, као и са Персијским Шахом.³³⁰

До 29. јануара 1900. године, када је распуштена, скупштина је донела више закона: закон о устројству Војне академије, закон о конверзији државних

³²⁸ Стенографске белешке... стр. 2277.

³²⁹ Међу посланицима није било Јанка Контантиниовића и Лазара Вукићевића. Уместо њих за посланике су изабрани Милија Ж. Јовановић, трговац из Великог Поповића за срез деспотовачки, и Мита Огњеновић, земљодеац из Секурича за срез левачки.

³³⁰ Краљева веридба није била примљена благонаклоно у политичким круговима. Сматрано је да би та женидба нарушила углед краљевом достојанству.

дугова, закон о пензијама учитељских удовица, закон о грађењу и експлоатацији железница, закон о устројству централне државне управе закон о народним школама, закон о набавкама војних потреба, закон о средњим школама, закон о устројству војске, закон о попису становништва и домаће стоке, закон о уређењу санитетске службе и чувању народног здравља, закон о Трговачкој академији, закон о унапређењу виноградарства, закон о шумама и друге.

Поводом расправе о закону о административној подели земље, група посланика упутила је јануара 1900. године предлог за поновно успостављање Јагодинског округа: *Административном поделом од 1890. спојени су Јагодински и Ћупријски округ под називом Моравски округ са седиштем окружне власти у Ћуприји.*

Нама ни мало није потребно доказивати Просвећеној Народној скупштини колика је неправда тим актом Јагодини учињена.

Па зато подносимо Народној скупштини свој предлог да се стари Јагодински округ васпостави, у који би ушла ова данашња три среза: беличкои, тамнишки и левачки, и молимо скупштину да нам предлог усвоји и огласи га хитним.

*Предлагали посланици Аврам Јовановић, Мита Огњеновић, Тодосије Сртеавновић, Спасоје Марковић, Ђорђе Чепурац ...*³³¹

РЕДОВАН САЗИВ ЗА 1901.

1.октобар 1901 – 11. мај 1902.

Због одлуке краља Александра Обреновића да се ожени Драгом Машин влада је 20. марта поднела оставку. Нова влада је под руководством Краљевим припремила нови Устав, који је уз сагласност вође свих партија, свечано проглашен 6. априла 1901. године у просторијама Новог двора.

Законодавна власт је поверена краљу и Народном представништву. Нови Устав предвидео је дводомно Народно представништво: Народна скупштина и Сенат. Народну скупштину чини 130 посланика. Народна скупштина може бити велика или обична. Избори посланика су непосредни, а гласање се врши тајно. Варош Београд бира 4 посланика, Ниш и Крагујевац по два, а остале окружне вароши по једног. Сваки народни посланик представља цео народ, а не само оне који су га изабрали. Бирачко право имају сви рођени или прирођени Срби који су навршили 21 годину и плаћају најмање 15 динара непосредног пореза годишње. Бирач има прво да бира само на једном месту у коме је уписан. Официри и војници не могу гласати. За посланика може бити биран: 1) Да је Србин по рођењу или прирођен, настањен пет година у Србији; 2) Да ужива сва грађанска и политичка права; 3) Да живи стално у Србији; 4) Да је навршио 30 година; 5) Да плаћа најмање 30 динара пореза годишње.

³³¹ АС, НС, Ф II, р-4/1901.

Устав је прописао имунитет чланова Народног представништва, јер не могу бити позвани на одговорност, нити стављени у притвор, уколико то не одобри Скупштина или Сенат. Али, ако члан Народног представништва буде затечен у извршењу кривичног дела за које се може одредити притвор, онда имунитет не важи.

Међу посланицима сваког округа морају бити по два лица, који поред општих услова, морају да имају факултет или вишу школу у рангу факултета.

Избори за трогодишњи скупштински период врше се 14. септембра, а сазива се за 1. новембар сваке године.

У састав Сената улазили су посланици по праву и они који се бирају. По праву чланови су: престолонаследник, Архиепископ Београдски и Епископ Нишки. Поред тога у састав Сената улазило је и 30 чланова које је бирао краљ доживотно и још 18 које су бирали окрузи и Београд. Чланови Сената су бирани на шест година непосредним и тајним гласањем. Сенат се никада не распушта, а сазива се у исто време кад и Народна скупштина.

Избори за доношење закона по новом уставу одређени су за 22. мај 1901. године. Изборни закон израдио је Сенат у договору са владом и краљем. Изборни закон је објављен 10. јуна, а избори за Народну скупштину одређени су за 22. јул, а за Сенат 5. августа 1901. године. На изборима је учествовало пет политичких партија: две либералне, две групе радикала, споразумни радикали и самостални радикали, либерали.

Кандидатска листа за изборни округ моравски за изборе посланика на дан 22. јула 1901. године. Кандидати: Живојин Величковић, адвокат из Београда, др Јосиф Видаковић, окр. физикус из Књажевца, као квалификован, Мата Миленковић, земљорадник из Обрежа, Вук Милошевић, трговац из Вел. Пчелице, Стојан Станојевић, земљорадник из Крушара, Васа Тодоровић, економ из Драгоцвета, Милош Тодоровић, земљорадник из Гор. Сабанте.

Кандидатска листа за округ моравски: Сима Д. Катић, инжињер из Ћуприје, Владислав Бошковић, адвокат из Београда, Мита Исаковић, трговац из Свилајнца, Анта Стојадиновић, трговац из Деспотовца, Павле Марјановић, трговац из Параћина, Јовица Перић, трговац из Рековца, Радисав Пешић, економ из Маскара, Светозар Анђелковић, трговац из Бачине.

Кандидатска листа за округ моравски: Милија Миловановић, трговац из Бачине, Михаило Мартинац, адвокат из Ћуприје, Ђока Анђелковић, професор из Београда, Никодије С. Милетић, трговац из Параћина, Настас Петровић, професор из Јагодине, Стеван Стоиљковић, земљорадник из Главице, Љуба Радојевић, трговац из Слатине, Давид Милановић, земљорадник из Међуреча.

Кандидатска листа за округ моравски: др. Војислав С. Вељковић, бив. професор Велике школе из Београда, Драгутин Петровић, економ из Бунара, Димитрије Х. Илић, трговац из Параћина, Сава М. Томић, трговац из Бачине, Димитрије Вујичић, приватник из Свилајнца, Милија Ж. Јовановић, трговац из

Великог Поповића, Милан Марковић, трговац из Опарића, Стеван Ђ. Јевтић,
шпекулант из Сења.³³²

Сима Катић

Кандидатска листа за варош Ћуприју: Милосав Ђ. Радојковић, трговац из Ћуприја. Поред Милосава Радојковића, кандидат Ћуприје био је и Живојин Микић. Од укупно 578 бирача је на избору је гласало 375. За посланика вароши Ћуприје изабран је Милосав Радојковић, јер је добио 343 гласа, док је Живојин Микић добио 32 гласа.³³³

У моравском изборном округу било је 20.718 бирача. Гласало је 15.470 гласача. Кандидатска листа Милије Миловановића добила је 7.923 гласа, листа Симе Д. Катића 5.924, др. Војислава С. Вељковића 992, Живојина Величковића 629 гласова.

Кандидати за избор сенатора за округ моравски Драгољуб С. Илић, трговац из Свилајнца, и Милија Миловановић, трговац из Бачине. У округу моравском било је 2.979 бирача, а за избор сенатора гласало је 1.802 гласача. Милија Миловановић је добио 1.072 гласа, а Драгољуб Илић 730 гласова. За сенатора је изабран Милија Миловановић.³³⁴

³³² *Српске новине*, бр. 157, 18. јул 1901. године.

³³³ *Српске новине*, бр. 163, 25. јул 1901. године.

³³⁴ *Српске новине*, бр. 173, 8. август 1901. године.

За скупштински период 1901-1904.године изабрани су за посланике: Милија Миловановић, Михаило Мартинац, трговац из Ћуприје; Ђока Анђелковић, професор из Београда; Никодије С. Милетић, трговац из Параћина; Настас Петровић, професор из Јагодине; Стеван Стојиљковић, земљоделац из Главице; Љубомир Радојевић, трговац из Слатине; Сима Д. Катић, инжињер из Ћуприје; Давид Миловановић, земљорадник из Међуреча.³³⁵

Народно представништво састало се у редован сазив 1. октобра. Краљ је отворио оба дома Народног представништва 7. октобра 1901. године. У својој престоној беседи краљ је тврдио да је народ прихватио нови устав и да очекује да се створи чврста подлога за постизање сталног реда у земљи.

У адреси већине, посланици Радикалне и Напредне странке, одали су признање краљу на одлучности да се Србија што пре изведе из штетног уставног превирања, јер је уставом обезбеђена пуна слобода. Новим уставом дате су поуздане основе за правилан развој јавног и државног живота.

У адреси мањине, Либералне и Самосталне радикалне странке, изнете су главне замерке уставу: што је октроисан, што је њиме уведен Сенат и што онемогућује парламентарну владавину. Критикован је и члан Устава по коме је и женско дете могло бити наследник престола и краљ.

Настас Петровић

Ђока Анђелковић, Настас Петровић и Никодије Милетић, са групом посланика, 20. децембра 1901. године упутили су интерпелацију председнику владе и министру иностраних послова о мешању појединих агенција из Европе, који су тенденционо растурану веома неповољне вести о приликама у Србији, које нису одговарале правом стању у земљи. У интерпелацији су поставили три питања:

³³⁵ *Српске новине*, бр. 166, 18. јул 1901.године.

1. Да ли Министар зна шта о томе?

2. Има ли начина да се таквом непријатљском писању стане на пут и у сваком даном тренутку обавести европско јавно мњење, које се интересује за ток послова и стање у нашој отаџбини?

3. Хоће ли председник владе предузети кораке код аустро-угарске владе како би и она, у интересу одржања приватних и исправних односа да својим утицајем у јавном мњењу допринесе, да се о нама правилно мисли и пише оно што је истинито, и без измишљотина?³³⁶

Почетком фебруара 1902. године Мија Мартинац је поднео предлог о премештању среске канцеларије из Великог Поповића у Деспотовац, што је подржано од стране Одбора за законске и остале пројекте..

*

Мештани села Цикота моле скупштну да се њихово село издвоји из општине рековачке и припоји општини ратковићској.

РЕДОВНИ САЗИВ ЗА 1902. ГОДИНУ

11 – 25 јула 1902.

У други редовни сазива Народна скупштина је сазвана указом за 11. јул 1902. године. Народна скупштина је имала само да се бави законским предлогом о закључењу зајма за исплату свих привремених дугова у земљи и иностранству. Тај предлог је усвојен, па су седнице Народне скупштине одложене. Према указу скупштина је требало да продужи рад до 1. новембра 1902.године.

Ђока Анђелковић је изабран за члана буџетског одбора. Настас Петровић је изабран за члана финансијског одбора и за члана одбора за све остале законске предмете, као и Михајло Мартинац.

Сима Катић је реаговао поводом оставке Аце Станојевића са места председника Народне скупштине, који је оставку мотивисао тиме, да је хтео да послужи срећном изласку из неке опасне и тешке ситуације: *Ја тражим објашњење од садањег првог потпреседника: учему се састоји та тешка и опасна политичка ситуација, из које је г. Станојевић својом оставком хтео да извуче некога – а он не каже кога, али ја у томе видим само изнуђење оставке од стране владе и понижење Народне Скупштине.*³³⁷

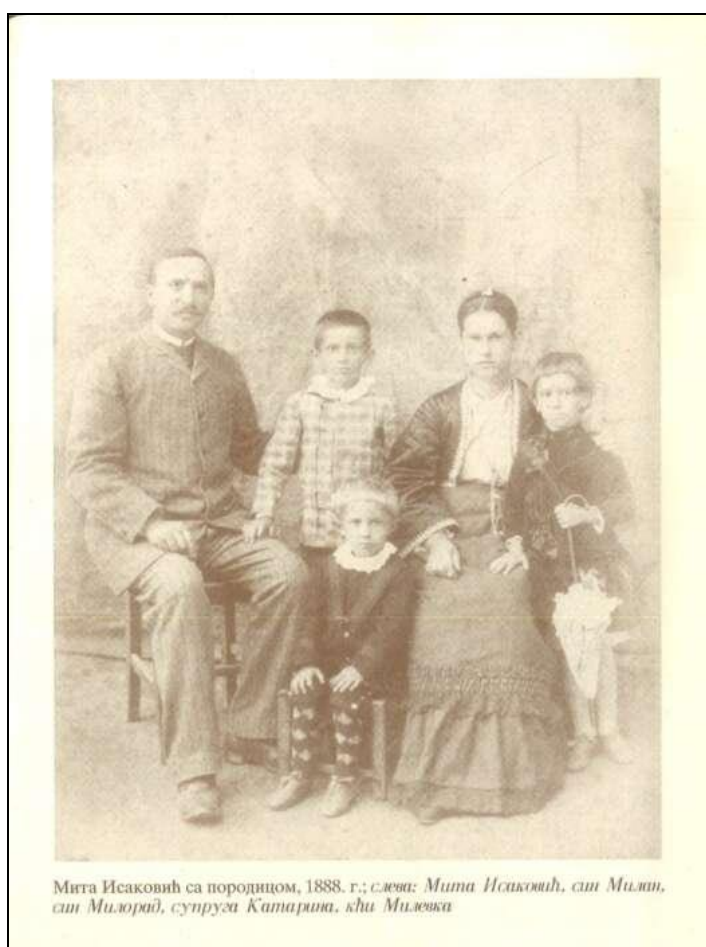
Први предлог закона био је предлог закона о трговинском уговору између Србије и Турске.

После усвајања овог предлога закона поднет је предлог закона о зајму. У дебати о предлогу о зајму ради исплате привремених дугова учешће је узео и Сима Катић, који је сматрао да се зајмом не могу измирити ранија задужења, већ

³³⁶ Стенографске белешке... стр. 2504.

³³⁷ Стенографске белешке о раду редовне Народне скупштине за 1902. годину, Београд 1902. стр. 23.

да се исплате дугови неким посланицима којима држава дугује, и сматрао је, да ће, супротно савести, гласати за зајам. По њему је питање зајма било политичке питање. Кад год су замршене политичке прилике онда се само тражи новац. По њему је било пресликано стање из 1880. године, када су земљом управљали напредњаци. Кад се према извештајима сумира истрошени новац од 1880 до 1901. године, долази се до огромног новца, за који се не зна где је утрошен. Владавина напредњака не може се замислити без зајмова. Пуно времена је изгубљено договарајући се око приклањања на коју политичку страну, да се не увреди ни један вођа, док је народ сматрао да се све то могло урадити брже и уштедети новац. Први закон, који је влада донела после закона о буџету је закон о адвокатским наградама. Према њима је учињено максимално, и адвокати су били благодарни влади.

После тога потекао је предлог да се помогне професорима и учитељима. Предлог за учитеље је пропао јер нису имали својих заступника у скупштини, док је питање професора решен јер су имали своје представнике у скупштини.

Зајам се не тражи да се држава раздужи, већ да се позавршавају неки други послови. Народу се намећу разни непотребни трошкови. Пореска управа Министарства финансија намеће сиромашним општинама да морају да имају слике владоца са златним рамом иако често немају ни одговарајуће суднице.

Поменуо је престону беседу краља из 1898. године, у којој је изјавио: *Србија се не сме више задуживати да исплаћује своје годишње мањке, после које се надао у бољу будућност, али се преварио.*³³⁸

Зајам ће бити утрошен на измирење дефицита у 1902. години, и то највише за војску. Предвиђене су војне вежбе, маневри и многобројна унапређења. На једног пензионисаног генерала поставе се два нова. По њему ово није био зајам да се спрече нови зајмови у будућности, већ позајмица за обичан трошак. У прошлој и овој години решено је било да се изврши продужење сењске железнице за отварање нових рудника и крајем маја 1902. године држана је лицитација за грађење те пруге. Пошто та лицитација није била по вољи власти, мењани су планови и одржана је друга лицитација коју је добио човек који је припадао власти. Тако су се одређивале корисне инвестиције.

Кад се прегледа буџет види се да је много пензионера и људи на расположењу на буџету. Већина су исправно служили и заслужили да примају пензију, али многи нису. Много је имања продато за *мучно стечене пензије*.

Настас Петровић није се слагао са предлогом да се прво санирају сви дугови па да се тражи зајам: *Откуд можемо то урадити када редовне приходе морамо употребљавати, не нашта су намењени буџетом, него на исплату привремених задужења? Казало се: да овај зајам жудно очекују пензионери, трговци који су имали каквих финансијских веза са државом, да га жудно очекују лиферанти, па се одмах тврдило: да ни једна пара од оних 10 милиона што ће ући у земљу неће отићи на плате чиновника и пензионера.*

Он је био против тог предлога: *Нема ни једне владе која ће моћи прво санирати српске финансије, па тек кад их санира, онда да изнесе пред Народну Скупштину. Зајам се мора учинити да се плате летећи дугови, и онда треба тражити од владе да доведе буџет у равнотежу, да санира српске финансије и да ради по закону о буџету.*

Летеће дугове није учинила ни ова Скупштина нити данашња влада. Када је настала споразумна ситуација, коју је примила садашња влада, онда је та ситуација примила те дугове и влада се нашла пред тешкоћама које даве Србију...

*Ако би у нашој земљи настале опет нередовне прилике и крахови, у шта ја не верујем, онда ће моћи и са овим зајмом да буде као што је било са зајмом из 1892. године. Ако код нас буде сталности, и ако у данашњој политичкој ситуацији не буде гаранције за правилно развијање земље, онда се ни овај зајам неће моћи остварити... Све што би претекло од овог зајма пошто се исплате дугови, не сме се ни на шта друго утрошити, него само на оно шта одобри Народно Представништво.*³³⁹

Сима Катић је више говорио о овом предлогу као политичком питању: ... У Званичном прегледу насликано је стање од 1880. године, када су дошли на

³³⁸ Стенографске белешке...стр. 123-125.

³³⁹ Стенографске белешке... стр. 120.

управу земље напредњаци, који су, како ми изгледа, сада пошли мало бољим путем, наравно као људи од искуства! Ја имам извештаје од 1880-1901 године ... кад се суми утрошених буџета додају и потрошени зајмови, онда је то огромна сума, и свака се мора питати, куд се деде толико благо?

По њему би овај зајам служио да се скину сви летећи зајмови у будућности. У протеклом периоду зајмови се нису утрошили на корисне инвестиције, осим на изградњу сењске железнице, која у целини није била ни завршена.³⁴⁰

Ђока Анђелковић је сматрао да је извештај министра финансија олакшао скупштини правичније доношење буџета, што до тада није био случај. Укупно смањење буџета показује да је од стране владе рађено врло пажљиво, и веровао је да ће се даљој расправи смањити поједине буџетске позиције. Да би се буџет поставио на још бољу основу, сматрао је да се економска политика мора боље средити. Са преуређењем пореске политике створио би се сталнији основ за прикупљање државних прихода. Сматрао је и да се мора упростити и смањити администрација, и правилно уредити чиновничко питање. Похвалио је рад владе и народне скупштине.³⁴¹

Михајло Мартинац је сматрао да је за правилно решење буџетског питања потребно да су сређени политички односи у земљи. За стање у земљи, по њему није била крива тадашња влада, већ *политичке теревенке* од раније

За прихватање у начелу предлога са изменама гласали су: Давид Миловановић, Настас Петровић, Никодије Милетић, Стеван Стојиљковић, Љубомир Радојевић, против: Сима Катић, Михајло Мартинац. Ђока Анђелковић није био присутан.

После изгласавања предлога о зајму 25. јула, седнице Народне скупштине одложене су краљевим указом за 1. новембар, а после промене владе седнице су одложене за 7. јануар 1903. године.

Молбе и жалбе

Милева Ђ. Рашић из Свилајнца, жалила се Скупштини, што полицијска власт среза ресавског не предузима истрагу над убицама њеног мужа, па моли да се истрага убрза, и леш њеног мужа поново прегледа и са ње скине свака сумња да је отрован.

Станоје З.Тасић из Бачине молио је скупштину, да се његовом сину Душку, ђаку друге године винодељске школе у Букову одобри помоћ из државне касе за свршавање ове школе, пошто га он због сиротног стања не може даље издржавати.

Јанко Николић, тежак из Супске, среза параћинскг, жали се Скупштини на полицијску власт, што му је продала његово имање за наплату кривичних трошкова његовог сина Илије, па моли да му се имање врати.

³⁴⁰ Стенографске белешке... стр. 117.

³⁴¹ Српске новине, бр. 149, 12. јул 1902. године.

*

Краљ Александар је 25. марта 1903. године укинуо Устав из 1901. године, чиме је поништен указ о избору народних посланика и именовању сенатора, који су изабрани за период од 1901. до 1904. године. Истог дана, после два сата, другим указом враћен је Устав из 1901. године, и одређено је да се избори за Народну скупштину и Сенат одрже 19. маја 1903. године. По објављивању другог указа краљ је именовао нове чланове Сената и нове чланове Државног савета, који су морали да израде привремени изборни закон за оба дома. За председнка Савета краљ је поставио генерала Белимарковића.

Пошто су посланички кандидати утврђивани у двору, а окружни начелници су морали тим кандидатима да осигурају избор, радикали и самосталци одлучили су да не учествују на овим изборима. Тако да су на овим изборима учествовали само напредњаци.

Кандидат за варош Ћуприју био је Жика Микић, трговац из Ћуприје.³⁴²

Он је био једини кандидат. Укупно је било 586 гласача, а гласало је 323 бирача, и сви су гласали за њега.³⁴³

Кандидатска листа за округ моравски:

1. др. Јосиф Видаковић, окружни физикус (квалификован) из Ћуприје;
2. Ђорђе Чепурац, економ из Обрежа;
3. Мита Симоновић, трговац из Свилајнца;
4. Милан Јанковић, трговац из Великог Поповића;
5. Петар Пантић, трговац из Јагодине;
6. Стеван Марковић, трговац из Свилајнца;
7. Сима Микић, трговац из Параћина.³⁴⁴

Ово је била једина кандидатска листа. На изборима је гласало 12.389 гласача, а кандидатска листа добила је 12.344 гласова. Сви са листе изабрани су за период од 19. маја 1903. до 21. маја 1907. године.³⁴⁵

После државног удара влада је расписала изборе за Народну скупштину за 18. мај, а за Сенат за 6. јун 1903. године. Избори су спроведени на основу Привременог закона о изборима чланова Народног представништва од краја априла 1903. године. На овим изборима гласало се листићима а не куглицама. Закон је допуштао да бирач може овластити друго лице да гласа уместо њега. Представници кандидатских листа били су одстрањени из бирачких одбора. Задржано је тајно гласање и бирачки цензус од 15 динара. Бирачи нису гласали у својим местима, већ на месту који би влада одредила за цео срез.

³⁴² *Српске новине*, бр. 101, 7. мај 1903. године.

³⁴³ *Српске новине*, бр. 113, 21. мај 1903. године.

³⁴⁴ *Српске новине*, бр. 103, 8. Мај 1903. године.

³⁴⁵ *Српске новине*, бр. 114, 23 мај 1903. године.

На овим изборима либерали су освојили 72, напредњаци 34 и радикали 24 места. У Моравском округу победио је др. Јосиф Видаковић са 2.351 гласом, Жика Микић је добио 326. Против кандидата није било.³⁴⁶ Избори за Сенат нису одржани због убиства краља Александра и краљице Драге.³⁴⁷

До састанка ове скупштине није дошло, јер је група завереника 29. маја 1903. године убила краља Александра и краљицу Драгу. Исте ноћи образована је нова влада са председником Јованом Авакумовићем.

Привремена влада је 1. јуна вратила устав од 6. априла 1901. године, а Народно представништво које је било распуштено 24. марта, сазвано је за 2. јун.

³⁴⁶ Живан Живановић, књ. 4, стр. 314.

³⁴⁷ Поводом промене на престолу честитке су упутили: Бошко Бркић, Милутин Протић, Радисав Пешић, сви из Варварина, са групом мештана, Василије Симић, председник општине у Грабовцу са групом мештана, Лаза Поповић, нечелник левачког среза са свим чиновницима, свештенством, учитељима и председницима општина, монополско особље округа моравског из Јагодине,

ИЗВОРИ

Архивска грађа

АС, Фонд Народне скупштине

АС, Фонд Милутина Гарашанина

АС, Фонд Начелства окружја јагодинског

ЗМЈ (Завичајни музеј Јагодина), Фонд грађанске странке

Новине

Самоуправа

Српске новине

Српска назависност

Одјек

Радикал

Борба

Дан (Јагодина)

Таково

Мале новине

Српска застава

Грађанин (Пожаревац)

Стара Србија

Будућност

Објављени извори

Протоколи седница народних скупштина

Стенографске белешке седница народних скупштина

Литература

Андрија Раенић, Радикална странка и Тимочка буна, књ.1, 2, Зајечар 1988.

Милош Трифуновић, Историја Радикалне странке, Београд 1995.

Јаша Продановић, Историја политичких бстранака и струја у Србији, књ. 1, Београд 1947.

Јаша Продановић, Уставни развитак и уставне борбе у Србији, Београд 1936.

Живан Живановић, Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, књ. 2, Београд 1924.

Чедомир Митриновић, Милан Н. Брашић, Југословенске народне скупштине и сабори, Београд 1937.

Мирослав Д. Пешић, Политичке странке и увођење парламентаризма у Србији од 1881. до 1903. године, Ниш 2017.

Мирослав Свирчевић, Локална управа и развој модерне српске државе, Београд 2011.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.8(497.11) „1882/1903“

316.334.3(497.11) „1882/1903“

342.53(497.11) „1882/1903“

94(497.11) „1882/1903“

ЈОВАНОВИЋ, Добривоје, 1952-

Избори у јагодинском и ћупријском округу:

1882-1903. године /

Добривоје Јовановић. Јагодина: Д. Јовановић,

2025 (Јагодина: Денић), -

:214 стр. : илустр. : 29 см

Тираж 10. – Напомене и Библиографске

Референце уз текст. – Библиографија :

стр. 213-214.

ISBN 978-86-900756-5-2